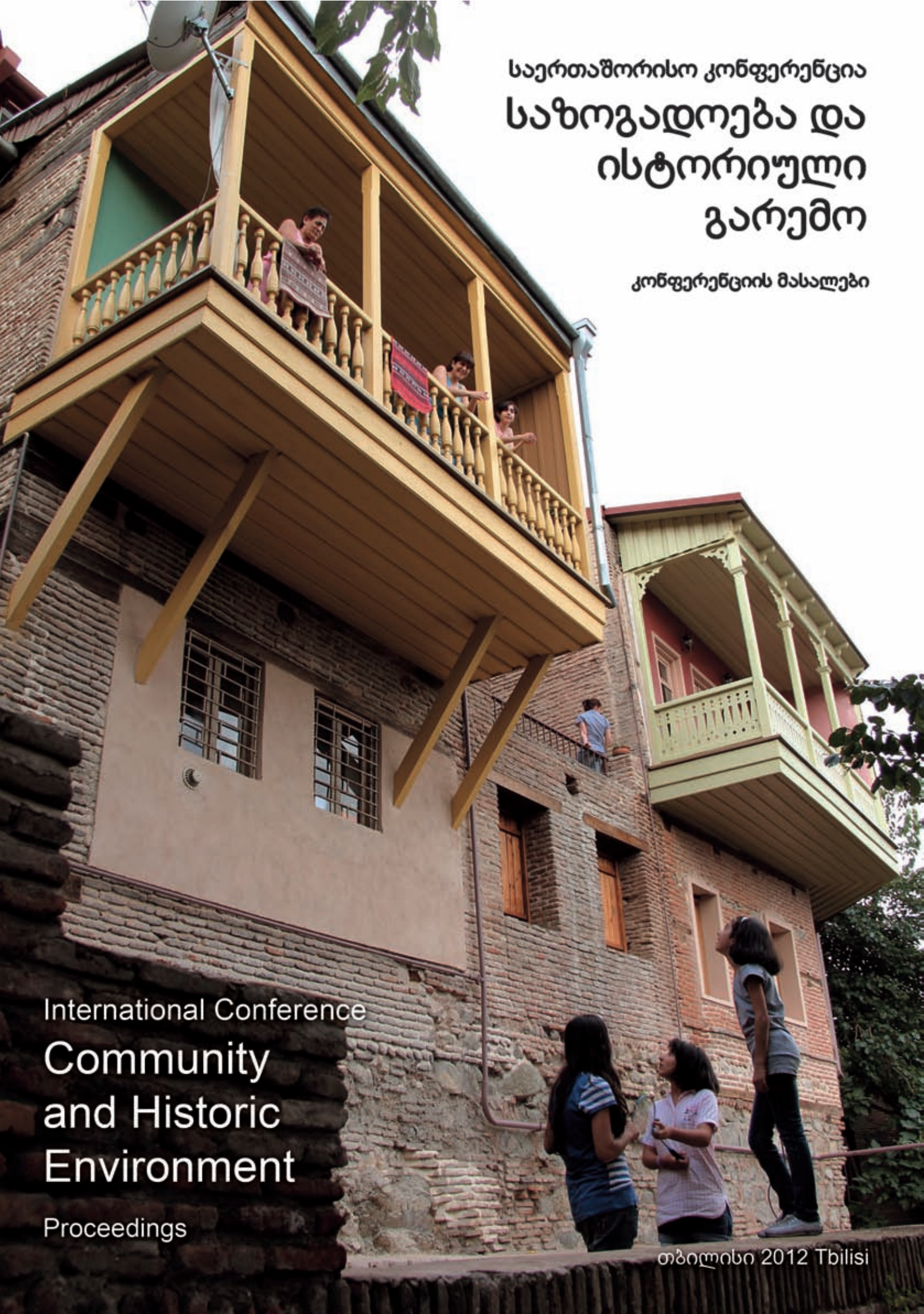

საერთაშორისო კონფერენცია

საზოგადოება და ისტორიული გარემო

კონფერენციის მასალები

International Conference

Community and Historic Environment

Proceedings

თბილისი 2012 Tbilisi

საერთაშორისო კონფერენცია

"საზოგადოება და ისტორიული გარემო"

20-22 სექტემბერი, 2011

კონფერენციის მასალები

International Conference

COMMUNITY AND HISTORIC ENVIRONMENT

20-22 September, 2011

Proceedings

ICOMOS საქართველო
ICOMOS Georgia
2012

პროექტი დააფინანსა ნორვეგიის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ
The project is funded by Ministry of Foreign Affairs of Norway

კონფერენციის ორგანიზატორები:
Organisers of the Conference:

ICOMOS საქართველო
ICOMOS Georgia. http://icomos.org.ge

ნორვეგიის კულტურული მემკვიდრეობის დირექტორატის (Riksantikvaren)
Riksantikvaren (Cultural Heritage Directorate of Norway). http://www.riksantikvaren.no

კონფერენციის პარტნიორები:
Partners of the Conference:

ბრიტანეთის საბჭო, საქართველო
British Council, Georgia. http://www.britishcouncil.org/ge

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა
National Parliamentary Library of Georgia. http://www.nplg.gov.ge/

გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრი
G. Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and Heritage Preservation. http://gch-centre.ge

პროექტის ხელმძღვანელი - მერაბ ბოჭოიძე ICOMOS საქართველო
Project Leader - Merab Bochoidze ICOMOS Georgia

თარგმანი - მანანა თევზაძე, მიხეილ ნიშნიანიძე, მარინე ყენია, ნატო ცინცაბაძე
Translation - Marine Kenia, Michael Nishnianidze, Manana Tevzadze, Nato Tsintsabadze

კომპიუტერული დიზაინი - თამაზ ჩხაიძე
Computer design - Tamaz Chkhaidze

ავტორთა სტილი დაცულია
Authors' texts are presented as submitted by the authors

ICOMOS საქართველო
ბეთლემის აღმართი 16 ბ
0105 თბილისი, საქართველო
ტელ.: (+995 32) 298 45 27
ელ-ფოსტა: icomosge@gol.ge
http://www.icomos.org.ge

ICOMOS Georgia
16B, Betlemi ascent
0105 Tbilisi, Georgia
tel.: (+995 32) 298 45 27
e-mail: icomosge@gol.ge
http://www.icomos.org.ge

© ICOMOS საქართველო. ICOMOS Georgia. 2012
© Authors. ავტორები. 2012
All copyright issued on the images are responsibility of the authors

ISSN 1987-8265

UDC (უაკ) 7.025+351.85
ს-174

2011 წლის 20-22 სექტემბერს, ძეგლებისა და ღირსშესანიშნაობათა საერთაშორისო საბჭოს საქართველოს ეროვნული კავშირის (ICOMOS საქართველო) და ნორვეგიის კულტურული მემკვიდრეობის დირექტორატის (Riksantikvaren) ორგანიზებით თბილისში ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენცია -"**საზოგადოება და ისტორიული გარემო**". ღონისძიება დააფინანსა ნორვეგიის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ.

კონფერენციაზე წარმოდგენილ იქნა ცნობილი საერთაშორისო ექსპერტების მოხსენებები და მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობაში საზოგადოების ჩართულობის მნიშვნელობის ამსახველი ისტორიული გარემოს დაცვის პროექტების ფართო სპექტრი ნორვეგიიდან, კანადიდან, ICCROM, დიდი ბრიტანეთიდან, უკრაინიდან, იტალიიდან, აშშ-დან, ბულგარეთიდან, ხორვატიიდან, ეგვიპტიდან, ესტონეთიდან, რუსეთიდან, საქართველოდან.

კონფერენციის ფოკუსი იყო თბილისის ისტორიულ ნაწილში განხორციელებული მრავალწლიანი პროგრამა: **ბეთლემის უბნის რევიტალიზაცია** და, შესაბამისად, ძველი თბილისის პრობლემატიკა. კონფერენციის შემაჯამებელი დისკუსიის (22.09.11.) შედეგად, შემუშავდა კონფერენციის მონაწილეთა ერთობლივი დოკუმენტი - **გაკვეთილები და რეკომენდაციები**. წინამდებარე გამოცემაში შესულია ამ კონფერენციის მასალები.

On 20-22 September, 2011 International Conference - **Community and Historic Environment** was held in Tbilisi, Georgia. The Conference was funded by the Ministry of Foreign Affairs of Norway and organised by ICOMOS Georgia and Riksantikvaren (Cultural Heritage Directorate of Norway).

During the Conference, keynote speakers and experts from Norway, Canada, ICCROM, UK, Ukraine, Italy, USA, Bulgaria, Croatia, Egypt, Estonia, Russia, Spain and Georgia presented theories, practices and cases highlighting importance of involvement and participation of communities and wider public in the urban heritage preservation.

The focus of the Conference was Betlemi Quarter Revitalisation Programme in Tbilisi and, respectively, problems of Tbilisi Historic District. As a result of the final discussions (22.09.11.) and brainstorming among the Conference participants, Lessons Learnt and Recommendations were elaborated. The publication presents proceedings of the Conference.

საერთაშორისო კონფერენცია "საზოგადოება და ისტორიული გარემო".
საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, თბილისი, 20 სექტემბერი, 2011
International Conference - Community and Historic Environment. National Library of Georgia. Tbilisi, 20 September, 2011

კონფერენციის მონაწილეთა ვიზიტი ბეთლემის უბანში. თბილისი, 20 სექტემბერი, 2011
Participants of the Conference visiting Betlemi Quarter. Tbilisi, 20 September, 2011

სარჩევი

დაგ მიკლებასტი
ღირებულებათა დაცვა - საზოგადოება და მემკვიდრეობის დაცვა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში 7

ჰერბ სტოუველი
ღირებულებათა დაცვა - საზოგადოება და მემკვიდრეობის დაცვა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში 8

ნატო ცინცაბაძე
ადგილობრივ თემზე დაფუძნებული ბეთლემის უბნის რევიტალიზაცია 14

ზვიად არჩუაძე
ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლე 21

ლუიზა დე მარკო
გენუის ახალი იმიჯის შესაქმნელად პროექტთა მოზაიკის მართვა 23

რინ ალატალუ
საზოგადოება და ისტორიული გარემო, ტალინის მაგალითი 31

დუნკან მაკკალამი
ისტორიული ურბანული არეალების გაუმჯობესება ინგლისში: კვლავაც ვსწავლობთ ამდენი წლის შემდეგ 36

ერლენდ გიელსვიკი
რაროსის გამოცდილება - საზოგადოების ჩართულობა და პასუხისმგებლობის განაწილება 44

ოლენა ოლეინიკ
კიევის წმ. სოფიას ტაძრის და მასთან დაკავშირებული სამონასტრო შენობების ბუფერულ ზონაში ურბანული რეკონსტრუქციის პროექტების ორგანიზაციის პრინციპები 54

ნაბელ ჰამდი
თანამონაწილეობა, პარტნიორობა, ადგილის მართვა 75

ანდრეი ივანოვი
რევიტალიზაცია ქვემოდან: რუსეთის და შვედეთის ხის ქალაქების მაგალითები 80

აბდელჰამიდ სალაჰ აბდელჰამიდ საიედი
ეგვიპტის მიწის არქიტექტურის ასოციაცია 88

ალექსანდრე ელისაშვილი
სამოქალაქო საზოგადოების როლი კულტურული მემკვიდრეობის დაცვაში, "ტფილისის ჰამქარის" მაგალითზე 91

რადოსვეტა კიროვა
უძველესი მემკვიდრეობა პანელურ კორპუსებს შორის. ვილა რუსტიკა, ჰაჯი დიმიტარის უბანი, სოფია 96

გორან ნიკჟიჩი
სპლიტი - მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის კონსერვაცია 98

იუკა იოკილეტო
მოსაზრებანი საზოგადოებასა და ისტორიული გარემოს შესახებ 104

CONTENT

Dag Myklebust
Maintaining values - Communities and heritage preservation in a market economy perspective 7

Herb Stovel
Maintaining Values - Communities and Heritage Preservation in a Market Economy Perspective 8

Nato Tsintsabadze
Community Based Betlemi Quarter Revitalisation, Old Tbilisi, Georgia 14

Zviad Archuadze
New Life of Old Tbilisi 21

Luisa De Marco
Managing a mosaic of projects towards a new image for Genoa 23

Riin Alatalu
Community and Historic Environment, Case Study - Tallinn 31

Duncan McCallum
Improving Historic Urban Areas in England: Still Learning after All These Years 36

Erlend Gjelsvik
The Røros Experience - Public Involvement and Shared Responsibility 44

Olena Oliynyk
The Principles of Organizing Urban Redevelopment Projects in the Buffer Zone of the St. Sophia Cathedral and Related Monastic Buildings in Kiev 54

Nabeel Hamdi
Participation, Partnership and Governance of Place 59

Mary Kay Judy
Taos Pueblo Preservation Program (TPPP), New Mexico, USA 75

Andrey Ivanov
Revitalization from below: cases of Russian and Sweden wooden towns 80

Abdelhamid Salah Abdelhamid Sayed
The Egyptian Earth Construction Association (EECA) 88

Alexander Elisashvili
Role of Civil Society in Heritage Protection, Case: Tiflis Hamqari - Union of Tbilisi Caretakers 91

Radosveta Kirova
Ancient Heritage among the Panel Blocks.Villa Rustica, Hadji Dimitar Quarter, Sofia 96

Goran Nikšic
Split - Conservation of a World Heritage Site 98

Jukka Jokileto
Considerations on Community and Historic Areas 104

დაგ მიკლებასტი
ნორვეგიის კულტურული მემკვიდრეობის დირექტორატი

ღირებულებათა დაცვა - საზოგადოება და მემკვიდრეობის დაცვა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

ანოტაცია

დასაწყისში წარმოდგენილი იქნება თბილისის სახე უცხოელის თვალთახედვით, მხატვრებისა და მწერლების თვალით დანახული, რომელთა შორის არიან ლიტერატურაში ნობელის პრემიის ლაურეატი ნორვეგიელი მწერალი კნუტ ჰამსუნი და დანიელი მხატვარი და მწერალი ჰანს შერფიგი.

ძველი თბილისის ღირებულებათა გააზრება არსებითია სამომავლო გეგმების შედგენისას და ხშირად გარეშეს თვალთახედვა შეიძლება დაგვეხმაროს იმის გაგებაში, თუ რა კულტურული კაპიტალის პატრონები ვართ.

თბილისის მართვა საბაზრო ეკონომიკის წიაღში მიმდინარეობს. პროფესორი სტოუველი განიხილავს საბაზრო ეკონომიკის ზემოქმედებას მემკვიდრეობის მართვაზე. მართალია, თავიდან მას პოზიტიური ეფექტი ჰქონდა, რადგან მნიშვნელოვანი შეღავათები მოჰქონდა მემკვიდრეობის ობიექტებისთვის, მაგრამ მრავალ ქვეყანაში შეინიშნება წინდაუხედავი განვითარებისთვის მემკვიდრეობის შეწირვის ტენდენცია. ამ დებულების საილუსტრაციოდ, უმთავრესად, კანადის მაგალითებია მოხმობილი. ხაზგასმულია მემკვიდრეობის ღირებულებებზე დაფუძნებული მენეჯმენტის საჭიროება.

ბატონი მიკლებასტი წარმოადგენს “თემის” კონცეფციას, რომელიც განვითარებულია ფაროს კონვენციაში - ევროსაბჭოს ჩარჩო-კონვენციაში მემკვიდრეობის როლის შესახებ საზოგადოებაში; საქართველო კონვენციას ამ წლის დასაწყისში შეუერთდა.

მოხსენების ბოლო ნაწილში მან ისაუბრა მემკვიდრეობის ღირებულებათა ანალიზის სისტემაზე.

Dag Myklebust
Norvegian Directorate for Cultural Heritage Preservation "Riksantikvaren"

MAINTAINING VALUES - COMMUNITIES AND HERITAGE PRESERVATION IN A MARKET ECONOMY PERSPECTIVE

ABSTRACT

The starting point is the image of Tbilisi seen from a foreign viewpoint, through the eyes of artists and writers, among them Norwegian Nobel Laureate in literature Knut Hamsun, and the Danish painter and writer, Hans Scherfig.

To understand the values of Old Tbilisi when you are planning for the future, is essential, and often a look on things from the outside can be helpful to understand what kind of cultural capital you possess.

The management of Tbilisi takes place within a market economy. Professor Stovel examines the effect of market economy on heritage management. From having had a positive effect providing valuable incentives for heritage conservation objects, there is in many countries a tendency towards sacrificing the heritage for short sighted development. This is illustrated with examples mostly from Canada. This underlines the need for a value based heritage management.

Mr. Myklebust presents the community concept as it is developed in the Council of Europe's framework convention on the role of heritage in society, the Faro Convention, which Georgia acceded to earlier this year.

Finally he presents a system for heritage value analysis.

Nobel Laureate in literature **Knut Hamsun**
ნობელის პრემიის ლაურეატი, მწერალი **კნუტ ჰამსუნი**

ჰერბ სტოუველი
კარლტონის უნივერსიტეტი

ღირებულებათა დაცვა - საზოგადოება და მემკვიდრეობის დაცვა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში

წარადგინა **დაგ მიკლებასტმა**

ბეთლემის პროექტზე მუშაობას გამოარჩევს თემზე ორიენტირებული მიდგომისადმი ერთგულება და იგი დაფინანსებულია საერთაშორისო დონორების მიერ: მსოფლიო ძეგლთა ფონდი, სამუელ ჰ. კრესის ფონდი, UNESCO კულტურული მემკვიდრეობის დივიზია, ნორვეგიის საგარეო საქმეთა სამინისტრო და შვეიცარიის საგანგებო ვითარებათა ფონდი. თუმცა, ასეთი კონფერენციის მიზანია, გამოვავლინოთ სიცოცხლისუნარიანი საშუალება, რომლის მეშვეობით მემკვიდრეობის კონსერვაციის ამოცანათა მიღწევა გრძელ-ვადიან პერსპექტივაში, ბეთლემში, შესაძლებელი იქნება საერთაშორისო დაფინანსებაზე დამოკიდებულების გარეშე. დღევანდელი საქართველოსთვის ეს ნიშნავს “საბაზრო ეკონომიკის” ფარგლებში მოქმედებას. ბოლო რამდენიმე ათწლეულის მანძილზე, ე.წ. “უკეთეს დროში”, გრანტებისა და საგადასახადო შეღავათების უზრუნველყოფით და მემკვიდრეობის კონსერვაციის მიზნების მისაღწევად, საზოგადოებრივი სექტორის შესაბამისი ინსტიტუციონალური გაძლიერების წახალისებით, მსოფლიოში საბაზრო ეკონომიკის მხარდაჭერით, მემკვიდრეობის კონსერვაციის დარგში არაერთი მნიშვნელოვანი პროექტი განხოციელდა. ამჟამად შექმნილ ვითარებაში, გლობალური რეცესიისა და მიმდინარე ფინანსური არასტაბილურობის ფონზე, მთავრობები ყველა დონეზე თავის პოლიტიკას აფუძნებენ იმ კონცეფციას, რომ წინა მთავრობებმა ზედმეტი დახარჯეს, რომ ახლა უნდა შემოვიჭიროთ ქამრები, რათა თავი დავაღწიოთ დეფიციტს, რომ ხარჯები უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ “აუცილებელი მომსახურებით” და “ქონი” ჩამოეჭრას საზოგადოებრივი სექტორის პროგრამებს. ამ გამოცდილებამ ნათლად აჩვენა, თუ სინამდვილეში რამდენად მყიფე ყოფილა ერთგულება მემკვიდრეობის კონსერვაციისადმი ჩვენს საკანონმდებლო და ინსტიტუციონალურ გარემოში და რაოდენ სწრაფად დაიხევს უკან ხელისუფლება იმისგან, რაც მის მუდმივ ვალდებულებად გვესახებოდა. ასევე სხვადასხვა შემთხვევებში გამოვლინდა, რომ არსებულ საკანონმდებლო და ინსტიტუციონალურ ვალდებულებებს გადასარჩენად სათანადო საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მხარდაჭერა არ გააჩნდა.

Herb Stovel
Carleton University

MAINTAINING VALUES - COMMUNITIES AND HERITAGE PRESERVATION IN A MARKET ECONOMY PERSPECTIVE

Delivered by **Dag Myklebust**

The work on the Betlemi Project in Georgia is underlain by a commitment to community based approaches, funded by international sources: World Monuments Fund, Samuel H. Kress Foundation, UNESCO Cultural Heritage Division, Norway Funds-in-Trust, and the Swiss Emergency Foundation. But the goal of such a conference is to seek sustainable means by which heritage conservation goals may be achieved over the long term in Betlemi, without ongoing dependence on international funding. This means for current day Georgia doing so within a "market economy" framework. While market economies have supported much useful heritage conservation work around the world for the last several decades, providing helpful incentives and grants when "times were good" and encouraging strong accompanying institutional public sector led growth to attain heritage conservation objectives, in our current circumstances, in the face of global recession and continuing financial uncertainty, many governments at all levels have based their policies on the perception that past governments have overspent, that we have to tighten belts to overcome long acquired deficits, and that we must limit spending to "core services" and cut the "fat" from public sector programmes. These experiences have revealed how very fragile that the commitment to heritage conservation in our legislative and institutional frameworks really is, and how quickly governments will back away from what might have been assumed to be permanent commitments. They have also revealed in many cases that the same legislative and institutional commitments have not enjoyed sufficient community and political support to survive.

There are many examples of "backsliding" and I will draw most of these from my own country, Canada.

- The "soft approach"/ "mature approach" to heritage conservation is vulnerable. This approach, where conservation initiatives often rest at policy level (short of full legislative commitment), where legislative commitments to designation and conservation are subject to over-ride by elected officials and where it is believed that conservation goals are best achieved by thoughtful compromise and negotiation around legitimate competing interests, is helpless in the face of economic downturns. The long discredited conservation myths quickly emerge from the woodwork (we can't afford conservation; heritage designation reduces property values, we

"უკუსვლის" მრავალი მაგალითი არსებობს და აქ ჩემი ქვეყნის, კანადის გამოცდილებას შევეხები.

- "რბილი მიდგომა" / "მოწიფული მიდგომა" მემკვიდრეობის კონსერვაციისადმი სუსტი და დაუცველია. როდესაც საკონსერვაციო ინიციატივა ხშირად მხოლოდ პოლიტიკის დონეზე რჩება (სრული საკანონმდებლო უზრუნველყოფის გარეშე), როდესაც საკანონმდებლო ვალდებულებები მემკვიდრეობის მიმართ შეიძლება იგნორირებულ იქნას არჩეული ჩინოვნიკების მიერ, როდესაც მიჩნეულია, რომ კონსერვაციის მიზნები საუკეთესოდ მიიღწევა ლეგიტიმურ ინტერესთა კონფლიქტის გარშემო მოლაპარაკებებისა და გააზრებული კომპრომისის გზით, ეს მიდგომა, ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, უსუსურია. ძველ დისკრედიტირებულ კონსერვაციულ მითებს (კონსერვაცია ჩვენთვის ფუფუნებაა; მემკვიდრეობის სტატუსი ამცირებს ქონების ღირებულებას; უნდა გამოვიკვლიოთ განვითარებისა და ინვესტირების შესაძლებლობანი ჩვენი ეკონომიკის დასაცავად და ა.შ.) ემატება ახალი მითები (ურბანულ მოუწესრიგებლობასთან გამკლავება მოითხოვს მემკვიდრეობის უბნების გაწირვას) და მუნიციპალური საბჭოები იწყებენ დაცული შენობების დანგრევაზე ნებართვის გაცემას.
- "მკაცრი / ხისტი მიდგომა" მოკლევადიანი მოქმედებისაა და არ გამოდგება გრძელვადიან პერსპექტივაში (მომავალში შეიცვლება). მემკვიდრეობის მიმართ მუდმივი საკანონმდებლო ვალდებულებების ინტერპრეტირება ხდება იმგვარად, რომ ეს ვალდებულებანი შესუსტდეს ან მოერგოს გარკვეულ ინტერესებს. ცენტრალური ხელისუფლება არ იყენებს არსებული კანონმდებლობით უზრუნველყოფილ უფლებას ჩარევისა (სხვა სიტყვებით, მთავრობა არ იცავს საკუთარ კანონმდებლობას). მცირდება იმ პროგრამების მასშტაბები, რომლებიც ასოციარებულია საკანონმდებლო ვალდებულებასთან. ამ პროგრამებში მომუშავე პროფესიონალთა ხმა ჩახშულია და დაფინანსება იმ ზომამდე მცირდება, რომ რესურსები ხელიდან გეცლება და საფრთხის ქვეშ დგება (ცუდი მეპატრონის სინდრომი), ხოლო პრივატიზაცია პოზიტიურად გვეჩვენება. ამის პარალელურად, არჩეული ჩინოვნიკები იწყებენ საკანონმდებლო ვალდებულებათა საფუძვლების მოშლას - განსაზღვრავენ საშიშ ფინანსურ რისკებს, რომელიც მოჰყვება საზოგადოებრივ ვალდებულებას მემკვიდრეობის

need to identify and exploit development/ investment opportunities to right our economies, etc), are joined by new myths (currently: intensification to reduce urban sprawl requires sacrificing heritage districts), and Municipal Councils begin to approve demolition of protected buildings. (Pictures: oldest buildings in Rockcliffe in Ottawa, protected by designation, demolished; Lansdowne Park (Ottawa) imminent demolition - Sullivan building (student of FL Wright), designated, to be demolished; core of Port Dalhousie Heritage Conservation District, protected by designation, but designation over-ruled by OMB (Ontario Municipal Board) to permit demolition of a dozen structures for a 17 storey tower).

- The "hard approach" is worked around in the short term, and discredited in the long term (preparing for replacement). Permanent legislative commitment to heritage is interpreted in ways which bend or lessen commitment. Opportunities for Ministerial intervention enabled by legislation are not taken up (in other words, Government does not defend its own legislation) The scope of programmes associated with legislative commitment is reduced. Professional voices working in these programmes are stilled. And funding is reduced to levels where resources deteriorate and are at risk (bad landlord syndrome) and privatization begins to look good. In parallel, elected officials also work to undermine the basic precepts on which the legislative commitment depends - defining the fearsome financial risks accompanying a public commitment to maintaining heritage - and thus building long term support for doing away with the legislation, and with the associated programmes. (Pictures: National Historic Sites in Canada not eligible for financial support; Parks Canada owned sites not maintained).
- As vulnerable as the soft and hard approaches in difficult financial times, heritage which has not been included in even simple reference lists is at very high risk, in our current economic circumstances. Whether such omissions are conscious or unconscious, whether the properties can be seen to have strong heritage value or not, the consequences of a lack of official recognition at any level can be very destructive in the face of proposed development for such sites. (Pictures: Brantford, Ontario - demolition of 41 core downtown buildings, all pre-Confederation (pre-1867) - all demolished summer 2010; view of Legislative Assembly Building (1893) in Toronto - protected views of roof line silhouette - until recent ruling by OMB (Ontario Municipal Board) paved way for two 60 storey towers).

The strong turn to the political right in decision-making in many western countries looking for ways to re-build their economies has quickly found a group of professionals and scholars prepared to trumpet academic arguments for reducing public commit-

მოვლა-პატრონობისადმი - და ამით დიდი ხნით უზრუნველყოფენ საკანონმდებლო ვალდებულებისა და მასთან ასოცირებული პროგრამების გაუქმებას.

- რთულ ფინანსურ ვითარებაში დაუცველია როგორც რბილი, ისე ხისტი მიდგომა, ხოლო ის მემკვიდრეობა, რომელიც საერთოდ არ არის რეგისტრირებული, ძალიან მაღალი რისკის ქვეშაა დღეს არსებულ ეკონომიკურ ვითარებაში. სულ ერთია, მემკვიდრეობად არ აღიარება გამიზნულად ხდება, თუ გაუცნობიერებლად, ნაგებობათა მემკვიდრეობითი ღირებულება მაღალია თუ არა, ნებისმიერ დონეზე მემკვიდრეობად ოფიციალური არ აღიარების შედეგები ძალზე სავალალო შეიძლება იყოს ამ შენობათა სავარაუდო განვითარების პირისპირ.

დასავლეთის მრავალ ქვეყანაში, რომელიც ეძიებს ეკონომიკის აღდგენის გზებს, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში პოლიტიკური გადაწყვეტილებებისკენ მკვეთრ შემობრუნებას მალევე მოჰყვა იმ პროფესიონალთა და მკვლევართა წინწამოწევა, ვინც სამეცნიერო არგუმენტების საფუძველზე კონსერვაციისადმი საზოგადოებრივი ვალდებულებების შემცირებას უკიჟინებენ. ურბანისტ-ეკონომისტის ედუარდ გლასერის ბოლოდროინდელ დაკვირვებებს (The Triumph of the City), რომელიც ამცირებს მემკვიდრეობის კონსერვაციის როლს მეხსიერების, მომხიბვლელობის, ქალაქების ხასიათის, მათი *genius loci*-ს ჩამოყალიბებაში და ამ ქალაქების საცხოვრებლად თუ მოსანახულებლად მიმზიდველობის შექმნაში, ყველგან აპლოდისმენტებით ხვდებიან და მის შეხედულებებს აუცილებელი ახალი პრაგმატიზმის შემადგენელ ნაწილად განიხილავენ. ჯეინ ჯაკობის მიერ ჩამოყალიბებული ურბანული ზრდის წესები (ყოველ შემთხვევაში ის, რომლის თანახმად ქალაქის განვითარება დანახულია როგორც დანამატი, დაფუძნებული ძველი შენობების უნარზე, შექმნას და საზრდო მისცეს სავაჭრო და სოციალურ ურთიერთობათა ზრდას, რაც სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა ჯანსაღი ურბანული გარემოსთვის და რომელიც შეზღუდავდა ქალაქის სიმაღლეში განვითარებას) გვერდზეა გადადებული, რათა წაახალისონ ურბანული ზრდის ის მოდელი, რომელიც მომავალში შეზღუდავს კონსერვაციას მაღალსართულიანი და მაღალი სიმჭიდროვის ურბანული სამეზობლოების სასარგებლოდ. გლასერის მომავლის ქალაქებში განათლება მნიშვნელოვანია, მაგრამ ქალაქების უნარი, მოყვეს ისტორიები, გააძლიეროს, ჩამოაყალიბოს და ისწავლოს მოგონებებიდან, რომელიც ჩაბუდებულია ჩვენს მდუმარე ისments to conservation. The arrival of urban economist Edward Glaeser's recent observations (The Triumph of the City) which diminish the role played by heritage conservation in shaping memory, appeal, the character of cities, their genius loci, and generally in making them attractive to use, visit, live in is being applauded everywhere and his views seen as a part of the necessary new pragmatism. Jane Jacob's rules for urban growth, at least those that envision appropriate city development as incremental, built on the power of old buildings to create and nurture the growth of mercantile and social exchanges critical to urban health and which would limit high rise growth, is set aside tom promote an urban growth model which would limit future conservation in favour of a commitment to high density, high rise urban neighbourhoods. Education is important in Glaeser's cities of the future but the ability of cities to tell stories, and to foster, shape and learn from the memory imbedded in our inanimate historic and cultural environments, is completely over-looked. High rises are defended as supporting the public interest in the green economies of concentrated urban populations, but no credit is assigned the public interest in heritage conservation. Such thinking may appear to be far away from Betlemi but it is becoming increasingly fashionable in the western world economies and governments that have funded work in Betlemi, and it is just a matter of time before this thinking begins to leak into the world of international co-operation for conservation. Maybe not in Norway, but the USA and Canada are quickly buying in to this approach.

There is no single formula for urban conservation efforts in western world market economies jolted by the recent recession, but there are a number of key considerations which should be explored and perhaps adapted in developing long term urban conservation strategies for Betlemi. I've listed the most important of these below:

- The "soft approach" is always more desirable than the "hard approach", but its ability to achieve conservation goals depends upon building a sustainable community-up "culture of conservation" - a kind of DNA bound commitment that doesn't depend on legislative support, and one which finds its way into the evolution of political thinking. This requires building a social movement for cultural heritage every bit as strong as social movements built for protecting the natural environment, or for women's rights - and that has not happened for cultural heritage, not yet. And building that social movement may require more uphill efforts than staunch professionals can imagine. For one thing, jurisdictions that make high level commitments to conservation become perceived as promoting elitist approaches, against progress for the city, isolating heritage from the community. Expert driven evaluation processes which promote consolidated elitism, not of the educated amateur, but of the dedicated professional can undermine

ტორიულ და კულტურულ გარემოში, აბსოლუტურად იგნორირებულია. მაღალსართულიანობას იგი იცავს, როგორც კონცენტრირებულ ურბანულ დასახლებებში ე.წ. მწვანე ეკონომიკისადმი საზოგადოებრივი ინტერესის ხელშემწყობ ფაქტორს, მაგრამ არაფრად აგდებს საზოგადოებრივ ინტერესს მემკვიდრეობის კონსერვაციისადმი. ასეთი აზროვნება შეიძლება ბეთლემისგან დაშორებული მოგვეჩვენოს, მაგრამ იგი სულ უფრო მოდური ხდება დასავლეთის სამყაროს ეკონომიკასა და ხელისუფლებისთვის, რომლებიც აფინანსებდნენ სამუშაოებს ბეთლემში. მხოლოდ დროის საკითხია, როდის შეაღწევს ეს დამოკიდებულება მემკვიდრეობის კონსერვაციის სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის სამყაროში. შესაძლოა, ნორვეგია არა, მაგრამ ა.შ.შ და კანადა სწრაფად იხრებიან ამ მიდგომისკენ.

არ არსებობს ურბანული კონსერვაციის რაიმე ერთი ფორმულა ბოლოდროინდელი რეცესიისგან შეჯანჯღარებული დასავლური სამყაროს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, მაგრამ არსებობს რამდენიმე საკვანძო მოსაზრება, რომელიც უნდა გამოკვლეულ და, იქნებ, ადაპტირებულ იქნას ბეთლემის უბნის გრძელვადიანი ურბანული კონსერვაციის სტრატეგიის შემუშავებისას. ქვემოთ მოყვანილი მაქვს ამ მოსაზრებათაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი:

- "რბილი მიდგომა" ყოველთვის უფრო სასურველია, ვიდრე "მკაცრი მიდგომა", მაგრამ მისი უნარი, მიაღწიოს კონსერვაციულ მიზნებს დამოკიდებულია სიცოცხლისუნარიანი "მემკვიდრეობის დაცვის კულტურის" მშენებლობაზე ადგილობრივი თემის და მის ზემოთ ყველა დონეზე - ერთგვარი დნმ-თან გადაჯაჭვული ვალდებულებისა, რომელიც არ არის დამოკიდებული საკანონმდებლო უზრუნველყოფაზე და რომელიც გზას იკვლევს პოლიტიკური აზროვნების ევოლუციისკენ. ეს მოითხოვს ისეთივე ძლიერი *სოციალური მოძრაობის* შექმნას კულტურული მემკვიდრეობისთვის, როგორიცაა უკვე არსებული სოციალური მოძრაობანი ბუნებრივი გარემოს ან ქალთა უფლებების დაცვისთვის - რაც ჯერ კიდევ არ შექმნილა კულტურული მემკვიდრეობისთვის. ამგვარი სოციალური მოძრაობის შესაქმნელად, საჭიროა, უფრო რთული ძალისხმევა, ვიდრე შეზღუდულმა პროფესიონალებმა შეიძლება წარმოიდგინონ. ხელისუფლების მიერ მემკვიდრეობის კონსერვაციის მაღალი დონის ვალდებულებათა აღება აღიქმება, როგორც ელიტური მიდგომის წახალისება, ქალაქის პროგრესის საწინააღმდეგოდ, რომელიც აშორებს ადგილობრივ

efforts to build and strengthen social movements truly rooted in grass roots commitments to meaningful and widespread social change. Frameworks for social change aligned with heritage goals need to be appreciated and absorbed as key steps in ensuring tomorrow's society is driven by heritage sensitive development.

- Using a values based approach is a critically important part of the necessary conservation framework. The values identified however can not just be assigned by experts but must represent efforts to identify significant values held across the community, by both individuals and groups with a stake in the future of heritage places. They must be built by consensus, defined explicitly and serve as the basis for conservation actions, and ensuring their survival should be understood to have priority over realizing economic opportunities present in a property.
- The basis for giving priority to retaining heritage values is the assumption that heritage conservation should be understood as embracing - not opposing - development, and municipal strategies and policies should support development modes which quantify and qualify the economic values of heritage "assets". The economic value of such assets should be measured in ways which look holistically at the broad cost-benefit contributions to the human eco-system that is the urban neighbourhood, and not ways which measure in overly simplistic fashion the costs of conversion or of maintaining heritage assets.
- Financial support should derive from tax credits not direct government grants or aid programmes. These latter can easily shrink or disappear under pressure when budgets begin to shrink, but tax credits, usually revenue positive in a particular jurisdiction, are rarely threatened. The American (USA) system has been offering owners significant tax credits since the 1970s for approved work undertaken on buildings on the USA National Register of Historic Properties - not because the government is fond of historic buildings but because the taxes paid on materials and labours more than covers the tax give-aways to owners.
- One of the best known and most successful "heritage developers" in my country (Sandy Smallwood) is a strong advocate for what he calls a "heritage first" approach. This would commit governments to use heritage properties on their inventories BEFORE leasing out or using newly built space for tenants. In the United States, this is law at the federal level.
- It is also important in jurisdictions where tax law rewards owners who do not maintain their properties to initiate systems which allow municipalities to carry out overdue maintenance and to charge costs back to owners on their tax bills. In this way, patterns of deterioration can be

თემს მემკვიდრეობას. ექსპერტთა შეფასება-ანალიზს, რომელიც ხელს უწყობს არა განათლებულ მოყვარყულთა, არამედ თავდადებულ პროფესიონალთა კონსოლიდირებული ელიტის შექმნას, შეუძლია შეარყიოს ძალისხმევა, შეიქმნას და გაძლიერდეს სოციალური მოძრაობები, რომელიც ეფუძნება მოქალაქეთა მისწრაფებებს გააზრებული და ფართო სოციალური ცვლილებებისკენ. იმისათვის, რომ მომავალში საზოგადოებისთვის წარმმართველი გახდეს მემკვიდრეობისადმი ფაქიზი დამოკიდებულების მქონე განვითარება, მემკვიდრეობის მიზნებთან შეთანადებული სოციალური ცვლილებების სისტემა უნდა აღიარებულ და მიღებულ იქნას, როგორც სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე.

- *ღირებულებებზე დაფუძნებული* მიდგომის გამოყენება ძალზე მნიშვნელოვანია მემკვიდრეობის კონსერვაციის დარგში. თუმცა, ეს ღირებულებანი არ უნდა იყოს მხოლოდ ექსპერტთა მიერ განსაზღვრული; ისინი უნდა წარმოადგენდეს ღირებულებებს, რომელიც თემში არსებობს, როგორც ინდივიდუალურ დონეზე, ასევე ჯგუფებში, რომელთაც ეხება ამ მემკვდირეობის მომავალი. ეს ღირებულებანი უნდა ეფუძნებოდეს კონსენსუსს, მკაფიოდ უნდა იყოს განსაზღვრული და გახდეს განსახორციელებელი ქმედებების საფუძველი; აგრეთვე ყველასთვის ნათელი უნდა იყოს, რომ ამ ღირებულებათა გადარჩენა პრიორიტეტულია თვით ისტორიულ შენობებში არსებულ ეკონომიკურ შესაძლებლობათა რეალიზაციასთან შედარებით.
- მემკვიდრეობის ღირებულებებისთვის პრიორიტეტის მინიჭება ეფუძნება იმის დაშვებას, რომ მემკვიდრეობის კონსერვაცია გაიაზრება, როგორც განვითარების ხელშემწყობი და არა მისი მოწინააღმდეგე, ხოლო მუნიციპალური სტრატეგიები და პოლიტიკა მხარს უნდა უჭერდეს განვითარების ისეთ მოდელებს, რომლებშიც მემკვიდრეობის ეკონომიკური ღირებულებანი რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლებითაა წარმოდგენილი. მემკვიდრეობის ეკონომიკური ღირებულებანი უნდა გაიზომოს ჰოლისტიკური მიდგომით, რომელსაც ფართო ხედვა აქვს გაწეული ხარჯებისა და დადებითი შედეგებისა ადამიანის ისეთი ეკო-სისტემისთვის, როგორცაა ურბანული სამეზობლო და არა გამარტივებული გზით, რომელიც მხოლოდ მემკვიდრეობის კონსერვაციის ან მოვლა-პატრონობის ხარჯებს აფასებს.
- ფინანსური დახმარება უნდა მოდიოდეს

attacked long before they become patterns and threaten property values and neighbourhood health and safety.

- Conservation strategies and policies in urban settings must go beyond limiting or controlling change to important listed buildings, and address a wide range of potential negative impacts caused by designation - for example, situations where conservation increases market values to the point where gentrification expels living communities, transferring social and economic problems to other neighbourhoods. Usually impact assessments measure impacts on heritage value - but there is a need to look at this the other way around as well, to take into account the broad social and economic impacts across a city or region which are generated by a commitment to conservation.
- "Integrated conservation" needs to be encouraged in the broadest possible sense, not just placing responsibility for defending heritage in a heritage office in a municipality. This mechanical and logistical approach to "integrated conservation", popular in Europe since 1975 is not enough. Effort needs to place heritage concern within management - hence, for example to produce heritage sensitive management plans, not conservation plans.
- There is also a need in the name of integrated conservation to challenge heritage professionals who are generally most interested in the traditional integrity of their conservation planning tools and philosophical frameworks, to embrace changing strategies (focusing on facilitation, negotiation methods etc. which could be used to re-think and re-orient needed alliances, approaches, ways of working). In fact, professionals should be encouraged to re-think all of their urban conservation tools to move from reactive "controls" (for example, impact assessments, etc) to tools which offer more proactive forms of engagement and involvement.

საგადასახადო შეღავათებიდან და არა უშუალოდ სამთავრობო გრანტებიდან თუ დახმარების პროგრამებიდან. ეს უკანასკნელი ადვილად შეიძლება შემცირდეს ან გაქრეს ბიუჯეტის შეკვეცის დროს, ხოლო საგადასახადო შემოსავლები კი, ჩვეულებრივ, დადებითი მაჩვენებლები, იშვიათად დგება საფრთხის ქვეშ. ამერიკული (ა.შ.შ.) სისტემა, 1970 წლიდან ითვალისწინებს მნიშვნელოვან საგადასახადო შეღავათებს მეპატრონეებისთვის იმ სამუშაოებზე, რომელიც ა.შ.შ. ისტორიულ ძეგლთა ეროვნული რეესტრის შენობებზე მიმდინარეობს - არა იმიტომ, რომ მთავრობას უყვარს ისტორიული ნაგებობები, არამედ იმიტომ, რომ გადასახადები მასალასა და მუშა-ხელზე ბევრად ფარავს მეპატრონეთათვის მინიჭებულ საგადასახადო შეღავათებს.

- ჩემს ქვეყანაში ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და წარმატებული "მემკვიდრეობის დეველოპერი" (სანდი სმოლვუდი), ძლიერი მომხრე და დამცველია მიდგომისა, რომელსაც იგი უწოდებს "პირველ რიგში მემკვიდრეობა". ეს ავალდებულებს მთავრობებს გამოიყენოს მის რეესტრში არსებული მემკვიდრეობა **მანამ, სანამ** იჯარით გასცემს ან გამოიყენებს ახლად აშენებულ ნაგებობებს. ა.შ.შ-ში ეს ფედერალური დონის კანონია.
- მნიშვნელოვანია აგრეთვე, რომ თუ საგადასახადო შეღავათებით აღჭურვილი მეპატრონეები არ უვლიან საკუთარ ქონებას, კანონმდებლობა საშუალებას იძლევა ისეთი სისტემების ინიცირირებისა, რომელიც მუნიციპალიტეტებს უფლებას აძლევს ჩაატარონ სარემონტო სამუშაოები და შემდგომ გაწეული ხარჯები ამოიღონ მეპატრონისგან გადასახადების სახით. ამ გზით, დაზიანებები შეიძლება ადრევე ავიცილოთ თავიდან, ვიდრე ისინი საფრთხეს შეუქმნის ქონების ღირებულებებს და სამეზობლო გარემოს სიჯანსაღესა და უსაფრთხოებას.
- კონსერვაციის სტარტეგიები და პოლიტიკა ურბანულ გარემოში უნდა გასცდეს მნიშვნელოვან ძეგლ-შენობებზე ცვლილებების შეზღუდვასა და კონტროლს და გაიაზროს პოტენციური ნეგატიური შედეგების ფართო წრე - მაგალითად, ისეთი ვითარება, როდესაც ძეგლთადაცვითი ღონისძიებანი ზრდის ქონების საბაზრო ღირებულებას იმ ზომამდე, რომ ჯენტრიფიკაცია განდევნის ადგილობრივ მოსახლეობას და არსებული სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები სხვა უბნებში გადააქვს. ჩვეულებრივ, ინტერვენციის ზემოქმედების შეფასება მხოლოდ მემკვიდრეობით ფასეულობებზე ზემოქმედებას იკვლევს - მაგრამ საჭიროა, სხვა კუთხითაც შევხედოთ ამას, გავითვალისწინოთ, ქალაქის ან რეგიონის მასშტაბით, ფართო სოციალური და ეკონომიკური ზემოქმედება, რომელიც მოჰყვება საკონსერვაციო აქტივობას.
- "ინტეგრირებული კონსერვაცია" მხარდაჭერილი უნდა იქნას მაქსიმალურად ფართო კონტექსტში და არ უნდა შემოიფარგლებოდეს მხოლოდ მუნიციპალიტეტის კულტურული მემკვდირეობის განყოფილებისთვის მემკვიდრეობის დაცვაზე პასუხისმგებლობის გადაცემით. ევროპაში 1975 წლიდან ეს პოპულარული, მექანიკური და ლოჯისტიკური დამოკიდებულება "ინტეგრირებული კონსერვაციისადმი" არ არის საკმარისი. საჭიროა, მემკვიდრეობის საკითხების მენეჯმენტის სისტემაში ჩართვა - მაგალითად, შეიქმნას მემკვიდრეობისადმი მგრძნობიარე მენეჯმენტის გეგმები და არა კონსერვაციის გეგმები.
- ინტეგრირებული კონსერვაციის განვითარებისთვის, ასევე საჭიროა, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სპეციალისტებმა, რომელნიც, ძირითადად, დაინტერესებულნი არიან საკონსერვაციო დაგეგმვის მეთოდებისა და კონსერვაციის ფილოსოფიის ტრადიციული ერთობით, აითვისონ ახალი სტრატეგიები (ფოკუსით შუამდგომლობაზე, მოლაპარაკების მეთოდებზე და ა.შ., რაც საშუალებას მისცემს მათ გადაიაზრონ საჭირო ალიანსები, მიდგომები და მუშაობის გზები). არსებითად, პროფესიონალებმა უნდა გადახედონ ურბანული კონსერვაციის არსებულ ინსტრუმენტებს, რათა რეაქტიული "კონტროლიდან" (მაგალითად, ინტერვენციის ზემოქმედების შეფასება და ა.შ.) გადავიდნენ ისეთ მექანიზმებზე, რომელიც უფრო პროაქტიული თანამშრომლობისა და ჩართულობის ფორმებს იძლევა.

ნატო ცინცაბაძე
ICOMOS საქართველო

ადგილობრივ თემზე დაფუძნებული ბეთლემის უბნის რევიტალიზაცია

ბეთლემის კლდისუბანი ძველი თბილიისის შუასაუკუნებრივ ბირთვში მდებარეობს. მისი ტერიტორია მოიცავს 2,4 ჰექტარს, სადაც კონცენტრირებულია გამორჩეული ღირებულების ქალაქური ხალხური საცხოვრებლის საუკეთესო ნიმუშები, საკულტო ნაგებობები - ბეთლემის ზედა და ქვემო ეკლესიები, სამრეკლო და ათეშგა. უბნის საპროექტო არეალად შერჩევა, გარდა ურბანული ისტორიული გარემოს მძიმე ფიზიკური მდგომარეობისა, ასევე, განსაზღვრა 1990-იან წლებში ბეთლემის უბნის მიმდებარე ტერიტორიაზე განხორციელებულმა უხეშმა ჩარევამ.

2000 წლიდან დღემდე განხორციელდა ფონდების თანმიმდევრული მოძიება.[1] ამ პერიოდში ჩატარდა უბნის მრავალდისციპლინარული კვლევა, აზომვითი სამუშაოები და დამუშავდა ბეთლემის უბნის კონსერვაციის გეგმა.

სოციოლოგიურმა კვლევამ აჩვენა, რომ მოსახლეობის უმრავლესობა ვერ ხედავდა კავშირს უბნის მომავალ განვითარებასა და საკუთარ კეთილდღეობას შორის, რაც ადასტურებდა მათ პესიმიზმსა და პასიურობას მონაწილეობა მიეღოთ უბნის განვითარების პროცესში. ასევე კვლევამ გამოავლინა, რომ ამ დროისათვის (2000წ.) მოსახლეობის დაახლოებით 70% თითქმის უსახსრო იყო.

2004 წელს, პროექტის ფარგლებში განხორციელებული მრავალდისციპლინარული დაგეგმვის მთავარ ამოცანა იყო, პროგრამის ისეთი მართვის მოდელის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფდა, უბნის რეაბილიტაციის პროცესში, ადგილობრივი მოსახლეობის აქტიურ ჩართვას. დამუშავდა ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის მართვის გეგმა (2005-2010) და და დაიწყო კომლექსური პროგრამის განხორციელება. 2005 წლიდან დღემდე პროექტის დონორია - *ნორვეგიის საგარეო საქმეთა სამინისტრო და ნორვეგიის კულტურული მემკვიდრეობის დირექტორატი (Riksatikvaren).*

თემის მობილიზაცია

ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროცესში ადგილობრივი მოსახლეობის ჩართვის მიზნით, ჩატარდა თემის მობილიზაცია - აქ-

1 2000 – მსოფლიო ძეგლთა ფონდი, სამუელ ჰ. კრესის ფონდი; 2002-2003 – კულტურული მემკვიდრეობის დივიზია/UNESCO, შვეიცარიის საგანგებო ვითარებათა ფონდი; ; 2003-2004 – ნორვეგიის საგარეო საქმეთა სამინისტრო, UNESCO.

Nato Tsintsabadze
ICOMOS Georgia

COMMUNITY BASED BETLEMI QUARTER REVITALISATION, OLD TBILISI, GEORGIA

Betlemi Quarter is located within the medieval core of the Old Tbilisi. The area of the quarter covers 2.4 ha and is distinguished by a concentration of a considerable number of the impressive urban vernacular dwellings and religious buildings, including Ateshgah (Fire Temple). Apart from devastated condition of the heritage, the selection of the site as a project area was preconditioned by the rude interventions near the Quarter.

A consistent fund raising was made[1] since 2000 and multidisciplinary study and recording of the site was undertaken; Betlemi Quarter Conservation Plan was developed.

Results of the sociological survey had revealed that majority of the residents could not see links between the future development of the Quarter and their own welfare, which explained their passiveness in the participation in Quarter development activity. Survey also had shown that at that time (2000) 70% of the residents were socially extremely vulnerable.

In 2004, main objective of the Betlemi Quarter Revitalisation multidisciplinary planning was to design a project management model, which would ensure active involvement of the local community in the Quarter development process. Betlemi Quarter Revitalisation Management Plan was elaborated (2005-2010) and challenging programme implementation had been launched. The Ministry of Foreign Affairs of Norway has funded the project through the Directorate for Cultural Heritage (Riksantikvaren) since 2005.

COMMUNITY MOBILISATION

In order to ensure local community involvement in the Betlemi Quarter revitalisation process, community mobilisation was undertaken - explanatory meetings aimed at raising community awareness and establishment of the neighbourhood community societies.

During the meetings with the local community joint vision of the problems facing the Quarter was set up and the community leaders were identified; closer links between the pressing problems of the community and objectives of the Betlemi Quarter Revitalisation Programme were outlined; local community received information on the essence and significance of the corporative activities and participatory approach.

Despite the age-old tradition of neighbourhood

1 2000 – Samuel H. Kress Foundation through the WMW programme; 2002-2003 – Samuel H. Kress Foundation through the WMW programme; Swiss Emergency Fund through UNESCO Cultural Heritage Division; 2003-2004 – Ministry of Foreign Affairs of Norway through UNESCO Cultural Heritage Division

ტიური ახსნა-განმარტებითი შეხვედრები, რომელიც მიზნად ისახავდა უბნელთა გათვითცნობიერებას, სამეზობლო ამხანაგობების შექმნას, რაც ადგილობრივი სათემო ორგანიზაციის დაფუძნების წინაპირობა უნდა გამხდარიყო.

მოსახლეობასთან შეხვედრების შედეგად ერთობლივად განისაზღვრა უბნის პრობლემები და დადგინდა თანამონაწილეთა ჯგუფები; გამოიკვეთა თემისთვის პრიორიტეტული პრობლემების ICOMOS საქართველოს პროგრამის მიზნებთან შეხების წერტილები; მოსახლეობას განემარტა ერთობლივი საქმიანობისა და თანამონაწილეობის პრინციპის არსი და მნიშვნელობა; გამოიკვეთა ლიდერთა ჯგუფები, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელი გახდა არარეგისტრირებული კავშირების - ბინის მესაკუთრეთა კავშირების - ჩამოყალიბება.

მიუხედავად იმისა, რომ მრავალეთნიკურ ძველ თბილისში მეზობლობის ინსტიტუტის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციები არსებობს, თემის მობილიზაცია ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამის ერთ-ერთი ურთულესი კომპონენტი აღმოჩნდა, რადგან მოსახლეობაში, საბჭოური გამოცდილებიდან გამომდინარე, ჯერ კიდევ საკმაოდ ძლიერია უნდობლობა კორპორატიული საქმიანობის მიმართ. თუმცა, მიუხედავად ამისა, დასახული მიზნის მიღწევაში საპროექტო ჯგუფს განვლილი წლების მანძილზე ადგილობრივ თემთან ჩამოყალიბებული ურთიერთობები დაეხმარა. შესაბამისად, 2004 წელს არსებული სამეზობლო ურთიერთობების გათვალისწინებით, ჩამოყალიბდა ბინის მესაკუთრეთა 5 არარეგისტრირებული კავშირი.

ბეთლემის უბნის განვითარების კავშირი

2005 წლის 5 თებერვალს, დაფუძნდა არასამეწარმეო იურიდიული პირი - ბეთლემის უბნის განვითარების კავშირი (ადგილობრივი სააგენტო), რომლის მიზანია ბეთლემის უბნის განვითარება კონსერვაციის გზით.

უბნის მოსახლეთა კავშირებში წარმოდგენილია ბეთლემის უბნის მოსახლეობის 60% და მათგან მხოლოდ 50%-ა აქტიურად ჩართული პროგრამის განხორციელებაში. მიუხედავად ამისა, ადგილობრივ სააგენტოში ამ კავშირების წარმომადგენლობამ გამჭვირვალე გახადა რევიტალიზაციის პროგრამის ფარგლებში გადაწყვეტილების მიღების პროცესი. იმ შემთხვევებში კი, როდესაც ყველა არ ეთანხმება ამა თუ იმ გადაწყვეტილებას, იგი მაინც მისაღებია უბნის მოსახლეობის დიდი ნაწილისთვის. ადგილობრივი სააგენტოს სტრუქტურა სრულად აძლევს საშუალებას მოსახლეობას, მო-

institute in multiethnic Tbilisi, community mobilisation proved to be one of the most complicated activities of the Programme, since, due to the Soviet experience, society is still highly sceptical towards the foisted corporative activities. Nevertheless, relations with the local community established over the past years helped the Project Team to achieve the set goal. Respectively, taking into account existing neighbourly relations, 5 House Owners Unions (HOU) were established in Betlemi Quarter in 2004.

BETLEMI QUARTER DEVELOPMENT UNION

In 2005, ICOMOS Georgia, Betlemi HOUs representatives and project experts had founded a non-commercial legal person of the private law - Betlemi Quarter Development Union (BQDU) as a local management agency.

HOUs unite 60% of the Betlemi Quarter community and only 50% of them are actively involved in the Programme implementation. Nevertheless their representation in the local management agency contributed to the transparency of the decision making process. Even in case, when not all agree with the taken decision, the decision is still acceptable for the majority of the local community. Local management agency model ensures full participation of the community in the planning process, but the Programme experts have a decisive voice in the decision making. That is why, the Project Team spares no efforts to be flexible, is ready for a reasonable compromise, in order to avoid undesirable tension in the relations with the community.

Apart from the participation in the decision making process, likewise important for the community is that, as it is stipulated by BDU's statute, its part is directly involved in various rehabilitation works, which is a considerable job opportunity for the residents.

Opening of the BQDU office in the core of Betlemi Quarter marked the most significant stage in the development of the Programme. The Project Team became a full member of the local community, which had considerably contributed to the sustainability of the Programme. From that day onwards, relations of the Programme experts and the community had acquired natural, neighbourly, i.e. traditional character.

Information Centre housed in the BDU office is open for the visitors of the Betlemi Quarter.

TOURIST ROUT

One of the objectives of the Programme is to develop tourist rout for Betlemi Quarter. This sub-project aims at preparing conductive settings for creating job opportunities for local dwellers through enhancing the tourism potential of the Betlemi Quarter. A Georgian-English leaflet - Heritage Walk of Betlemi Quarter was produced; a web-page (*http://www.icomos.org.ge/betlemi/index.htm*) was developed, and historical photos were exhibited in the Information Centre; Simple information boards are being installed to facilitate a better interpretation of the site.

Photo: ICOMOS Georgia

ბეთლემის ეკლესიის ბაქანი რეაბილიტაციამდე. 2000
Betlemi Church platform before rehabilitation. 2000

ნაწილეობა მიიღოს პროცესების დაგეგმვაში, მაგრამ გადაწყვეტილების მიღებისას, გადამწყვეტი ხმა პროექტის ექსპერტებს აქვთ. ამიტომ საპროექტო ჯგუფი მუდამ ცდილობს იყოს მოქნილი, მზადაა გონივრულ კომპრომისზეც წავიდეს, რათა თავიდან აიცილოს არასასურველი დაძაბულობა მოსახლეობასთან ურთიერთობაში. გარდა პროეტების განხილვისა და გადაწყვეტილების პროცესში მონაწილეობისა, ადგილობრივი სააგენტოს წესდება ასევე ითვალისწინებს მოსახლეობის ნაწილის უშუალოდ სხვადასხვა სარეაბილიტაციო სამუშაოებში დასაქმებას, რაც მნიშვნელოვანია მოსახლეობისთვის.

ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამის უმნიშვნელოვანესი ეტაპი იყო ბეთლემის კლდისუბნის გულში ადგილობრივი სააგენტოს ოფისისა და ბეთლემის უბნის საინფორმაციო ცენტრის გახსნა. უბანში ამ ოფისის დაფუძნებით, საპროექტო ჯგუფი უბნის სრულუფლებიანი წევრი გახდა, რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი პროექტის სიცოცხლისუნარიანობას. ამ დღიდან, ექსპერტთა ურთიერთობამ ადგილობრივ თემთან ბუნებრივი და ყოველდღიური, მეზობლური ხასიათი მიიღო. საინფორმაციო ცენტრში მოეწყო უბნის საარქივო ფოტო და გრაფიკული მასალის, ასევე პროგრამის ფარგლებში შესრულებული სარეაბილიტაციო პროექტებისა და ეთნოგრაფიული მასალის გამოფენა.

ბეთლემის უბნის ტურისტული მარშრუტი

ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის ერთერთი ამოცანაა ბეთლემის ტურისტული მარშრუტის განვითარება. პროგრამის ფარგლებში შემუშავდა ბეთლემის უბანში კულტურული

REHABILITATION OF PUBLIC SPACES

One of the Programme activities concerns the rehabilitation of public spaces and infrastructure. In addition to restoring Betlemi Street-stairs and terrace of Betlemi church, a number of historic supporting walls, pedestrian passes were repaired.

Local community is actively involved in the Betlemi Quarter maintenance. Gardens arranged within the Programme encouraged the local community and one green area was added to the Quarter with the efforts of the Betlemi church congregation, while another garden was made by the resident.

RESTORATION

An important component of the Programme implied restoration of listed historic houses. The most challenging case was the restoration of an entrance and balconies of the house of national listing, 3, Betlemi Street. The restoration of musharabi required special craftsmen skills. A number of problems had to be addressed to achieve high standards of restoration. With this aim, a series of studies and workshops dedicated to timber conservation, traditional surface treatment and colours on historic buildings was organised where the local community members were actively involved.

Apart from having scientific value, Ateshgah has a significant potential for tourism development. Conservation of the site was technically challenging. The complex restoration works at Ateshgah were fully implemented by local dwellers, called Betlemi Quarter Amkari (craftsmen union). Participation in the project next to conservation craftsmen, gave the locals an opportunity to acquire conservation craftsmanship skills, such as use of lime, cobblestone paving, brick and stone masonry, cautious attitude towards the historic fabric, etc. The integration of the expertise obtained within the Betlemi Project into the projects managed by the City would be highly beneficial. Regrettably, it remains to be a pilot initiative.

Photo: ICOMOS Georgia

ბეთლემის ეკლესიის ბაქანი რეაბილიტაციის შემდეგ. 2011
Betlemi Church platform after rehabilitation. 2011

და ისტორიული ფასეულობების გაცნობაზე ორიენტირებული ტურისტული მარშრუტი.

უბნის პოპულარიზაციის მიზნით, შეიქმნა ვებ-გვერდი http://www.icomos.org.ge/betlemi/index.htm, ამას გარდა, დამუშავდა ორენოვანი ბუკლეტი - გასეირნება ბეთლემის კლდისუბანში. დაიბეჭდა ისტორიული უბნის ამსახველი ღია ბარათები. ეს მასალა ხელმისაწვდომია ბეთლემის უბნის საინფორმაციო ცენტრში.

მნახველთათვის უბანში გადაადგილების გასამარტივებლად, დამონტაჟდა საინფორმაციო სტენდები და მნიშვნელოვან ისტორიულ ობიექტებზე მოკლე ანოტაციის შემცველი დაფები.

საზოგადოებრივი სივრცის რეაბილიტაცია

ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამის ფარგლებში ფიზიკური რეაბილიტაციის მთავარ მიმართულებას ისტორიული გარემოსა და ინფრასტრუქტურის აღდგენა წარმოადგენს. საზოგადოებრივი სივრცის გაჯანსაღება ხელს უწყობს როგორც ადგილობრივი თემის ყოველდღიური ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, ისე უბნის ტურისტული პოტენციალის გამოვლენას, განვითარებას. ამასთან ერთად, პროგრამის ამ კომპონენტის ფარგლებში ჩატარებული სამუშაოები მკაფიოდ ხილულ შედეგებს იძლევა, რაც ასევე აუცილებელია პროგრამის პოპულარიზაციისა და მოსახლეობაში პროგრამის მიზნისა და ამოცანების მიღწევის მიმართ რწმენის განტკიცებისათვის. ზემო ბეთლემის ეკლესიის ბაქნის რეაბილიტაციისა და ბეთლემის ქუჩა-კიბის რესტავრაციის გარდა, უბანში მთელ რიგ შუკებს, ქუჩა-კიბეებს, ისტორიულ საყრდენ კედლებს და ასევე, გომის ქუჩის წყაროს ჩაუტარდა სარეაბილიტაციო სამუშაოები.

მოსახლეობა აქტიურად არის ჩართული, როგორც სარეაბილიტაციო სამუშაოებში, ასევე უბნის მოვლა-პატრონობაში. პროგრამის ფარგლებში განშენებულმა ბაღებმა წაახალისა ადგილობრივი მოსახლეობა და საკუთარი ინიციატივით ერთი გამწვანებული არეალი, ბეთლემის ეკლესიის მრევლის ძალისხმევით, შემატა უბანს, მეორე კი უბნის მოსახლემ დამოუკიდებლად გააშენა.

რესტავრაცია

ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამის მნიშვნელოვანი მიმართულებაა გამორჩეული მხატვრული ღირებულების სახლების რესტავრაცია. რესტავრაციის მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით, საინტერესო იყო ბეთლემის ქ. N3-ის სადარბაზოსა და აივნების რესტავრაცია. სერიოზული გამოწვევა იყო შებეკეს

INITIATIVES FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

Planned initiatives for the economic development of the Quarter were not implemented. They envisaged to help several owners to start a family-run business - a guest-house, a bakery, etc. Holding back from the implementation of this sub-project seems justified, since its management requires specific experience. The only family-run cafe, opened in historic basement within the Programme, was achieved with the minimal investment - the path leading to the cafe was tided.

PROGRAMME RESULTS

Part of the Betlemi Quarter along the rehabilitated Tourist Route is visibly improved and enlivened. Apart from the residents and the church congregation, Betlemi church platform, opening a wide view on Tbilisi Historic District, has become a favourite gathering place for the Tbilisians and guests; the Quarter is regularly visited by the school children on excursions, art colleges organise open-air sessions for their students here. Arrangement of the historic monuments lighting by the Tbilisi Municipality had considerably improved security in the Quarter. Property prices in the Quarter had increased.

The idea to establish annual Betlemi Quarter Festival on 17 May, as a celebration of the unity of the Betlemi Quarter community and the Betlemi Quarter distinguished identity was formed within the Programme.

Pride for the unique identity of the Betlemi Quarter was considerably enhanced in the local community. Increased responsibility for the Quarter and own private property maintenance is obvious. More and more owners undertake repairs to their private flats; cases of systematic renting flats to the tourists can also be quoted. One of the most important results of the Programme is the gained experience and skills.

LESSONS

There are several findings that could be summarised as:

- Systematic integrated study, recording, training had contributed to problem identification and self-confidence of the Project Team and had smoothed a conflict between the development and conservation;
- Active participation of the local community in the Betlemi Quarter Revitalisation Programme was crucial for the Project implementation;
- Transparency of the Project had ensured links between the planning, analysis and implementation/participation;
- Wide community involvement can be achieved through maintaining traditional neighbourhood relations, while confidence building requires time and patience.

ტექნიკით შესრულებული მუშარაბების შემორჩენილი ალათების რესტავრაცია და დაკარგული ალათების აღდგენა, რაც ხელოსნების უმაღლეს პროფესიონალიზმსა და დიდ სიფრთხილეს მოითხოვდა. თბილისური სახლის რესტავრაციის მეთოდოლოგიისა და ტრადიციული სამშენებლო ტექნოლოგიის გამოყენების სტანდარტების დასახვეწად, ***Riksantikvaren***-ის დახმარებით უორკშოფებისა და სემინარების სერია ჩატარდა.

ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამის ფარგლებში თავისი სპეციფიკით გამორჩეული ადგილი უჭირავს ათეშგას (ცეცხლის ტაძარი) რესტავრაცია/რეაბილიტაციას. ამ არქეოლოგიურ ძეგლს, გარდა სამეცნიერო, კულტურული ფასეულობისა, დიდი მნიშვნელობა აქვს ძველი თბილისის ტურისტული პოტენციალის განვითარებისა და უბნის თვითმყოფადობის გამოსაკვეთად.

აღსანიშნავია, რომ ათეშგაზე ჩატარებული რთული სარესტავრაციო სამუშაოების დიდი ნაწილი ადგილობრივმა მოსახლეობამ შეასრულა. ეს ბეთლემის პროგრამის ლოგიკური შედეგი და ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიღწევაა. ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროექტების ფარგლებში, მაქსიმალურად ხდება ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმება. ამ პერიოდში მრავალმა, უკვე ოსტატ-ხელოსანმა თუ ახალგაზრდამ, შეიძინა რესტავრაციისთვის საჭირო უნარ-ჩვევები, როგორიცაა კირით მუშაობა, რიყის ქვით ქუჩის მოკირწყვლა, აგურითა და ქვით კედლის წყობის ამოყვანა, არსებული ისტორიული ქსოვილისადმი ფრთხილი მიდგომა და ა.შ. სასურველია, რომ ეს რესურსი გამოყენებულ იქნას, ქალაქის მერიის მიერ წარმოებულ ძველი თბილისის რეაბილიტაციის მასშტაბურ პროექტში.

წინადადებები უბნის ეკონომიკური განვითარებისთვის

იმ ქვე-პროექტებიდან, რომელიც მნიშვნელოვანი იყო და ვერ შესრულდა, აღსანიშნავია, ინიციატივები უბნის ეკონომიკური განვითარებისთვის, რაც ითვალისწინებდა ფონდების მოძიებას რამდენიმე მეპატრონისთვის, რათა მათ ისტორიული ქონების ადაპტაციის გზით, წამოეწყოთ მცირე საოჯახო ბიზნესი - სასტუმრო, საცხობი, და ა.შ. ამ ქვე-პროექტის შესრულებაზე თავის შეკავება, ალბათ გამართლებული იყო, ვინაიდან, ასეთი პროექტის მართვას სპეციფიური უნარჩვევები სჭირდება. ერთადერთი საოჯახო კაფე, რომელიც პროექტის ფარგლებში გაიხსნა, მინიმალური ინვესტიციით განხორციელდა - მეპატრონეს მოუწესრიგდა მისასვლელი ბილიკი.

WHAT IS NEXT?

In 2010, 5-year cycle of the Betlemi Quarter Revitalisation Programme Management Plan was completed. Time for the revision and change of the Programme strategy and conservation policy has come.

Betlemi Project is a grassroots initiative and it is important that it finds its place in the institutional system of Old Tbilisi management. The objective has not yet been achieved due to the very slow pace of City management system development allowing no place for an entity like BQDU. Cooperation with Old Tbilisi Region Administration is limited to the solution of current problems and is far from being systematic.

Here, the crucial questions arise concerning future sustainability of Betlemi Programme:

- Is the traditional neighbourhood institution sustainable tool, can it be a part of modern city management system?
- How to keep standards achieved and improve them?
- Where to look for future partners?
- Does community based approach survive without City management system support?

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

In 2007 Tbilisi City Hall launched large scale rehabilitation programme, called: "New Life of Old Tbilisi." This was perceived as the authorities' commitment, but at the same time the programme is followed by criticism mainly due to improper conservation standards and lack of participatory policy. Considering a scale of intervention and lack of tradition, it should not be surprising that the methodology of rehabilitation works fail to meet high standards of conservation, especially due to the "dangerous" trends of "aging" contemporary structures while replacing authentic buildings. Accordingly, this project could be a serious challenge, as well as an opportunity for the Betlemi initiative.

Taking the reality into account, goal of the Betlemi Programme is to elaborate adequate communication tools, in order to improve collaboration with local authorities and achieve integration of the Betlemi Programme objectives into Old City development plans and vice versa.

One of the significant changes in the future strategy of the Betlemi Quarter Revitalisation Programme should be a gradual shift from the humanitarian to more development-oriented projects. It is important to establish a direct inter-relation between the historic properties and the welfare of their owners and that part of the community, who has a desire and capacity, can manage to stay under the conditions of the inevitable "gentrification" of the Quarter in the future. In this respect, development of the cross sector cooperation is planned.

Note *- The paper is pased on Betlemi Quarter Revitalisation rprogramme Report , 2000-2001, Published in 2011.*

პროგრამის შედეგები

ბეთლემის უბნის ნაწილი, ტურისტული გზის გასწვრივ, იქ, სადაც ძირითადი სარეაბილიტაციო სამუშაოები ჩატარდა, დღეს თვალნათლივ გაჯანსაღებული და გამოცოცხლებულია.

ბეთლემის ეკლესიის ბაქანი, არა მხოლოდ ადგილობრივი მოსახლეობისა და ეკლესიის მრევლის თავშეყრის ადგილია, არამედ თბილისელთა და თბილისის სტუმართა საყვარელ ადგილად იქცა. თბილისის მერიის კეთილმოწყობის სამსახურის მიერ ისტორიული მონუმენტების განათების მოწყობამ დიდად შეუწყო ხელი ამ ადგილის უსაფრთხოების გაუმჯობესებას.

რეაბილიტირებული ისტორიული გარემოსა და მოვლილი ბაღების გამო, ამ ადგილს ხშირად იყენებენ სხვადასხვა სარეკლამო ვიდეო რგოლების, თუ ფილმების გადაღებისთვის. ბეთლემის უბანში სისტემატიურად მოყავთ სკოლის მოწაფეები ექსკურსიაზე, სამხატვრო სკოლები აქ აწყობენ ბავშთა პლენერზე მუშაობის სესიებს. გახშირდა ფესტივალების მოსაწყობად უბნის გამოყენების შემთხვევები, რომელთაგანაც ერთი გამოირჩევა თავისი მნიშვნელობით, რადგან იგი თვით ბეთლემის უბნის დღის აღმნიშვნელია. 2010 წლიდან, 17 მაისს ტარდება ყოველწლიური ბეთლემის უბნის ფესტივალი, როგორც უბნის გამორჩეული თვითმყოფადობისა და ბეთლემის უბნის თემის ერთობის დღესასწაული.

საგრძნობლად ამაღლდა ადგილობრივ მოსახლეობაში უბნის გამოკვეთილი იდენტობის გამო სიამაყის გრძნობა. იგრძნობა უბნისა და საკუთარი უძრავი ქონების მოვლა-პატრონობის მიმართ მეტი პასუხისმგებლობა. გახშირდა საკუთარი ბინების შეკეთების შემთხვევები. მოსახლეობის ნაწილს გაუჩნდა სამომავლო გეგმები საკუთარი უძრავი ქონების მცირე საოჯახო ბიზნესის გამოყენებისა, არის შემთხვევები ბინების ტურისტებზე გაქირავებისა.

გაკვეთილები

ბეთლემის პროექტის გამოცდილებიდან ძირითადი დასკვნები მოკლედ შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

- სისტემატიურმა კვლევამ, სრულყოფილმა დოკუმენტაციამ და ისტორიულ არეალში მიმდინარე პროცესების მუდმივმა მონიტორინგმა შესაძლებელი გახადა პრობლემების ძირეული ხასიათის დადგენა, ხელი შეუწყო საპროექტო ჯგუფის თვითრწმენის გაღვივებას და საგრძნობლად გაადვილა სწრაფი და სწორი კონსერვაციული გადაწყვეტილებების მიღება.
- მრავალდისციპლინარულმა მეთოდოლოგიამ ხელი შეუწყო ადგილობრივი თემის მიერ განვითარებასთან ასოცირებულ გეგმებსა და ისტორიული მემკვიდრეობის ფასეულობათა შორის მჭიდრო ურთიერთკავშირის დანახვას, რამაც შეარბილა კონფლიქტი განვითარებასა და კონსერვაციას შორის.
- ადგილობრივი თემის აქტიური თანამონაწილეობა ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამაში მისი წარმატების უმნიშვნელოვანესი წინაპირობა იყო.
- პროექტის გამჭვირვალობამ უზრუნველყო კავშირი დაგეგმვას, ანალიზსა და შესრულება/მონაწილეობას შორის.
- ადგილობრივი თემის ჩართვა კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობაში შესაძლებელია ტრადიციული მეზობლობის ინსტიტუტის გაფრთხილებითა და გამოყენებით, ხოლო ურთიერთნდობის ჩამოყალიბებას დრო და მოთმინება სჭირდება.

რა იქნება შემდეგ?

2010 წელს დასრულდა ბეთლემის უბნის რევიტალიზაციის პროგრამის მენეჯმენტის გეგმის 5 წლიანი ციკლი. ამ პერიოდში ბეთლემის უბნის რეაბილიტაციის გეგმით გათვალისწინებული სამუშაოთა 50%-ზე მეტი შესრულებულია, რაც საკმაოდ მოულოდნელი იყო საპროექტო ჯგუფისთვის, ვინაიდან პროექტის სამუშაო გეგმა და შესრულების მოდელი იდეალისტური იყო. ჩატარებული სამუშაოების შედეგად, ნათლად გამოიკვეთა, როგორც პროექტის მიღწევები, ისე სამომავლო გამოწვევები. დადგა პროგრამის სტრატეგიისა და კონსერვაციული პოლიტიკის გადახედვისა და განახლების დრო.

ბეთლემის პროექტი წარმოადგენს ინიციატივას ქვემოდან, მნიშვნელოვანია, მან იპოვნოს ადგილი ძველი თბილისის რეაბილიტაციისა და მართვის ინსტიტუციურ სისტემაში, რაც ჯერ-ჯერობით ვერ ხერხდება, რადგან ეს სისტემა ნელა ვითარდება და მასში ბეთლემის უბნის სააგენტოს მსგავსი ერთეულისთვის ადგილი არ მოიძებნება. თანამშრომლობა ძველი თბილისის ადმინისტრაციასთან შემოიფარგლება, მიმდინარე პრობლემების გადაჭრისთვის, კონკრეტულ ჩინოვნიკებთან ურთიერთობით, იქნება ეს ნაგვის გადატანა, ღამის განათების დაყენება და აშ. ამრიგად, არ ხერხდება ბეთლემის პროგრამის ინტეგრირება ქალაქის რეაბილიტაციის გეგმაში და პირიქით. ამასთან დაკავშირებით რამდენიმე მნიშვნელოვანი კითხვა ჩნდება ბეთლემის პროგრამის მომავალთან დაკავშირებით:

- არის თუ არა ტრადიციული სამეზობლო ურთიერთობები სიცოცხლისუნარიანი ინსტრუმენტი და შეიძლება თუა არა ის გახდეს თანამედროვე ქალაქის მართვის სისტემის ნაწილი?
- არსებულ რეალობაში, როგორ შევინარჩუნოთ და გავაუმჯობესოთ რესტავრაციის სტანდარტები?
- სად ვეძებოთ მომავალი პარტნიორები?
- შეუძლია თუ არა თემზე დაფუძვნებულ ინიციატივას იარსებოს ქალაქის მმართველობის ხელშეწყობის გარეშე?

გამოწვევები და შესაძლებლობანი

2007 წელს თბილისის მერიამ წამოიწყო მასშტაბური პროგრამა: „ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლე", რომელსაც საკმაოდ თამამი და აგრესიული სარეაბილიტაციო ხასიათი აქვს. ეს მნიშვნელოვანი ინიციატივა დადებითი მოვლენა იყო, თუმცა სპეციალისტების მხრიდან მალევე მოყვა კრიტიკა არასწორი კონსერვაციული მეთოდოლოგიისა (განსაკუთრებით ახალი/თანამედროვე მოცულობების "დაძველებს" ტენდენციის გამო) და საზოგადოების თანამონაწილეობის პროცესის იგნორირების გამო. ეს პროექტი ბეთლემის პროგრამისთვის შეიძლება გახდეს, როგორც განვითარების შესაძლებლობა, ასევე დაუძლეველი პრობლემა, რომელიც წერტილს დაუსვამს პროგრამის თემზე დაფუძნებულ იდენტობას.

მრავალპარტნიორული თანამშრომლობის განვითარება პროექტის სამომავლო სტრატეგიის შემუშავების მთავარი ამოცანაა. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია ადგილობრივ ხელისუფლებასთან პროექტის ურთიერთობის შემდგომი განვითარება, რათა მოხდეს პროგრამის მიზნებისა და ამოცანების ძველი ქალაქის განვითარების გეგმებში ინტეგრაცია და პირიქით.

პროგრამის სამომავლო სტრატეგიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცვლილება მისი ჰუმანიტარული მიმართულებიდან, ნელ-ნელა, უფრო განვითარებაზე-ორიენტირებულ პროექტებზე აქცენტის გადატანა იქნება. ამისთვის მნიშვნელოვანია თანამშრომლობის მეთოდოლოგიის შემუშავება კერძო სექტორთან, რომელიც უკვე დაინტერესდა ამ უბნით. უბნის "ჯენტრიფიკაცია" გარდაუვალია და არ იქნება დამღუპველი იმ შემთხვევაში, თუ ის დაბალანსებული იქნება, რასაც იმედი გვაქვს, უკვე ჩატარებულმა სამუშაომ უნდა შეუწყოს ხელი.

წყარო: *ბეთლემის უბნის რევიტალიზაცია, პროგრამის ანგარიში, 2000-2001. თბილისი 2011*

Photo: G.Chkhatarashvili. ფოტო: გ.ჩხატარაშვილი

ბეთლემის უბნის ფესტივალი. 2010 წლის 17 მაისი.
Betlemi Quarter Festival. 17 May, 2010.

ზვიად არჩუაძე
ქალაქის ეკონომიკური განვითარების
პოლიტიკის სამსახურის უფროსი,
ქ. თბილისის მერია

Zviad Archuadze
Head of the Economic Policy Agency,
Tbilisi City Hall

ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლე

NEW LIFE OF OLD TBILISI

ანოტაცია

2009 წლის 25 სექტემბერს თბილისის მერიამ დაიწყო ახალი პროექტი - “ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლე”, რომელიც მიზანად ისახავდა ისტორიული უბნებისა და მისი შემოგარენის რეაბილიტაციას, ბანკებისა და სამშენებლო სექტორის ხელშეწყობას, დაწყებული მშენებლობების დასრულებასა და სამუშაო ადგილების შექმნას.

მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის ფონზე, ყველაზე მეტად ისევე როგორც მსოფლიოში, საქართველოშიც სამშენებლო ბიზნესი დაზარალდა. საფრთხე შეექმნა მშენებლობის სფეროში არსებულ სამუშაო ადგილებს, რაც ქართული ეკონომიკის დაახლოებით 30%-ს შეადგენდა. სწორედ კრიზისის დაძლევის მიზნით თბილისის მერიამ შეიმუშავა პროექტი - “ძველი თბილისის ახალი სიცოცხლე”.

პროგრამა ხორციელდება 2 ფაზად: პირველი ფაზა გამოცხადდა 2009 წლის 25 სექტემბერს და დასრულდება 2014 წლის იანვრამდე, ხოლო მეორე 2011 წლის 15 აპრილს და მოქმედებს ერთი წლის განმავლობაში.

პროგრამის პირველი ფაზა მოიცავდა ორ ეტაპს და ითვალისწინებდა: კონკურსს გამარჯვებულის გამოსავლენად, ბიუჯეტის წინასწარ განსაზღვრას, მოქმედების შემოსაზღვრულ არეალს და კონკურსზე გამარჯვებულის გამოვლენის კრიტერიუმებს.

პირველი ფაზის ორივე ეტაპზე კონკურსში მონაწილეობა მიიღო 48 კომპანიამ, რომლებმაც წარმოადგინა 22 პროექტი. აქედან გამარჯვებულად გამოვლინდა 22 კომპანია. პროგრამის განხორციელების მთლიანი ბიუჯეტი შეადგენდა 55 000 000 $.

პროგრამის განხორციელების პირველი ფაზის შედეგად 422 ოჯახი მწვავე ავარიული სახლიდან ახალ კეთილმოწყობილ ბინაში გადავა. ამ ეტაპზე 56 ოჯახი უკვე დაკმაყოფილებულია.

პროექტის ფარგლებში სამშენებლო კომპანიები სულ 22 პროექტს დაასრულებენ, აქედან 8 უკვე დასრულებულია.

ABSTRACT

On 25 September 2009, Tbilisi City Hall launched new project - New Life of Old Tbilisi, which is aimed at the rehabilitation of Tbilisi historic quarters and its environs, support of the banks and construction sector, completion of the unfinished new buildings and creation of job opportunities.

Under the conditions of the world economic crisis, similar to the situation all over the world, in Georgia construction business had suffered most. Employment possibilities in the construction sector, forming approximately 30% of Georgian economy, proved considerably endangered. In order to overcome the crisis, Tbilisi City Hall had initiated the project - New Life of Old Tbilisi.

The Programme is implemented in 2 phases: Phase 1 was launched on 25 September 2009 and will be completed before January 2014, while Phase 2 was launched on 15 April 2011 and will be completed within a year.

Phase 1 of the Programme comprised two stages and implied: launching a competition, working out budget estimations, identification of the operational area and elaboration of criteria for the winner selection.

On both stages of Phase1, 48 companies participated in the competition, presenting 22 project proposals. From these, 22 companies were selected as the competition winners. Total budget for the Programme implementation equalled USD 55 000 000.

Implementation of the first stage of Phase 1 resulted in the provision of 422 families, who lived in extremely endangered houses, with new flats with modern facilities. At present 56 families are already provided with the flats.

Within the framework of the Programme, construction companies were to implement 22 projects, from these, 8 projects are already completed.

At present, the space of freed land plots, which was bought by the City Hall equals 13 000 m2. In total, Tbilisi City Hall will regain the area of 62 000 m2, which will contribute to the improved development of the city.

Phase 2 of the Programme envisages a simplified scheme of participation. Participants have only time limitations and the operational area comprises entire

თბილისის სხვადასხვა უბანში გამოთავისუფლებული და მერიის მიერ შესყიდული მიწის ფართობი ამ დროისთვის 13 000 კვ. მეტრია. სულ მერიის საკუთრებაში 62,000 კვადრატული მეტრი ფართობი გადავა, რაც ქალაქის უკეთესად განვითარებას შეუწყობს ხელს.

პროგრამის მეორე ფაზა ითვალისწინებს მონაწილეობის გამარტივებულ სქემას. მონაწილეების შეზღუდვა ხდება მხოლოდ დროით და განხორციელების არეალი მოიცავს მთელ თბილისს. მენაშენე წარადგენს განაცხადს მერიაში, იღებს დაპირებას, იღებს სესხს ფინანსური ინსტიტუტიდან, მშენებლობის დასრულების, ობიექტის ექსპლუატაციაში მიღების და საჯარო რეესტრში რეგისტრაციის შემდგომ მენაშენის სურვილის შემთხვევაში მერიის მიერ შესაბამის ვადებში ხდება დაპირების შესრულება, კერძოდ ქ. თბილისის მერია ყიდულობს საცხოვრებელ ფართს 1კვ.მ 400 აშშ დოლარად.

პროგრამის მეორე ფაზის განხორციელებისას ამ ეტაპზე დაპირება მერიიდან გაცემულია 6 კომპანიაზე.

Tbilisi. Construction company is to submit a letter of intent to the Tbilisi City Hall, receives an offer from City Hall, takes a loan from the financial institution; after the completion of the construction, approval of the building for exploitation and its registration in the public registry, in case, the construction company expresses its desire, Tbilisi City Hall fulfils its offer within respective time spell, namely, City Hall purchases the living space at USD 400 per 1 m^2.

On the present stage of implementation of Phase 2, an offer from Tbilisi City Hall is issued to 6 construction companies.

ლუიზა დე მარკო
ლიგურიის კულტურული მემკვიდრეობისა და კულტურული ლანდშაფტის რეგიონალური დირექტორატი

გენუის ახალი იმიჯის შესაქმნელად პროექტთა მოზაიკის მართვა

ანოტაცია

ბოლო 30 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში მოვლენათა უეცარი აჩქარების წყალობით, რასაც 1992 წლიდან 2004 წლამდე პერიოდში სამ დიდ საერთაშორისო ღონისძიებას უნდა ვუმადლოდეთ, - როგორიცაა კოლუმბის დღეების საზეიმო აღნიშვნა - 1992 წელს, დიდი რვიანის სამიტი 2001 წელს და "გენუა კულტურის დედაქალაქი" 2004 წელს, რამოდენიმე ათწლეულის ეკონომიკური და ფიზიკური დაქვეითების შემდეგ, გენუა ქალაქის გარემოს აღდგენის მრავალმხრივი და ვრცელი პროგრამის ცენტრში მოექცა, რის შედეგადაც განხორციელდა ინვესტიციები უმეტესწილად ქალაქის ისტორიულ ნაწილში და ძველ ნავსადგურში და გარდა ამისა ზოგ გარეუბანშიც. განახლების პროგრამამ, რომელიც კვლავ გრძელდება და შედგება სპეცპროექტებისგან და მიმდინარე რემონტის ღონისძიებებისგან, ხელი შეუწყო ქალაქის იმიჯის შეცვლას როგორც უცხოების ასევე თავად გენუელების თვალში და თანაც ქალაქის ამ უბნების სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრება გამოაცოცხლა. ქალაქის ისტორიული შუაგულის რეაბილიტაციამ, რომელიც უფრო ვრცელი სტრატეგიის ნაწილია, რაც მიზნად ისახავს მეტროპოლიის კომპლექსურ განვითარებას, შეძლო აეღორძინებინა გენუას უკეთესი მომავლის რწმენა, უცხოების ყურადღებაც მიიპყრო და ინვესტორებიც მოიზიდა სახარბიელო პირობების შექმნის წყალობით. კონფერენციის შემდგომ დაწერილი წერილი აჯამებს ქალაქის ძველი შუაგულის აღორძინების სტრატეგიებსა და ინსტრუმენტებს და მიმოიხილავს დადებით შედეგებს და შექმნილ ნაკლოვანებებს.

კონტექსტი

გენუა ჩრდილო იტალიაში მდებარეოს და ლიგურიის ზღვას გადაყურებს. იგი თითქმის დაარსებიდანვე პორტის ფუნქციას ასრულებდა. გენუას ბუნებრივი ყურე ხმელთაშუა ზღვაში ყველაზე ჩრდილოეთით მდებარეობს. ამ მდებარეობამ გასულ საუკუნეებში ქალაქს გამორჩეული როლი დააკისრა. საკმარისია გავიხსენოთ, რომ გენუა ოთხთაგან ერთ-ერთი საზღვაო რესპუბლიკა გახლდათ, რომლებიც

Luisa De Marco
Regional Directorate of Liguria for Cultural and Landscape Properties

MANAGING A MOSAIC OF PROJECTS TOWARDS A NEW IMAGE FOR GENOA

ABSTRACT

Over the last 30 years, with a sudden acceleration between 1992 and 2004, thanks to three major international events - the Columbus Celebrations - 1992, the Summit G8 in 2001 and the Genoa Capital of Culture - 2004 - Genoa, after some decades of economic and physical decline, has been at the centre of a comprehensive and extensive programme of urban regeneration that has invested the historic city and the old harbour, primarily, but also has touched more peripheral areas. This renovation programme, still in progress and made up of special projects and more ordinary maintenance activities, has contributed to change the image of the town as perceived by outsiders but also by its own inhabitants and has contributed to revitalise the socio-economic life of this part of the city. As an ingredient of a much wider strategy pursuing the comprehensive development of metropolitan area, the rehabilitation of the historic core of the city has been able to rebuild the confidence that a better future for Genoa is possible and to attract the attention of outsiders and, strengthening favourable conditions, investors. Following the conference, the paper summarizes the strategies and the instruments elaborated to achieve the recovery of the old core of the city and outlines some of the positive results as well as of emerging shortcomings.

THE CONTEXT

Located in northern Italy and facing the Ligurian Sea, Genoa has been a port town almost since its birth. Its natural harbour is the most northern in the Mediterranean Sea and this feature has given the city a prominent role in the past centuries. It suffices to remind that the city was one of the four Italian maritime republics which controlled larger tracts of the Mediterranean and Black Sea coast ports and that, in the 16th- 17th centuries, Genoa became an unrivalled financial power. The permanency of this geographical datum could only confirm Genoa's maritime commercial vocation, although in the 20th century the importance assumed by state-owned or state- subsidized industries - mainly in steel production and ship-building sectors - let the city neglect its original inclination.

It was only in the recent decades that the origins of the name "Genoa" - possibly from Janus, the two-faced god, or from the late-Latin word janua, meaning "gate" -, and therefore its 'natural' propensity to play a role as a commercial hub, have been revived

ხმელთაშუა და შავი ზღვების აკვატორიების პორტების უმსხვილეს მარშრუტებს აკონტროლებდნენ, ხოლო მე-16-ე და მე-17-ე საუკუნეებში ქალაქს ბადალი არ ყავდა როგორც საფინანსო ცენტრს. ამ გეოგრაფიული მოცემულობის მუდმივობა ხაზს უსვამს გენუას საზღვაო სავაჭრო მოწოდებას, თუმცა მე-20-ე საუკუნეში დიდი მნიშვნელობა შეიძინა სახელმწიფო საკუთრებაში მყოფმა და სახელმწიფო სუბსიდიებით არსებულმა დარგებმა - ძირითადად ფოლადის წარმოებამ და გემთმშენებლობამ, რამაც ქალაქს თავდაპირველი დანიშნულება დაავიწყა.

მხოლოდ ბოლო ათწლეულებში დაიბრუნა თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა სიტყვა "გენუამ", რომელიც სავარაუდოდ "იანუსიდან", ორსახოვანი ღმერთისგან მომდინარეობს, ან მეორე ვერსიით გვიანდელი ლათინური სიტყვა *janua*-სგან, რაც კარიბჭეს ნიშნავს. შესაბამისად აღდგა მისი "ბუნებრივი" თვისობრიობა, სავაჭრო კვანძის როლის შესრულება, როგორც ერთგვარი შთაგონება და თანაც შეგნებული არჩევანი ქალაქის მომავალი როლის განსასაზღვრად და ევროპულ სცენაზე ახალი ადგილის საპოვნელად.

ეკონომიკური ვარდნა გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლებში დაიწყო და განსაკუთრებით თავი იჩინა ოთხმოციან წლებში, მძიმე მრეწველობის დემონტაჟის შედეგად, რასაც ქალაქის მესვეურები მოუმზადებლები შეხვდნენ და თავი ვერ გაართვეს კრიზისის და წინა ათწლეულებში გენუას მიერ როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო არენაზე გაბატონებული ადგილის დაკარგვის შედეგებს. ქალაქის მესვეურებს თითქმის ოცი წელი დაჭირდათ, რათა უკუსვლის პოლიტიკა დაეძლიათ და გენუას მომავლის ალტერნატიული ხედვა ჩამოეყალიბებინათ. თუმცა ეს წლები მიძინების ხანად არ უნდა ჩავთვალოთ. ეს უფრო ერთგვარი ინკუბაციური პერიოდი იყო, რომელმაც დაბადა პროექტები, გეგმები, იდეები ქალაქის ყველაზე საჭირბოროტო პრობლემების გადასაჭრელად, მართალია ჯერ კიდევ ძალზე ფრაგმენტული ფორმით, რასაც ჯერ ძალა არ შესწევდა ერთიან ხედვად ჩამოყალიბებულიყო.

გენუას ახალი ხედვა

მხოლოდ ოთხმოციანი წლების დასასრულს სცადა ქალაქის ხელისუფლებამ ხელახლა გაეაზრებინა გენუას მომავალი; უარი უნდა ეთქვათ სახელმწიფოს მიერ სუბსიდირებულ მრეწველობაზე და გენუას ადრინდელი დანიშნულება გაეხსენებინათ: პორტი თავისი ინფრასტრუქტურით, ელექტრონიკა, ზუსტი მანქანათმშენებლობა, გემთმშენებლობა და ტურიზმი.

as an inspiration but also as a deliberate choice for defining the future role of the city and its re-positioning in the European stage.

The economic decline that started in the 1970s and became evident in the 1980s with heavy de-industrialisation phenomena left the city's ruling class unprepared to tackle with the consequences of the crisis and with the loss of centrality that Genoa suffered at the international and national levels since the preceding decades. The city's governing class took almost two decades to get out of this retreating attitude and to shape an alternative vision for the future of Genoa. However, those were not sleeping years, rather an incubation period, during which projects, plans, ideas to address some of the most urgent problems of the city were put forth, although still too fragmented to consolidate into a coherent vision.

A NEW VISION FOR GENOA

It was only since the late 1980s that the municipal administrations tried to reinvent a future for Genoa, no longer based on publicly subsidized industry, but anchored to some of Genoa's earlier vocations: the port with the logistics, the electronics, the precision engineering manufacturing, the shipbuilding and the tourism.

Politicians, entrepreneurs, intellectuals agreed on the fact that Genoa could not rely on one prevailing economic sector. The peculiarities and specific situation of the city made this not viable or wise: the major industries that supported the economic life of the city in the first half of the 20th century were all in crisis, a number of other manufacturing sectors were well established and relatively active, compared to others. On the other hand, the landscape and climatic peculiarities of the Ligurian Riviera, along with some international events that were base in Genoa (i.e., the Naval Fair, the Nervi Ballets, the International Paganini Prize) were seen as strengths that could be used as attracting factors for presenting the still unknown rich cultural heritage of the historic core of Genoa, which at the time was perceived only as a dreary industrial town, so as to exploit also its remarkable tourism potential.

Slogans such as "Genoa, the polycentric city", "Genoa, the beautiful city", "Genoa, city of doing" reflect the attempts to grasp the multiple facets/possibilities of Genoa, to promote and, at the same time, to set the kaleidoscopic image of the city as its peculiarity and strength.

The recovery of the urban and built heritage quality of the historic city was called to play a multiple role. In a number of areas, i.e. in the Castello district, where the School of Architecture found its new location, or in other still lively districts where urban maintenance intervention were carried out, the abandonment and decay trends slowed down or stopped, the real estate values increased, which allowed to make viable and economically interesting the rehabilitation of other buildings, carried out by both small owners

პოლიტიკოსები, მეწარმეები და ინტელექტუალები ერთ რამეზე შეთანხმდნენ; გენუა აღარ უნდა ყოფილიყო ერთი რომელიმე წამყვანი დარგის იმედად, რადგან ქალაქის თავისებურებებიდან და კონკრეტული სიტუაციიდან გამომდინარე ეს ვერ იქნებოდა სიცოცხლისუნარიანი და ბრძნული ნაბიჯი: მრეწველობის წამყვანი დარგები, რომლებიც ქალაქის ეკონომიკურ აღმავლობას ხელს უწყობდნენ მე-20-ე საუკუნის პირველ ნახევარში ახლა კრიზისს განიცდიდნენ. ქალაქში წარმოების სხვა დარგებიც იყო განვითარებული, რომლებიც სხვებთან შედარებით აქტიურობა შეინარჩუნეს. მეორეს მხრივ ლიგურიული რივიერას ლანდშაფტი და კლიმატური თავისებურებები და ამასთან ერთად საერთაშორისო ღონისძიებები, რომლებმაც ბინა დაიდეს გენუაში (მაგ. საზღვაო გამოფენა, ნერვის ბალეტი, პაგანინის საერთაშორისო კონკურსი) ქალაქის ძლიერ მხარეებად მოიაზრებოდნენ და შეიძლებოდა მათი გამოყენება გენუას, რომელიც მაშინ მოსაწყენ სამრეწველო ქალაქად აღიქმებოდა, ისტორიული ცენტრის ჯერაც უცნობი კულტურული მემკვიდრეობისადმი ყურადღების მისაპყრობად, რათა მისი შესანიშნავი ტურისტული პოტენციალის ათვისება მომხდარიყო.

სლოგანები, როგორიცაა მაგალითად, “გენუა მრავალცენტრიანი ქალაქი”, “გენუა მშვენიერი ქალაქი”, “გენუა ქმნადობის ქალაქი” ასახავდნენ მცდელობებს გენუას მრავალი წახნაგი/პოტენცია მოეცვათ, პოპულარიზაცია გაეწიათ და თანაც ქალაქის კალეიდოსკოპური სახე დაემკვიდრებინათ, რომელიც მის თავისებურებას და სიძლიერესაც წარმოაჩენდა.

ისტორიული ქალაქის ურბანული და არქიტექტურული მემკვიდრეობის თვისობრიობის აღდგენას მრავალფუნქციური როლი უნდა ეთამაშა. მთელ რიგ უბნებში, მაგ. კასტელოს (ციხე-სიმაგრის) რაიონში, სადაც არქიტექტურის სკოლამ თავისი ახალი ადგილსამყოფელი დაიმკვიდრა, ანდა ქალაქის სხვა, ჯერ კიდევ ხალხმრავალ ნაწილებში, სადაც შენობათა შეკეთება განხორციელდა, მიუსაფარობისა და ნგრევის პროცესები შენელდა ან სრულად შეჩერდა, უძრავი ქონების ფასები გაიზარდა, რამაც შესაძლებელი და ეკონომიკურად მიმზიდველი გახადა სხვა შენობების რეაბილიტაციაც, რასაც ხელი მიჰყვეს როგორც კონდომინიუმებში თუ კონსორციუმებში გაერთიანებულმა მცირე ბინათმფლობელებმა, ასევე უძრავი ქონების მსხვილმა მეპატრონეებმაც. თანაც ქალაქის მჭიდრო ტექსტურამ ქუჩების ხშირი და ვიწრო ქსელით თავიდან აგვაცილა ამ რაიონის უკიდურესი ჯენტრიფიკაცია და მან შეინარჩუნა ჯანსაღი სოციალური ნაზავი. ზოგიერთი ცენტრალური უბნის და ფუნქციუ-

organised in condominiums or consortia and large estate proprietors. However, the dense urban fabric along with the narrowness of the street network contributed to prevent the radical gentrification of the historic centre, which therefore has retained a healthy social mix. The urban regeneration of central areas and of large underutilised historic buildings, along with minor maintenance works, was able to modify the negative perception of this part of the city by the Genoese citizens. This was particularly important since the conviction that the old town was a depressed area, a burden and a limitation for the town development was widespread and somehow overlapping and confused with the lack of confidence in the city potential. Finally, the rehabilitation campaign, consciously promoted by the administration as an experimental 'urban laboratory', contributed to make known the cultural importance of this underrated city so as to attract visitors and, under favourable conditions, also investors.

The regeneration strategy was developed according to a double register: on the one side, structural, long term projects - i.e., the high speed corridor from Genoa to the north, the expansion of the port to the west of the city, the creation of a technological pole close to the airport, the improvement of the east-west urban mobility, the recovery of large, abandoned, formerly used areas and buildings such as the old harbour, the Ducal Palace, the Castello hill, in the city centre; on the other, light, short- term actions, i.e., the publicly funded or subsidized programmes for street repaving, façade maintenance, or infrastructure modernisation, that could rapidly change the inhabitants' quality of life and the perceptions of outsiders and, in this way, to attract private investments to supplement public ones.

Such an ambitious operation could not be achieved without the consensus of the Genoese civil society and of the major stakeholders. The administrators were well aware of this need and chose to focus on selected subjects whose positive response, in their view, was particularly useful to attain the objectives pursued with their programme. In the historic core, the most relevant stakeholders appeared to be first the 'newcomers', that is intellectuals, educated professionals, university professors who had bought flats in the historic area and had decided to live there, and, secondly, the old proprietors, descendants from the ancient Genoese families, who owned large numbers of rented apartments and often entire palaces. It was not necessary to convince the first ones of the potential of the historic core; additionally, they were affluent enough to afford investing in the renovation of their property. On the other hand, convincing the second type of owners to be part of the process was necessary - from their participation in the renovation programme could depend its success or failure - although not raely difficult, due to their conservative and prudent attitude, which looked at their inheritance as a burden and, at the same time, as a source of income to be exploited. The other stakeholders relevant for the municipality were shop-

რად ნაკლებად დატვირთული დიდი ისტორიული შენობების ურბანული გარემოს აღდგენამ, მცირე სარეაბილიტაციო სამუშაოებთან ერთად, შეძლო გენუელების ცნობიერებაში ქალაქის ამ ნაწილის უარყოფითი აღქმა შეეცვალა. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო, რადგან საყოველთაოდ გავრცელებული აზრით, ძველი ქალაქი დეპრესიულ ადგილად ითვლებოდა, რომელიც გენუას ტვირთად აწვა და აფერხებდა მის განვითარებას, რასაც თან ერწყმოდა უნდობლობა ქალაქის პოტენციალისადმი. საბოლოოდ რეაბილიტაციის კამპანიამ, რომელიც ქალაქის ადმინისტრაციამ შეგნებულად ჩაატარა, ხელი შეუწყო შერისხული ქალაქის კულტურული მნიშვნელობის აღიარებას, რამაც მნახველები უმრავლა და მათთან ერთად ინვესტორებიც.

აღდგენის სტრატეგია ორმაგი რეგისტრის მიხედვით შემუშავდა: ერთის მხრივ სრულდებოდა სტრუქტურული, ხანგრძლივ-ვადიანი პროექტები - მაგ. გენუადან ჩრდილოეთით მიმავალი ჩქაროსნული დერეფანი, პორტის გაფართოება ქალაქის დასავლეთი კიდისკენ, აეროპორტის გვერდით ტექნოლოგიური პოლუსის შექმნა, აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე ქალაქის გამავალობის გაზრდა, წარსულში ათვისებული და ახლა მიტოვებული ვრცელი ტერიტორიების და ნაგებობების აღდგენა, როგორიცაა ძველი ყურე, დუკას სასახლე, კასტელოს გორა ქალაქის ცენტრში; მეორეს მხრივ მსუბუქი, მოკლე-ვადიანი ღონისძიებები ტარდებოდა, მაგ. ქუჩების საგზაო საფარის აღდგენა, ფასადების შეკეთება, ან ინფრასტრუქტურის განახლება, რასაც სწრაფად შეეძლო მოქალაქეთა ცხოვრების დონის გაუმჯობესება და გარეშეთა აზრის შეცვლა ქალაქზე, რითიც შესაძლებელი გახდა კერძო ინვესტიციების მოზიდვაც სახელმწიფო დაფინანსების შესავსებად.

ასეთი ამბიციური ოპერაცია ვერ განხორციელდებოდა გენუას სამოქალაქო საზოგადოების და მთავარი დაინტერესებული მხარეების თანხმობის გარეშე. ქალაქის ხელისუფლებამ კარგად უწყოდა ეს და თავიდანვე გააკეთა აქცენტი შერჩეულ სუბიექტებზე, რომელთა დადებითი რეაქციის შემთხვევაში, მათი აზრით, შესაძლებელი იქნებოდა პროგრამის ამოცანების მიღწევა. ისტორიულ ცენტრში ყველაზე რელევანტური სუბიექტების პირველი ჯგუფის სახით მოიაზრებოდნენ “ახალმოსულები”, - ინტელექტუალები, განათლებული პროფესიონალები, უნივერსიტეტის პროფესორები, რომლებიც ისტორიულ უბანში ბინებს იძენდნენ და სამუდამოდ დამკვიდრებასაც აპირებდნენ, მეორე ჯგუფს ძველი მეპატრონეები, უძველესი გენუელი ოჯახების შთამომავლები შეადგენდნენ, ვისაც გასაქირავებელ ბინათა უმრავლესობა ეკუთვნოდა და ხშირად მთელ სასახლეებსაც ფლობდნენ. საჭირო იყო პირველების დარწმუნება ისტორიული ცენტრის პოტენციალში; გარდა ამისა მათ საკმაო შეძლება ქონდათ, რომ საკუთარი ქონების შეკეთებაში გარკვეული თანხა დაებანდებინათ. მეორეს მხრივ, აუცილებელი იყო მეპატრონეთა მეორე ჯგუფის დარწმუნება ჩართულიყვნენ პროცესში, რადგან მათ მონაწილეობაზე დამოკიდებული იყო განახლების პროგრამის წარმატება, თუმცა ეს იოლიც არ იყო ამ უკანასკნელთა კონსერვატიული და ფრთხილი დამოკიდებულების გამო, მიიჩნევდნენ რა საკუთარ მემკვიდრეობას, ერთის მხრივ, ტვირთად და ამავდროულად შემოსავლის წყაროდაც, რომლის ექსპლუატაცია სურდათ. სხვა რელევანტური დაინტერესებული მხარეები, მერიის აზრით, იყვნენ მაღაზიების მეპატრონეები, წვრილი ვაჭრები, ბარების და რესტორნების მფლობელები... რომელთა ჩართვაც და ხელშეწყობაც აუცილებელი იყო ურბანული აღდგენის პროგრამის წარმატებისათვის. ამავდროულად მერია რაიმე განსაკუთრებულ ნაბიჯებს არ დგამდა ისტორიული ცენტრის ყველა მცხოვრების მოსაზიდად, ეს ხდებოდა მხოლოდ კონკრეტულ სიტუაციებში, როდესაც სოციალური პირობები და შერჩეული რეაბილიტაციის პროგრამის ტიპი მოითხოვდა გარკვეული ინსტრუმენტების შემუშავებას, თუმცა ამას ძირითადად კომუნიკაციის სფეროში ჰქონდა ადგილი. ასეთი მიდგომა დასაწყისში ეფექტური აღმოჩნდა, რადგან პროცესები დააჩქარა, თუმცა დღეს უკვე თავი იჩინა მისმა გარკვეულმა შეზღუდულობამაც და გვერდითმა მოვლენებმაც (იხ. ქვემოთ).

ინსტრუმენტები

ქალაქის მომავლის ხედვას და მერიის მიერ შემუშავებული სტრატეგიას მხოლოდ იმ შემთხვევაში ეწერა აღსრულება, თუ გეგმები და პროექტები, რომლებსაც სხვადასხვა სირთულე და ვადები ქონდათ და წარმოუდგენლად ბევრ ფინანსურ, ტექნიკურ, ადამიანურ რესურს მოითხოვდნენ, რასაც მხოლოდ სახელმწიფო სექტორში თუ იპოვიდი, ერთდროულად უფრო ფართო, ტერიტორიულ დონეზე და, ამავე დროს, ადგილობრივ დონეზეც განხორციელდებოდა.

ამ რთული და დანაწევრებული მანქანის სამართავად მერიის ადმინისტრაციამ კომპლექსური სტრატეგიული მონახაზი შეიმუშავა, სადაც განსაზღვრული იყო ამოცანები და მოქმედების მიმართულებები, ხდებოდა დაგეგმილი პროექტების სისტემატიზაცია და პრიორეტიზაცია, რის შედეგადაც საბოლოოდ ყველა ქმე-

დება ერთ გენერალურ გეგმაში, “ქალაქის გეგმაში” გაერთიანდა. ეს გეგმა, გარდა იმისა, რომ განსაზღვრავდა მიწათსარგებლობის წესებს და აწესებდა სამშენებლო სტანდარტებსა და შეზღუდვებს, კოორდინაციას უწევდა მსხვილმაშტაბიან და კომპლექსურ ტრანსფორმაციას, რომელიც მიმდინარეობდა ქალაქში და, განსაკუთრებით, მის ისტორიულ ცენტრში.

რამოდენიმე პროექტის წამოწყება და განხორციელება მოხერხდა ქვეყანაში შექმნილი განსაკუთრებული ვითარების გამო, რომელიც ეროვნული და ადგილობრივი ადმინისტრაციული სტრუქტურების ძირეული რეფორმის შედეგად შეიქმნა ოთხმოცდაათიან წლებში. ამ რეფორმამ შემოიტანა სახელმწიფო ადმინისტრაციის სხვადასხვა დონეს და სახელმწიფო და კერძო სექტორს შორის თანამშრომლობის ახალი პრინციპები და მოდელები, რასაც შემდგომში დაერთო სხვადასხვა მექანიზმის შემუშავება, რომლებიც ხელს უწყობდნენ და არეგულირებდნენ სხვადასხვა მონაწილე მხარის ურთიერთქმედებას. პარალელურად, ეროვნულ დონეზე შესაბამისი ფინანსური ინსტრუმენტების მხარდაჭერით შემუშავდა სხვადასხვა დარგთაშორისი ურბანული გადაკვალიფიცირების პროგრამები იმ პროექტების სტიმულაციისათვის, რომლებიც ერთდროულად ფიზიკურ ჩარევას და ეკონომიკურ-სოციალური სტრატეგიის შემუშავებას ითვალისწინებდნენ.

ამრიგად ქალაქის ადმინისტრაციას ხელი მიუწვდებოდა ეროვნული და რეგიონული დონის სხვადასხვა ინსტრუმენტებზე: ასეთია მაგ. ქალაქის განახლების და ტერიტორიის მდგრადი განვითარების პროგრამა (PRUSST), ქალაქის უბნების ინოვაციური პროგრამები (PIAU), ორივე პროგრამა დაარსა და ნაწილობრივ აფინანსებს ინფრასტრუქტურისა და საზოგადოებრივ ნაგებობათა სამინისტრო, აგრეთვე სახელმწიფო საცხოვრებელი რაიონების ფიზიკური ურბანული რეაბილიტაციის პროგრამები (PRU) უბნის კონტრაქტები (CQ), რომლებიც ზრუნავენ სახელმწიფო საკუთრებაში მყოფ საცხოვრებელ სახლებზე, მათ შეკეთებაზე, ენერგიის რაციონალურ მოხმარებაზე, ისინი შეიქმნა ეროვნული კანონმდებლობის მიხედვით და ითვალისწინებს პარტნიორობას სახელმწიფო და კერძო სუბიექტებს შორის, ანდა ოპერატიული ზომების ორგანული პროგრამა (POI), რომელიც რეგიონული კანონმდებლობის მიხედვით ჩამოყალიბდა და მსგავსი მოქმედების სფერო და მიზნები აქვს. ზემოთხსენებული პროგრამები ინტეგრირებულ იქნა ევროკავშირის ტრანს-ნაციონალური თანამშრომლობის და ურბანული გადაკვალიფიცირების პროგრამებთან, მაგ. პროგრამები URBAN-ი, INTERREG-ი. გარდა ამისა დამატებით დაწესდა კონკრეტული ზო-

keepers, retailers, bar and restaurant owners… who had to be involved and supported so as to ensure their engagement in the urban regeneration programme. On the other hand, the municipality has not made any special effort to sensitize all inhabitants of the historic centre, unless in specific situations in which social conditions and the type of selected rehabilitation programme required to elaborate tools that, however, mainly remain in the communication area. This approach paid off at the beginning, with a quicker implementation, but today is showing its limits and side effects (see below).

THE TOOLS

The vision developed for the future of the city and strategy set up by the administrators could be implemented only through plans and projects elaborated at both the wider, territorial and the local levels, with different degrees of complexity and timeline of implementation and a conspicuous amount of resources - financial, technical, human - that could only searched in the public sector.

To manage the complex and articulated engine put in place, the municipal administrations made the effort to build a comprehensive strategic framework by identifying objectives and action lines and by systematizing and prioritizing planned projects and implemented interventions that were finally consolidated into a master plan - the "Plan for the city". This Plan, beyond regulating the land-uses and establishing building standards and limitations, coordinated the large and complex transformations that were taking place within the city and particularly in its historic central area.

Several projects could be initiated and implemented thanks to the specific national circumstance that, in the 1990s, saw a profound reform of the organisational national and local administrative engine. This reform introduced new principles and modalities of cooperation among public administrations at the different levels and between the public and private sectors, being further accompanied by several instruments to facilitate and regulate the collaboration among several actors. In parallel, intersectional urban requalification programmes supported by appropriate financial tools were developed at the national level so as to stimulate projects that integrated both physical intervention and economic/social strategies.

The city administration therefore could take advantage from a wide range of instruments at the national and regional levels: i.e., the PRUSST, programmes for urban rehabilitation and sustainable development of the territory, the PIAU or innovative programmes for urban districts, both established and funded partially by the Ministry of Infrastructures and Public Works, the PRU or programmes for the physical urban rehabilitation of public residence compounds, the CQ or neighbourhood contracts, focused on public housing, regeneration, energy conservation, established by national laws and envi-

მები ეკონომიკური გამოცოცხლების მისაღწევად, კერძოდ ქუჩის ინტეგრირებული ცენტრები (CIV) და საწარმოთა ინკუბატორი (IdI). პირველი მიზნად ისახავს ეკონომიკური სტრუქტურის გამოცოცხლებას საერთო სარგებლობის ადგილების და ქუჩის ავეჯის მოვლა-რემონტის ჩათვლით, მეორე დაფინანსდა ეროვნული კანონის თანახმად საწარმოო საქმიანობის სამინისტროს მიერ და მიზნად ისახავს ეკონომიკური სტრუქტურების გამოცოცხლებას ეკონომიკური, ტექნიკური და სამეურნეო მხარდაჭერის აღმოჩენით, ახალი საქმიანობის წამოწყებისას დაბალპროცენტიანი სესხების უზრუნველყოფით და საქმიანობის პირველი ორი წლის განმავლობაში ფართის ქირის თანადაფინანსებით.

გეოგრაფიული საინფორმაციო სისტემა (GIS), რომელიც თავდაპირველად შეიქმნა ისტორიული ცენტრის შესახებ ათწლეულების განმავლობაში დაგროვილი უზარმაზარი მოცულობის ინფორმაციის ორგანიზებისათვის, საშუალებას იძლეოდა ამ პროგრამებით ძველ ქალაქში გათვალისწინებული ყველა სამუშაო დატანილ ყოფილიყო რუკებზე, მოეხდინათ მათი პრიორეტიზაცია და შესრულების მონიტორინგი. GIS-ი ძირითადი იარაღი გახდა ისორიული ქალაქის ოპერატიული გეგმის შესამუშავებლად, რომელიც შეიქმნა გენუას ძველ ცენტრში მიმდინარე გარდაქმნის გეგმიური და მიმდინარე სამუშაოების ვადების გასაკონტროლებლად.

GIS-ი სისტემა CIVIS-ის, ევროკავშირის დაფინანსებული საპილოტე პროექტის, კავშირის ერთ-ერთი ხაზი იყო. სხვადასხვა ფუნქციებთან ერთად იგი ითვალისწინებდა ტერიტორიული საინფორმაციო სიტემის შექმნასაც, ძველი ქალაქის შენობათა არქეოლოგიურ და სტრუქტურულ ანალიზს, თავაზობდა კონსერვაციის ტექნიკური მეთოდებისა და მასალების კატალოგს, მართვის პროგრამას ქალაქის ჰიგიენის, წყალმომარაგების და ჰიდრო-გეოლოგიური სისტემის გასაუმჯობესებლად. ტერიტორიული მონაცემების ბაზა დღესღეობით 30 000-ზე მეტი გეოდეზიური აზომვების ბარათისგან შედგება, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას შენობების სივრცობრივ განლაგებაზე, სართულიანობაზე, ტრანსფორმაციაზე, სტრუქტურასა და შემადგენელ ნაწილებზე, ნგრევის პროცესზე, პირველი სართულების კომერციულ საქმიანობაზე და ფოტოებს. გარდა ამისა მოხდა ისტორიული რუკების და საკადასტრო მონაცემების მიბმა განახლებულ კარტოგრაფიაზე. ეს ვრცელი ინფორმაცია აგრეთვე გამოიყენება სასწრაფო რეაბილიტაციისას და პრიორიტეტების განსაზღვრისას. ეს ინსტრუმენტი საშუალებას აძლევს მერიას სხვადასხვა პროექტების განხორციელების და ახალი აზომვების შემ-

sioning partnerships among public and private actors, or the POI, organic programmes of intervention, established by a regional law and with similar scope and goals. These were integrated also by EU programmes for the transnational cooperation and urban requalification, i.e. URBAN, INTERREG programmes. Additionally, specific measures for the economic revitalisation were established, namely the CIV or street integrated centres and the IdI or enterprise incubator. The first is a programme for revitalizing the economic fabric through the maintenance of public spaces and street furniture, the second has been funded through a national law by the Ministry of Productive Activities aiming at revitalizing the economic fabric through the economic, technical and managerial support to new activities by providing low-interest loans, and contributing to rent expenses for the first two years of the activities.

All the actions foreseen in the old city by these integrated programmes could be mapped, prioritized and their implementation monitored through a Geographical information System which was initially developed to organise the huge amount of information collected on the historic city along decades of research. This GIS became the basilar tool for the Operational Plan of the Historic City, a plan developed to manage the scheduled and ongoing transformations of the old core of Genoa, according to their timeline.

The GIS was one of the action-lines of the CIVIS System, a pilot project funded by the EU which foresaw, among other activities, the establishment of a territorial information system, the archaeological and structural analysis of buildings within the old core, a catalogue of techniques and materials for conservation interventions, a management programme for the improvement of urban hygiene, waterworks and hydro-geological system. The territorial database contains today more than 30.000 survey cards on buildings with data on spatial distribution, stories, transformations, structure and building components, decay phenomena, commercial activities at the ground levels, and photographs. Additionally, historic maps and cadastral data have been acquired and elaborated to be linked to the adjourned cartography. This bulk of information has been also used to plan the most urgent rehabilitation interventions and to set up priorities. Through this tool the municipality could progressively adjourn the information concerning the physical, socio- economic conditions of the old city as long as projects were implemented and new survey campaigns were developed.

LESSONS TO BE LEARNT

The case of Genoa shows that the success of an urban regeneration strategy for a historic district resides in a number of factors and conditions that could not be limited to those emerging from the intervention area but result from a combination of institutional organisation and political will. Any such projects need being positioned in a wider context, to

დეგ თანდათანობით განაახლოს ინფორმაცია ძველი ქალაქის ფიზიკური და სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ.

გაკვეთილები

გენუას შემთხვევა გვიჩვენებს, რომ ქალაქის გარემოს აღდგენის სტრატეგიის წარმატება ისტორიულ უბნებში დამოკიდებულია მთელ რიგ ფაქტორსა და პირობაზე, რომლებიც არ შემოიფარგლება მხოლოდ იმ სფეროთი, სადაც ხორციელდება ჩარევა, არამედ ინსტიტუციონალური ორგანიზების და პოლიტიკური ნების კომბინაციას წარმოადგენს. აუცილებელია ნებისმიერი ასეთი პროექტი უფრო ვრცელ კონტექსტში განვიხილოთ, რათა მისი მდგრადობის და წარმატების შანსი გავზარდოთ საშუალო თუ ხანგრძლივ-ვადიან პერსპექტივაში. თუ გენუას ძველი ცენტრის რეაბილიტაცია ცალკე მდგომი, იზოლირებული ოპერაციის სახით ჩატარდებოდა იგი თვითკმარი ვერ იქნებოდა და საჭირო კონსენსუსსაც ვერ მიაღწევდა. ამიტომაც მოხდა მისი გააზრება ქალაქის ეკონომიკური აღორძინების ძირითადი ინსტრუმენტის სახით და იგი მიება სხვა სტრატეგიულ პროექტებს, რამაც მისი განხორციელებისთვის მეტი დრო მოითხოვა. ასეთმა მიდგომამ, ერთის მხრივ, სხვადასხვა ფინანსური და დაგეგმარებითი საშუალების გამოყენების შესაძლებლობა შექმნა, რაც ვერ მოხდებოდა პროგრამა პირდაპირ სოციალურ-ეკონომიკურ ამოცანებს რომ არ მიბმოდა. თუმცა, მეორეს მხრივ, ზოგჯერ ფიზიკური კონსერვაციის და რეაბილიტაციის სამუშაოთა ხარისხი უგულვებელყოფილი იყო, რადგან პროგრამის “ფოკუსში” არ ხვდებოდა. უფრო მეტიც, ისტორიული ქალაქის ინტეგრირებული კონსერვაციის გამოცდილებამ ვერ მიგვიყვანა უწყვეტი მართვის მექანიზმების შემუშავებამდე, როგორიცაა კონსერვაცია ანდა თავსებადი პროექტირების პრინციპები, არც GIS-ის სრულად გამოყენება მოხდა ისტორიული ქალაქის ყოველდღიური ტრანსფორმაციის სამუშაოთა სამართავად.

ისტორიული ცენტრის რეაბილიტაციის პროცესში ადმინისტრაციამ შეგნებულად არჩია თავი აერიდებინა ფართო საზოგადოების აქტიური მონაწილეობა, რაც გასაგები იყო, რადგან ასეთ შემთხვევაში ყველაფერი გაცილებით მეტ დროსა და ენერგიას მოითხოვდა, თუმცა ასეთ გადაწყვეტილებას უარყოფითი მხარეებიც ახლდა, მაგ. სოციალური გარიყულობა, სიღარიბე, დანაშაულებრივი სამყაროს განვითარება, მცირე კრიმინალი, ორგანიზებული დანაშაულის ზრდა, ჰომოგენიზაცია ანუ დაშაბლონება და პატარა მაღაზიების მომსახურეობის ხარისხის კლება, ეს ყველაფერი წინასწარ უნდა გაეთვალისწინებინათ და კონტროლის

strengthen its sustainability and success chance in the medium and long terms. The rehabilitation of the old core of Genoa could not sustain itself and find the necessary consensus if treated as an isolated operation and has been therefore interpreted as a key instrument for the overall economic recovery of the town and framed together with other strategic projects that required more time to be implemented. This approach on the one side has allowed deploy several financial and planning tools that could not have been accessed if this programme were not directly linked to socio-economic objectives, on the other hand, it has sometimes made overlook the quality of the physical conservation and rehabilitation works, because this objective was not 'in focus'. Furthermore, the experience of the integrated conservation of the historic city has not led to develop continuing management tools such as conservation or compatible design guidelines nor has brought to fully exploit the GIS as the basic tool for the everyday management of the transformations of the historic city.

Choosing to avoid a fully participatory process in the urban rehabilitation of the historic core, although understandable - it would have required much more time and energy to be carried out - has produced some shortcomings - i.e., social exclusion, poverty, underworld phenomena, small crimes, growth of organised criminality, homogenization and quality lowering of shops - that should have been foreseen and kept under control and that today need to be addressed urgently so as to prevent that the efforts made and the results achieved in the previous decade be squandered. Similarly, the measures to sustain economic revitalisation, although useful, needed be accompanied by a more comprehensive plan to orient the profile of new businesses so as to reduce their homogenisation and to improve their quality both in terms of merchandises sold and shop arrangement. In the absence of any direction, the historic core has been filling up with money- transfer and telephone shops, cheap clothes and accessories shops, low -quality nightclubs and bars at the expenses of traditional, higher quality and place-specific commercial businesses. This would decrease the quality of life of inhabitants and would push away families and those residents that have contributed to the revitalisation of this part of the city pushing it back in a vicious circle of abandonment and ghettoization.

Retaining the results of the rehabilitation programme, extending rehabilitation to areas that remained excluded so far, and readdressing the current social-economic trends should be the priorities for the current and the future administrations, aside with pursuing the implementation of actions for the economic revival of the city at large.

ქვეშ მოექციათ. დღესაც ეს საკითხი სასწრაფოდ გადაწყვეტას ითხოვს, რათა წინა ათწლეულში მიღწეული შედეგები ტყუილად არ დაიკარგოს. გარდა ამისა, ეკონომიკური გამოცოცხლებისკენ მიმართულ ზომებს, რაც თავისთავად დადებითი პროცესია, უნდა ახლდეს უფრო დახვეწილი კომპლექსური გეგმა, რომელიც ახლადწარმოქმნილი ბიზნესების ორიენტაციას იმგვარად მოახდენდა, რომ თავიდან აეცილებინა მათი ჰომოგენიზაცია და გაეუმჯობესებინა მათი ხარისხი, როგორც გასაყიდი საქონლის, ასევე მაღაზიის დიზაინის მხრივ. ამგვარი ორიენტაციის გარეშე დარჩენილი ისტორიული ცენტრი გაივსო ფულის გადაცვლის ჯიხურებით და საერთაშორისო ტელეფონების პუნქტებით, იაფი ტანსაცმლის და აქსესუარების მაღაზიებით, იაფფასიანი ღამის კლუბებით და ბარებით, რაც მოხდა ტრადიციული, უფრო მაღალი ხარისხის და ქალაქისთვის დამახასიათებელი სავაჭრო ბიზნესის ხარჯზე. ასეთი რამ მოსახლეობის ცხოვრების დონეს დაადაბლებს და დააფრთხობს იმ ოჯახებს და მოქალაქეებს, რომლებმაც დიდი წვლილი შეიტანეს ქალაქის ამ უბნების აღორძინებაში, რაც ხელახლა დააბრუნებს ქალაქის ამ ნაწილს მიუსაფრობის და გეტოიზაციის შეკრულ წრეში.

რეაბილიტაციის პროგრამის შედეგების შენარჩუნება, რეაბილიტაციის პროცესის გავრცობა იმ უბნებზე, რომლებიც აქამდე ამ პროცესის გარეთ იქნა მიტოვებული, ახლანდელი სოციალურ-ეკონომიკური ტენდენციების შემობრუნება, გენუის ეკონომიკური აღორძინების ფართომასშტაბიან ნაბიჯებთან ერთად, უნდა გახდეს პრიორიტეტი ქალაქის ახლანდელი და მომავალი ხელისუფლებისათვის.

შენიშვნები
BIBLIOGRAPHIC REFERENCES

1. Bruno Gabrielli, I progetti per un'altra città, in Francesco Indovina (1990), La città di fine millennio. Firenze, Genova, Milano, Napoli, Roma, Torino, Milan, Franco Angeli;
2. Roberto Bobbio, Genova. Le grandi opere, in C. Monti, G. Trebbi (eds.) (1991), La città europea. Il progetto metropolitano, Ente Autonomo Fiere di Bologna, Bologna;
3. Bruno Gabrielli, (1992), La città nel porto, Nuova Eri, Turin;
4. Bruno Gabrielli, (1995), Polis. Idee nella città. Genova, Milan;
5. Municipality of Genoa (1999), Genova. Le vie del Mediterraneo all'Europa, Conferenza strategica della città di Genova;
6. Roberto Bobbio, Lidia Bisio, Gestione dei Grandi Eventi e strategie di riqualificazione urbana a Genova, in Paola Nicoletta Imbesi (ed.) (2004), Governare i grandi eventi. L'effetto pulsar e la pianificazione urbanistica, Gangemi Editore, Rome;
7. Roberto Bobbio, Bruno Gabrielli (eds.) (2005), Genova. Un piano strategico di natura operativa e i suoi esiti, in Urbanistica, n.126;
8. Giuseppe Pericu (2005), Speech at the open conference "Genova 2004 - 2010: un bilancio per il futuro", 16-5-2005, Ducal Palace, Genoa;
9. http://civis.comune.genova.it/cd/civis_web_ing_file/v3_document.htm, accessed on 10.09.2011;
10. http://civis.comune.genova.it/civis/html/oralink/orasel5.html, accessed on 10.09.2011;
11. http://civis.comune.genova.it/mapserver.htm, accessed on 10.09.2011;
12. http://www.urbancenter.comune.genova.it/node/73, accessed on 10.09.2011.

რინ ალატალუ
ქ. ტალინის კულტურული მემკვიდრეობის დეპარტამენტის გარეუბნის არეალების განყოფილების უფროსი

საზოგადოება და ისტორიული გარემო ტალინის მაგალითი

შესავალი

მართალია, ტალინმა დიდი განსაცდელი გამოიარა ომებისა თუ მოდერნიზაციული განვითარების გამო, მაგრამ მან მაინც დიდწილად შეინარჩუნა თავისი ისტორიული ხიბლი და ღირებულებანი. მემკვიდრეობის დაცვის ისტორია XIX საუკუნის ბოლო ათწლეულებიდან იწყება, ხოლო კონსერვაციის პირველი აქტი 1925 წლით თარიღდება.

ტალინი პირველი იყო ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქალაქებიდან, სადაც კონსერვაციის არეალი 1966 წელს დაარსდა, ხოლო ესტონეთის დანარჩენ ისტორიულ ქალაქებში კონსერვაციის არეალები 1973 წელს იქნა დადგენილი.

მოსახლეობის ჩართვა ისტორიული გარემოს დაცვაში 1975 წლიდან იღებს სათავეს, როდესაც ენთუზიასტებმა ესტონური ტელევიზიიდან შექმნეს ახალგაზრდული კლუბი Kodulinn (მშობლიური ქალაქი) - ყოველ მეორე კვირა დღეს სულ უფრო მეტი სკოლის მოსწავლე იკრიბებოდა, რათა დახმარებოდა რესტავრატორებს ძველი ქალაქის მოვლა-პატრონობაში. ამ მოძრაობას საკუთარი სატელევიზიო შოუც ჰქონდა, რომელსაც წლების მანძილზე არ დაუკარგავს პოპულარობას. მოგვიანებით, ბევრი ამ ბავშვებიდან ისტორიკოსი და /ან საზოგადოების აქტიური წევრი გახდა.

1980-იანი წლების ბოლოს, მემკვიდრეობის დაცვის საზოგადოებები განმანთავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიური ლიდერები იყვნენ, ხოლო მეხსიერება და ისტორიული ღირებულებანი - ეროვნული სახელმწიფოს აღმშენებლობის საკვანძო სიმბოლოები. დამოუკიდებლობის დაბრუნებისა და საბაზრო ეკონომისკენ შებრუნების შემდეგ, მემკვიდრეობის პოლიტიკა კრიზისმა მოიცვა - ადამიანებს უფრო მეტად აღელვებდა საზოგადოების მოდერნიზება, ვიდრე ისტორიულ გარემოზე ზრუნვა.

საზოგადოება და მემკვიდრეობა

ბოლო წლებში მენტალიტეტის საგრძნობი ცვლილებები აღინიშნება. ადამიანები კვლავ აცნობიერებენ და პასუხისმგებლობას გრძნობენ გარემოს მიმართ. ჩვენ ძლიერი სათემო არასამთავრო ორგანიზაციები გვყავს, მხოლოდ ტალინში 10-ზე მეტი არასამთავრობო ორ-

Riin Alatalu
Head of Division of Milieu areas
of Tallinn Cultural Heritage Department

COMMUNITY AND HISTORIC ENVIRONMENT CASE STUDY - TALLINN

BACKGROUND

Although Tallinn has suffered a lot from wars and modernizing development, it has still preserved a lot of its historical charm and values. The history of preservation dates back to the last decades of the 19th century, the first Conservation Act is from 1925.

Tallinn was the first city in former Soviet Union to establish a Conservation Area in 1966, in the rest of Estonian historical towns the Conservation Areas were established in 1973.

The involvement of wider community in preservation of historic environment can be taken back to 1975 when the enthusiasts of Estonian TV organised a youth club Kodulinn (Hometown) - every second Sunday a growing number of schoolchildren gathered to help the restorers and maintain the old town. The movement had its own TV show, which remained very popular through many years. Many of these children studied later history and/or are active members of the society.

In late 1980'ies the Heritage Societies were the ideological leaders in the movement for independence, memory and historical values were the key symbols in rebuilding the national state. After regaining the independence and the change towards the market economy, the heritage policy met its crisis - people cared more for modernizing the society than taking care of historical environments.

COMMUNITY AND HERITAGE

The recent years mark a significant change in mentality. People are once again becoming more aware and responsible for their environment. We have a strong community NGO movement, only in Tallinn there are more than ten NGOs formed on basis of districts, the majority of them are in historical areas. People gather to get to know their neighbours, but also to take care of the surroundings, organize meetings with the representatives of City Government, keep an eye on or even intrude in planning processes, inform the authorities about neglected houses etc. (Estonia is world famous for its campaign Let's do it! - free-willing working days to clean up illegal waste, last year there was another similar campaign dedicated to take care of the heritage.)

But it is not just the initiative of local people - it takes always two to tango!

Of course with growing economical stability people have more time and energy for their environment. But in this conference it is important to point out that

განიზაციაა, უბნების ბაზაზე შექმნილი; მათი უმრავლესობა კი ისტორიულ არეალებშია. ადამიანები იკრიბებიან მეზობლების გასაცნობად, მაგრამ, ასევე, ზრუნავენ გარემოზე, აწყობენ შეხვედრებს ქალაქის მთავრობასთან, თვალყურს ადევნებენ ან იჭრებიან კიდეც დაგეგმვის პროცესში, ხელისუფლებას აწვდიან ცნობებს მიტოვებულ სახლებზე და ა.შ. (ესტონეთი მსოფლიოშია ცნობილი კამპანიით "მოდით, გავაკეთოთ!" - ნებაყოფლობითი მუშაობა უკანონოდ დატოვებული ნაგვის გასატანად; გასულ წელს სხვა მსგავსი კამპანია მიეძღვნა მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობას).

მაგრამ საქმე მხოლოდ ადგილობრივი თემის ინიციატივა როდია - ტანგოს საცეკვაოდ ყოველთვის ორნი არიან საჭირო!

ცხადია, ეკონომიკური სტაბილურობის ზრდასთან ერთად, ადამიანებს მეტი დრო და ენერგია უჩნდებათ გარემოს მისახედად. თუმცა, ამ კონფერენციაზე უნდა აღინიშნოს, რომ თავად ესტონეთის ეროვნული მემკვიდრეობის სამმართველომ და ტალინის კულტურული მემკვიდრეობის დეპარტამენტმა, ამ ათიოდ წლის წინ, მნიშვნელოვანი შემობრუნება განახორციელეს საკუთარ მიდგომაში საჯაროობის მიმართ - ყველა შესაძლებელი გზა გამოყენებულ იქნა მემკვიდრეობის პროპაგანდისთვის, ახსნა-განმარტებისა და სწავლებისთვის. უზარმაზარი დროს და ენერგია დაიხარჯა, მაგრამ ახლა შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საზოგადოება და მთავრობა თანამშრომლობენ. მარტივი ამოცანა არ იყო ოფიციალური პირების საკუთარი კაბინეტებიდან გამოყვანა, მათი იძულება, რომ ექსკურსიები მოეწყოთ და ლექციები წაეკითხათ.

მაგრამ მოსახლეობასთან თანამშრომლობისთვის მხოლოდ პროპაგანდა არ კმარა - ჩვენ შევიმუშავეთ უამრავი სხვადასხვა რეგულაცია - თემატური რუკები, გენერალური გეგმები, სახელმძღვანელო პრინციპები და ა.შ., რათა დავხმარებოდით მოსახლეობას, რომ ჩასწვდომოდა იდეებსა და იდეოლოგიას. ჩემი მიზანია, მიმოვიხილო გეგმები და სტატეგიები, რომელთაც საუკეთესო შედეგები მოიტანა ორივე მხარისთვის - ხელისუფლებისა და საზოგადოებისთვის. მაგალითად, მოსახლეობა სარგებლობს "მილიეუს" (შემოგარენის) თემატური რუკებით - იგი აქტიურად მონაწილებდა მათ რედაქტირებასა და კონტროლშიც.

ტალინის "მილიეუს" (შემოგარენის) დაცვის ზონები

ტალინის ძველი შუასაუკუნეების ქალაქი გარემოცულია უნიკალური ისტორიული გარუბნებით. ეს გარეუბნები ძირითადად, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-20 საუკუნ-

Estonian National Heritage Board and Tallinn Cultural Heritage Department themselves made a serious turn in their attitude towards publicity some ten years ago - promoting heritage in all possible ways, explaining and teaching. It has taken a lot of time and energy but now we can say that community and government are cooperating. It was not an easy task to get the officials out from their offices, to make them arrange excursions and give lectures.

But to cooperate with communities just promotion is not enough - we have been working out a lot of different regulations - thematic plans, master plans, guidelines etc to help the community understand the ideas and ideologies. My intention is to give You in September an overview of the plans and strategies that have given the best results from both sides - the authorities and the communities. For example the communities are taking advantage of the thematic plans of the milieu areas - they have actively participated in wording them and also controlling them. Please find enclosed a short overview of them - the thematic plan for milieu areas in Central Tallinn.

TALLINN MILIEU PROTECTION AREAS

The medieval Tallinn Old City is surrounded by unique historical suburbs. Mainly wooden suburbs date back to the second half of 19th and beginning of 20th century. To protect these areas Tallinn has since 2001 formed a number of milieu protection areas (see the map).

The restoration and building activities in these areas are regulated by

- Tallinn Comprehensive Plan (2001),
- Thematic plan "Regulation of Tallinn Central City Milieu Protection Areas Boundaries, Protection and Usage Conditions" (2008) and
- Comprehensive plans for Tallinn districts.

All projects on restoration and building in these areas and also detail plans must be approved by Tallinn Cultural Heritage Department Milieu Areas Division.

Milieu areas form a belt around the old town. Some of them are included in Tallinn Old City World Heritage Site's buffer zone (see the map).

Milieu Areas in Central City are regulated by the above mentioned thematic plan.

The principles for restoration, building and planning in Kalamaja are stated in "Building Regulations for Kalamaja" (2004), more detailed regulations will be approved in near future as a part of master plan for Põhja-Tallinn district.

THEMATIC PLAN "REGULATION OF TALLINN CENTRAL CITY MILIEU PROTECTION AREAS BOUNDARIES, PROTECTION AND USAGE CONDITIONS

The thematic plan is based on a detailed inventory. An inventory database includes relevant informa-

ის დასაწყისის, ხის სახლებით არის განაშენიანებული. ამ გარეუბნების დასაცავად ტალინში 2001 წლიდან რამდენიმე დაცითი ზონა შეიქმნა. სარესტავრაციო და სამშენებლო სამუშაოები ამ ზონებში შემდეგი დოკუმენტებით რეგულირდება:

- ტალინის კომპლექსური გეგმა (2011);
- თემატური გეგმა: "ტალინის ცენტრალური ნაწილის გარეუბნის დაცული არეალების საზღვრების რეგულირების, დაცვისა და გამოყენების წესები" (2008);
- ტალინის უბნების კომპლექსური გეგმები;

ამ უბნებში ყველა სარესტავრაციო და სამშენებლო პროექტები და დეტალური გენ-გეგმები უნდა დამტკიცდეს ტალინის კულტურული მემკვიდრეობის დეპარტამენტის გარეუბნის არეალების განყოფილების მიერ.

გარეუბნის დაცული ზონები გარშემო ერტყმის ძველ ქალაქს. ზოგიერთი მათგანი მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში შეტანილი ტალინის ძველი ქალაქის ბუფერულ ზონაში მდებარეობს.

გარეუბნის დაცული ზონები ზემოთ აღნიშნული თემატური გეგმის მიხედვით რეგულირდება. **კალამაიაში** სარესტავრაციო, სამშენებლო და საპროექტო სამუშაოების რეჟიმები განსაზღვრულია დოკუმენტით:" სამშენებლო საქმიანობის რეგულირების წესები **კალამაიაში**" (2004), ხოლო რეგულირების უფრო დეტალური წესები უახლეს მომავალში დამტკიცდება, როგორც **პოჰიას (**ტალინის უბანი) გენ-გეგმის ნაწილი.

თემატური გეგმა, "ტალინის ცენტრალური ნაწილის გარეუბნის დაცული არეალების საზღვრების რეგულირების, დაცვისა და გამოყენების წესები"

თემატური გეგმა დეტალურ ინვენტარიზაციას ეფუძვნება. საინვენტარიზაციო მონაცემთა ბაზა, ამ უბნებში ყველა ნაგებობაზე მოიცავს შესაბამის ინფორმაციას (აგებისა და რეკონსტრუქციის თარიღი, ავტორი, მასალა და ა.შ.).

ტალინის გარეუბნებში ასევე 100-ზე მეტი ძეგლად აღრიცხული შენობაა, რომლებიც კონსერვაციის აქტით (გეგმით) რეგულირდება. დანარჩენი შენობები ხუთ კატეგორიადაა დაყოფილი:

მეტად ღირებული შენობები - არეალის, ეპოქის, არქიტექტურული სტილის, შემოქმედებეთი პროცესის ან ტიპოლოგიის გამორჩეული მაგალითი.

ღირებული შენობები - ხუროთმოძღვრების მნიშვნელოვანი ნიმუში.

tion for all the buildings in the area (time of building and reconstructions, architect, material etc).

In the milieu areas are also more than 100 listed buildings, these are regulated by Conservation Act.

The rest of the buildings are evaluated in five categories:

Photo: Tallinn Cultural Heritage Department

Very valuable building - outstanding example of area, period, architectural style, architects creativity or type of building
მეტად ღირებული შენობები

Photo: Tallinn Cultural Heritage Department

Valuable building - significant example of architecture
ღირებული შენობები

Photo: Tallinn Cultural Heritage Department

Milieu value - typical building in the area, important for the architectural integrity of the area
უბნისთვის ღირებული

უბნისთვის ღირებული - უბნის ტიპიური ნაგებობა, რომელიც მნიშვნელოვანია უბნის მთლიანობის შესანარჩუნებლად.

ნაკლებად ღირებული - ნაგებობა, რომელმაც დაკარგა მახასიათებლები რეკონსტრუქციის შედეგად ან უიმედო ფიზიკურ მდგომარეობაშია.

ახალი ნაგებობა - 1991 წლის შემდეგ აგებული.

თემატური გეგმის პრინციპები:

- შენობათა სიმაღლე და განაშენიანების სიმჭიდროვე რეგულირდება კვარტლების შესაბამისად.
- ძალიან ღირებული, ღირებული და უბნისთვის ღირებული შენობები უნდა შენარჩუნდეს და შეკეთდეს. ფასადის ყველა დეკორატიული ელემენტი: კარები, წინფრა, ცხაური, პროფილირებული ფანჯრის ალათები, და ა.შ. უნდა შენარჩუნდეს ან შეიცვალოს ასლით. ისტორიული საკვამურები და სავენტილაციო შახტები უნდა შენარჩუნდეს.
- მოცულობები, ფასადის ფენესტრაცია და კარნიზის ფორმა უნდა შენარჩუნდეს ძალიან ღირებულ, ღირებულ და უბნისთვის ღირებულ შენობებში. სხვენის სართული შეძლება გამოყენებული იქნას არსებული მოცულობის ფარგლებში. სახურავის კეხის აწევა შეიძლება მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში, გადაწყვეტილება მიიღება სახურავის არსებული ქანობისა და მიმდებარე განაშენიანების გათვალისწინებით. ყოველი გადაწყვეტილება ინდივიდუალურად მიიღება პროექტის შესაბამისად.
- გეგმარებითი სისტემა და ურბანული გარემოს კომპონენტები (ქუჩათა ქსელი, მოედნები, ეზოები, ღობეები, გასასვლელები, პარკები, ისტორიული ქუჩის ფანრები და ა.შ.) უნდა შენარჩუნდეს.
- მიშენების ან ახალი ნაგებობის დაპროექტებისას გათვალისწინებული უნდა იქნას: ისტორიული უნრბანული ქსელი, ქუჩის კონტური, პერიოდთა და სტილური მრავალფეროვნება, მასშტაბი, პერსპექტივი, სილუეტი, სხურავების ლანდშაფტი და სხვა დეტალები ადგილობრივი ხასიათისა.
- ადგილობრივი არქიტექტურული ტრადიციები (მიწის ნაკვეთის განვითარება, სამშენებლო მასალა, ფასადის მხატვრული გადაწყვეტა, ატქიტექტურული დეტალები და ელემენტები, ქუჩის მოკირწყვლა, და ა.შ.) გათვალისწინებული უნდა იქნას, შეკეთების, განახლების და ახალი მშენებლობების დროს.
- საცხოვრებელი ფუნქციის შენარჩუნება და ხელმისაწვდომობა.

Photo: Tallinn Cultural Heritage Department

Less valuable - building has lost its character in reconstructions or is in technically hopeless condition

ნაკლებად ღირებული

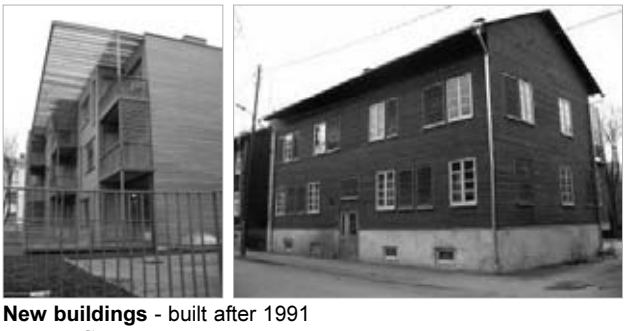

Photo: Tallinn Cultural Heritage Department

New buildings - built after 1991

ახალი ნაგებობა

Principles of the thematic plan:

- Maximum height of buildings and living density is regulated on block level.
- Very valuable, valuable and milieu value buildings must be preserved and renovated. All decorative façade details, panel doors, door shelters, ironworks, profiled window frames etc must be preserved or replaced by copies. Historical chimneys and ventilation slots must be preserved.
- The volumes, façade partition and eaves-line must be preserved in very valuable, valuable and milieu value buildings. The attic may be taken into use in existing volume. Raising the ridge is possible only as exceptions, the decision is based on existing roof incline and the architecture of neighbouring buildings. All decisions are unique and based on construction project.
- Planning structure and urban space components (street area, squares, courtyards, fences, pass ways, parks, historical lampposts etc) must be preserved.
- In planning extensions and new buildings the historical urban structure, street plan, diversity in styles and periods, volumes, perspective sights, silhouette, roof landscape and other details of local characteristics have to be followed .
- Local architectural traditions (plot structure, building materials, roofing, facade design, archi-

- სადაც შესაძლებელია, შენარჩუნებული და წარმოჩენილი იქნას არქიტექტურული თვალსაზრისით ღირებული ინტერიერები, დეტალები, ელემენტები და ისტორიული კონსტრუქციები.
- შენარჩუნებული უნდა იქნას ლანდშაფტური ელემნტები, ბუნების ძეგლები, ნარგავები/ხეები და გამწვანებული არეალები.
- დანგრეული ნაგებობების ნაცვლად უნდა მოხდეს შესაფერისი მოცულობების აღდგენა.
- თუ შესაფერისია, დაინგრეს შეუფერებელი და ღირებულება დაკარგული ნაგებობები.
- იმიტაციური მასალების (PVC პანელები, PVC ფანჯრები, ლითონის კარები, პროფილირებული გადახურვის საფარი, და ა.შ.) გამოყენება აკრძალულია.
- ხის ნაგებობებზე უნდა იქნას გამოყენებული ტრადიციული საღებავები (სელის ზეთზე დამზადებული საღებავები და ა.შ.).
- გარე თერმული იზოლაციის დამონტაჟების შემთხვევაში, დამახასიათებელი, კიბის უჯრედები, ცეცხლამრიდი, და ა.შ. უნდა შენარჩუნდეს. ხის ნაგებობებში ფანჯრები და შეფიცვრა ერთ სიბტყეში უნდა მდებარეობდეს.
- ნაკლებად ღირებული და მძიმე ფიზიკურ მდგომარეობაში მყოფი შენობები შეიძლება შეიცვალოს შესაფერისი მოცულობის ახალი ნაგებობებით. ფიზიკურ მდგომარეობას აფასებს ექსპერტი.

tectural details and elements, street pavements etc) have to be followed in reparation and renovation and new buildings
- Preserve and enable housing.
- When possible preserve and expose architecturally valuable interiors, details, elements and historical constructions
- Preserve landscape elements, nature monuments, trees and green areas.
- Reconstruct demolished buildings in suitable volumes.
- If suitable demolish unsuitable and devaluating buildings
- Imitating materials (PVC boarding, PVC windows, metal doors, profiled roof sheet etc) are not allowed
- Traditional paints (linseed oil based paints etc) must be used for wooden buildings.
- In case of outer thermal isolation, the characteristic overhang of socket, staircase and firewall must be preserved. On wooden buildings the windows must be on same plane with boarding.
- Less valuable and buildings in poor technical condition may be replaced by mew buildings in suitable volumes. Technical condition is evaluated by a expertise.

დანკან მაკკალამი
მთავრობის მრჩეველთა საბჭოს დირექტორი,
English Heritage

ისტორიული ურბანული არეალების გაუმჯობესება ინგლისში: კვლავაც სწავლა ამდენი წლის შემდეგ

1. ინგლისის კულტურული მემკვიდრეობა

ინგლისი ფლობს მდიდარ და მრავალფეროვან კულტურულ მემკვიდრეობას, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილი კარგად არის დაცული. ქვეყანაში 0.5 მილიონზე მეტი დაცული ძეგლია, რომელთა უმრავლესობა შენობებს წარმოადგენს. ქვეყნის ტერიტორიაზე ასევე გვხვდება 20000 არქეოლოგიური ძეგლი და დაახლოებით 10000 დაცული ტერიტორია.

ქვეყნის კულტურული მემკვიდრების მიმართ ასევე დიდ ინტერესს იჩენს ინგლისის მოსახლეობა. ყოველწლიურად, მოსახლეობის დაახლოებით 70% მინიმუმ ერთ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლს სტუმრობს; მრავალი ადამიანი ამას უფრო ხშირადაც აკეთებს. გასულ წელს, ტურისტული ღირშესანიშნაოებების ფასიანი დათვალიერების მსურველმა 51 მილიონი შეადგინა. კულტურული მემკვიდრეობის და მუზეუმების სექტორში შექმნილია 28000 სამუშაო ადგილი, ხოლო თითქმის ნახევარი მილიონი ადამიანი ინგლისში მათთვის ღირებული მემკვიდრეობის დასაცავად მოხალისედ მუშაობს. დამოუკიდებელ საქველმოქმედო ორგანიზაციას `ნეიშენელ თრასთ" საკუთარ ობიექტებზე დასაქმებული ჰყავს ათასობით ადამიანი.

ამგვარად, ზოგადად, ინგლისში კულტურული მემკვიდრეობა შედარებით ჯანსაღ მდგომარეობაშია. განსაკუთრებით საინტერესოა ტენდენცია, რომელიც იმაში გამოიხატება, რომ სულ უფრო და უფრო იზრდება ნდობა ადგილობრივი მოსახლეობის ჯგუფებისა და კერძო სუბიექტების მიმართ, რაც მათ საშუალებას აძლევს კრიტიკულად მიუდგნენ მსხვილი სახელმწიფო და კერძო ორგანიზაციების საქმიანობას. ეს მისასალმებელი მოვლენაა, რადგან იგი ანგარიშვალდებულებს ხდის დეველოპერებს, კულტურული მემკვიდრეობის პროფესიონალებს და პოლიტიკოსებს და აიძულებს მათ ახსნან საკუთარი ქმედებები დასმული შეკითხვების საფუძველზე. მედია მნიშვნელოვან როლს თამაშობს აღნიშნულ პროცესში და სულ უფრო და უფრო მეტი დამოუკიდებელი არასამთავრობო ორგანიზაცია შესანიშნავად იყენებს მედიას კულტურულ მემკვიდრეობასთან დაკავშირებული პრობლემების საზოგადოებრივი იმიჯის გაუმჯობესებაში. ეს ხელს უწყობს გადაწყვეტილებების მიღებას, მაგალითად, ამაღლებს პოტენციური ინვესტორების ინ-

Duncan McCallum
Government Advice Director,
English Heritage

IMPROVING HISTORIC URBAN AREAS IN ENGLAND: STILL LEARNING AFTER ALL THESE YEARS

1. Heritage in England

England has a large and varied heritage and much of it is relatively well protected. There are over 0.5m protected sites, most of them buildings but also 20,000 archaeological sites and nearly 10,000 conservation areas.

The population of England is also very interested in its heritage. Around 70% of the population visit at least one heritage site each year; many people visit more frequently. Last year there were 51m visits to heritage tourist attractions with paid-for entry. There are an estimated 28,000 jobs in the heritage and museums sector and almost half a million people in England carry out volunteer work to protect the heritage they care about. The National Trust, an independent charity, has tens of thousands of volunteers across its properties in England.

So, in general terms, heritage is in a relatively healthy state in England. A particularly interesting trend is the growing confidence of local groups and individuals to challenge actions of large public and private organisations. This is a welcome development in that it calls to account developers, heritage professionals and politicians and ensures that they

Photo: English Heritage

Manningham Mills, Bradford.
მენინგჰემის ქარხანა, ბრედფორდი.

ფორმირებულობის დონეს იმ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის შესახებ, რომლებიც ელოდებიან ახალ მესაკუთრეებს და ისარგებლოს მედიის მომსახურებით, რომ დაარწმუნოს კერძო და სახელმწიფო მესაკუთრეები უკეთესად მოუარონ თავიანთ ქონებას.

სამთავრობო ორგანიზაცია „ინგლიშ ჰერითიჯ" ინგლისის წამყვანი სახელმწიფო ორგანიზაციაა. იგი მთავრობის მრჩეველია ისტორიულ გარემოსთან დაკავშირებულ საკითხებში. 1983 წელს დაარსებული ეს ორგანიზაცია პასუხს აგებს ტურიზმის და კულტურული მემკვიდრეობის მინისტრის წინაშე დამოუკიდებელი და თანასწორუფლებიანი ორგანიზაციის სტატუსით, ანუ, იგი წარმოადგენს მთავრობის მრჩეველს და, ამავე დროს, მოქმედებს მისგან დამოუკიდებლად. შესაბამისად, ზოგჯერ, იგი საჯაროდ გამოხატავს საკუთარ აზრს, რომელიც არ ემთხვევა მთავრობის პოზიციას. ზოგადად, „ინგლიშ ჰერითიჯის" ფუნქციაა უზრუნველყოს ინგლისის მემკვიდრეობაზე სათანადო ზრუნვა. აგი ამას აკეთებს, ხდის რა საჯაროდ ხელმისაწვდომს 420 ძეგლს, ეხმარება მოსახლეობას უკეთ გააცნობიერონ კულტურული მემკვიდრეობის მნიშვნელობა საგანმანათლებლო პროგრამების მეშვეობით, აძლევს მთავრობას რჩევებს დაგეგმვისა და განვითარების საკითხებზე, როგორიცაა, გოსპორტის ისტორიული სამხედრო საწყობების მოდიფიკაცია მრავალმიზნობრივი გამოყენების პროგრამების ფარგლებში, მათ შორის საცხოვრებელი, კომერციული და სავაჭრო მიზნებით.

„ინგლიშ ჰერითიჯი" ახორციელებს ინვესტიციებს ახალ ობიექტებში, მის საკუთრებაში არსებულ ისეთ ტურისტულ ღირშესანიშნაობებში, როგორიცაა, მაგ. დუვრის ციხესიმაგრე, სადაც მეორე მსოფლიო ომის დროინდელი სამხედრო ნაგებობები ღიაა საზოგადოებისათვის, რაც მათ საშუალებას აძლევს უკეთ გაეცნონ ომის დროინდელ მოვლენებს. მიუხედავად ამისა, ისტორიულ ძეგლში განხორციელებული ეს ინვესტიცია არ არის განცალკევებით მიმდინარე პროცესი. დუვრის ციხესიმაგრე ისტორიული ქალაქის და პორტის, დუვრის ნაწილია, რომელიც ამჟამად სერიოზული ეკონომიური სირთულეების წინაშე დგას სამხრეთ ინგლისის ამ რეგიონის ფონზე. შესაბამისად, უნდა ვიცოდეთ, რომ ფულს ვდებთ არა მხოლოდ იმიტომ, რომ დავეხმაროთ კულტურულ მემკვიდრეობას, არამედ, ასევე იმიტომ, რომ ხელი შევუწყოთ ამ რაიონის ეკონომიკურ სიცოცხლისუნარიანობას და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას და წავახალისოთ ახალი ინვესტიციები. ამასთან ერთად, ამგვარ გადაწყვეტილებებში ადგილობრივი საზოგადოების ჩართულობის გარეშე ჩვენ შეიძლება შედეგად მივიღოთ ტურისტული ღირშესანიშნაობა, რომელიც თითქმის ვირტუალურია, მაგრამ არა „რეალური" გა-

are ready to explain their actions should they be queried. The media plays an essential part in this process and an increasing number of independent non-governmental organisations are extremely adept at using the media to raise the public profile of heritage problems. This helps to bring solutions, for example by making potential investors aware of heritage properties that are looking for new owners and for using media coverage to encourage private and public owners to look after their properties in a more appropriate way.

The key national organisation operating in England is English Heritage, a government agency. It is the Government's adviser on the historic environment. Established in 1983, it answers to the Minister for Tourism and Heritage and acts as an 'arms-length' body; that is one that both advises Government and acts independently from it. So on occasions it makes its views public that do not support the Government line. English Heritage's overall role is to ensure that England's heritage is properly cared for. It does this by opening 420 sites to the public, helping people understand why heritage matters through educational programmes, advising Government on planning and development issues such as the conversion of historic military docks in Gosport into mixed use schemes including residential, commercial and retail functions.

English Heritage invests in new facilities its own sites as tourist attractions eg Dover Castle, where 2nd World War military structures have been opened to the public to help them understand what happened during the conflict. However, this investment in a historic site is not made in isolation; Dover Castle is part of the historic town and port of Dover, which has significant economic difficulties relative to this part of southern England. So we need to be aware that we are investing not only to assist the heritage, but also to help the economic vitality of the area and to assist job creation and the stimulation of new investment. Furthermore, without involving local communities in such decisions, we risk creating a tourist attraction that is almost virtual, and not a 'real' experience telling the story of nearly 2000 years of continuous inhabitation.

2. WHY REGENERATE?

Despite strong public support for heritage there are problems with the condition of heritage in England. Recent research has shown that:

- 1 in 14 of England's conservation areas are 'at risk'
- 1 in 16 of England's historic parks and gardens are 'at risk'
- 1 in 32 of England's most important listed buildings are 'at risk'

There are wider economic and social problems that need to be fixed alongside and in conjunction with the heritage sites that need investment. For example, in Liverpool, a World Heritage Site, despite billions of pounds invested in economic develop-

მოცდილება და გადმოგვცემს დაახლოებით 2000 წლიანი ყოფა-ცხოვრების ისტორიას.

2. რატომ რეგენერაცია?

ძლიერი საზოგადოებრივი მხარდაჭერის მიუხედავად კულტურული მემკვიდრეობის მდგომარეობასთან დაკავშირებით ინგლისში გარკვეული პრობლემები არსებობს. ბოლო დროს ჩატარებულმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ ინგლისში:

- 4-დან 1 დაცულ ტერიტორიას „საფრთხე ემუქრება";
- 16-დან 1 ისტორიულ პარკს და ბაღს „საფრთხე ემუქრება"
- 32-დან 1 სახელმწიფოს მიერ დაცულ არქიტექტურის ძეგლს „საფრთხე ემუქრება"

არსებობს მთელი რიგი ეკონომიკური და სოციალური პრობლემები, რომლებიც საჭიროებენ გადაწყვეტას იმ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებთან ერთად და დაკავშირებით, რომლებიც ინვესტირებას საჭიროებენ. მაგალითად, მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლი, ლივერპული, მის ეკონომიკაში განხორციელებული მილიარდობით გირვანქა სტერლინგის ღირებულების ინვესტიციების მიუხედავად გამოირჩევა საშუალოზე მაღალი უმუშევრობის დონით და სოციალური პრობლემებით, მათ შორის, ცუდი საცხოვრებელი პირობებით. აქედან გამომდინარე, ინვესტირების ერთ-ერთი მიზანი მთელი მოსახლეობის პოტენციალის ამაღლებაშიც მდგომარეობს. ადგილობრივი მოსახლეობის სურვილია იხილოს შედეგი და მიუხედავად იმისა, რომ კულტურული მემკვიდრეობა არ არის ყველაზე მნიშვნელოვანი რამ, რაც მოსახლეობას აღელვებს, იგი ხელს შეუწყობს ამ რეგიონის მდგრად განვითარებას.

„ინგლიშ ჰერიითიჯის" მიერ მის და „ნეიშენელ თრასთის" საკუთრებაში არსებულ ძეგლებში განხორციელებული ინვესტიციების შედეგების სხვა კვლევებმა გვიჩვენა, რომ:

- კულტურული მემკვიდრეობის ნაგებობებში 1 გირვანქა სტერლინგის ოდენობის ინვესტიციის განხორციელება ქმნის დამატებით 1.60 გირვანქა სტერლინგს ადგილობრივ ეკონომიკაში
- კულტურული მემკვიდრეობის ტურიზმის შედეგად შექმნილი სამუშაო ადგილების ნახევარი არა საკუთრივ მემკვიდრეობის ძეგლებზე, არამედ ზოგადად ეკონომიკაშია (რესტორნები, სასტუმროები, მაღაზიები და ა.შ.)
- კულტურული მემკვიდრეობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სამეურნეო საქმიანობის სუბიექტების გადაწყვეტილებებში ადგილმდებარეობასთან, მაგ. მისასვლელი გზებთან დაკავშირებით
- კულტურულ მემკვიდრეობაში განხორციელებული ინვესტიცია ზრდის ბიზნესის მოგებას

Photo: Duncan McCallum

Grey Street, Grainger Town, Newcastle Upon Tyne.
გრეის ქუჩა, გრეინჯერ თაუნი, ნიუკასლი.

ment, it still has above-average unemployment rates and social problems such as poor housing. So part of the desire to invest is about delivering a goal of improving opportunities for all. Local people want action and although heritage will not normally be the most important thing they are concerned with, it is something that can help improve an area and is part of a broadly-based solution which improves an area for a sustained period.

Other research by English Heritage on the impact of investment in its own sites and those owned by the National Trust has shown that:

- £1 of investment in heritage buildings generates an additional £1.60 in the local economy
- Half of all jobs created as a result of heritage tourism are not in the heritage sites themselves, but in the wider economy (restaurants, hotels, shops etc)
- Heritage is an important factor in businesses' decisions on location, as important as road access
- Heritage investment can increase business turnover
- More than 90% of local people questioned in a survey agreed that investment in the heritage of their area improved the way they felt about it.

3. EVOLVING APPROACHES

Heritage-led regeneration has been happening in England for four or more decades. Over that period, there have been evolving approaches. Recently, the approach taken by English Heritage is one known as 'Constructive Conservation'. It is constructive in two ways; firstly that it deals with buildings and secondly that involves a more positive approach to re-using buildings, accepting that the best way of celebrating heritage is to try and keep it in everyday use rather than turn it into a piece of standing history that can only tell one story.

'Constructive Conservation' is characterised by:

- A positive and collaborative approach of owner, local authority (and sometimes English

- კვლევის ფარგლებში გამოკითხულმა 90%-ზე მეტმა ადგილობრივმა რესპონდენტმა დაადასტურა, რომ მათ ტერიტორიაზე არსებულ კულტურულ მემკვიდრეობაში განხორციელებულმა ინვესტიციამ გააუმჯობესა მათი ცნობიერება ამ სფეროში.

3. მეთოდების ევოლუცია

კულტურული მემკვიდრეობის რეგენერაციას ინგლისში ოთხ ათწლეულზე მეტი წლის ისტორია აქვს. ამ ხნის განმავლობაში, ეს მეთოდები განიცდიდნენ ევოლუციას. „ინგლიშ ჰერითიჯის" მიერ ბოლო დროს შემუშავებული მეთოდი ცნობილია „კონსტრუქციული კონსერვაციის" სახელით. იგი კონსტრუქციულია ორი რამის გამო: უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ დაკავშირებულია შენობებთან და, მეორეც იმიტომ, რომ იგი ეფუძნება შენობების ხელახალი გამოყენების უფრო პოზიტიურ მეთოდს, რითაც ადასტურებს, რომ კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ პატივისცემით მოპყრობის საუკეთესო გზა მისი ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოყენება და არა ისტორიის გაუქმებულ ძეგლად გადაქცევაა.

„კონსტრუქციულ კონსერვაციას" ახასიათებს შემდეგი:

- მესაკუთრის, ადგილობრივი ხელისუფლების (და ზოგ შემთხვევაში „ინგლიშ ჰერითიჯის") პოზიტიური და კოოპერაციული დამოკიდებულება, რომლის დროსაც ხდება იდეების არაფორმალური, არაკონფრონტაციული განხილვა;
- აქტიური დამოკიდებულება, რომელიც გულისხმობს ცვლილებების მართვას, აღიარებს რა, რომ ცვლილება გარდაუვალი და, ხშირ შემთხვევაში, უაღრესად პოზიტიური ფენომენია;
- ადგილობრივი მოსახლეობის შეძლებისდაგვარად რეალური ჩართულობა, რის შედეგადაც მათ ექმნებათ შთაბეჭდილება რომ შენობაში მათი ინტერესებიც არის ჩადებული და მათთვის შემოთავაზებული ცვლილებები მისაღებია;
- შენობაში ან ძეგლში განხორციელებული ცვლილებები, რომლებიც ხელს უწყობენ ობიექტის ისტორიული მნიშვნელობის აღიარებას და განმტკიცებას და, ამავე დროს, უზრუნველყოფენ შენობის ვარგისიანობას იქ მცხოვრები და მომუშავე ადამიანებისათვის. ასეთი ცვლილებები, ხშირ შემთხვევაში, შეიძლება გამოიხატებოდეს თანამედროვე დიზაინით და, ზოგჯერ, იყოს ვიზუალურად მიუღებელიც, თუ კი ისინი არ ბღალავენ ამ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის ღირსებას;
- კიდევ ერთი ცვლილება კულტურული მეკვიდრეობის რეგენერაციისადმი დამოკიდებულებაში არის ის, რომ იგი ზოგადად უფრო

Heritage) where ideas are discussed informally in a non-confrontational way;
- An active approach to manage change, which recognises that change is an inevitable and often very positive phenomenon;
- Real engagement with local people wherever possible so that they feel they have a stake in the building and agree with the changes that are proposed;
- Changes to the building or site that recognise and reinforce the historic importance of places, while making sure they are suitable for the people who live and work in them. The changes can often be contemporary in design and sometimes challenging in their visual impact, so long as they respect the heritage asset.

Another change in the approach to regenerating heritage is that it has generally become more inclusive, meaning that more people are involved in making decisions. This has not happened overnight.

Over 25 years of investing in improving historic areas and advising on regeneration, English Heritage has tried many different responses to 'problem' heritage sites:

- Firstly, there is what might be called 'elite' intervention by English Heritage which might be characterised as: 'Trust us, we know best';
- Secondly, there is an approach where there is collaboration between heritage and public sector organisations. This might be characterised as: 'We will work with other experts to get the best result';
- Thirdly, there is limited community involvement, which might be characterised as: 'We will ask you what you think and take that into account';
- Fourthly, there is community leadership with help from the experts. This could be seen as: 'Let us help you deliver the project';
- …and finally the community itself becomes expert and truly leads project. To which English Heritage might say: 'Just ask if you need help'

Experience suggests that the more the community are involved, the greater the chance of long-term success. However, it is not always the case that the community is well-placed or well-resourced to lead a project, so care is needed that responsibility for an important site is only handed over when a community is able to take it on. Also, for the finest and most important buildings, particularly those with highly decorative and ornate features that are very sensitive to unsympathetic repair, experts will be necessary. For more general conservation work in conservation areas or with more modest architecture that is part of a community, trying to carry out regeneration without a good level of engagement is unlikely to result in a sustainable long-term solution.

4. EXAMPLES

Example 1: The re-use of a former medieval ruined tower at Blencowe Hall, Penrith in North West England. It is both a Scheduled Monument (archae-

ინკლუზიურია, რაც იმას ნიშნავს, რომ უფრო მეტი ადამიანია ჩართული გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, რაც ერთ დღეში არ მომხდარა.

ისტორიული ზონების კეთილმოწყობაში განხორციელებული ინვესტიციების და რეგენერაციასთან დაკავშირებული საკონსულტაციო მომსახურების 25 წლის მანძილზე „ინგლიშ ჰერითიჯი" განსხვავებულად რეაგირებს კულტურული მემკვიდრეობის „პრობლემურ" ძეგლებზე:

- უპირველეს ყოვლისა, „ინგლიშ ჰერითიჯის" მხრიდან ადგილი აქვს ე.წ. „ელიტურ" ჩარევას, რომელიც შეიძლება გამოიხატებოდეს შემდეგნაირად: „გვენდეთ, ჩვენ ყველაზე უკეთ ვიცით";
- მეორეს მხრივ, არსებობს მიდგომა, რომელიც გულისხმობს თანამშრომლობას კულტურული მემკვიდრეობისა და სახელმწიფო სექტორის ორგანიზაციებს შორის, რომელიც უნდა გულისხმობდეს შემდეგს: „ჩვენ ვითანამშრომლებთ სხვა ექსპერტებთან საუკეთესო შედეგების მისაღწევად";
- შემდეგ, არსებობს მოსახლეობის მხრიდან შეზღუდული ჩართულობა, რომლის ფორმულირება შეიძლება შემდეგნაირად: „გკითხავთ თუ რას ფიქრობთ და გავითვალისწინებთ თქვენს აზრს";
- გარდა ამისა, ადგილი აქვს საზოგადოებრივ მართვას ექსპერტების დახმარებით. ეს ჟღერს შემდეგნაირად: „მოდით დაგეხმარებით პროექტის განხორციელებაში";
- და ბოლოს, საზოგადოება თვითონ გამოდის ექსპერტის როლში და რეალურად წარმართავს პროექტს, რაზედაც „ინგლიშ ჰერითიჯი" იტყოდა: „უბრალოდ გვკითხეთ თუ დახმარება გჭირდებათ".

გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ რაც უფრო მეტია მოსახლეობის ჩართულობა, მით უფრო დიდია ხანგრძლივი წარმატების შანსი. მიუხედავად ამისა, მოსახლეობა ყოველთვის როდია სათანადოდ მომზადებული და ინფორმირებული პროექტის მართვისთვის. ამ შემთხვევაში, მნიშვნელოვან ძეგლზე პასუხისმგებლობის გადაცემა უნდა მოხდეს მაშინ, როდესაც მოსახლეობას ამ პასუხისმგებლობის თავის თავზე აღება შეუძლია. გარდა ამისა, თვალსაჩინო და უმნიშვნელოვანესი ძეგლების შემთხვევაში, განსაკუთრებით, როდესაც ძეგლი გამორჩეულია დეკორატიული და ორნამენტული ელემენტებით, რომლებიც სენსიტიურები არიან უხეში სარემონტო სამუშაოების მიმართ, აუცილებელი იქნება ექსპერტების დახმარება. დაცულ ტერიტორიებზე განხორციელებული უფრო ზოგადი ხასიათის საკონსერვაციო სამუშაოების, ან უფრო მოკრძალებული არქიტექტურის შემთხვევაში, რომლებიც დასახლებული პუნქტების ნაწილია, სათანადო ჩარ-

Photo: English Heritage (James O Davies)

Blencowe Hall, Penrith.
ბლენკოუ ჰოლი, პენრითი.

ological site) and a Listed Building. Despite part of the building having been a ruin for over 100 years, English Heritage and the Local Authority agreed to a radical re-use which installed a free-standing glass and steel structure within the original stone walls. The development is run as a 'boutique' hotel. By allowing the modern intervention within the historic ruin it has helped to ensure the long-term viability of the site by creating an economic asset that does not diminish the historic interest of the site. Indeed many would say that the interest of the site has been increased by the changes.

Example 2: Close to the town centre of Towcester, a market town in the Midlands, there was a privately-owned 1000 year old neglected earthwork cut off from the main commercial core of the town and at risk from decay. It was taken into public ownership and turned into a public park. It has now become the focal point for town and has provided much needed green public space as Towcester is an expanding town with 3000 new houses being built. The earthwork has views over an adjacent historic country house and country estate as well as the town centre. The design of the paths, street furniture and other elements have helped set high quality standards for design for other development in the town and the increased awareness of the value of local heritage has not only helped ensure a successful scheme but also increased standards for other unrelated development proposals in the area.

Example 3: The conversion of Lister Mills, a huge redundant 19th century silk mill complex in Bradford, a relatively deprived part of North-West England, has had a dramatic impact on the surrounding area and increased confidence in it. The mill had been empty for more than 10 years, and the restoration project has a life span of around 10 years as well. The building will be put to residential, commercial and community uses and has helped to regenerate the wider area. Community engagement with local residents has helped them to help them become more aware of where they live and or work. The engagement team worked with wide range of local people and groups; for example they made a DVD for local audi-

თულობის გარეშე რეგენერაციის განხორციელების მცდელობამ, ნაკლებად სავარაუდოა, ხანგრძლივი და მდგრადი განვითარების შედეგებამდე მიგვიყვანოს.

4. მაგალითები

მაგალითი 1: ძველი დანგრეული ციხე-სიმაგრის ხელახალი გამოყენება ბლენქოუ ჰოლში (პენრითი, ჩრდილო-დასავლეთ ინგლისი). იგი წარმოადგენს დაცულ ძეგლს (არქეოლოგიური ძეგლს) და სახელმწიფოს მიერ დაცულ არქიტექტურის მონუმენტს. მიუხედავად იმისა, რომ შენობის ნაწილი უკვე 100 წელზე მეტია ნანგრევებად არის ქცეული, „ინგლიშ ჰერითიჯი" და ადგილობრივი ხელისუფლება შეთანხმდნენ ძეგლი რადიკალურად ახალი დანიშნულებით გამოეყენებინათ. მათ ძველი ქვის კედლების შიგნით დაამონტაჟეს მთლიანი მინის ტიხრები და ფოლადის კონსტრუქცია. ობიექტი ფუნქციონირებს „ბუტიკი" სასტუმროს სახით. ისტორიულ ნანგრევებში მოდერნისტულმა ჩარევამ ძეგლს სიცოცხლე გაუხანგრძლივა, შექმნა რა მატერიალური ქონება, რომელიც არ არანაირად არ ამცირებს ინტერესს ამ ისტორიული ძეგლის მიმართ. სინამდვილეში, უმრავლესობის აზრით, აღნიშნული ცვლილებების შედეგად ინტერესი ძეგლის მიმართ უფრო გაიზარდა.

მაგალითი 2: მიდლენდში მდებარე სავაჭრო ქალაქის თაუსესტერის ცენტრალურ ნაწილთან ახლოს განთავსებული იყო კერძო საკუთრებაში არსებული 1000 წლის ხნის მიტოვებული მიწის ნაგებობა, რომელიც მოწყვეტილი იყო ქალაქის მთავარი კომერციული ცენტრიდან და იმყოფებოდა დაშლის პირას. ნაგებობა გადავიდა სახელმწიფო საკუთრებაში და გახდა სახელმწიფო პარკი. ამჟამად, იგი წარმოადგენს ქალაქის საკვანძო პუნქტს და მწვანე ზონას, რაც ასე აუცილებელია თაუსესთერისთვის, ქალაქისათვის, რომელიც იზრდება 3000 ახალი მშენებარე სახლის ხარჯზე. მიწის ნაგებობიდან კარგად ჩანს, როგორც მიმდებარე ისტორიული აგარაკები და მამულები, ასევე ქალაქის ცენტრალური ნაწილი. აქ არსებული გზების, ქუჩების საინჟინრო მოწყობილობის და სხვა ელემენტების პროექტები საუკეთესო მაგალითია ქალაქის სხვა განაშენიანებული რაიონებისთავის, ხოლო ადგილობრივი კულტურული მემკვიდრეობის ღირებულების შესახებ ინფორმირებულობის დონის ამაღლება ურუნველყოფს პროგრამის წარმატებას და ასევე ამ რაიონის განვითარებასთან დაკავშირებული სხვა პროექტების სტანდარტების გაუმჯობესებას.

მაგალითი 3: ბრედფორდის მე-19 საუკუნის უზარმაზარი გაუქმებული აბრეშუმის საწარმოო კომპლექსის ლისტერ მილსის მოდიფიკაციამ, (ჩრდილო-დასავლეთ ინგლისის შედარებences, provided specific information for schools, mainly by working with school teachers and produced a more detailed book covering the history of the area in more detail for a more specialised audience. The aim was to make local people feel like they 'owned' the building. By increasing their responsibility, there was a notable reduction in vandalism in and around the site.

Example 4: Grainger Town, an early 19th century neo-classical development taking up a key part of Newcastle-upon-Tyne, a city in North East England looked spectacular, but behind the facades was in poor condition, was underused and risked falling into terminal decline.

A concerted effort led by the local authority but with considerable investment from English Heritage, other public sources and private investment began to turn the area around. Initially progress was relatively slow as previous lack of investment had given area poor image so some investors were reluctant to put their money into the area. Over the 15 years of the project, some £200 million was invested in total. The public funding, some 15% of the total investment was weighted to the early years of the programme when private investors were most reluctant to take the risk. Over time their confidence grew. One of the big changes was to introduce much more residential use into buildings that had previously largely been used for commercial and retail purposes. Grey Street, the centre-piece of Grainger Town was recently voted Britain's best loved street in BBC poll.

5. LEARNING LESSONS: WHY RE-USE OF HERITAGE IS AT THE HEART OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Over the years, English Heritage, and the heritage movement in England has learned many lessons. Some of the key ones include:

- Re-using buildings is a simple way of achieving sustainability
- Re-using buildings and adapting landscapes help reinforce a sense of place
- New large-scale developments risk losing the fine grain that characterises historic areas
- Re-used buildings can often be sold for a premium compared to a similar new-build property
- Restoring heritage creates jobs and helps economies
- An attractive environment can help to draw in external investment as well as sustain existing
- Heritage contributes to people's quality of life
- Historic places are a powerful focus for community action
- Heritage has an important place in local culture

Not everything is successful, and some of the complicating factors are that:

- Sorting one-off problems does not necessarily solve deeper environmental, social or economic issues
- "Problem buildings" are very rare; "problem owners" are much more common

ით ღარიბ მხარე), მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა მის მიმდებარე რაიონებზე. ამ ობიექტისადმი ნდობა საგრძნობლად გაიზარდა. საწარმო 10 წელზე მეტი ხნის განმავლობაში დაცარიელებული იყო და მისი რეაბილიტაციის პროექტის განხორციელებასაც ასევე დაახლოებით 10 წელი დასჭირდება. შენობა გამოყენებული იქნება საცხოვრებელი, კომერციული და საზოგადოებრივი მიზნებით. იგი ხელს უწყობს ვრცელი ტერიტორიის რეგენერაციას. პროექტში მოსახლეობის და საზოგადოების ჩართულობამ მათ საშუალება მისცა უკეთ შეისწავლონ ადგილი, სადაც მას უწევთ ცხოვრება და მუშაობა. ჩართულობის ჯგუფი თანამშრომლობდა ადგილობრივი მოსახლეობის და ჯგუფების ფართო სპექტრთან; მაგალითად, მათ გამოუშვეს DVD, მიაწოდეს კონკრეტული ინფორმაცია სკოლებს სკოლის პედაგოგებთან მჭიდრო თანამშრომლობის საფუძველზე და გამოაქვეყნეს წიგნი, სადაც დაინტერესებული მკითხველისთვის უფრო დაწვრილებით არის აღწერილი ამ რაიონის ისტორია. პროექტის მიზანი იყო საშუალება მიეცა ადგილობრივი მოსახლეობისთვის თავი ეგრძნოთ შენობის ნამდვილ „ბატონ-პატრონად". მათი პასუხისმგებლობის გაზრდის შედეგად საგრძნობლად შემცირდა ვანდალიზმი როგორც ძეგლზე, ასევე ძეგლის გარეთ.

მაგალითი 4: მე-19 საუკუნის დასაწყისის ნეოკლასიკური დასახლება, გრეინჯერ თაუნი, რომელსაც ჩრდილო-აღმოსავლეთ ინგლისის ქალაქ ნიუქასლ-აფონ-თაინის მნიშვნელოვანი ნაწილი უკავია, შთამბეჭდავად გამოიყურებოდა, მაგრამ ფასადის მიღმა იგი სავალალო მდგომარეობაში იყო და საბოლოო დაქცევა ემუქრებოდა.

ერთობლივმა ღონისძიებების საფუძველზე, რომელსაც სათავეში ედგა ადგილობრივი ხელისუფლება და „ინგლიშ ჰერითიჯის"და სხვა მნიშვნელოვანი სახელმწიფო და კერძო ინვესტიციების შედეგად დაიწყო ტერიტორიის რეაბილიტაცია. თავდაპირველად, განვითარების ტემპი შედარებით დაბალი იყო, რადგან გასულ წლებში ინვესტიციების არარსებობამ აღნიშნულ რაიონს ცუდი იმიჯი შეუქმნა, რის გამოც ზოგიერთი ინვესტორი აქ ფულის დაბანდებისაგან თავს იკავებდა. პროექტის განხორციელების ბოლო 15 წლის განმავლობაში სულ დაახლოებით 200 მილიონი გირვანქა სტერლინგი ოდენობის ინვესტიცია განხორციელდა. პროგრამის დასაწყისში, როდესაც კერძო ინვესტორები რისკებზე წასვლისაგან თავს იკავებდნენ, სახელმწიფო დაფინანსების წილმა მთლიანი ინვესტიციების დაახლოებით 15%-ს შეადგინა. დროთა განმავლობაში, მათი მხრიდან ნდობა გაიზარდა. ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ცვლილებას წარმოადგენდა იმ შენობების უფრო საცხოვრებელი მიზნით გამოყენება, რომლებსაც ადრე კომერციუ-

- The economics of repair don't always stack up, so some public or charitable subsidy is necessary to make some schemes work
- Local heritage that is not nationally designated is very important to communities. We should not just worry about the nationally designated heritage
- Different parts of society/ community groups do not all place the same value on heritage, so we need to understand a range of perspectives. Some parts of community shout louder! However, their view is not necessarily the only one.

English Heritage has published a checklist that identifies key elements of a successful heritage-led regeneration scheme:

- A strong vision for the future
- As much community control of project as possible
- A respect for local residents and businesses
- A tangible link to the past
- An understanding of the area
- A respect for what already exists
- A record of the area before work starts
- An integrated, sustainable approach
- Achieving the right pace - keeping the momentum going
- The highest quality design and materials that can be afforded

6. WHERE NEXT?

In conclusion, there are some simple steps that English Heritage believes are widely applicable:

- Celebrate successes - remind politicians, businesses and local people how much things have improved
- Try to gather evidence before and after the project to show what has been achieved
- Take time to try and better understand the needs of communities
- Trust communities and be guided by them
- Recognise that active heritage management can help, but can't ultimately solve, wider problems
- Recognise that change takes time

http://www.english-heritage.org.uk
http://www.heritagecounts.org.uk
http://www.helm.org.uk

ლი და სავაჭრო დანიშნულებით იყენებდნენ. BBC-ის ერთ-ერთი ბოლო გამოკითხვის თანახმად, გრეინჯერ თაუნის ცენტრალური ნაწილი, გრეი სთრითი, ბრიტანელების ყველაზე საყვარელ ქუჩად დასახელდა.

5. მიღებული გამოცდილება: რატომ არის კულტურული მემკვიდრეობის ხელახალი გამოყენება უმთავრესი მდგრადი განვითარებისათვის

წლების მანძილზე, „ინგლიშ ჰერითიჯმა" და კულტურული მემკვიდრეობის მოძრაობამ ინგლისში მნიშვნელოვანი გამოცდილება შეიძინა, კერძოდ:

- შენობების ხელახალი გამოყენება მდგრადი განვითარების მიღწევის მარტივი საშუალებაა
- შენობების ხელახალი გამოყენება და ლანდშაფტების ადაპტაცია ხელს უწყობს ადგილის აღქმას
- ახალმა მასშტაბურმა განაშენიანებებმა შესაძლოა დაკარგონ ის პეწი, რომლითაც ისტორიული რაიონები გამოირჩევიან
- ხელახლა გამოყენებული შენობები ხშირად გაცილებით მაღალ ფასად იყიდება, ვიდრე ანალოგიური ახლადაშენებული ქონება
- კულტურული მემკვიდრეობის რესტავრაცია ხელს უწყობს სამუშაო ადგილების შექმნას და ეკონომიკის განვითარებას
- მომზიდველი გარემო გვეხმარება უცხოური ინვესტიციების მოზიდვაში და არსებულის შენარჩუნებაში
- კულუტტურლი მემკვიდრეობა ხელს უწყობს მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესებას
- ისტორიული ადგილები საზოგადოებრივი აქტივობის ძლიერი წყაროა
- კულტურული მემკვიდრეობა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ადგილობრივ კულტურაში

ყველაფერი წარმატებით როდი ხორციელდება, არსებობს სირთულეებიც, კერძოდ:

- ერთეული პრობლემის გადაწყვეტა ყოველთვის როდი გულისხმობს უფრო ღრმა ეკოლოგიური, სოციალური თუ ეკონომიკური საკითხების გადაწყვეტას
- „პრობლემური შენობები" ძალიან იშვიათი მოვლენაა; „პრობლემური მესაკუთრეები" კი გაცილებით უფრო ხშირი
- ადგილობრივ კულტურულ მემკვიდრეობას, რომელიც არ სარგებლობს სახელმწიფო სტატუსით, მოსახლეობისთვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი ზრუნვის საგანი არ უნდა იყოს მხოლოდ სახელმწიფო მნიშვნელობის კულტურული მემკვიდრეობა
- საზოგადოების/მოსახლეობის სხვადასხვა ფენები ერთმნიშვნელოვნად არ აფასებენ კულტურულ მემკვიდრეობას. აქედან გამომდინარე, უნდა გავითვალისწინოთ განსხვავებული პერსპექტივები. მოსახლეობის ერთი ნაწილი საკუთარ აზრს უფრო ხმამაღლა გამოთქვამს! მიუხედავად ამისა, მათი აზრი ერთადერთი როდია.

„ინგლიშ ჰერითიჯმა" გამოაქვეყნა ჩამონათვალი, რომელშიც წარმოდგენილია ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელობით განხორციელებული წარმატებული რეგენერაციის პროგრამების შემდეგი ძირითადი ელემენტები:

- მომავლის ძლიერი ხედვა
- საზოგადოების მხრიდან პროექტის რაც შეიძლება მეტი კონტროლი
- ადგილობრივი მოსახლეობის და სამეწარმეო სუბიექტების მიმართ პატივისცემა
- ხელშესახები კონტაქტი წარსულთან
- რაიონის მნიშვნელობის გაცნობიერება
- უკვე არსებულის პატივისცემა
- რაიონის აღრიცხვა სამუშაოების დაწყებამდე
- ერთიანი, მდგრადი განვითარების მეთოდი
- სათანადო ტემპის მიღწევა - ინერციის შენარჩუნება
- უმაღლესი ხარისხის დიზაინი და ხელმისაწვდომი მასალები

6. რა არის შემდეგი?

დასასრულს, „ინგლიშ ჰერითიჯის" აზრით არსებობს მარტივი ნაბიჯები, რომლებიც ფართოდ უნდა იქნას განხორციელებული:

- აღვნიშნოთ წარმატებები - შევახსენოთ პოლიტიკოსებს, მეწარმეებს და ადგილობრივ მოსახლეობას მიღწეული პროგრესის შესახებ
- ვეცადოთ მოვიპოვოთ მონაცემები მიღწეული შედეგების შესახებ პროექტის დაწყებამდე და დასრულების შემდეგ
- მოვიცადოთ და ვეცადოთ უკეთ გავიგოთ მოსახლეობის მოთხოვნილებები
- გამოვუცხადოთ მოსახლეობას ნდობა და მივცეთ მას საშუალება გვიხელმძღვანელონ
- ვაღიაროთ, რომ კულტურული მემკვიდრეობის აქტიური მენეჯმენტი ეფექტურია, მაგრამ იგი საბოლოოდ ვერ უმკლავდება უფრო მასშტაბურ პრობლემებს
- ვაღიაროთ, რომ ცვლილებების განხორციელებას დრო სჭირდება

http://www.english-heritage.org.uk
http://www.heritagecounts.org.uk
http://www.helm.org.uk

ერლენდ გიელსვიკი[1]
ქ. რორoსის ისტორიული ნაწილის კოორდინატორი

როროსის გამოცდილება - საზოგადოების ჩართულობა და პასუხისმგებლობის განაწილება

შესავალი

სტატიაში წარმოდგენილია ორი მაგალითი: "სახანძრო პროექტი" და "სახლზე მზრუნველობის (სახლის შვილების) პროექტი". ორივე მაგალითის შემთხვევაში მოხდა ადგილობრივი, რეგიონალური და ეროვნული ხელისუფლების, ასევე კერძო ინსტიტუციების თანამშრომლობა საზოგადოებასთან. როგორც ორივე მაგალითი გვიჩვენებს, საზოგადოებრივი ინტერესი, ჩართულობა და საზოგადოების მხრიდან დაფასება მიღწევადია მაშინ, როდესაც პროექტები ითვალისწინებს თითოეული მოქალაქის ინიციატივას და ამყარებს მათთან დიალოგს. ჩვენი გამოცდილებით, პროექტები, რომლებშიც ჩართულია ფართო საზოგადოება და კერძო ინტერესთა ჯგუფები, ხელს უწყობს კულტურული მემკვიდრეობის მართვის ლეგიტიმაციას. შერჩეული მაგალითები გვიჩვენებს, რა ძალა აქვს საზოგადოების ჩართულობას კულტურული მემკვიდრეობის - როგორც მატერიალური ისე არამატერიალური, დაცვის საქმეში.

"სახანძრო პროექტი" ორ ძირითად პრინციპს დაეფუძნა: ა) ცალკეულ სახლის მეპატრონეთა სურვილს, მიხედონ ერთმანეთის საკუთრებას და ბ) შედარებით მოკრძალებულ ტექნოლოგიურ ინვესტიციებს. ხის შენობებით ისეთ მჭიდროდ შევსებულ გარემოში, როგორიც რორoსია, ხანძარი შეიძლება ადვილად გავრცელდეს და ტოტალურ კატასტროფად იქცეს, თუ მას დროულად არ გამოვავლენთ. პროექტი მიზნად ისახავდა ხანძრის რისკის საწინააღმდეგო დაცვის შექმნას, ქალაქის მთელი პოტენციური ადამიანური რესურსის - როგორც პროფესიონალების, ისე მოხალისეთა - ხანძრისაგან დაცვის სისტემაში გაერთიანების გზით.

სახლზე მზრუნველობის პროექტი წამოწყებულ იქნა ძეგლთა ნუსხაში შეტანილ ხის შენობებზე მზარდი ვანდალიზმის საპასუხოდ. პროექტი მიმართული იყო დაწყებით სკოლაზე და მასში მონაწილეობა მიიღეს მასწავლებლე-

1. *მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის - რორoსის მეშახტეთა ქალაქი და მისი შემოგარენი - კოორდინატორი. განათლებით ისტორიკოსი. მისი სამაგისტრო თემაა: ამერიკული დიპლომატია ახლო აღმოსავლეთში ნიქსონის ეპოქაში.*

Erlend Gjelsvik[1]
Site Coordinator Røros Mining Town and the Circumference

THE RØROS EXPERIENCE - PUBLIC INVOLVEMENT AND SHARED RESPONSIBILITY

INTRODUCTION

This paper presents two cases: the Conflagration project, and the House Adoption project. In both cases local, regional and national authorities, as well as private institutions, have collaborated with the public. As both cases show, public interest, appreciation and involvement are maintained when projects are based on grass root level dialogues and initiatives. Our experience is that projects involving the general public and private stakeholders, help legitimize cultural heritage management. The selected cases demonstrate which force public involvement constitutes in terms of preserving cultural heritage - both material and immaterial.

The Conflagration[2] project was founded on two bearing principles, a) the willingness of the individual house owners to look out for each other's properties, and b) a relatively modest technological investment. A fire in a dense, wooden built environment such as Røros, could easily spread and lead to a total catastrophe if not detected in time. The project aimed to build a defence against the risk of conflagration, by placing all potential human resources within the town - both professionals and volunteers - in a fire defence system.

The House Adoption Project was launched as a response to increased vandalism on listed wooden buildings. The projected was directed at the primary school, and teachers, representatives from Røros Museum and Røros Municipality participated in the project. The core idea was that all the pupils adopted wooden buildings and "cared" for them over a period of several years, supervised by skilled craftsmen and teachers. As a result the vandalism ceased and the pupils themselves felt an increased ownership to the buildings, and became ambassadors for the wellbeing of the World Heritage Site. Another result was that the Røros Museum became better equipped in terms of communicating cultural heritage issues to children and young people.

RØROS MINING TOWN - A WORLD HERITAGE SITE

Røros was founded with the discovery of copper in 1644 and the building of the Røros smelter in 1646. From 1644 and until 1977, the Røros Copper Company was the main driving force in the develop-

1. *Site Coordinator to the World Heritage Site Røros Mining Town and the Circumference. Gjelsvik is a trained historian, and wrote his MA thesis on American diplomacy in the Middle East during the Nixon era.*
2. *Conflagration: Large devastating fire*

ბმა, ისევე როგორც რორոსის მუზეუმისა და როროსის მუნიციპალიტეტის წარმომადგენლებმაც. ძირითადი იდეა იმაში მდგომარეობდა, რომ მოსწავლეები “იშვილებდნენ” ხის ნაგებობებს და “ზრუნავდნენ” მათზე რამდენიმე წლის მანძილზე გამოცდილი ოსტატებისა და მასწავლებლების ზედამხედველობით. შედეგად, ვანდალიზმი შეწყდა, ხოლო თავად მოსწავლეებს გაუძლიერდათ შენობათა “მეპატრონეობის” გრძნობა და ისინი მსოფლიო მემკვიდრეობის ამ ძეგლის კეთილდღეობის ელჩებად იქცნენ . კიდევ ერთი შედეგი იყო ის, რომ როროსის მუზეუმმა უკეთ შესძლო ბავშვებისა და ახალგაზრდებისთვის კულტურული მემკვდირეობის ფასეულობათა გაცნობა.

Pupils dramatizing the lives of people who actually lived in the house. Photo: Photo: Røros Museum
მოსწავლეების დადგმა, რომელიც აცოცხლებს ამ სახლების ყოფას წარსულში. ფოტო: როროსის მუზეუმი

როროსის მეშახტეთა ქალაქი - მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლი

როროსი დაარსდა 1644 წელს, როდესაც აღმოჩნდა სპილენძი და აშენდა როროსის მეტალურგიული ქარხანა. 1644-1977 წლებში როროსის სპილენძის კომპანია გახდა ქალაქის განვითარების ძირითადი წარმმართველი ძალა. ქალაქი მოშორებულ და კლიმატურად არახელსაყრელ გარემოში აშენდა, სადაც ხშირია ძალიან დაბალი ტემპერატურა და ქარები. ქალაქი ზღვის დონიდან 630 მეტრის სიმაღლეზეა განლაგებული. როროსი მთლიანად ხისგანაა აგებული და მისი სტრუქტურა უცვლელადაა შენარჩუნებული იმ სახით, როგორც დაპროექტდა მე-17 საუკუნის შუა ხანებში. 1678 და შემდეგ 1679 წლებში როროსი მთლიანად გაანადგურა ხანძარმა, თუმცა მას შემდეგ ქალაქს დიდი და დამანგრეველი ხანძარი აღარ განუცდია.

კულტურული მემკვიდრეობის მესვეურებმა დიდი ხნის წინ აღიარეს როროსის კულტურული მემკვიდრეობის ღირებულებები და მას შემდეგ რაც სპილენძის კომპანია გაკოტრდა 1977 წელს, ნორვეგიის მთავრობამ გამოისყიდა კომპანიის კუთვნილი ქონება მისი კონსერვაციის მიზნით. 1980 წელს როროსი შეტანილ იქნა იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში. დღესდღეობით ქალაქში და მის უშუალო შემოგარენში 3600 ადამიანი ცხოვრობს. მთელი მუნიციპალიტეტის მოსახლეობა კი 5600-ს ითვლის. ქალაქის 3600 მოსახლე უშუალოდ მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის ტერიტორიაზე ცხოვრობს და მუშაობს. შეუძლებელია გავმიჯნოთ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის და ქალაქის ზოგადი მართვა, რადგანაც ქალაქის მოსახლეობა უშუალოდ ძეგლის ტერიტორიაზე ცხოვრობს, მუშაობს და ფლობს უძრავ ქონებას. ამგვარად, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხები ყოველდღიურად წამოიჭრება და ხდება განხილვის საგანი.

ment of the town. The location of the town was remote, built in a climatically hostile environment, with extremely cold temperatures, winds and at an altitude of 630 m above sea level. The town was constructed entirely of wood and the town structure has remained unchanged since it was drawn on the sketch board in the middle of the 17th century. In fact Røros was burned down do the ground in 1678 and again in 1679, but has not since experienced a devastating conflagration.

The cultural heritage authorities had long recognized the cultural heritage values of Røros, and when the Copper Company went bankrupt in 1977, the Norwegian Government bought the company's properties with intensions of conservation. In 1980, Røros Mining Town was inscribed on the World Heritage List. Today approximately 3600 people reside within the town and the immediate outskirts. A total of 5600 people inhabit the municipality. These 3600 inhabitants live and work in the midst of the World Heritage property.

It is impossible to separate the cultural heritage management from the general management of the town, precisely because people live here, work here, and own the properties. Cultural heritage issues are thus raised on countless levels, every day. The municipality is in charge of most of the area through the Plan and Building Act, and employs its own Cultural Heritage Manager. The area comprises about 2000 wooden buildings. The County of Sør-Trøndelag is responsible for the somewhat 80 listed buildings through the Cultural Heritage Act. Another stakeholder is the Røros Museum, which has a delegated responsibility in maintain the properties after the Copper Company.

The World Heritage site was dramatically extended in July 2010, and now gives proper justice to the history of the area.

ქალაქის უმეტეს ტერიტორიაზე გეგმარებისა და მშენებლობის კანონის თანახმად მუნიციპალიტეტია პასუხისმგებელი, რომელიც ნიშნავს კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯერს. ძეგლის ტერიტორია მოიცავს მასზე არსებულ 2000 ხის შენობას. კულტურული მემკვიდრეობის კანონის თანახმად სორ-ტრონდელაგის საგრაფო პასუხისმგებელია დაახლოებით 80 ძეგლის სტატუსის მქონე შენობაზე. რაროსის მუზეუმს სპილენძის კომპანიის გაკოტრების შემდეგ დაკისრებული აქვს ძეგლების მოვლა-პატრონობის პასუხისმგებლობა.

მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში შესული ძეგლის ტერიტორიის საზღვრები მასშტაბურად გაიზარდა 2010 წლის ივლისში, რითაც უკეთ ეხმიანება ამ მხარის ისტორიულ მნიშვნელობას.

ხანძრის პროექტი

რაროსში, 1678-1679 წლებში შვედეთის ჯარის მიერ ქალაქის გადაწვის შემდეგ, გამანადგურებელი ხანძარი აღარ მომხდარა. თუმცაღა, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაახლოებით 100 ხანძარია აღნუსხული, რომელიც სახანძრო სამსახურის უფროსის მიერ კლასიფიცირდება, როგორც “სერიოზული ხანძარი”.

1990-იან წლებში, ქალაქის სახანძრო სამსახურის უფროსის იმ დროისათვის ახლადდანიშნულმა მოადგილემ დაიწყო მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის ყველა ძირითადი სახანძრო საფრთხეების სისტემატიური აღრიცხვა. სწორედ ამ პერიოდში, აღნიშნულ თანამდებობაზე მყოფმა ძალიან ენთუზიასტმა და მონდომებულმა პიროვნებამ დაიწყო რაროსის კულტურული მემკვიდრეობის მენეჯერთან თანამშრომლობა. ისინი ერთად მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ მემკვიდრეობის კონსერვაციასა და სახანძრო უსაფრთხოებას საერთო ინტერესი ამოძრავებს: თავიდან აიცილოს ქალაქის ხანძრისგან გამოწვეული ნგრევა. ამგვარად, კულტურული მემკვიდრეობის დირექტორატმა გამოყო თანხა საპილოტე პროგრამისათვის, რომელმაც შეიმუშავა ხანძრის თავიდან აცილებისათვის საჭირო უსაფრთხოების ზომების აუცილებლობის კვლევა. სასარგებლო დამთხვევა იყო იმავდროულად შრომისა და მთავრობის ადმინისტრაციის სამინისტროს მიერ 2000-2001 წწ.ის სტრატეგიული გეგმა N 41 -ის გამოქვეყნება. აღნიშნულ დოკუმენტში ჩამოყალიბებული იყო 2001-2005 წლების ახალი ეროვნული მიზნები აფეთქებისა და ხანძრისაგან თავდაცვისათვის. ამ მიზნებს შორის ერთ-ერთი იყო: “თავიდან აცილებულ იქნას შუცვლელი ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის ხანძრის შედეგად გამოწვეული განადგურება”.

THE CONFLAGRATION PROJECT

Røros has not suffered a devastating conflagration since Swedish troops burnt down the town in 1678 and again in 1679. However, since World War II there have been approximately 100 fires that the Fire Chief has described as "serious".

In the mid 90s, the newly employed Vice Fire Chief of Røros, started systematically to register all the major fire threats to the World Heritage site. It was in this setting that the dedicated and highly enthusiastic Vice Fire Chief started working with the Cultural Heritage Manager in Røros. Together they realised that heritage conservation and fire prevention measures had parallel interests: to prevent the destruction of the town in a fire. Thus the Directorate of Cultural Heritage awarded funds for a pilot project, resulting in a study addressing the needs for safety measures in preventing fires. A beneficial coincidence was the publication of White paper no. 41 from the Ministry of Labour and Government Administration (AAD) for 2000-2001. The paper established new national goals for the work with fire and explosion protection during the period 2001-2005. One of these goals was: "Loss of irreplaceable national cultural heritage due to fire should be prevented."

Much because of the White Paper, the Ministry of the Environment had political backing in awarding funds to implement the recommendations in the pilot study. Among the many recommendations was installing modern detection and fire extinguishing technology in each and every house in Røros Town. Private foundations also funded the project.

Basically, what the owners had to do was to open the door for the installation team. Everything was paid for.

INVOLVING THE HOUSE OWNERS[3]

As part of the pilot study, researchers had investigated the question why Røros had not experienced any devastating fires since 1678/79. Local people had long claimed that the level of sulphur in the smoke from the Røros smelter sort of impregnated the wooden facades, making them highly resistant to fires. Other argued that historically people used slag

3. The following is mainly built on the report: Anne Steen-Hansen, Geir Jensen, Per Arne Hansen, Ragnar Wighus, Trygve Steiro, Knut Einar Larsen (2004): "Fire in the town! How to prevent conflagration in historic towns with densely built wooden houses (in Norwegian)". SINTEF-report NBL A03197, Norges brannteknіske laboratorium as, Trondheim, Norway. Full-text document at http://www.sintef.no/upload/Teknologi_og_samfunn/NBL/NBL_A03197.pdf (January 2012); for an English report see: Anne Steen-Hansen, Norwegian University of Science and Technology (NTNU), Trondheim Trygve Steiro, SINTEF Industrial Management, Trondheim, Geir Jensen, Interconsult, member of the COWI Group, Trondheim, Kjell Schmidt Pedersen, Norwegian Fire Research Laboratory, SINTEF, Trondheim, "FIRE SAFETY IN DENSELY-BUILT WOODEN TOWNS - THE IMPORTANCE OF COMMUNITY INVOLVEMENT. http://nbl.sintef.no/publication/lists/docs/nbl_s05115.pdf (January 2012)

მეტწილად ამ დოკუმენტის წყალობით გარემოს დაცვის სამინისტროს ჰქონდა პოლიტიკური მხარდაჭერა იმისათვის, რომ გამოეყო თანხა პილოტური კვლევით გათვალისწინებული რეკომენდაციების განსახორციელებლად. მრავალრიცხოვან რეკომენდაციათა შორის იყო რორոსის თითოეულ სახლზე ხანძრის გამომვლენი და ჩამქრობი თანამედროვე სისტემის მოწყობა. ეს პროექტი კერძო ფონდებმაც დააფინანსეს.

სახლის მფლობელთათვის ეს პროექტი სრულიად უფასო იყო.

სახლის მფლობელთა ჩართვა[2]

საპილოტე კვლევის ფარგლებში მკვლევარებმა შეისწავლეს თუ რატომ არ ყოფილა როროსში 1678/79 წწ.ის შემდეგ არც ერთი გამანადგურებელი ხანძარი. ადგილობრივი მოსახლეობის მოსაზრებით, როროსის ქარხნიდან გამომავალმა გოგირდის შემცველმა ბოლმა თითქოს გაჟღინთა ხის ფასადები და გახადა მეტად ხანძარგამძლე. სხვებს კი მიაჩნდათ, რომ ისტორიულად სახლების გადასახურად გამოიყენებოდა წიდა, რაც ხელს უშლიდა აალებული ნაწილაკების მიერ ცეცხლის გაჩენას სახლის სახურავებზე. ეს ორივე მოსაზრება უკუგდებულ იქნა და სანაცვლოდ მიჩნეული იქნა სამი ყველაზე მეტად სარწმუნო მიზეზი:

- სასარგებლო გარემოებები - წყნარი ამინდი ხანძრის უმეტეს შემთხვევაში
- 1960-იან წლებამდე თითქმის უცვლელი სოციო-ეკონომიკური სტრუქტურა. 1960-იან წლებამდე ოჯახები აერთიანებდა რამოდენიმე თაობას, ეს კი განაპირობებდა იმას, რომ სახლში თითქმის ყოველთვის იყო ოჯახის რომელიმე წევრი, რომელიც შენიშნავდა ხანძრის საფრთხეს და აქრობდა მას საწყის ეტაპზევე. 60-იანი წლების შემდეგ ეს სქემა ნელ-ნელა იცვლებოდა და სახლები უფრო

Working on a model of their adopted building.
Photo: Røros Museum
მოწაფეები მათი მზრუნველობის ქვეშ მყოფი სახლის მაკეტს აკეთებენ. ფოტო: როროსის მუზეუმი

as roof covering, and thus prevented burning debris to ignite the roofs. Both claims where refuted and instead three reasons were established as more likely than others:

- Beneficial circumstances - calm weather in many fire accidents;
- Socio-economic structures almost unchanged until the 1960s. Up until the 1960s the households consisted of several generations. This meant that people would be present in the house most of the time, being able to detect a potential fire threat, and even extinguishing fires before they got out of control. After the 1960s these structures started changing, and the houses were left unattended for longer periods of time - a trend that continued to increase as we approached our own time. This meant that potential fire threats were now less likely to be detected in time. Also modern electronic equipment brought in new potential fire risks;
- High awareness on the risks of fire. In the time of the mining company, people were more aware of the potential dangers with fires, and had simple but effective, preventive measures. The bottom line was a high awareness. Another aspect that was commented upon was the fact that fire insurances also helped lessen the awareness. No such thing existed earlier, and if a family was to lose the house, then they would have nothing left.

The historical explanations served as a baseline for the suggested measures in modern fire prevention. One thing was for sure, one could certainly not rely on calm weather as a method to combat the spreading of great fires. And one could of course not suggest reversing the socio-economic structures in a modern Røros, and argue that women should stay home and look out for potential fire risks. But modern technology could serve as means to compensate for the reduced detection capacity. The smoke and fire detectors could for example be equipped with gsm chips, and send a geoloacted alarm to the fire department in case of detection.

However, the difference that would make the safe-

2. *ქვემოთ მოყვანილი ინფორმაცია ეფუძნება ანგარიშს: ანე სტინ-ჰანსენ, გეირ ჰანსენ, პერ არნე ჰანსენ, რაგნარ ვირჰუს, ტრიგე სტეირო, კნუტ აინარ ლარსენ (2004): "ხანძარი ქალაქში! როგორ ავიცილოთ თავიდან გამანადგურებელი ხანძარი ხის სახლებით მჭიდროდ დასახლებულ ისტორიულ ქალაქებში" (ნორვეგიულ ენაზე) SINTEF-ის ანგარიში NBL A03197, Norges branntekniske laboratorium as, ტრონდჰაიმი, ნორვეგია. ანგარიშის სრული ტექსტი: h (იანვარი 2012); ანგარიშის ინგლისური ვერსია იხილეთ: ანე სტინ-ჰანსენი, ნორვეგიის მეცნიერებათა და ტექნოლოგიის უნივერსიტეტი, ტრონდჰაიმი, ტრიგვე სტეირო, SINTEF Industrial Management, ტრონდჰაიმი, გეირ იენსენ, Interconsult, COWI ჯგუფის წევრი, ტრონდჰაიმი, კელ შმიტ პედერსენ, ხანძრის კვლევის ნორვეგიული ლაბორატორია, SINTEF, ტრონდჰაიმი, "სახანძრო უსაფრთხოება მჭიდროდ დასახლებულ ხის ქალაქებში - საზოგადოების ჩართვის მნიშვნელობა. h (იანვარი 2012)*

მეტი დროით რჩებოდა ცარიელი. ეს ტენდენცია უფრო მეტად გაძლიერდა, რაც მოვუახლოვდით ჩვენს თანამედროვე პერიოდს. ყოველივე ეს განაპირობებდა, რომ ხანძრის პოტენციურ საფრთხეს დროულად ველარ შენიშნავდნენ. თანამედროვე ელექტრო აღჭურვილობამაც გააჩინა ხანძრის ახალი პოტენციური რისკები;

- ხანძრის რისკების გათვიცნობიერების მაღალი დონე მოსახლეობაში. მაღაროს მუშაობის პერიოდში ხალხს მეტად ესმოდა ხანძრის პოტენციური საფრთხე და შეეძლოთ მარტივი მაგრამ ეფექტური აღკვეთის ზომების გატარება. მთავარი კი ის არის, რომ ისინი კარგად იყვნენ გათვიცნობიერებული საფრთხეების შესახებ. კიდევ ერთი ასპექტი, რაც აღინიშნა კვლევაში იყო ის, რომ სახანძრო დაზღვევის შემოღებამ შეამცირა ხალხის გათვიცნობირებულობის ხარისხი. ადრე, სანამ არ არსებობდა დაზღვევის სისტემა, ოჯახი, რომელიც ხანძრის შედეგად კარგავდა სახლს, კარგავდა ყველაფერს.

ეს ისტორიული განმარტებები დაედო საფუძვლად შემოთავაზებულ სათავდაცვო თანამედროვე ზომებს. ერთი, რაც თავისთავად ცხადი იყო, არ უნდა ყოფილიყო გათვლა წყნარ ამინდზე, როგორც დიდი ხანძრის გავრცელების წინააღმდეგ გამოსაყენებელ მეთოდზე. და აგრეთვე, არ გამოვიდოდა თანამედროვე რორისისთვის შეეთავაზებინათ წარსულის სოციო-ეკონომიკური მოწყობის დაბრუნება და კამათი იმაზე, რომ ქალები უნდა დარჩნენ სახლში და თვალყური ადევნონ ხანძრის პოტენციურ რისკს. ამგვარად, თანამედროვე ტექნოლოგიების მეშვეობით მოხერხდა ხანძრის გამოვლენის შემცირებული შესაძლებლობების კომპენსირება. შესაძლებელი გახდა კვამლისა და ცეცხლის დეტექტორების აღჭურვა GSM ჩიპებით, რომელიც ხანძრის აღმოჩენის შემთხვევაში სახანძრო სამსახურში გზავნიდა გეოგრაფიული მდებარეობის ინფორმაციის შემცველ საგანგაშო სიგნალს.

უსაფრთხოების აღნიშნული ზომების ეფექტურობას კვლავაც განსაზღვრავდნენ სახლის მეპატრონეები. ამგვარად, მოწყობილობების დაყენების პროცესში სახანძრო სამსახურის უფროსის მოადგილემ დაიწყო მზადება სახლის მეპატრონეთა ჩასართავად. ამისათვის, საჭირო იყო წარსულიდან მიღებული გამოცდილების გადახედვა და ხანძრის რისკების საზოგადოებრივი გათვიცნობიერებულობის ადრინდელი ხარისხის დაბრუნება. საბოლოო ჯამში, სახლის მეპატრონეებს მოუწოდებდნენ მოევლოთ მეზობლის სახლისათვის, არა მხოლოდ ჰუმანური მოსაზრებით, არამედ საკუთარი ინტერესიდან გამომდინარეც, რადგან ხანძარი მეზობლის სახლში წარმოადგენს გარდაუვალ საფრთხეს ჩემი სახლისათვისაც.

ty measures viable would still be the house owners themselves. Thus, at the same time as the equipment was being installed, the Vice Fire Chief began preparing the ground for a further involvement of the house owners. To do this, one would revitalize the lessons learned from history - and try to bring the awareness of fire risks to former levels. All in all, this was a call for the house owners to care for their neighbour, if not out of human-to-human concerns, then out of self-interest with the knowledge that a fire in my neighbour's house was an imminent threat to my house.

Naturally, the house owners became the most important stakeholders in the project. The Vice Fire Chief went way out of his scheduled working hours to talk to the house owners in private. He went from door to door to talk to them, arranged meetings for each of the blocks, and let the house owners themselves steer the discussions. The idea was that an engaged, enthusiastic and trained house owner could be a very important person in case of fires - and thus a vital person in terms of cultural heritage protection. What the Vice Fire Chief aimed to do was to organize voluntary fire squads within the city. These would receive proper training; updated information at all times, and would constitute an important bulwark against the spreading of fires. In other words, to heighten the fire safety measures, one would actively rely on community involvement and shared responsibility. The house owners responded favourably to the revitalization of the history, and were inclined to take the responsibility given.

Such voluntary fire squads would of course not take part in the extinguishing of great fires, but they would be trained to sprinkle water on nearby buildings to prevent the fire spreading. They would also be trained to look for burning debris transported with the wind, and concentrate on extinguishing these. In case of a fire, this kind of work is very important, as burning debris can ignite other buildings. If not the squad of volunteers could do this, then the fire department itself would have to relocate their resources from the main great fire, to extinguish smaller fires. Therefore public fire hoses were installed in strategic locations in the streets. The house owners were encouraged to use them to flush the streets or to wash their cars as often as possible - as part of the training.

But what happens to such an effort when the enthusiast disappears? In Norway, firemen can retire at the age of 55. The Vice Fire Chief chose to do so, after many years of working enthusiastically around the clock. As he retired, there was no one with the same expertise who wanted to carry the project further. In retrospect one can't but be astonished looking at the effort the Vice Fire Chief put down to involve the community. But in a sober evaluation, one can see that he had made himself an indispensable part of the project. Since 2003/2004, the community initiative is still to be taken up again. Fortunately, all the documentation is still available, and of course all the installed equipment is an essential part of the fire preventive measures in Røros.

ამგვარად, ბუნებრივია, რომ ამ პროექტში მთავარი როლი სახლის მეპატრონეებს დაეკისრათ. სახანძრო სამსახურის უფროსის მოადგილე თავისი სამუშაო საათების შემდეგ პირადად ესაუბრებოდა რორոსის მოსახლეობას. ის კარდაკარ ხვდებოდა სახლის მეპატრონეთ, აწყობდა სამეზობლო შეხვედრებს და სახლის მეპატრონეებს აძლევდა დისკუსიის წაყვანის შესაძლებლობას. იდეა მდგომარეობდა იმაში, რომ აქტიური, ენთუზიაზმით სავსე და მომზადებული მეპატრონე შეიძლებოდა ყოფილიყო ძალიან მნიშვნელოვანი ფიგურა ხანძრის შემთხვევაში და კულტურული მემკვიდრეობის დასაცავად. სახანძრო სამსახურის უფროსის მოადგილის მიზანი იყო მოხალისე სახანძრო რაზმების ორგანიზება ქალაქში. ისინი გაივლიდნენ შესაბამის მომზადებას, იქნებოდნენ მუდმივად ინფორმირებული და მნიშვნელოვან როლს შეასრულებდნენ ხანძრის ფართოდ გავრცელებასთან საბრძოლველად. სხვაგვარად თუ ვიტყვით, სახანძრო უსაფრთხოების ზომების გასაძლიერებლად შესაძლებელი გახდებოდა საზოგადოების ჩართულობაზე აქტიურად დაყრდნობა და პასუხისმგებლობების განაწილება. სახლის მეპატრონეები დადებითად შეხვდნენ ისტორიის გაცოცხლების ინიციატივას და სიამოვნებით იტვირთეს შეთვაზებული პასუხისმგებლობები.

ამგვარი ნებაყოფლობითი სახანძრო რაზმები რა თქმა უნდა არ მიიღებდნენ მონაწილეობას დიდი ხანძრების ჩაქრობაში, მაგრამ მათ ეცოდინებოდათ ახლომდებარე სახლებზე წყლის მიშხურება ხანძრის გავრცელების თავიდან აცილების მიზნით. მათ ასევე ასწავლიდნენ, როგორ შეენიშნათ ნაპერწკლების ნამქერი და კონცენტრირება მოეხდინათ მის ჩაქრობაზე. ხანძრის შემთხვევაში ეს მნიშვნელოვანი საქმეა, რადგან აალებულ მტვერს შეუძლია სხვა შენობებს წაუკიდოს ცეცხლი. რომ არა ნებაყოფლობითი სახანძრო რაზმები, რომლებიც ამ საქმეს ასრულებენ, სახანძრო სამსახურს მოუხდებოდა საკუთარი რესურსების მოკლება დიდი ხანძრისაგან იმისათვის რომ ჩაექრო პატარა ხანძრები. ამგვარად, ქალაქის ქუჩებში, სტრატეგიულ ადგილებში დამონტაჟდა საზოგადოებრივი მოხმარების წყლის შლანგები. სახლის მეპატრონეთ გავარჯიშების მიზნით მოუწოდებდნენ ხშირად გამოეყენებინათ შლანგები ქუჩების მოსარწყავად ან საკუთარი მანქანის გასარეცხად.

მაგრამ რა ხდება მაშინ, როცა მიდის ენთუზიასტი პიროვნება? ნორვეგიაში მეხანძრის საპენსიო ასაკი 55 წელია. სახანძრო სამსახურის უფროსის მოადგილემ სწორედ ამ ასაკში გადაწყვიტა პენსიაზე გასვლა მრავალი წლის თავდაუზოგავი მუშაობის შემდეგ. მისი წასვლის შემდეგ, არავინ დარჩა მისნაირი ცოდნითა და გამოცდილებით, ვინც გააგრძელებდა პროექტს. ამჟამინ-

THE HOUSE ADOPTION PROJECT

In the late 90s there were several incidents of vandalism on old protected buildings in the very centre of the World Heritage site of Røros. The recurring problem was the breaking of windows with stones, but there were also cases with graffiti. Most of the targeted buildings were under the responsibility of the Røros Museum. It was of course not a campaign against the museum, rather, the buildings were located next to the slag heaps, were stones are found in abundance. These incidents launched talks about youths and attitudes toward cultural heritage.

In the spring of year 2000, three young boys were caught breaking the windows of one of the buildings. The inspector in the primary school administration saw the opportunity to launch a project he had been thinking about for several years. As well as being an inspector, he also held the Chair in the Røros Museum and Historical Society. He had for long contemplated the word "heritage" and found it disappointing that the school was not more involved in working with World Heritage related issues. Together with a conservation officer at the museum, the inspector pushed forward an idea were the school and the Museum would collaborate as equal partners in a project involving pupils and heritage issues. The Museum, being the offended part considering the vandalism, was responsive to the project framework.[4]

The idea was for each of the school classes on all levels from 6 years old to 16 years old, to adopt old buildings for several years and take part in the conservation work. The main goal was that the pupils would gain ownership to the buildings, and in that way help prevent vandalism from occurring any more. Secondary, the project opened up for a much wider outreach than just the pupils. Actually, one would be able to reach most people in Røros (parents, grandparents, etc) and maybe achieve an overall raised awareness of the values in historical building and the town itself.

METHODOLOGY AND IMPLEMENTATION

You don't fool children. It would be of utmost importance that the pupils understood that their work meant something. They would not be acting as workers, they would actually be doing important work. Such work would for instance be to take part in practical conservation with skilled craftsmen. It was also important to integrate the project in the "everyday life" at school. The old buildings would constitute classrooms in themselves, and the pupils would spend as much time in the buildings as in the ordinary classrooms. Arrangements and courses for teachers were also important parts of the project.

The planning was finished in 2000, and in 2001 the funding was in place. Several national institutions helped fund the project over three years time. The

4. See Tone Rygg, "Husadopsjon Røros" i Byggnadstraditioner i gränstrakter. Bygningstradisjoner i grensetrakter. Jamtli og Stiftelsen Domkirkeodden, 2007

დელი გადასახედიდან განსაცვიფრებელია ის ძალისხმევა, რაც ამ პიროვნებამ გასწია საზოგადოების გასააქტიურებლად. ხოლო თუ ობიექტურად შევაფასებთ, მან საკუთარი თავი პროექტის შეუცვლელ ნაწილად აქცია. 2003-2004 წლიდან საზოგადოებრივი ინიციატივა კვლავ განახლდა. საბედნიეროდ მთელი დოკუმენტაცია ხელმისაწვდომია და დამონტაჟებული აღჭურვილობა აუცილებელ კომპონენტს წარმოადგენს როროსში ხანძრის უსაფრთხოების ზომების გასატარებლად.

სახლზე მზრუნველობის პროექტი

1990-იანი წლების ბოლოს როროსის მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის ტერიტორიის ცენტრში მდებარე რამოდენიმე დაცულ ისტორიულ ნაგებობაზე განხორციელდა ვანდალიზმი. მუდმივი სახე მიიღო ქვებით სახლის ფანჯრების ჩამტვრევამ, გახშირდა გრაფიტით მოხატვის მაგალითებიც. ვანდალიზმის მსხვერპლ სახლთა უმეტესობა როროსის მუზეუმის დაცვის ქვეშ იმყოფებოდა. რა თქმა უნდა ეს არ იყო მუზეუმის წინააღმდეგ მიმართული კამპანია. ყველა ეს სახლი მდებარეობდა წიდის გროვების გვერდით, სადაც ქვა მრავლადაა. ამ ინციდენტებმა წარმოშვა დისკუსია ახალგაზრდების და მათი კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ დამოკიდებულების შესახებ.

2000 წლის გაზაფხულზე დაიჭირეს 3 ახალგაზრდა ბიჭი, რომელიც ერთ-ერთი შენობის ფანჯრებს ამტვრევდა. ამ ფაქტმა გადააწყვეტინა დაწყებითი სკოლის ადმინისტრაციის ინსპექტორს, განეხორციელებინა პროექტი, რომელსაც ის წლების განმავლობაში გეგმავდა. გარდა ინსპექტორობისა, ამ პიროვნებას თანამდებობა ეკავა აგრეთვე როროსის მუზეუმში და ისტორიულ საზოგადოებაში. ის დიდი ხნის მანძილზე ფიქრობდა მემკვიდრეობის საკითხებზე და გულდასაწყვეტად მიიჩნევდა ფაქტს, რომ სკოლა მეტად არ იყო ჩართული მსოფლიო მემკვიდრეობის საკითხებზე მუშაობაში. მუზეუმის კონსერვაციის სპეციალისტთან ერთად, ინსპექტორმა წამოაყენა პროექტის იდეა, რომლის ფარგლებშიც სკოლა და მუზეუმი როგორც თანაბარი პარტნიორები ითანამშრომლებდნენ მემკვიდრეობის საკითხებზე და ჩართვდნენ სკოლის მოსწავლეებს. მუზეუმი, როგორც ვანდალიზმის შედეგად შეურაცხყოფილი მხარე პროექტს დადებითად შეხვდა.[3]

პროექტის იდეა მდგომარეობდა იმაში, რომ სკოლის ყველა კლასის მოსწავლეები 6 წლიდან 16 წლამდე "იშვილებდნენ" ძველ სახლებს რამ-

project leader was employed by the museum. It was decided at an early stage that she would hold office partly in the museum and partly in the school. The project leader soon became an important professional that could give advice to the school in what were realistic work assignments for the pupils. To the museum, she communicated the expectations and the role of the school. The museum had only limited experience in working with children, so the pedagogical issues were solved as the work assignments were launched. Two skilled craftsmen from the museum helped supervise and designate the work. The school on their part, used the new national goals from the school reform of 1997 to legitimize the involvement in the project.

One of the craftsmen told me that, he had learnt at least one thing from the project. You should never underestimate the dedication of children. He told me further that the tasks that he assigned them in the first place were too easy for them, and that he involved them much more in the practical work than he had ever thought he would do.[5] For instance, the pupils learnt practical woodwork through building 1:10 models of the buildings adopted. They learnt mathematics through measuring the building in preparing for the models. They got experience in text composition, research and teamwork through writing news articles for the local news paper, and by making presentations about the buildings based on interviews and archive research. Further, they learnt English by translating the presentations and by giving guided tours to their parents and grandparents, and to visiting schools from other places in Norway. The pupils also dramatized the every day lives of people who actually had lived in the buildings, based on archive research and interviews.[6]

As mentioned earlier, the municipality of Røros has a population about 5600. In the second project year, one estimated that about 1500 people were involved in the project. There were 22 classes which in numbers are about 560 pupils, 60 teachers, parents and grandparents. The project was highly successful on most levels, making conservation issues a natural activity. But every project must have their challenges.

LESSONS LEARNED

- In reaching the goal of stopping vandalism, the project can be seen as a vital cause. However, it is difficult to conclude that this was sole reason to why vandalism ceased. Vandalism has not been a problem ever since the project started, and during the project period one witnessed an increased understanding and respect for the World Heritage site.
- The idea of using the buildings as classrooms required a lot of planning, as the Røros Museum

3. იხ. Tone Rygg, "Husadopsjon Røros" i Byggnadstraditioner i gränstrakter. Bygningstradisjoner i grensetrakter. Jamtli og Stiftelsen Domkirkeodden, 2007

5. Conversations with Jon Holm Lillegjelten, Røros Museum

6. It should be mentioned that the archives after the Røros Copper Works are a great source of information, and are now nominated to the UNESCO program "Memory of the World".

დენიმე წლის მანძილზე და მონაწილეობას მიიღებდნენ მათ საკონსერვაციო სამუშაოებში. უპირველესი მიზანი იყო ის, რომ მოსწავლეებს გასჩენოდათ შენობათა “მეპატრონეობის” შეგრძნება და ამით დახმარება გაეწიათ ვანდალიზმის აღმოფხვრაში. მეორეც, პროექტი გასცდა სკოლის ფარგლებს და მოიცვა ფართო საზოგადოება. მისი მეშვეობით შესაძლებელი იქნებოდა როროსის თითქმის მთელი მოსახლეობის დაფარვა (მშობლები, ბებია-ბაბუები, სხვ.) და ისტორიული შენობებისა და მთლიანად ქალაქის ღირებულებების შესახებ ფართო აუდიტორიის გათვიცნობიერება.

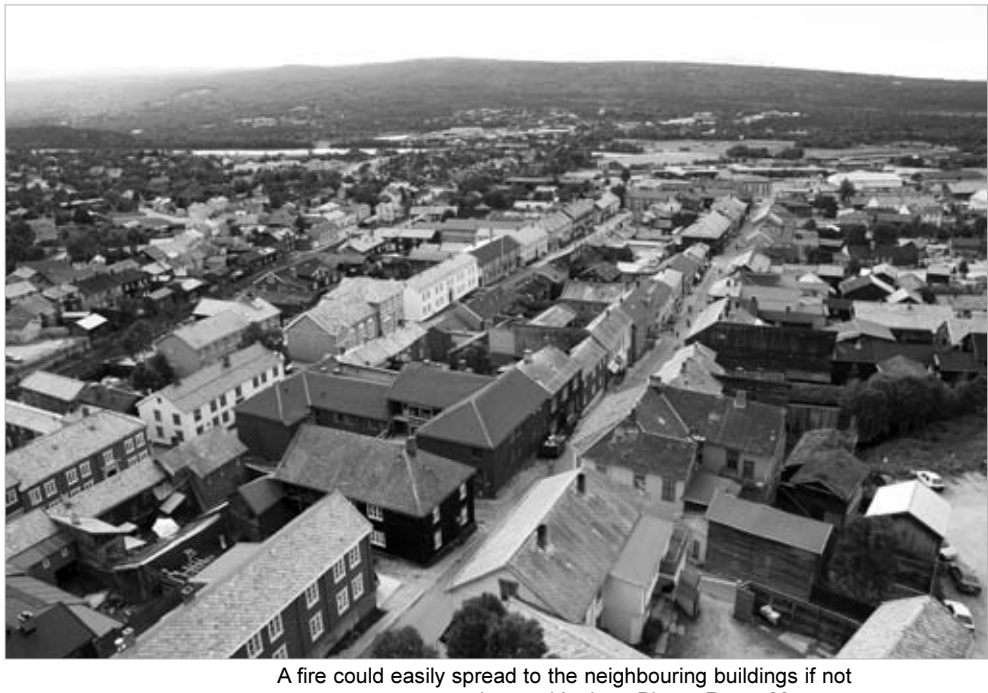

A fire could easily spread to the neighbouring buildings if not detected in time. Photo: Røros Museum
დროული რეაგირების გარეშე ხანძარი სწრაფად გავრცელდება შემოგარენზე. ფოტო: რორსის მუზეუმი

მეთოდოლოგია და განხორციელება

ბავშვებს ვერ მოატყუებ. უმნიშვნელოვანესია, რომ მოსწავლეებმა გაიგონ თავიანთი შრომის მნიშვნელობა, რომ ისინი არათუ მუშებად მუშაობენ, არამედ სერიოზულ საქმეს ასრულებენ. ასეთია მაგალითად გამოცდილ ხელოსნებთან ერთად პრაქტიკული საკონსერვაციო სამუშაოების შესრულება. მნიშვნელოვანი იყო ასევე, მომხდარიყო პროექტის ინტეგრირება სკოლის ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ძველი შენობები ასრულებდნენ საკლასო ოთახების ფუნქციას და მოსწავლეები იქ იმდენივე დროს ატარებდნენ, რამდენსაც ჩვეულებრივ საკლასო ოთახში. პროექტის მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო მასწავლებლებისათვის მოწყობილი კურსებიც.

დაგეგმვის ეტაპი 2000 წელს დასრულდა, 2001-ში კი პროექტი დაფინანსდა. სამი წლის მანძილზე პროექტს რამოდენიმე სახელმწიფო უწყება აფინანსებდა, მის ხელმძღვანელს მუზეუმი ქირაობდა. დასაწყისშივე გადაწყდა, რომ ხელმძღვანელის სამუშაო ადგილი ნაწილობრივ მუზეუმში და ნაწილობრივ სკოლაში იქნებოდა. პროექტის ხელმძღვანელი მოკლე დროში იქცა კომპეტენტურ პროფესიონალად, რომელიც რჩევებს აძლევდა სკოლას, თუ რა იქნებოდა რეალისტური სამუშაო მოსწავლეთათვის. მუზეუმს კი სკოლის როლის და მათი მოლოდინების შესახებ აწვდიდა ინფორმაციას. მუზეუმს ბავშვებთან მუშაობის მწირი გამოცდილება ჰქონდა, ასე რომ პედაგოგიური საკითხების გადაჭრა სამუშაოების გადანაწილებისას მოხერხდა. სამუშაოს განსაზღვრასა და ზედამხედველობაში მუზეუმის ორმა გამოცდილმა ხელოსანმა მიიღო მონაწილეობა. სკოლამ კი თავის მხრივ მოიშველია 1997 წლის სასკოლო რეფორმით განსაზღვრული ახალი ეროვნული მიზნები იმისათვის, and the school needed to implement the national compulsory learning objectives into the work with the buildings.

- It was harder to make the teenagers within the range of 13-16 years old enthusiastic about their new classroom, than the youngest children.
- Whereas the project was executed quite successfully on the pupil's level, the institutional challenges were quite heavy due to the natural differences:
  1. The Museum is project oriented, and works with several projects at the same time. This operation is a heavy burden on the employees, as they must make sure to use the delegated working hours as efficient as possible. At the same time there are many "drop-ins" which requires immediate attention.
  2. The school has many employees, and it wasn't always easy to motivate all the teachers to use the buildings as often as intended. Also, the teachers must plan their teaching schedule long time in advance, something that ties up the resources from the Museum.
- The role of the project leader with the shared office was essential. For instance, when the project leader was on parental leave in 2003, the project experienced a down-period.
- Moving from project to operational modus. When the project period was over, and the external funding was terminated, one planned to continue with house adoption. Both the school and the Museum understood that for the project to survive, it was necessary to make a lighter and less resource-intensive version of the project.

The program has continued ever since the project period was over in 2004, but on a much lesser scale.

რომ გაემართლებინა პროექტში ჩართულობა.

ერთ-ერთმა ხელოსანმა მითხრა, რომ პროექტმა მას ერთი რამ ასწავლა: არასოდეს შეგეპაროს ეჭვი ბავშვების ერთგულებაში. მან მომიყვა, რომ თავდაპირველად ბავშვებს მათთვის იოლი დავალების შესრულება სთხოვა, შემდგომში კი ისეთ რთულ პრაქტიკულ სამუშაოებში ჩართო, რასაც ვერასოდეს იფიქრებდა.[4]

მაგალითად, მოსწავლეებმა ისწავლეს პრაქტიკული სადურგლო საქმე, ააგეს რა თავიანთი მზრუნველობის ქვეშ მყოფი სახლების 1:10 მასშტაბის მაკეტები. მათ შეისწავლეს მათემატიკა როდესაც ზომავდნენ სახლს მაკეტის ასაგებად. მათ ასევე მიიღეს გამოცდილება წერაში, კვლევასა და ჯგუფურ მუშაობაში. ისინი წერდნენ სტატიებს ადგილობრივი გაზეთებისათვის, აწარმოებდნენ ინტერვიუებსა და საარქივო კვლევებს შენობების შესახებ და ამზადებდნენ პრეზენტაციებს. მეტიც, ისინი სწავლობდნენ ინგლისურს პრეზენტაციების თარგმნით. მოსწავლეები აწყობდნენ ექსკურსიებს მშობლებისათვის, ბებია-ბაბუებისათვის და ნორვეგიის სხვადასხვა ქალაქებიდან ჩამოსული სკოლის მოსწავლეებისათვის. საარქივო კვლევებისა და ინტერვიუების საფუძველზე მათ გააცოცხლეს იმ ადამიანების ყოველდღიურობა, ვინც ცხოვრობდა ამ ისტორიულ შენობებში და თეატრალიზებულად წარმოადგინეს იგი.[5]

როგორც აღვნიშნეთ, როროსის მუნიციპალიტეტში 5600 ადამიანი ცხოვრობს. პროექტის მსვლელობის მეორე წელს მასში ჩართული იყო დაახლოებით 1500 ადამიანი. პროექტში მონაწილეობდა 22 კლასი, რაც დაახლოებით 560 მოსწავლესა და 60 მასწავლებელს უდრის, ამას კიდევ დამატებული ბავშვების ოჯახის წევრები. პროექტმა თითქმის ყველა დონეზე წარმატებულად ჩაიარა, მის მეშვეობით კონსერვაცია ბავშვების ბუნებრივ საქმიანობად იქცა. თუმცა, როგორც ყველა პროექტს, მასაც ახლდა გამოწვევები.

რა ვისწავლეთ:

- ვანდალიზმის შეჩერების კუთხით პროექტმა სასიცოცხლო როლი შეასრულა. თუმცა ძნელია დავასკვნათ, რომ მხოლოდ მან განაპირობა ვანდალიზმის შეჩერება. პროექტის დაწყებისთანავე გადაიჭრა ვანდალიზმის პრობლემა, ხოლო პროექტის მსვლელობისას თვალსაჩინო გახდა მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლისადმი გაზრ-

Now the adoption program is carried out only over a week in the spring. This is an unfortunate break with the original intention of making the project an "everyday" activity, and the pupils thus experience the adoption as something extraordinary, which is not always positive.[7]

SUMMING UP

Public involvement and shared responsibility is a characteristic feature in the field of cultural heritage in Røros. Unfortunately, as both projects show, being a small community often involves challenges in terms of capacity both on human resources as well as funding.

In the Conflagration Project, the Vice Fire Chief took the necessary steps to involve the house owners. This was done voluntarily and in his spare time. As soon as he retired, nobody was willing to continue working around the clock in the same manner as he had done. This is of course understandable, and in hindsight it is easy to see that he had made himself indispensable to the completion of the project. However, the project showed that revitalisation of historical structures customised to fit modern lives, had a real impact on the attitudes of the house owners and their awareness on fire prevention.

The House Adoption Project was and still is considered a successful project on a national level. Here too, the project leader played an important role in coordinating the two institutions. The pupils were handed a serious responsibility in the adoption of the old buildings, and they were willing to take that responsibility. As one of the pupils told the Norwegian Minister of the Environment while visiting Røros and the project: "It is the Røros museum that owns the buildings, but it is we (the pupils) that take care of them." The clue to the success among the pupils was to give them responsibility and treat them as serious workers, which they indeed were. As the funding was terminated after the three years, the school and the museum did not find it possible to maintain the same level of activity.

4. საუბარი იონ ჰოლმ ლილეგელტენთან როროსის მუზეუმიდან

5. უნდა აღინიშნოს, რომ როროსის სპილენძის ქარხნის არქივი ინფორმაციის არაჩვეულებრივი რესურსია. ამჟამად მას იუნესკო პროგრამაზე "მსოფლიოს მეხსიერება" წარადგენენ.

7. See Hilde Lidén, "Husadopsjon Røros Evaluering av et samarbeidsprosjekt mellom Røros Museum og Røros grunnskole", ISF Rapport (2005:002) Oslo, Institutt for samfunnsforskning (2005)

დილი პატივისცემა.

- შენობების სასკლასო ოთახებად გამოყენების იდეის განხორციელებას ხანგრძლივი დაგეგმვა დასჭირდა, რადგანაც მუზეუმსა და სკოლას უნდა მოეხერხებინა სავალდებულო ეროვნული სასწავლო გეგმის შესრულება.
- ახალ სასწავლო გარემოში ჩართვა ყველაზე პატარებს უფრო გაუადვილდათ, ვიდრე 13-16 წლის თინეიჯერებს.
- მაშინ როცა მოსწავლეთა დონეზე ყველაფერმა წარმატებით ჩაიარა, რიგი განსხვავებულობების გამო, საკმაო სირთულეები წარმოიშვა ინსტიტუციონალურ დონეზე:
  1. მუზეუმს ერთდროულად რამოდენიმე პროექტი აქვს, რაც მძიმე ტვირთად აწვება მუზეუმის თანამშრომლებს, რომელთაც უხდებათ თავიანთი სამუშაო საათების ეფექტურად გადანაწილება. ამავდროულად მათ მრავალი გაუთვალისწინებელი საქმეც აქვთ, რაც ასევე მყისიერ ყურადღებას მოითხოვს.
  2. სკოლას ბევრი თანამშრომელი ჰყავს და მათგან ყველას მოტივირება, გადაეტანათ გაკვეთილები ისტორიულ ნაგებობებში, არც ისე ადვილი იყო. ამავდროულად სკოლის მასწავლებლებს უხდებოდათ გაკვეთილების განრიგის დიდი ხნით ადრე დაგეგმვა და მუზეუმთან შეთანხმება.
  3. მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა პროექტის ხელმძღვანელს, რომელსაც ორივეგან ჰქონდა ოფისი. მაგალითად, როდესაც ის დეკრეტში გავიდა 2003 წელს, პროექტმა დაღმასვლა განიცადა.
  4. პროექტიდან ჩვეულ რეჟიმზე გადასვლა. როდესაც პროექტი დასრულდა და შეწყდა გარე დაფინანსება, გადაწყდა გაგრძელებულიყო სახლზე მზრუნველობის პროგრამა. სკოლასაც და მუზეუმსაც კარგად ესმოდა, რომ იმისათვის, რომ პროექტს გაეგრძელებინა არსებობა, საჭირო იყო უფრო მსუბუქი და ნაკლები რესურსის მომთხოვნი პროექტის შემუშავება.

2004 წლიდან, პროექტის დასრულების შემდეგ პროგრამა კვლავაც გრძელდება, მხოლოდ უფრო მცირე მასშტაბით. სახლზე ზრუნვის პროგრამა ხორციელდება ერთი კვირის მანძილზე ყოველ გაზაფხულზე. ეს რა თქმა უნდა დასანანი ცვლილებაა, მაშინ როდესაც თავდაპირველი ჩანაფიქრის მიხედვით, პროექტი ყოველდღიურ აქტივობაში უნდა გადაზრდილიყო. ამჯერად, სახლზე ზრუნვის პროგრამა ბავშვებისათვის რაღაც განსაკუთრებულია, რაც ყოველთვის დადებითი არ არის.[6]

რეზიუმე

როროსის კულტურული მემკვიდრეობის სფეროსათვის დამახასიათებელია საზოგადოებრივი ჩართულობა და საერთო პასუხისმგებლობა. თუმცაღა, როგორც ორივე პროექტის მაგალითზე დავინახეთ, მცირე თემში ხშირია გამოწვევები როგორც ადამიანური ისე ფინანსური რესურსის სიმწირის მხრივ.

სახანძრო პროექტში სახანძრო სამსახურის უფროსის მოადგილემ მოახერხა, ჩაერთო სახლის მფლობელები. მან ეს ნებაყოფლობით და საკუთარი თავისუფალი დროის ხარჯზე გააკეთა. მისი პენსიაში გასვლის შემდეგ, არავინ მოინდომა, გაეგრძელებინა მის მსგავსად დღე და ღამე მუშაობა. ეს რა თქმა უნდა გასაგებია და დღევანდელი გადმოსახედიდან კარგად ჩანს, რომ მან საკუთარი თავი შეუცვლელი გახადა პროექტის განხორციელებისათვის. თუმცაღა, პროექტმა გვაჩვენა, რომ ისტორიული სტრუქტურების რევიტალიზაციას და თანამედროვე ცხოვრებასთან მორგებას მნიშვნელოვანი გავლენა ჰქონდა სახლის მფლობელებზე და მათ მიერ სახანძრო უსაფრთხოების საკითხების უკეთ აღქმაზე.

სახლზე მზრუნველობის პროექტი იყო და დღემდე ეროვნულ დონეზე აღიარებულია როგორც წარმატებული პროექტი. აქაც, პროექტის ხელმძღვანელმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ორ უწყებას შორის კოორდინაციის საქმეში. მოსწავლეებს სახლზე ზრუნვით სერიოზული პასუხისმგებლობა დაეკისრათ, რაც მათ პირნათლად იტვირთეს. როროსში პროექტის მოსანახულებლად სტუმრად ჩასულ ნორვეგიის გარემოს დაცვის მინისტრს ერთ-ერთმა მოსწავლემ უთხრა: "შენობებს როროსის მუზეუმი ფლობს, მაგრამ მათ ჩვენ (მოსწავლეები) ვუვლით." მოსწავლეებთან მიღწეული წარმატების გასაღები მდგომარეობდა მათთვის პასუხისმგებლობის გადანაწილებაში და მათ მიმართ, როგორც სერიოზულ თანამშრომლებთან დამოკიდებულებაში. დაფინანსების დასრულების შემდეგ სამი წლის თავზე, მუზეუმმა და სკოლამ ვეღარ მოახერხა მსგავსი აქტოვობის დონის შენარჩუნება.

---

6. იხ. *Hilde Lidén, "Husadopsjon Røros Evaluering av et samarbeidsprosjekt mellom Røros Museum og Røros grunnskole", ISF Rapport (2005:002) Oslo, Institutt for samfunnsforskning (2005)*

ოლენა ოლეინიკ
უკრაინის არქიტექტორთა ეროვნული კავშირის ვიცე-პრეზიდენტი

კიევის წმ. სოფიას ტაძრის და მასთან დაკავშირებული სამონასტრო შენობების ბუფერულ ზონაში ურბანული რეკონსტრუქციის პროექტების ორგანიზაციის პრინციპები

წმინდა სოფია იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლი, კიევის რუსეთის პერიოდის მთავარი საკათედრო ტაძარი და კიევის ცენტრალურ ნაწილში მდებარე არქიტექტურის თვალსაჩინო ძეგლია. 1037 წელს აგებული და 1688 წელს უკრაინული ბაროკოს სტილში აღდგენილი ტაძარი შედგება 13 გუმბათისაგან. თავად ტაძრის და მისი მიმდებარე შენობების გარდა შემორჩენილია ინტერიერის ზოგიერთი ნაწილი, კერძოდ: 260 კვადრატული მეტრი მოზაიკის პანელები და დაახლოებით 3000 კვადრატული მეტრი ფრესკები.

ტაძრის გარდა, არქიტექტურული ნაკრძალის ტერიტორია მოიცავს კიდევ 11 შენობას, მათ შორის, მე-18 საუკუნეში პოლტავის ბრძოლაში გამარჯვების აღსანიშნავად აგებულ სამრეკლოს, სატრაპეზოს, ბერების საცხოვრებელს და სენაკებს. ეკლესიასთან ერთად სამრეკლო ქმნის სოფიისკას მოედნის არქიტექტურულ ანსამბლს. ძირითადი ვიზუალური ხაზი წმ. სოფიას მე-12 საუკუნეში აგებულ, 1937 წელს დანგრეულ და 1997 წელს აღდგენილ წმ. მიხეილის ოქროს გუმბათების ტაძართან აკავშირებს. წმ. სოფიას სამრეკლოდან იშლება წმ. მიხეილის ხედი. ეს ორი კათედრალი ერთმანეთს ერწყმის და ქალაქის მთავარი ქუჩის, ხრეშჩატიკის შორეული კუთხიდან დანახული ქმნის ქალაქის ზედა ნაწილის ერთიან პანორამას.

Photo: Oliynyk. ფოტო: ოლეინიკი

Panorama Mihailovsky Goldendomes Cathedral
მიხეილის ოქროსგუმბათოვანი კათედრალის პანორამა

Olena Oliynyk
Vice-president of National Union of Architects of Ukraine

THE PRINCIPLES OF ORGANIZING URBAN REDEVELOPMENT PROJECTS IN THE BUFFER ZONE OF THE ST. SOPHIA CATHEDRAL AND RELATED MONASTIC BUILDINGS IN KIEV

Saint Sophia is a UNESCO site, the main church of Kievan Rus, and the principal architectural monument in the central part of Kiev. Built in 1037 and rebuilt in the Ukrainian Baroque style in 1688, it has 13 domes. In addition to the cathedral itself and adjacent buildings, some of the interiors have been preserved: 260 square meters of mosaic panels and about 3000 square meters of frescoes.

Apart from the cathedral, the territory of the architectural reserve includes another 11 buildings, among them the bell tower erected in the early 18th century to mark the victory in the Battle of Poltava, the refectory, the brethren's building, and the cells. Together with the church, the bell tower forms the architectural ensemble of Sofiyska Square. The main visual axis connects St. Sophia with the St. Michael's Cathedral of Golden Domes, which was built in the 12th century, demolished in 1937 and rebuilt in 1997. A view on St. Michael's opens from St. Sophia's bell tower. The two cathedrals tie together into a sweeping panorama of the Upper Town as seen from the far side of Khreshchatyk, the city's main street.

The buffer zone of the World Heritage site St. Sophia Cathedral with its complex of monastic buildings occupies an area of 111 hectares in downtown Kiev and is an important element of the city's current conservation zone. Its territory includes the so called Upper Town and a part of the architectural and archeological protected zones of "Prince Yaroslav's City." While the declared regime of the buffer zone meets the requirements of the Law of Ukraine On the Protection of the Cultural Heritage and international agreements about conserving immovable cultural heritage, the real situation around this cultural monument of world significance is rather complicated.

Firstly, the buffer zone lies inside the city's administrative, commercial and cultural center. Centrally located, it is oversaturated with residential housing, commercial and administrative buildings.

Since the existing transport infrastructure does not provide for the creation of pedestrian areas, the streets, sidewalks and even public gardens are oversaturated with public and private transport, unauthorized parking, etc.

Secondly, the buffer zone is the responsibility of the Ministry of Construction and Architecture - an agency which is interested in stepping up down-

მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის წმ. სოფიას საკათედრო ტაძრის ბუფერულ ზონას მის სამონასტრო შენობების კომპლექსთან ერთად კიევის ცენტრში 111 ჰექტარი უკავია და ქალაქის არსებული კონსერვაციის ზონის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. მისი ტერიტორია მოიცავს ე.წ. "ზემო ქალაქს` და "თავადი იაროსლავის ქალაქის` დაცული არქიტექტურული და არქეოლოგიური ზონების ნაწილს. მიუხედავად იმისა, რომ ბუფერული ზონის დეკლარირებული რეჟიმი კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ უკრაინის კანონის და უძრავი კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაციის შესახებ საერთაშორისო ხელშეკრულებების მოთხოვნებს აკმაყოფილებს, ამ მსოფლიო მნიშვნელობის კულტურული მონუმენტის ირგვლივ არსებული რეალური ვითარება საკმაოდ რთულია.

უპირველეს ყოვლისა, ბუფერული ზონა მდებარეობს ქალაქის ადმინისტრაციულ, კომერციულ და კულტურულ ცენტრში. ქალაქის ცენტრში მდებარეობის გამო იგი გადატვირთულია საცხოვრებელი სახლებით, კომერციული და ადმინისტრაციული შენობებით.

ვინაიდან არსებული სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურა ფეხით მოსიარულეთა ზონების შექმნის საშუალებას არ იძლევა, ქუჩები, ტროტუარები და საზოგადოებრივი პარკებიც კი საზოგადოებრივი და კერძო ტრანსპორტით, უკანონო ავტოსადგომებით და ა.შ. არის გადატვირთული.

მეორეს მხრივ, ბუფერული ზონა მშენებლობის და არქიტექტურის სამინისტროს დაქვემდებარებაშია - იმ უწყების, რომელიც ქალაქის ცენტრალური ნაწილის ინტენსიური განაშენიანებით და არა ძეგლების კონსერვაციისათვის საჭირო პირობების შექმნით არის დაინტერესებული. მშენებლობის სიმჭიდროვე ძალიან მაღალია.

და ბოლოს, აღნიშნულ ზონაში მდებარე ადგილობრივი მნიშვნელობის უამრავი ძეგლი საჭიროებს ყოველმხრივ გადაუდებელ რესტავრაციას, რისთვისაც ხელისუფლებას არც სახსრები და არც სურვილი არ გააჩნია. კიდევ ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს ამ განაშენიანებული ტერიტორიის შერეული ფუნქციონალური დატვირთვა, სადაც ძირითადი აქცენტი დამხმარე ინფრასტრუქტურას მოკლებულ საცხოვრებელ და ადმინისტრაციულ შენობებზე კეთდება.

ასეთ პირობებში, უკრაინის არქიტექტორთა ეროვნული კავშირის და უკრაინის არქიტექტურის აკადემიიის მიერ ჩატარებული იქნა საპროექტო ტენდერები, რომელთა მიზანი იყო ბუფერული ზონის რევალორიზაციის ძირითადი პრინციპების დადგენა. ბოლო ასეთი

Saint Sophia. Photo: State Register of Ukrainian Monument
წმ. სოფია. ფოტო: უკრაინის ძეგლთა სახელმწიფო რეესტრი

town construction rather than creating conditions for monument conservation. The building density is very high.

Thirdly, the poor condition of numerous architectural monuments of local significance in this area calls for their urgent comprehensive restoration, for which the authorities have neither the funds nor the will. Another major problem is the mixed functional use of this built-up area, with heavy emphasis on housing and administrative buildings lacking supportive infrastructure.

Under these conditions, the National Architects Union of Ukraine and the Ukrainian Academy of Architecture initiated a number of design competitions to determine the basic principles of revalorization of the buffer zone. The latest of these competitions took place in 2007. The first prized was awarded to a design directed by our architectural group.

The main provisions of the designs were as follows: within the buffer zone, the St. Sophia's architectural ensemble should be regarded as the architectural and spatial core of the integral historic town-planning process as a result of which the Upper Town emerged; the traditional character of urban environment should remain prevalent throughout the entire territory of the buffer (protected) zone of the architectural ensemble; new additions should be subordinated to and organically combined with it; and the maximum permissible height of buildings, newly built or heightened, may not exceed that of adjacent historic ones, that is 12 to 25 meters.

The next step in regulating development in the area was to determine the so-called "blue lines" - the development height limit for the highest-risk neighborhoods. Within the framework of town-planning requirements (Phase One), it was proposed to set height restrictions on new development in absolute values according to the Baltic Coordinate System.

It should be noted that far from all counties use "blue lines" in regulating urban development. However, the present-day situation with architectural conservation in Ukraine is so anarchic that it requires

ტენდერი ჩატარდა 2007 წელს. პირველი პრემია ჩვენი არქიტექტორების ჯგუფის მიერ შემუშავებულ პროექტს ერგო.

წარმოდგენილი პროექტების ძირითადი პირობები იყო შემდეგი: ბუფერულ ზონაში წმ. სოფიას არქიტექტურული ანსამბლს ცენტრალური ადგილი უნდა ეკავოს ერთიანი ისტორიული ქალაქგეგმარების პროცესის არქიტექტურულ და სივრცითი მოწყობის ნაწილში, რამაც ბიძგი მისცა ზემო ქალაქის წარმოშობას; ურბანული გარემოს ტრადიციული სახე პრიორიტეტულად უნდა დარჩეს არქიტექტურული ანსამბლის ბუფერული (დაცული) ზონის მთელ ტერიტორიაზე; ახალი მშენებლობები უნდა დაექვემდებაროს და ორგანულად შეერწყას მას; და ახლად აშენებული ან მაღლივი შენობების მაქსიმალური დასაშვები სიმაღლე არ უნდა აღემატებოდეს მიმდებარე ისტორიული შენობებისას, კერძოდ 12-25 მეტრს.

აღნიშნულ ტერიტორიის განვითარების რეგულირების შემდგომ ნაბიჯს წარმოადგენდა ე.წ. „ლურჯი ხაზებს“ - ყველაზე მაღალი რისკის მატარებელ მომიჯნავე ტერიტორიებზე შენობა-ნაგებობების დასაშვები სიმაღლის დადგენა. ქალაქგეგმარების მოთხოვნების (I ფაზა) ფარგლებში შეთავაზებული იქნა ახალი შენობა-ნაგებობებისათვის სიმაღლის შეზღუდვების დაწესება აბსოლუტური სიდიდეების გამოყენებით, ბალტიურ კოორდინატთა სისტემის შესაბამისად.

უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა ქვეყანა როდი იყენებს „ლურჯ ხაზებს“ ურბანული განვითარების რეგულირების მიზნით. მიუხედავად ამისა, ამჟამად, არქიტექტურული კონსერვაციის კუთხით სიტუაცია უკრაინაში იმდენად ქაოტურია, რომ იგი საჭიროებს ყოველი ქუჩისა და შენობის დეტალურ გრაფიკულ გამოსახულებას. შემდგომი ნაბიჯი ამ ტერიტორიის რევალორიზაციის დეტალური გეგმის შემუშავებაა.

ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს აგრეთვე არქიტექტურის დამახინჯება: გარემომცველი შენობები მნიშვნელოვნად გასხვავდებიdetailed graphic representations for every street and building. As the next step, a comprehensive revalorization plan should be developed for the area.

Architectural eyesores are also a problem: The surrounding buildings differ greatly in bulk, scale, appearance and quality. Historical and architectural value of the buildings in the area is high - more than 100 buildings are in the local heritage list.

The priority tasks of reconstruction and regeneration of St. Sophis's protected area should be:

1. to renovate the historical environment of the city's core area, in part, to recreate the lost monuments, elements of the buildings, and small-scale features of urban environment;
2. to locate a museum in the so-called Offices Building and encourage tourism ;
3. to build an underground throughfare from Mykhailivska Street to Zhytomyrska Street, complete with car parks under Volodymyrsky Drive, using automated multilayer parking systems;
4. to demolish or re-design incongruous buildings by reducing their height, changing their front facing and/or décor, or using graffiti; and
5. to carry out landscape re-design of Volodymyrsky Drive and Peizazhna (Scenic) Walkway.

For five years now, groups of students have monitored, photographed and explored the adjacent area, doing very important work. We give them the following tasks:

a. creating a number of top view points in the protected area along its perimeter;
b. comprehensive block-by-block analysis of built-up area.

As their yearly projects, they do various neighborhood improvement projects in the buffer zone. The topics vary from creating sculpted features and semantic signage to designing recreation areas.

The main effort in the development of this part of the city amounts to preserving its historical environment and regenerating its historical buildings and landscape, including:

- Restoring all architectural landmarks to their original design, complete with façade décor, shop windows, balcony gratings, gates, lost decorative cupolas and pinnacles, etc.;
- Overhauling key older buildings and tidying up adjacent area;

ან მოცულობით, მასშტაბით, გარეგნობით და ხარისხით. ეს შენობები მაღალი ისტორიული და არქიტექტურული ღირებულებით გამოირჩევიან - მათგან 100-ზე მეტი შენობა ადგილობრივი მემკვიდრეობის სიაშია შეტანილი.

წმ. სოფიას დაცული ტერიტორიის რეკონსტრუქციის და რეგენერაციის პრიორიტეტულ ამოცანებს უნდა წარმოადგენდეს:

1. ქალაქის ცენტრალური უბნის ისტორიული გარემოს განახლება, მათ შორის, დაკარგული ძეგლების, შენობათა ელემენტების და ურბანული გარემოს წვრილმანი დეტალების გაცოცხლება;
2. ე.წ. საოფისე შენობებში მუზეუმის განთავსება და ტურიზმის პოპულარიზაცია;
3. მიწისქვეშა გადასასვლელების გაყვანა მიხაილივსკას ქუჩიდან ჟიტომირსკას ქუჩამდე, ვოლოდიმირსკის გზატკეცილის ქვეშ ავტოსადგომის მოწყობით და მრავალსართულიანი ავტომატიზირებული პარკინგის სისტემების გამოყენებით;
4. შეუთავსებადი შენობების დემონტაჟი ან რეკონსტრუქცია მათი სიმაღლის შემცირებით, ფასადში და/ან დეკორში ცვლილებების განხორციელებით ან კედლების მოხატვით; და
5. ვოლოდიმირსკის გზატკეცილის და პეიზაჟნა (პეიზაჟური) ხეივანის ლანდშაფტური რეკონსტრუქცია.

უკვე ხუთი წელია, რაც სტუდენტთა ჯგუფები მიმდებარე ტერიტორიის მონიტორინგს, ფოტოგრაფირებას და კვლევას ახორციელებენ, რითაც უაღრესად მნიშვნელოვან საქმეს აკეთებენ. ჩვენ მათ ვაძლევთ შემდეგ დავალებებს:

ა) ააგონ დაცული ტერიტორიის და მისი პერიმეტრის ჰორიზონტალური პროექციები;

ბ) განახორციელონ განაშენიანების ტერიტორიის დეტალური ანალიზი კვარტლების მიხედვით.

მათი ყოველწლიური პროექტების ფარგლებში ისინი ბუფერულ ზონებში მეზობელი

- Re-creating interior design in residential landmarks to its original appearance - a desirable option;
- Conserving the remaining historic environment and re-creating the most valuable lost elements, heightening the visibility of sites of historical/archeological interest by means of re-planning and streamlining;
- Installing way-marking signage where authentic markers have been lost completely; and
- Incorporating individual new buildings in a tactful way.

Information panels and decorative/festive accent lighting, using semantic signage.

Small but important accents as different as flower kiosks and municipal sewage lids.

Community organizations, in part, local residents groups, have lately been playing an increasingly prominent and active role. One such community initiative has been the Sculpture Park project on Scenic Walkway. It is very popular with adults and children.

The Artists Union of Ukraine has formally declared the landscape park area on the corner of Peizazhna Walkway and Desiatynny Lane a work of art.

Other community organizations and NCOs are also playing an important role in the revalorization of the St. Sophia protected area. The independent press has managed to stop several construction projects in the center of the city. A number of initiative groups are active in protecting and improving individual areas such as Peizazhna Walkway and Khmelnytsky Street with its architectural monuments.

Today, it is a favorite walking place with visitors and local residents. It is likely to become an example of successful cooperation of community groups and professionals in the field of heritage conservation.

Every bit of international support, especially when it comes from authoritative cultural and professional political bodies, is of tremendous importance to these efforts.

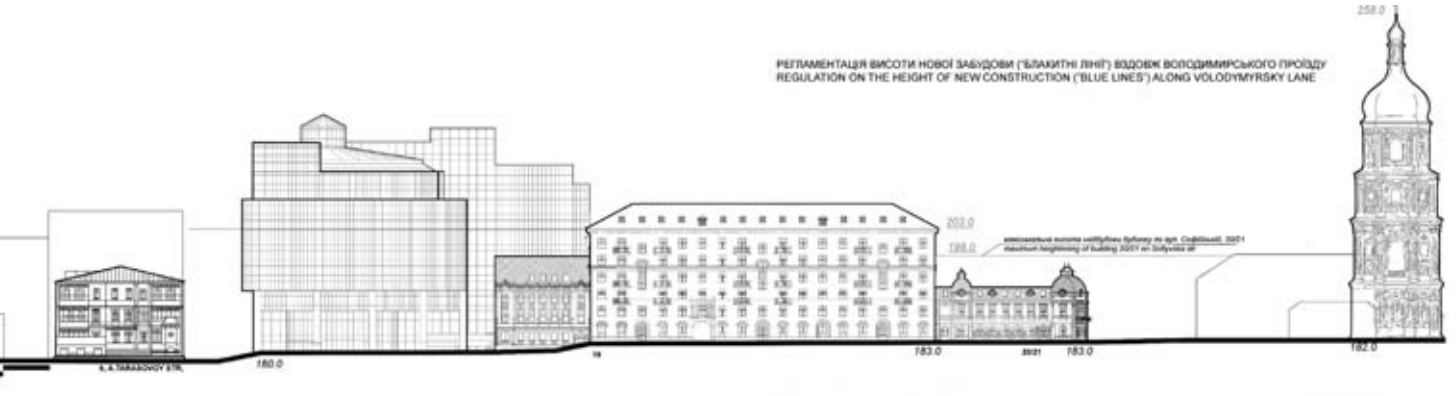

წმ. სოფიას ბუფერული ზონის რევოლარიზაცია, პროექტი. ვლადიმირის შესახვევი. ლურჯი ხაზები

რაიონების კეთილმოწყობის სხვადასხვა პროექტებს ახორციელებენ. თემატიკა მრავალფეროვანია და როგორც სკულპტურული ძეგლების და სემანტიკური ნიშნების, ასევე რეკრეაციული ტერიტორიების დაპროექტებას მოიცავს.

ქალაქის ამ ნაწილის განვითარების უმთავრესი მიზანი მისი ისტორიული გარემოს შენარჩუნება და ისტორიული შენობა-ნაგებობების და ლანდშაფტის რეკონსტრუქციაა, კერძოდ:

- ყველა არქიტექტურული ღირშესანიშნაობის თავდაპირველი პროექტის, მათ შორის, ფასადის დეკორის, ვიტრინების, აივნის ცხაურების, შესასვლელების, დაკარგული დეკორატიული გუმბათების და კოშკების და ა.შ. აღდგენა;
- ძველი მნიშვნელოვანი შენობების კაპიტალური შეკეთება და მიმდებარე ტერიტორიის მოწესრიგება;
- საცხოვრებელი ღირშესანიშნაობების ინტერიერის პროექტის პირვანდელ მდგომარეობაში აღდგენა - სასურველი ვარიანტი;
- დარჩენილი ისტორიული გარემოს კონსერვაცია და ყველაზე მეტად ღირებული დაკარგული ელემენტების რეკონსტრუქცია, ისტორიული/არქეოლოგიური ძეგლების ვიზუალური სახის გაუმჯობესება ხელახალი დაგეგმარებისა და გარეგნული იერის ტრანსფორმაციის გზით;
- ძველი დაკარგული საგზაო ნიშნების ახლით შეცვლა და
- ახალი ინდივიდუალური საცხოვრებელი სახლების აშენება სიფრთხილის და წინდახედულობის დაცვით.

საინფორმაციო დაფები და დეკორატიული/სადღესასწაულო განათება სემანტიკური ნიშნების გამოყენებით.

მცირე, მაგრამ მნიშვნელოვანი აქცენტები, დაწყებული ყვავილების ჯიხურებით და დამთავრებული ქალაქის საკანალიზაციო ჭების სახურავებით.

საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, მათ შორის, ადგილობრივი მოსახლეობის ჯგუფები აღნიშნულ პროცესში სულ უფრო და უფრო მნიშვნელოვან და აქტიურ როლს თამაშობენ. ერთ-ერთ ასეთ საზოგადოებრივ ინიციატივას პეიზაჟურ ხეივანზე სკულპტურული პარკის მოწყობის პროექტი წარმოადგენს, რომელიც მოზარდებსა და ბავშვებს შორის დიდი პოპულარობით სარგებლობს.

პეიზაჟნა ხეივანის და დესიატინნი შესახვევის კუთხეში არსებული ლანდშაფტური პარკის ტერიტორია უკრაინის მხატვართა კავშირის მიერ ოფიციალურად იქნა აღიარებული ხელოვნების ნიმუშად.

სხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციები და არასამთავრობო ორგანიზაციებიც ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ წმ. სოფიას დაცული ტერიტორიის რევალორიზაციაში. დამოუკიდებელმა პრესამ შეძლო შეეჩერებინა ქალაქის ცენტრში მიმდინარე რამდენიმე სამშენებლო პროექტი. მთელი რიგი საინიციატივო ჯგუფები აქტიურად არიან დაკავებულები კერძო ტერიტორიების, მათ შორის, პეიზაჟნა ხეივანის და ხმელნიცკის ქუჩის და იქ არსებული არქიტექტურული ძეგლების დაცვით და კეთილმოწყობით.

ამჟამად, იგი სტუმრების და ადგილობრივი მაცხოვრებლების საყვარელი სასეირნო ადგილია. სავარაუდოდ, იგი კულტურული მემკვიდრეობის კონსერვაციის სფეროში საზოგადოების ჯგუფებსა და დარგის პროფესიონალებს შორის წარმატებული თანამშრომლობის მაგალითი გახდება.

ნებისმიერი სახის საერთაშორისო დახმარებას, განსაკუთრებით ავტორიტეტული კულტურული და პროფესიული პოლიტიკური ორგანიზაციების მხარდაჭერას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს აღნიშნული ძალისხმევების რეალიზაციის საქმეში.

ნაბელ ჰამდი
პროფესორი, ოქსფორდ ბრუქსის
უნივერსიტეტი

მოხსენების ტექსტი იბეჭდება წიგნიდან: ***Nabeel Hamdi, The Placemaker's Guide to Building Community;*** *ავტორის, ნაბელ ჰამდის და გამომცემლის,* ***Earthscan Ltd*** *ნებართვით; თავი 6. მონაწილეობა პრაქტიკაში; გვ. 87-104; სურ.: 6.1; 6.2; 6.3; შენიშვნები: გვ. 233-234*
ნაბელ ჰამდი©ყველა უფლება დაცულია
ISBN*: 978-1-84407-802-8; 978-1-84407-803-5;*

თანამონაწილეობა, პარტნიორობა, ადგილის მართვა

სესია როლების მოკლე და მარტივი გათამაშებით დავიწყეთ. მიზანი ტერმინი „მონაწილეობის" გარჩევა იყო დეველოპმენტის სხვადასხვა მონაწილე მხარის გადასახედიდან, რათა მათი მოქმედების პროგრამები შეგვედარებინა, ურთიერთწინააღმდეგობრივი და ურთიერთხელშემწყობი მხარეები აღმოგვეჩინა. ფასილიტაციის ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია ერთი მონაწილე მხარის დღის წესრიგის მეორე მხარის გეგმებთან დაბალანსებაში მდგომარეობს, ასევე ინტერესების თანხვედრის ხელშეწყობასა და პრიორიტეტების შეთანხმებაში. ამ სავარჯიშომ გარკვეული შესავალის როლი ითამაშა, რომელიც მიგვიძღვის მონაწილეობის პრაქტიკისადმი და მონაწილეთა ყურადღებას ამახვილებს პრაქტიკაში არსებული ურთიერთობების ძალთა ბალანსზე და განსხვავებულობაზე. გარდა ამისა იგი გამოგვადგება ფასილიტატორების წასავარჯიშებლად მოლაპარაკებების ხელოვნებასა და კონფლიქტებში შუამავლობის ტექნიკაში. ბოლოსდაბოლოს ამან ყველას ფიქრისკენ უბიძგა სანამ მე საუბარს დავიწყებდი.

ჩვენ შერეულ ჯგუფებად დავიყავით და თითოეულ მათგანს როლები დავუნაწილეთ - აქ იყო საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაცია (NGO), დონორი, ადგილობრივი ხელისუფლება, მერიის ინჟინრები, ადგილობრივი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია და მმართველი პარტიის ადგილობრივ ამომრჩეველთა ჯგუფი. ჯგუფებს ვთხოვე ეფიქრათ „მონაწილეობის" შესახებ, თუ რად ჭირდებოდათ მასში ჩართვა და რა დროს. შემდეგ ვიმსჯელებდით იმაზე თუ რისი ცოდნა სჭირდება თითოეულ ჯგუფს დაწყებამდე? რამ შეიძლება შეუშალოს ხელი და რატომ? ცხადია, ეს კითხვები გამომდინარეობდა მონაწილეთა შეკითხვებიდან, რომლებიც მათ მუშაობის დაწყებისას წინა კვირეებში პირველ ხანს უჩნდებოდათ, ადგილის შეცნობის პროცესში. ახლა კი ვთხოვე ამაზე ჯგუფებში ეფიქრათ.

ჯგუფებში დისკუსიის დაწყებიდან დაახ-

Nabeel Hamdi
Professor Emeritus,
Oxford Brookes University

The presentation text is reprinted with the generous permission of the author, ***Nabeel Hamdi*** *and publishers,* ***Earthscan Ltd****, from the publication:* ***Nabeel Hamdi, The Placemaker's Guide to Building Community; Chapter 6. Participation in Practice;*** *pp. 87-104; Figures: 6.1; 6.2; 6.3; Notes and references: pp. 233-234*
First published in 2010 by Earthscan Ltd., www.Earthscan.co.uk
Copyright©Nabeel Hamdi, 2010; All rights reserved
Earthscan publishes in association with the International Institute for Environment and Development
ISBN: 978-1-84407-802-8; 978-1-84407-803-5;

PARTICIPATION, PARTNERSHIP AND GOVERNANCE OF PLACE

We started our session with a short and simple role play. Its purpose was to give definition to the term participation from the points of view of some of the principal actors in development, in order to reveal some of the conflicting agendas and also the complementarities. Moderating the dominance of one actor's agenda versus another, converging interests and negotiating priorities is one of the key roles of facilitation. The exercise served as an introduction to the practice of participation and sensitized participants to issues of power relations and differences in practice. It was also a useful vehicle for training facilitators in negotiation and conflict mediation techniques. In any case, it got everyone thinking, before I started talking.

We formed into mixed groups and designated a role to each group - an international NGO, a donor, the local authorities, municipal engineers, a community-based organization, and a local constituency of the political party in office. I asked each group to consider in respect to participation why they thought they needed it and when. Later, we would consider what each group might need to know before they start. What might get in the way of doing it and why? These questions were, of course, the participants' own questions derived from the first weeks of work and discovery on site and their own perception of the term and of themselves, which I now asked them to consider in groups.

After an hour or so of group discussion, I asked each to present their reflections in general before we got into more detail. What was participation and why did we need it? The responses were predictable and served to illustrate the range of definitions in current use, in relation to differences in purpose. Each group had conformed to stereotype, to their own silo of self-interest and occupation.

The NGOs were driven by ideals - by the' ... exercise of popular agency in relation to Development'.[1] Participation to this group was about community building, about sustaining livelihoods and tackling the symptoms and, where possible, the root causes of poverty. Their concerns were with rights, the right to citizenship and all the other rights enshrined in the UN Convention on Human Rights. They talked of reducing vulnerability, building community resilience

ლოებით ერთ საათში თითოეულს ვთხოვე თავიანთი ნააზრევი ჯერ ზოგადად გაეზიარებინათ ვიდრე დეტალებს ჩავუღრმავდებოდით. რას წარმოადგენს „მონაწილეობა” და რისთვის გვჭირდება? პასუხები მოულოდნელი არ ყოფილა, ძირითადად მთელი რიგი დეფინიციების ახლანდელი ინტერპრეტაციის ილუსტრირების მცდელობაში გამოიხატებოდა რათა მსჯელობის საგნის სხვადასხვა მიზანი და დანიშნულება წარმოეჩინათ. ყველა ჯგუფი პასუხობდა სტერეოტიპს, საკუთარ იზოლირებულ თვითდაინტერესებას და საქმიანობას.

არასამთავრობოებს იდეალები ამოძრავებდათ - „სახალხო აგენტის, შუამავლის როლი დეველოპმენტთან დაკავშირებით”[1]. ამ ჯგუფისთვის „მონაწილეობა” ნიშნავდა ადგილობრივი თემის განვითარებას, საარსებო წყაროების შენარჩუნებას და სიღარიბის სიმპტომების მკურნალობას, ან შეძლებისდაგვარად მიზეზების აღმოფხვრასაც კი. მათ განსაკუთრებით უფლებები ადარდებდათ, მოქალაქეობის უფლება და გაეროს ადამიანთა უფლებების კონვენციით განსაზღვრული სხვა უფლებები. საუბრობდნენ დაუცველობის შემცირებაზე, საზოგადოების გაძლიერებაზე და თემისთვის ხმის უფლების მიცემაზე. მათი მთავარი საზრუნავი პოტენციალის ზრდაში გამოიხატებოდა რათა სამოქალაქო საზოგადოებას შეძლებოდა მმართველობაში და ბაზრებში ეფექტურად მონაწილეობა. „მონაწილეობა”, მათი თქმით, ნებისმიერი სოციალურად გააზრებული დეველოპმენტის მაცოცხლებელი ძალაა, რომლის მობილიზაცია ადგილზე უნდა მოხდეს და ამავე დროს შესწევდეს ინსტიტუციონალური და პოლიტიკური გარდაქმნის უნარი.

როცა ჯგუფის ნააზრევის ღრმააზროვან შეჯამებას ტრადიციული ტაში მოჰყვა (განსხვავებული აზრის გამოთქმა ვერავინ გაბედა!), ერთ-ერთი ადგილობრივი კაცი მომიტრიალდა და ჩაილაპარაკა „მაფრთხობს მათი ოცნებები, იმიტომ რომ არც გონივრულია არც შესაძლებელი - ყოველ შემთხვევაში ჩვენთან არა”. რატომღაც ეს კაცი უფრო შეშინებული მეჩვენა, ვიდრე აღფრთოვანებული.

ბაზრები - ბაზრის ხელშეწყობა და ბაზრის ლიბერალიზაცია - ის მოტივია, რაც დონორებს ამოძრავებდათ. ამ ჯგუფისთვის „მონაწილეობა” ასპარეზის, თავისუფლების მიცემას ნიშნავდა ნებისმიერი შესაძლებელი ფორმალური თუ არაფორმალური სამეწარმეო საქმიანობის წასახალისებლად. სახელისუფლებო ორგანოები მათთვის ხელშემწყობები უფრო არიან და არა საქონლის და მომსახურების გამანაწილებლები. მათ ურჩევნიათ „ზრდის და კონკურენციის” ხელშეწყობა, მიწის, კრედიტების, სერვისების და სამშენებლო მასალების

and giving community voice. Their concern was with building capacity so that civil society could engage effectively in governance and markets. Participation, they said, was the life blood of all socially intelligent development, mobilized locally and transformative, institutionally and politically.

After the routine applause to a worthy summary (no one dared disagree!), a local man sitting next to me turned and muttered, 'Their dreams are punishing because they are not reasonable and not reachable - not here at least.' It was as if he felt threatened more than enlightened.

Markets - market enablement and market liberalization - drove the donors. Participation for this group was about giving space to encourage informal and formal enterprises wherever possible. Governments acted as enablers rather than principal providers of goods and services, preferring instead to 'stimulate growth and competition' to facilitate access to land, credit, services and building materials for small scale (community-based) enterprises, formal and informal.[2]

They talked of 'stakeholder' participation and not just 'community'. Participation, they said, improved the recovery of costs. It helped policymakers reach decisions that were equitable and efficient and widened choice. This in turn fed markets and stimulated growth.

Our group of politicians was keen to extend and consolidate their ability to govern - to help the poor but at least public cost and without alienating their political constituencies, mostly among the middle classes. For them, participation was central to the democratic reforms of public institutions - whether in education, health or housing. It was good for votes and for attracting aid. It was good for devolving responsibility but without devolving too much power. 'We want to involve people, but without losing control', someone said. I wondered to which rung of Arnstein's ladder they had ventured to climb![3]

For the local authority - their municipal engineers and others - participation was about improving efficiency in the operation and maintenance of services and utilities and the delivery of shelter. It was about partnerships, which took the load off municipalities and, again, contributed to improving governance. Their take on participation was aligned to definitions of partnerships - pragmatic and business like. 'An association between two or more persons, groups or organizations who join together to achieve a common goal that neither one alone can accomplish ... Each member agrees to contribute resources with the understanding that the possession or enjoyment of the benefits will be shared by all. Partners work hard to strengthen each other and to endure conflict and change, because they recognize that their shared goal extends beyond the reach of any one member.'[4]

None of this invokes the language of rights or the social imperatives of empowerment, nor is it intended to do so. However, implicit in their text is the mutual recognition of ownership, the pooling of resources, the building of resilience to endure con-

ხელმისაწვდომობის გაადვილება მცირე (თემის დონეზე) ფორმალური თუ არაფორმალური[2] მეწარმეებისათვის.

მათ იმსჯელეს „დაინტერესებულ მხარეთა" და არა უბრალოდ „საზოგადოების" მონაწილეობაზე. მონაწილეობა, მათი აზრით, ხარჯების უკუგებას აუმჯობესებს. იგი ეხმარება პოლიტიკური კურსის გამტარებლებს უფრო სამართლიანი და ეფექტური გადაწყვეტილებების მიღებაში და არჩევანს ამრავალფეროვნებს. ეს კი თავის მხრივ ბაზრებს ასაზრდოებს და ზრდას ხელს უწყობს.

პოლიტიკოსების ჯგუფი მოწადინებული იყო საკუთარი მმართველობის უნარი გაეფართოვებინა და გაეძლიერებინა - ღარიბებსაც დახმარებოდა მაგრამ სახელმწიფო ხაზინის მინიმალური დანახარჯით და თანაც საკუთარი პოლიტიკური მხარდამჭერებიც, ძირითადად საშუალო კლასიდან, არ დაეფრთხო. მათთვის „მონაწილეობას" გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა სახელმწიფო ინსტიტუტების დემოკრატიული რეფორმის პროცესისათვის, - განათლების, ჯანდაცვის თუ ბინათმშენებლობის სფეროში. ეს ამომრჩეველთა ხმებსაც მოუტანდათ და მეტ დახმარებასაც მიაღებინებდათ. გარდა ამისა, ეს კარგია პასუხისმგებლობის გადანაწილებისთვისაც, თანაც ზედმეტი უფლებამოსილების გადანაწილების გარეშე. „ჩვენ გვსურს ჩავრთოთ ხალხი მაგრამ კონტროლიც შევინარჩუნოთ", თქვა ერთ-ერთმა. ნეტა არნსტეინის კიბის, რომელ საფეხურს შეწვდნენ?[3] ვიფიქრე მე.

ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებისათვის - მერიის ინჟინრებისთვის და სხვებისთვის - „მონაწილეობა" სერვისების და კომუნალური სამსახურების მუშაობის და ტექ. მომსახურობის ეფექტურობის გაზრდაში და გარდა ამისა, თავშესაფრის უზრუნველყოფაში გამოიხატებოდა. მათი გაგებით ეს იყო პარტნიორობა, რომელიც მერიას ტვირთს შეუმსუბუქებდა და თანაც მმართველობის ეფექტურობას გაზრდიდა. მათი შეხედულება „მონაწილეობაზე" სხვადასხვა ფორმის პარტნიორობის ძალზე პრაგმატული და საქმიანი აღწერით შემოიფარგლებოდა „ორი ან მეტი პირის, ჯგუფის ან ორგანიზაციის გაერთიანება, რომელიც მიზნად ისახავს საერთო მიზნის მიღწევას, რასაც ვერცერთი მათგანი დამოუკიდებლად ვერ მიაღწევდა... თითოეული წევრი თანახმაა საერთო სარგებლობაში გადასცეს საკუთარი რესურსები დარწმუნებულია რა, რომ ამ რესურსების ფლობა და მათგან წარმოქმნილი სარგებელი გაზიარება ყველა წევრის მიერ მოხდება. პარტნიორებმა ძალა არ უნდა დაიშურონ ერთმანეთის გასაძლიერებლად და კონფლიქტების და სიტუაციის ცვალებადობის

flict and change, the sharing of aspirations, or at least of some objectives. Our community group took on an activist's stance, situated somewhere between the debate on tyranny and transformation. Their position is best summarized in Figure 6.1 (overleaf). To them, participation was ideological in purpose, political in substance, pragmatic in its outputs. The concept of partnership depolitizes participation, they said, and was no more or less than a neoliberal plot to get governments and their cohorts off the hook. Participatory processes had at once to meet the needs of community now, as well as the broader and more strategic objectives of 'social justice and radical political change' in order to guarantee citizenship, reduce poverty and tackle exclusion. 'Extending the concept of participation to one of citizenship also recasts participation as a right, not simply an invitation offered to the beneficiaries of development.'[5]

Figure 6.1 Poster produced during the Paris student demonstrations c.1968

ნახატი 6.1 ეს პოსტერი პარიზის სტუდენტთა დემონსტრაციების დროს შეიქმნა დაახლოებით 1968 წელს.

Source (წყარო): Arnstein, S.R. (1969) 'A Ladder Of Citizen Participation', Journal of the American Institute of Plannen, Vol. 35, No. 4, p. 21 7

Meanwhile, most times and whatever the debate, communities do participate in programmes, often initiated by outsiders, not because they agree with their high ideals or even the programme that these outsiders bring, but because if they do get

დასაძლევად, რადგან ითვალისწინებენ, რომ მათი ერთობლივი მიზანი, თითოეული მათგანის შეძლებას სცილდება”.[4]

აქ არსად არ იყო ნახსენები უფლებათა ან შესაძლებლობათა გაფართოების სოციალური იმპერატივი და ასეთი რამ არც იყო გათვალისწინებული. თუმცა მათ სიტყვებში თანაზიარობის, საერთო კუთვნილების ურთიერთაღიარება იგრძნობოდა, რაც რესურსების ერთად თავმოყრას, კონფლიქტებისა და სიტუაციის ცვალებადობის დასაძლევად უნარის გამომუშავებას, მიზანსწრაფვების ან, ყოველ შემთხვევაში, ზოგი ამოცანის ურთიერთგაზიარებას ითვალისწინებდა.

ადგილობრივი თემის წარმომადგენელთა ჯგუფმა აქტივისტური პოზიცია დაიკავა, სადღაც ტირანიასა და გარდაქმნას შორის. მათი პოზიცია ყველაზე კარგად გამოიხატება ნახატში 6.1.

მათთვის „მონაწილეობა” თავისი მიზნით იდეოლოგიური იყო, არსით პოლიტიკური, ხოლო შედეგებით პრაგმატული. მათი თქმით პარტნიორობის კონცეფცია „მონაწილეობის” დეპოლიტიზაციას ახდენს და არც მეტი არც ნაკლები ნეოლიბერალურ შეთქმულებას წარმოადგენს და ხელისუფალთა და მათი გუნდისთვის უსიამოვნების აცილებას ემსახურება. ახლა კი საჭიროა, რომ მონაწილეობითი პროცესები პასუხობდნენ საზოგადოების საჭიროებებს და უფრო ვრცელ და სტრატეგიულ ამოცანებსაც წყვეტდეს, როგორიცაა „სოციალური სამართლიანობა და რადიკალური პოლიტიკური ცვლილებები”, რათა შეიქმნას მოქალაქეობის გარანტია, შემცირდეს სიღარიბე და გადაიჭრას გარიყულობის პრობლემა. „მონაწილეობის კონცეფციის მოქალაქეობრიობაზე განვრცობით „მონაწილეობა” უფლებად გარდაიქმნება და აღარ რჩება უბრალოდ განვითარების ბენეფიციარებისთვის შეთავაზებულ მოწვევად”.[5]

ამავე დროს, ადგილობრივი თემები სხვადასხვა საკითხებთან დაკავშირებით მოწყობილ პროგრამებში, რომლებსაც ხშირად გარედან მოსული ადამიანები აწყობენ, ძირითადად მონაწილეობას იღებენ არა იმიტომ, რომ მათ მიერ გამოცხადებულ მაღალ იდეალებს იზიარებენ, ანდა თუნდაც გარედან მოსულების პროგრამები მოსწონთ, არამედ მათში მონაწილეობა რაღაცას შესძენთ, რაც, ყოველ შემთხვევაში, სულ უარაფრობას ჯობია.

როცა ჩემი ჯერი დადგა მელაპარაკა ძირითადი საკითხები უკვე მოცული იყო. ერთი ძველი პროექტორის და ჩემი ჩვეული რამოდენიმე გამჭვირვალე პლასტიკის დიაპოზიტივის დახმარებით შევეცადე შემეჯამებინა მსჯელობა და ზოგიერთი გამორჩენილი ადგილი შემევსო.

დავიწყე თეზისით, რომ დეველოპმენტში, სადაც არ უნდა იყო, რასაც არ უნდა აკეთებდე და როგორ, „მონაწილეობა” ცენტრალურ როლს ასრულებს ნებისმიერი პროგრამის თუ პროექტის დაგეგმვისას. შემდეგ მცირეოდენი ისტორიული ექსკურსი გავაკეთე: ყველას შევახსენე, რომ წარსული დროის რეფორმატორები, გედესი და ჰოვარდი, რომელთაგან არცერთი არ ყოფილა ინჟინერ-მგეგმავი (გედესი ზღვის ბიოლოგი იყო, ჰოვარდი - სტენოგრაფისტი), დაგეგმარების მათეული იდეალების ცენტრში ადამიანებს და „სოციალურ ქალაქს” აყენებდნენ.

მაგალითად, გედესის სისხლხორცეული პოზიცია იყო, რომ „უბრალო მოქალაქე უნდა ხედავდეს და გააზრებული ჰქონდეს საკუთარი ქალაქის შესაძლებლობები”[5]. მისი თქმით „აღსრულება, რომ მოხდეს მმართველობა თემის მოქმედმა ორგანომ უნდა შეითავსოს. როგორ? პირდაპირი ქმედების ჩვეულების დანერგვით და არა ვინმეს მიერ შუამავლობის ლოდინით”.

შემდეგ იყო ჰოვარდი სოციალური ქალაქის მისეული ხედვით და აკვიატებით, რომ ხვალინდელი ახალი ქალაქები მათ მცხოვრებთა საერთო საკუთრება უნდა იყოს და მიწის ღირებულების ზრდას მათთვის უნდა მოჰქონდეს სარგებელი და არა უძრავი ქონების სპეკულანტებისათვის და გამოიყენებოდეს საზოგადო და ერთობლივი მიზნებისათვის.

გათავისება, პირდაპირი ქმედება, მმართველობა და თემი, საერთო კეთილდღეობა - მართლაც მაღალი იდეალებია, ისეთი შეგრძნებაა თითქოსდა ისევ მივუბრუნდით მსჯელობას „მონაწილეობის” რაობაზე დიზაინის და დაგეგმარების პროცესის მნიშვნელობის და ღირებულების ძიებისას.

გავაგრძელე ჩვენი საგნის ჩემს მიერ ამოჩემებული განმარტების განვრცობა. იგი არც ტირანულია და არც აშკარად რეფორმისტული, ყოველ შემთხვევაში ერთი შეხედვით არა. „მონაწილეობა” უფლებამოსილებასთან ერთად პასუხისმგებლობის აღებას ნიშნავს და სხვა დაინტერესებულ მხარეებთან პარტნიორობაში ხორციელდება საერთო მიზნების მისაღწევად. გარდა ამისა მას ყველა ის დანარჩენი თვისება აქვს, რაც ყველა დანარჩენმა მონაწილემ აღნიშნა: პასუხისმგებლობა, რადგან „მონაწილეობას” თან მოყვება უფლებებიც და აგრეთვე ვალდებულებებიც. უფლებამოსილება, რადგან საკმაო დოზით კონტროლისა და მიზანდასახულობის გარეშე ვერ მიაღწევ გათავისებას, ხოლო გათავისების გარეშე ნიადაგს აცლი საკუთარ მიზანსწრაფვას, ყოველ შემთხვევაში ხანგრძლივვადიან პერსპექტივაში; და ბოლოს პარტნიორობა, რადგან იგი ითხოვს თანამშრომლობას არა მხოლოდ

საჭიროებათა დასაკმაყოფილებლად, არამედ გიბიძგებს მოკავშირეების ძებნისაკენ როგორც ვერტიკალურ ღერძზე სხვა უფლებამოსილებებს შორის, ასევე ჰორიზონტალურად საკუთარ კომპეტენციებთან, რასაც საბოლოოდ შეუძლია პოლიტიკოსებზეც და პოლიტიკური კურსის განსაზღვრაზეც მოახდინოს გავლენა და გაძლიერებას და გარდაქმნას შეუწყოს ხელი.

თუმცა უნდა გვახსოვდეს, რომ „ ...გაძლიერებაც და გარდაქმნაც არა მხოლოდ „მონაწილეობისთვის" ასპარეზის მიცემას გულისხმობს, მოქალაქეობრიობის რაობაზე ღიად სამსჯელოდ... არამედ ყოველდღიურ, უფრო პროზაულ გარდაქმნასაც არ უნდა ივიწყებდეს: გაათავისუფლოს ადამიანი წყლისთვის რიგში დგომისა და შემდეგ მისი ზიდვისგან, ყანის თოხნისაგან, ყოველდღიური სარჩოს მისაღებად ნაცნობობაზე ან მფარველზე დამოკიდებულებისაგან, ანდა ავადმყოფობის გამო მკურნალობის ხარჯების უსაშველო ტვირთისგან... „მონაწილეობის" ცნების გარდაქმნა რადიკალურ და პოლიტიკურ მოქალაქეობრიობად... „მონაწილეობის" საფასურს ერთი ხელის მოსმით ვერ მოგვაშორებს... მოკლევადიანი გადასახედიდან, (ღარიბებისთვის) უთანასწორო დამოკიდებულებასთან შეჭიდებამ, შეიძლება იმდენი უარყოფითი მოიტანოს, რომ მიღებული შეღავათები გადაწონოს".[7]

გავიხსენე ქალაქის და სოფლის ღარიბთა ფედერაციის (FEDUP) წარმომადგენლის, როზა მულოკოანეს მიმართვა გაერო-ჰაბიტატის მმართველი საბჭოსადმი 2007 წელს: „ნუ გვიწოდებთ ბენეფიციარებს" თქვა მან. „ნუ გვიწოდებთ საბოლოო მომხმარებლებს. ჩვენ გვსურს თქვენს პარტნიორებად ვიწოდებოდეთ. ჩვენ გვსურს თქვენს პოლიტიკაში ჩვენი წვლილიც იყოს... თუ თქვენს პოლიტიკაში ჩვენს იდეებს არ ჩართავთ ეს იქნება უბრალოდ ლამაზი პოლიტიკა, როგორც ლამაზი ქალი უქმროდ."

ვიცით, რომ „მონაწილეობითი" მუშაობა დამოკიდებულია იმაზე, რომ თუ რაიმეს გაკეთებას ცდილობ და თუ რაიმეს მიღწევა შეგიძლია ეს პირდაპირ კავშირში უნდა იყოს შენს გარემოსთან. მისი, როგორც იდეალის ისტორია და განვითარება ირჩევა ჰიკის და მოჰანის მშვენიერ წიგნში „მონაწილეობა", აქვე განხილულია მისი ტრანსფორმაციული ღირებულებები ძალთა ურთიერთქმედებისას და პოლიტიკის განსაზღვრისას „სახალხო რწმუნების" მობილიზაციის გზით. მაგრამ ვიკითხოთ, რა პრაქტიკული ღირებულება აქვს „მონაწილეობას": რისთვის გვჭირდება იგი?

ჩვენ უკვე დავრწმუნდით, რომ ადგილობრივი თემების ჩვეულ ინტერესებში და სხვა

involved they might just get something, which, after all, is better than nothing' By the time it was my turn to talk, most of the ground had already been covered. With the help of an ageing overhead projector and a few of my usual plastic overhead transparencies, I tried to summarize and fill in some of the gaps.

I started with an assumption that wherever you were, whatever you did and however you did it in development work, participation is central to all planning of programmes and projects. I then reflected on a snapshot of history reminding everyone that the early reformers, Geddes and Howard, neither of whom happened to be planners (Geddes was a marine biologist, Howard a stenographer) placed people and the 'Social City' at the heart of their ideals for planning.

Geddes, for example was vitally concerned 'that the ordinary citizen should have a vision and comprehension of the possibilities of his own city'.[6] 'He said that 'for fulfilment there must be a reabsorption of government into the body of the community. How? By cultivating the habit of direct action instead of waiting on representative agencies.'

And then there was Howard with his vision of the social city and his insistence that the new cities of tomorrow should be the common property of the inhabitants and that the increase in land values should belong to them and not to property speculators, to be used for their common and cooperative purpose.

Ownership, direct action, governance and community, the common good - high ideals indeed, ideals it seemed we had returned to in our discussions on participation, in search of meaning and value in design and planning.

I went on with a definition I like, neither tyrannical nor seemingly transformative, notat first. Participation is about taking responsibility with authority and in partnership with other stakeholders in pursuit of common goals. And it is everything else that everyone else had said already. Responsibility, because with participation come rights and also obligations. Authority, because without a large measure of control and self-determination, you cannot have ownership and without ownership you undermine commitment, over the longer term at least. And partnership, because it demands cooperation, not just to deliver on needs but also to forge alliances vertically with other authorities and horizontally with your own, which in time can influence politics or policy and which can both empower and transform.

But we should be aware that ' ... empowerment and transformation require not just the opening up of participatory spaces to debate transparently citizenship ... but also the more prosaic transformation of everyday life: relief from the burden of queuing for and carrying water, of hand tilling fields, of dependence on relations, of patronage for daily subsistence, of the burden of care imposed by diseases ... Transforming the notion of participation into one of a

დაინტერესებულ მხარეებში გარკვევა კარგი საშუალებაა საჭიროებათა განსაზღვრისათვის - ანუ სასურველის და აუცილებლის კომბინაციაა. ამ გზით ინტერესების დაახლოება ხდება და არა მათ მართებულობაში ეჭვის შეტანა. თანაც ეს ზუსტი ინფორმაციის მოპოვების შესაძლებლობაა. უფრო სწორად ეს ინფორმაცია სარგებლობას იძენს სხვადასხვა დაინტერესებული ჯგუფის მიერ შემოთავაზებული ინტერპრეტაციის ციკლურ პროცესში გამოვლისას.

ხშირად უთქვამთ, რომ ყველაზე უარესი რამ პროექტის დაგეგმარებისას ამოცანის არასწორად ანდა არასრულყოფილად ჩამოყალიბებაა. ამას ისეთ გადაწყვეტილებებამდე მივყავართ ხოლმე, რომლებიც სიმპტომებს მკურნალობს და არა სიღრმისეულ მიზეზებს ეჭიდება, კოსმეტიკურ ზომებს გვთავაზობს, პრაქტიკულს მაგრამ არა სტრატეგიულს. ამიტომ ინფორმაციის ინტერპრეტაცია ანუ ტრიანგულაცია ამ გაგებით ძალზე მნიშვნელოვანია.

იყო ასეთი შემთხვევა, ადგილობრივი თემი დასახლებაში გარე განათების გამოსწორებას გვთხოვდა უბედური შემთხვევების შესამცირებლად. ჩვენი თავდაპირველი რეაქცია იყო მეტი ლამპიონი დაგვეყენებინა. მაგრამ თურმე ეს ადამიანები უბედურ შემთხვევებში ქუჩურ ძალადობას გულისხმობდნენ და არა საგზაო ანდა საწარმოო ტრავმას. ჩვენთვის ეს გაკვეთილი გახდა ქალებთან, ბავშვებთან და ეთნიკურ უმცირესობათა წარმომადგენლებთან საუბრისას. დაუცველთა ამოცნობა, გარიყულობის გათვითცნობიერება და შიშის შემცირება ჩვენგან საპასუხო ქმედებების მთელ წყებას ითხოვდა, რაც უფრო ხანგრძლივვადიანი, უფრო სტრატეგიული უნდა ყოფილიყო. ქუჩის ლამპიონები, თუ მარტო ამით შემოვიფარგლებოდით, სწორედ კოსმეტიკური ზომები იქნებოდა საჭირო მაგრამ არასრულყოფილი პასუხი იმ პრობლემებზე, რომლებიც მოგვიანებით ნათლად დავინახეთ და დავადგინეთ.

„მონაწილეობითი" პროგრამები დაგეგმარების ადრეულ ეტაპებზე აგრეთვე ხელს გვიწყობს ძალაუფლებისათვის ანდა რესურსებისათვის მოპაექრე ჯგუფებს შორის პოტენციური კონფლიქტის სფეროების დადგენაში, ეხმარება ადამიანებს გამომგონებლური ნიჭის გამოვლენაში ისეთი პრობლემების გადასაწყვეტად, რაც შეიძლება ექსპერტების უნარს აღემატებოდეს. ისინი შესაძლებელს ხდიან „... სამყაროს ალტერნატიული მოდელების აგებას, სოლიდარობის ქსელების გაშლას და ადამიანებს საკუთარი ცოდნისა და უნარის რწმენას უნერგავენ და ამასთან ერთად უფლებებითაც აღჭურვავენ".[8]

„მონაწილეობითი" მუშაობა ამცირებს საradicalised and political citizenship ... doesn't suddenly do away with the costs of participation ... In the short term, the disadvantages (to the poor) of confronting unequal relations on which they depend, may simply outweigh the costs of acquiescence."[7]

I recalled the plea made by Rose Mulokoane of the South African Federation of the Urban Poor (FEDUP), addressing the UNHabitat Governing Council in 2007: 'Don't call us beneficiaries', she said. 'Don't call us end-users. We want to be your partners. What we want you to do is to include our inputs in your policy ... If you don't include our ideas in your policies, it will be just a beautiful policy, like a beautiful lady without a husband to marry.'

We now know that the process of participatory work depends on what you are trying to do and what you can achieve relative to where you are. Its history and development as an ideal is already reviewed in Hickey and Mohan's excellent book Participation, as have its transformative values in power relations and policies through the mobilization of 'popular agency'. But what of the practical values of participation: why do we need it?

We have already seen that working across the usual interests of communities and other stakeholders is a good way of defining needs - that combination of desire and necessity. It's a good way of converging vested interests rather than contesting their legitimacy, and of getting accurate information. That is, information made useful through a cyclical process of interpretation offered by different interest groups.

It is often said that there is no greater evil in project planning than a problem misstated or stated in a way that is incomplete. It leads one in search of solutions that wind up tackling symptoms rather than root causes, to 'Band Aid' interventions that may be necessary in the short term - practical but not very strategic. The interpretation or triangulation of information is important in this respect.

In one example, there was a demand from community to improve the lighting in their settlements and so reduce accidents. Our first response was more street lights. But the accidents people referred to were largely associated with violence, as it turned out, rather than vehicular or work related. And it was mostly in our discussions with women, children and ethnic minorities that this emerged. Targeting the vulnerable, understanding exclusion and mitigating fear were all primary causes of insecurity and demanded a bundle of responses, more long term, more strategic. Street lights, on their own, are Band Aid interventions, necessary but incomplete in response to the problems as later discovered and defined.

Participatory programmes, in the early stages of planning, also help identify areas of potential conflict among groups vying for power or competing for resources. They help tap the ingenuity of people to discover ways of solving problems that may not be a part of the expert repertoire. They enable '...the construction of alternative versions of the world, to fash-

ხელმწიფოზე თუ სხვადასხვა ორგანიზაციაზე დამოკიდებულებას და შეიძლება შექმნას პირობა ახალი ტიპის ორგანიზაციების შექმნისათვის და პროცესის უწყვეტობაც უზრუნველყოს მას შემდეგ რაც გარედან მოსულები ასპარეზს დატოვებენ. ამის კარგი მაგალითია ქალთა ბანკი და სხვა არაფორმალური წამოწყებები მსოფლიო მასშტაბით.

თუმცა ისმის კითხვა: ვინ იწყებს ამ პროგრამებს და რა მოსაზრებით? ვინ პოულობს მათგან რეალურ სარგებელს? და რა წინაპირობები უძღვის წარმატებას?

უდავოა, რომ ეფექტური „მონაწილეობის" ერთ-ერთი ძირითადი წინაპირობაა ძლიერი ადგილობრივი ორგანიზაციის არსებობა. ადგილობრივ ჯგუფებში აღნიშნული პოტენციალის განვითარება წარმოადგენს, ერთის მხრივ, „მონაწილეობითი" საქმიანობის საბაბს, ხოლო, მეორეს მხრივ მის შედეგს. ამავე დროს, უკვე ჩამოყალიბებულ ორგანიზაციებთან დაკავშირება შეიძლება ხელს აძლევდეს იმათ ვინც სწორედ იმ ძალაუფლებას ჩაბღაუჭებია, რომელსაც მავანნი შერყევას უპირებენ, რათა იმ ადამიანთა ჩართულობას მიაღწიონ, ვისაც, წინააღმდეგ შემთხვევაში, გარიყვას უპირებენ. კეთილი პოლიტიკური ნება, პრობლემების გათავისება, ნდობის ამაღლება, ფართო წარმომადგენლობის უზრუნველყოფა - არა მხოლოდ ფიზიკური დასწრების სახით, არამედ ხმის უფლების მინიჭებითაც - სწორედ ის წინაპირობებია, რისი კულტივირება გვმართებს, რათა ჩვენმა ძალისხმევამ მდგრადი ხასიათი მიიღოს ხანგრძლივვადიან პერსპექტივაში. მნიშვნელოვანია, რომ „მონაწილეობითმა" საქმიანობამ ხელშესახები შედეგები მოიტანოს დროთა განმავლობაში, რისი მომსწრეც გავხდით წინა მუშაობისას, იმგვარად, რომ ნდობა და რწმენა შენარჩუნდეს. მაგრამ საკითხავია, რა უნდა ვიცოდეთ, ან ყოველ შემთხვევაში, რას უნდა ვუფრთხილდეთ, სანამ დავიწყებდეთ?

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით ჩვენ უნდა გავერკვეთ თემის ტიპსა და სტრუქტურაში და არსებულ ორგანიზაციებსა და იერარქიებზე. როგორ დავუკავშირდეთ ქსელში გაერთიანებულ თემებს, იმის გათვალისწინებით, რომ ისინი უფრო ქალაქებში მოიძევება ვიდრე ადგილობრივ დონეზე? როგორ ვიპოვოთ საერთო ენა იმ ადამიანებთან ან ორგანიზაციებთან, რომლებიც აქ დროებით არიან, ანდა თავს დროებით მდგმურებად მიიჩნევენ და მათი გულისთქმა და საკუთარი სახლის შეგრძნება სხვა ადგილებთანაა დაკავშირებული მიუხედავად იმისა, რომ აქ 20-30 წელი დაყვეს? ვინ არის ჩართული და ვინ გამორიყული? რისი შედეგია ეს, საკუთარი არჩევანის,

ion networks of solidarity, and build people's confidence in their own knowledge and capabilities and with it a sense of entitlement'.[8]

Participatory work reduces dependencies on state or other organizations and can create the opportunity for new kinds of organizations to emerge, providing continuity, once the outsiders pull out. The Women's Bank, and all other informal enterprises worldwide, are good examples.

The question throughout, however, is who initiates these programmes and why? Who really benefits? What are some of the conditions that ensure success?

Unquestionably, one of the key conditions to effective participation is strong local organization. Building that capacity among local groups to become effective partners is both a reason for, and an outcome of, participatory work. At the same time, engaging with already established organizations may be playing into the hands of the very people whose hold on authority one is trying to disturb, in order to encourage inclusion of others who may be excluded. Political goodwill, ownership of problems not just solutions, finding a common cause and engineering common goals, building trust, ensuring good representation - not just in presence but also in voice - are all conditions to cultivate so that efforts can be sustained over the long term. Importantly, participatory work must produce tangible results progressively, as we have seen in our earlier work, so that trust and confidence can be maintained. But what do we need to know, or at least beware of, before we start?

In all these respects, we do need to know something of the type and structure of community and of existing organizations and hierarchies. How do we engage with communities that are networked, as they mostly are in cities, rather than place based? How much can you engage with people and organizations who are either transient or see themselves as transient, and whose aspirations and sense of home are, therefore, elsewhere, even if they have been in place for 20 or 30 years? Who is included and who is excluded? Is it by choice, necessity or coercion? None of this will become obvious, although it may be evident before you start, which is why starting is a good way of finding out. Flexibility, group work and intermixing, stakeholder analysis of key actors and conflict analysis are all useful tools in this respect. My preferred tools and routines are diagrammed below.

Whether in workshop format or otherwise, I asked a variety of groups - at first based on gender, age, ethnicity, and later perhaps by trade or occupation, and later still based on location in their settlement - each to consider who were the primary, secondary or external stakeholders and what each group thought would be their interests, influence (authority) and priority with respect to upgrading, housing or infrastructure improvement. And then, who might we partner with - who can help, when and how?

აუცილებლობის თუ ძალდატანების? არცერთ ზემოთ დასმულ კითხვაზე პასუხი ბოლომდე ნათელი არა არის მიუხედავად იმისა, რომ თავიდან შეიძლება თავისთავად ცხადი გვეჩვენებოდეს. ამიტომაც პროცესის დაწყება შეიძლება კარგი საბაბი იყოს ამაში გასარკვევად. მოქნილობა, ჯგუფური მუშაობა და შერწყმა, ამასთან დაკავშირებით ჩვენთვის სასარგებლო ინსტრუმენტებია დაინტერესებულ მხარეთა, ძირითად მოქმედ პირთა და კონფლიქტების ანალიზი. მე, პირადად, უპირატესობას ვანიჭებ ქვემოთ მოცემულ ინსტრუმენტებსა და მეთოდებს.

სემინარის ფორმატში და სხვა საშუალებების გამოყენებით მე თხოვნით მივმართე სხვადასხვა ჯგუფებს - თავდაპირველად, სქესის, ასაკის და ეთნიკური ნიშნით, შემდეგ, მათი პროფესიისა და საქმიანობის გათვალისწინებით, და ბოლოს მათი საცხოვრებელი ადგილიდან გამომდინარე - რათა თითოეულ მათგანს ემსჯელა იმაზე, თუ ვინ იყვნენ ძირითადი, მეორადი და გარეშე დაინტერესებული მხარეები და თითოეული ჯგუფის აზრით როგორი შეიძლება ყოფილიყო მათი ინტერესები, გავლენა (ავტორიტეტი) და პრიორიტეტი განახლების, საცხოვრებელი პირობების და ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებასთან დაკავშირებით. გარდა ამისა, ვისთან შეიძლება გვქონოდა პარტნიორული ურთიერთობები - ვის, როდის და როგორ შეიძლება დავხმარებოდით? მე შემეძლო იგივე გამეკეთებინა პოტენციური კონფლიქტის ანალიზის დროსაც. რა თავსებადობები არსებობდა ძირითადი მონაწილეების - მთავრობის, არასამთავრობო კერძო სექტორის და დონორების და მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფების ქცევასა და მიზნებს შორის?

დაინტერესებულ მხარეთა ანალიზი			
	ინტერესები	პროექტზე ინტერესთა პოზიტიური(+) ან ნეგატიური(-) ზეგავლენა	ინტერესთა ფარდობითი პრიორიტეტები
მთავარი დაინტერესებული მხარეები			
მეორადი დაინტერესებული მხარეები			
გარეშე დაინტერესებული მხარეები			

დაინტერესებული მხარე: პირები, ჯგუფები ან ინსტიტუციები, რომლებიც დაინტერესებული არიან პროექტით. ძირითადი დაინტერესებული მხარეები წარმოადგენენ საბოლოო - დადებითი ან უარყოფითი ზემოქმედების ქვეშ მყოფ პირებს. მეორადი დაინტერესებული მხარეები წარმოადგენენ შუამავლებს დახმარების გაწევის პროცესში.

ინტერესები: აკავშირებს თითოეულ დაინტერესებულ მხარეს პრობლემასთან, რომლის გადაჭრასაც ცდილობს პროექტი.

გავლენა: ზემოქმედება, რომლის საშუალებითაც დაინტერესებულ მხარეებს შეუძლიათ დაიყოლიონ ან აიძულონ სხვები მიიღონ გადაწყვეტილებები და მიმართონ გარკვეულ ქმედებებს.

მნიშვნელობა: უპირატესობა, რომელიც ენიჭება პროექტით დაინტერესებული მხარეების მოთხოვნილებებისა და ინტერესების დაკმაყოფილებას.

ნახატი 6.2 დაინტერესებული მხარის ანალიზის საფუძვლის მოდელი

წყარო: უცნობია

კონფლიქტის ანალიზი: კვადრატი

კონფლიქტების სავარაუდო სამუშაო დეფინიცია შემდეგია: ურთიერთობა ორ ან მეტ მხარეს შორის, რომლებსაც აქვთ, ან ფიქრობენ, რომ აქვთ შეუთავსებადი მიზნები.

იმისათვის, რომ უკეთ გავიგოთ, თუ რას წარმოადგენს კონფლიქტი, იგი საშუალებას გვაძლევს აღნიშნულ დეფინიციაში ყურადღება გავამახვილოთ ორ ელემენტზე: ქცევაზე (რომელიც მთავარია ნებისმიერ ურთიერთობაში) და მიზნებზე (ის, რისი მიღწევაც გსურთ). ქვემოთ წარმოდგენილი მოდელი განსაზღვრავს სახვადასხვა სახის კონფლიქტებს ამ ორი ელემენტის საფუძველზე. სიტყვა „თავსებადი" ნიშნავს „ჰარმონიაში მყოფს"; სიტყვა „შეუთავსებადი" ნიშნავს „ურთიერთსაწინააღმდეგოს", ან „საპირისპიროს".

მიზნებისა და ქცევის თავსებადობა

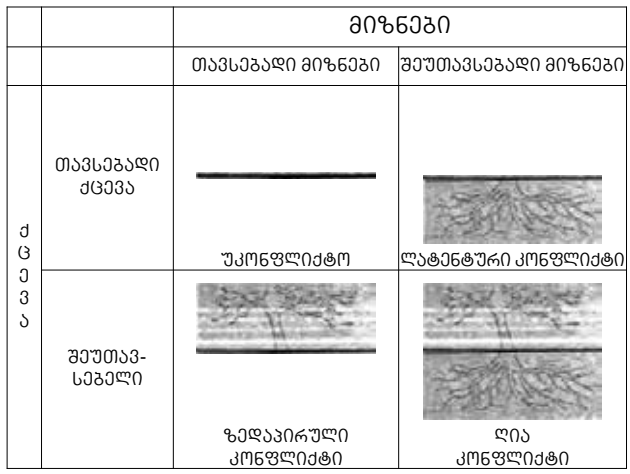

ნახატი 6.3 კონფლიქტის ანალიზი
წყარო: კონფლიქტზე რეაგირება (კრ)

რა შეუთავსებლობები არსებობდა? ვინ ვისთან ითანამშრომლებდა და ვის შეეძლო პროგრესის შეფერხება? რა უნდა შეცვლილიყო ქცევაში და მიზნებში? შემდეგ, რა შეიძლებოდა ყოფილიყო მონაწილეებს შორის პარტნიორობის შედარებითი უპირატესობები და რისკები და სავარაუდოდ სად შეიძლება არსებულიყო კონფლიქტები? როგორ იქნებოდა შესაძლებელი ამ კონფლიქტების მართვა?

მონაწილეებში გარკვევა „მონაწილეობითი” საქმიანობის მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. მათ მიერ პროექტისათვის მოტანილი სარგებლობის და შექმნილი საფრთხეების ცოდნა საშუალებას გვაძლევს ხელი შევუწყოთ პარტნიორობის განვითარებას და დავამსხვრიოთ სტერეოტიპები. საერთო თვალთახედვების ჩამოყალიბება, რისკების და ორმხრივი სარგებლობის გაზიარება, ფულადი და არაფულადი წვლილის გააზრება, ხელისუფლების და პასუხისმგებლობის განაწილება, და ანგარიშვალდებულება - ყველაფერი ეს პარტნიორობის განმსაზღვრელი და განმასხვავებელი ფაქტორებია, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ „მონაწილეობითი” საქმიანობის პრაქტიკული განხორციელების საქმეში.[9]

დასასრულს, საჭიროა გამოვიჩინოთ დელიკატურობა გადაწყვეტილების მიღების კულტურის მიმართ ნებისმიერ კონტექსტში - საზოგადოებრივ პრაქტიკაში ხშირად ფეხმოკიდებული იერარქიის ან ავტორიტეტის პატივისცემის, იმ დროისა და მცდელობების მიმართ, რომლებიც იქ ხმარდება გადაწყვეტილების მიღებას. რამდენიმე წლის წინ, ეგვიპტეში ურბანული განახლების პროექტზე მუშაობის დროს, მე შეხვედრაზე შევუთანხმდი ურბანულ პროგრამებზე პასუხისმგებელ ფიზიკური დაგეგმარების გენერალური ოფისის დირექტორს (ფდგო). შეხვედრა დანიშნული იყო 9:00 საათზე და სავარაუდოდ უნდა დასრულებულიყო 10:00 საათზე. განსახილველი საკითხების დღის წესრიგი იყო გარკვეული და ზუსტი: მოცემულ მომენტში მიმდინარე სამუშაოს მიმოხილვა, ჩვენს მიერ დაწყებული პროცესის სანქციონირება და გაგრძელებასთან დაკავშირებული კონსულტაციები. მას დიდი კაბინეტი ჰქონდა, რომლის ერთ ბოლოში იდგა მუხის მძიმე სამუშაო მაგიდები, სიმბოლური დროშები და სამახსოვრო საჩუქრები - მაგრამ არანაირი ქაღალდები ან სამუშაო გარემოზე მიმანიშნებელი სხვა რაიმე ატრიბუტები, ხოლო მეორე მხარეს ტყავის დივანი მასზე მსხდომი ორი ადამიანით და სათათბირო მაგიდა და მის ირგვლივ მოთათბირე კიდევ სამი პერსონა.

დავჯექი, გავაბით საუბარი, მოგვართვეს ჩაი. იგი, დროდადრო, პარალელურად მიმდინარე ორ სხვა თათბირზე შერბოდა. დისკუსია, რომლის დროს ჩვენ ერთი თემიდან მეორეზე გადავდიოდით, ზოგად ხასიათს ატარებდა - ეხებოდა საერთაშორისო დახმარების პოლიტიკას, ეგვიპტის მიერ კემპ დევიდის ხელშეკრულების დაცვას, იგი მეკითხებოდა ჩემს ერაყულ წარმოშობაზე, არაბულის არასრულყოფილ ან სრულ არცოდნაზე, ქაიროში გატარებულ ოთხ წელიწადზე როცა ბავშვობისას ზამალეკში ვცხოვრობდით. იგი გამოთქვამდა სა-

Stakeholders Analysis			
	Interests	Influence impact of interest on the Project Positive (+) or Negative (-)	Relative Priorities of Interest
Primary Stakeholders			
Secondary Stakeholders			
'External' Stakeholders			

Stakeholder: *Persons, groups or institutions with interests in a project. Primary stakeholders are those ultimately affected, either positively or negatively. Secondary stakeholders are the intermediaries in the aid delivery process.*

Interests: *Relate each stakeholder to the problems which the project is endeavouring to address.*

Influence impact: *The extent to which stakeholders are able to persuade or coerce others into making decisions, and following certain courses of action.*

Importance: *The priority to be given to satisfying stakeholders' needs and interests through the project.*

Figure 6.2 *A sample framework for doing stakeholder analysis*

Source: *unknown.*

I might do the same with analysing potential conflict. What were the compatibilities in behaviour and goals between key actors - government, non-government private sector and donors and all the factions which make up communities?

ANALYSING CONFLICT:
THE SQUARE

A possible working definition of conflict is: a relationship between two or more parties who have, or who think they have, incompatible goals.

In order to understand more deeply what conflict is, it can help to focus on two elements in this definition: behaviour (which is basic to any relationship) and goals (what you wont to achieve). The model below identifies different kinds of conflict according to these two elements. The word "compatible" means "in harmony with"; the word "incompatible" means "clashing", or "in opposition to".

COMPATIBILITY OF GOALS AND BEHAVIOUR

		GOALS	
		COMPATIBLE GOALS	INCOMPATIBLE GOALS
BEHAVIOUR	COMPATIBLE BEHAVIOUR	NO CONFLICT	LATENT CONFLICT
	INCOMPATIBLE	SURFACE CONFLICT	OPEN CONFLICT

Figure 6.3 Analysing conflict
Source: Responding to Conflict (RTC)

კუთარ აზრს ქაიროში ურბანული დაგეგმარებასთან დაკავშირებული სირთულეების, მათ შორის, ტრანსპორტის და საცხოვრებელი პირობების, არაოფიციალური მშენებლობის საფრთხეების, სასოფლო-სამეურნეო მიწების უკანონო განაწილების და გასხვისების ირგვლივ და მისი სამომავლო ხედვების შესახებ.

ოთახში მყოფი სხვა პირები გვისმენდნენ და ერეოდნენ ჩვენს საუბარში, გვთავაზობდნენ საკუთარ აზრს ან გვაწვდიდნენ ინფორმაციას. დროდადრო, დირექტორი რაიმე ფაქტის ან თვალსაზრისის დადასტურების მიზნით წამოიყვირებდა. შემდეგ, მოჰქონდათ ჩაი. ჩვენ ვიცავდით ჩემს მიერ შემოთავაზებულ დღის წესრიგს, მაგრამ არა ისე, როგორც მე მქონდა დაგეგმილი. მისი რეაქცია სამომავლო ნაბიჯებზე იყო ზოგადი და განზოგადებული, თითქოს იმეორებდა კონფუცის სუტყვებს: "ნურასოდეს დაკარგავთ საღად აზროვნების უნარს!

საკუთარი სტატუსის დამკვიდრებამ, ჩემი პატივისცემის მოპოვებამ, ჩემს შესახებ გარკვეული შთაბეჭდილების შექმნამ და ჩვენს საუბარში ჩართული კოლეგების აზრის გათვალისწინებამ კონკრეტიკაზე გაიმარჯვა. ჩვენ ორივემ კარგად ვუწყოდით, რომ ბევრი საკითხი განუხილველი დაგვრჩა, მაგრამ ჩვენს შორის კარგი სამუშაო ურთიერთობა ჩამოყალიბდა ურთიერთპატივისცემისა და ერთდროულად უნდობლობის ხარჯზე. გადაწყვეტილებები იშვა მოგვიანებით, რომელიც ნასაზრდოები იყო ჩვენს მიერ მოპოვებული ჯილდოებით: ჩემთვის კარიერით, მისთვის კი მერის თანამდებობის მოპოვებით.

„მონაწილეობასთან" დაკავშირებული ჩვენი ბოლო შეკრებისათვის ჩვენ კვლავ ჩამოვყალიბდით ჯგუფებად და ყოველი მხრიდან კოლექტიურად განვიხილეთ დღემდე პრაქტიკაში არსებული „მონაწილეობით" საქმიანობასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობები და შეზღუდვები. მათი დიდი ნაწილი იყო პროგნოზირებადი და მოცემული მომენტისათვის კარგად ცნობილი - და მაინც პრაქტიკაში გამოირჩეოდა სისტემური ხასიათით. „მონაწილეობა" შეიცავს საფრთხეებს პროფესიონალური თვალსაზრისით და ნაკლებად წამახალისებელია არქიტექტორებისთვის და ინჟინრებისთვის. მას დისონანსი შეაქვს სპეციალისტების სამუშაო რუტინაში. ადამიანები ხელს უშლიან შემოქმედებით საქმიანობას, არეულობა შეაქვთ სამუშაო პროცესში. ამას ყველაფერს სჭირდება გარკვეული დრო, იგი წარმოშობს მოლოდინებს, რომლებიც ვერასოდეს ვერ გამართლდება და ნაკლებად ეფექტურია. ზოგიერთებმა, კერძოდ, ჯგუფის წევრმა მთავრობის ოფიციალურმა პირებმა განაცხადეს, რომ „მონაწილობა" სახიფათოა პოლიტიკური თვალსაზ-

What were the incompatibilities? Who could work with whom and who might get in the way of progress? What would need to change in behaviour or goals? Later, what would be the comparative advantages and risks of any partnership between actors, and where were there likely to be conflicts? How might these conflicts be managed?

Knowing the actors is an important prelude to participatory work. Knowing the advantages and risks they bring to project work helps build cooperation and break down stereotypes. Finding the common ground, sharing risks and mutual benefits, understanding both monetary and non-monetary contributions, sharing authority, responsibility and being accountable - all distinguish and define partnerships and are key to the practical implementation of participatory work.[9]

Finally, one needs to be sensitive to the culture of decision making in any one context - the respect for hierarchy or authority often embedded in social practices, the time and steps it takes to reach a decision. Some years ago, while working in Egypt on urban upgrading, I had arranged a meeting with a director of the General Office of Physical Planning (GO PP) who was responsible for urban programmes. I had scheduled a meeting at 9am and expected to be out by 10 am. My schedule of issues for discussion was clear and precise: a review of progress to date, approval of the process we had set up and some guidance on how best to proceed. His office was large, with one of those heavy oak desks at one end, flags and trophies symbolically arranged - little or no paper or signs of work; on one side, a leather sofa with two men in discussion and on the other side, a meeting table with three others in dialogue.

I sat, we talked, tea was served. He would occasionally drop in on either of the other two meetings going on in parallel. Our discussion ranging from topic to topic was kept specifically unspecific - the politics of international aid, now that Egypt had secured the Camp David Agreement, his curiosity with my own background in Iraq, but with little or no Arabic, and the four years I had spent in Cairo as a child living in Zamaleck. He would offer his views on the complexity of urban planning in Cairo, from traffic to housing, the dangers of the informality of construction and the illegal subdivision and sale of agricultural land, which was continuing to sprawl, and his aspirations for the future.

Others in the room would eavesdrop or interrupt, offer an opinion or add a piece of information or insight. On occasion, the director would shout across the room for confirmation of fact or in support of an opinion. Then more tea. We did talk through my agenda but not in the structured way I had planned. His guidance on next steps was unspecific and uncommitted, as if from Confucius: 'Use your best judgement at all times', he said!

Establishing his status, winning my respect, sizing me up and getting the opinion of colleagues dropping in and out - all took precedent over specifics. We both knew that we each had other agendas that

რისით, რადგან იგი ხელს უწყობს პოლიტიკური ელექტორატის პოლარიზაციას და ექსტრემიზმს. ხშირ შემთხვევაში, იგი ემსახურება არსებული მმართველობითი სტრუქტურების გაძლიერებას; აძლიერებს უმრავლესობის ან ელიტის წამყვან როლს და ბღალავს უმცირესობების ინტერესებს. იგი სასტიკია უმცირესობების მიმართ და ძირს უთხრის მათი კუთვნილების გრძნობას. ნებისმიერ შემთხვევაში, ამ ყველაფრისთვის საჭიროა ორგანიზაციაში მაღალი დონის კოორდინაცია და მდგრადი პოტენციალი, რაც მთავრობას არ გააჩნია.

ზოგიერთები ამტკიცებენ, რომ, ხშირ შემთხვევაში, „მონაწილობამ" შესაძლოა გამოიწვიოს ჩამოყალიბებული და ზოგჯერ ადგილობრივი ორგანიზაციული სტრუქტურების გაუქმება სამართლიანობის ინტერესებიდან გამომდინარე, იმ გადაწყვეტილების საფუძველზე, რომელიც „მათთვის" გარედან არის თავს მოხვეული. იგი ძირს უთხრის გადაწყვეტილებების მიღების ტრადიციულ მეთოდებს, რომლებიც ჩვეულებრივ ნდობაზეა აგებული. პოლარიზაციის ნაცვლად იგი აწესრიგებს რადიკალურ ჩართულობას.[10] მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ იგი ახშობს ცოდნას და ღარიბი მოსახლეობის ხმას გარეშე პირების დღის წესრიგის ხელშეწყობის მიზნით, იმ პასუხების მისაღებად, რომლებიც ორგანიზაციებს სურთ მოისმინონ. უფლებამოსილებებს გადასცემს გარეშე პირებს.

ინფორმაციის ერთ-ერთ ყველაზე სერიოზულ მითვისებას საერთაშორისო განვითარების სფეროში წარმოადგენს მსოფლიო ბანკის ღარიბთა ხმების პროექტი. ტექსტური მასალის დამუშავება ყველაზე პირდაპირი მნიშვნელობით, მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ღარიბი მოსახლეობის მიერ გაკეთებული განხადებები შეგროვდა, ითარგმნა, შეირჩა და გაიფილტრა, მოხდა მისი რედაქტირება, სისტემატიზაცია, მასზე საავტორო უფლების მოპოვება და მისთვის ISBN-ის (წიგნის საერთაშორისო სტანდარტის ნომერი, მთარგმნელის შენიშვნა) მინიჭება... ინგლისურ ენაზე დაწერილი და გამოცემული კომერციალიზირებული ხმების სამ ტომად, რომლებიც ამჟამად 60 აშშ დოლარად იყიდება აღსანიშნავია, რომ ღარიბ მოსახლეობას არა აქვს არანაირი უფლება არც ფსიქოლოგიურად და არც პირდაპირი გაგებით, იმაზე, რაც მავანთა განცხადებით სწორედ მათ ეკუთვნით.[11]

დასასრულს, გამოითქვა ცინიკური აზრი მათი მხრიდან, ვინც ცდილობდა ფულის ეკონომიას და ხელმძღვანელობის ინტერესების დაცვას. მათი აზრით, „მონაწილეობა" საჭიროებს საკმაოდ დიდ დროს და საკმაოდ ძვირია განსახორციელებლად, საბოლოოდ კი მის

we did not discuss. But we established a good working relationship based on murual respect and mistrust. Decisions would come later, tempered by the value of rewards, which might come our way: mine with careers, his to win office as mayor.

For our last session on participation, we formed back into groups and brainstormed some of the objections and constraints to participatory work, still common in practice, from all sides. Most were predictable and were by now well known - and yet remained systemic to practice . Participation is professionally threatening and brings few rewards to architects or engineers. It interrupts expert routines. People get in the way of creative work, they clutter up the process. Consensus building waters down creative work to the lowest common denominator. It all takes time, raises expectations that can never be met and lacks efficiency. Some, the government officials in the group, said that participation can be politically threatening because it polarizes political constiruencies and can make space for extremists. It often serves to reinforce existing leadership structures; gives dominance to the majoriry or elite and either way can exclude minorities. It winds up being oppressive to minorities and undermines their sense of belonging. In any case, it all demands a high level of agency coordination and the kind of long-term capacity that government does not have. Some argued that participation could often override established and sometimes indigenous organizational structures in the interest of equity, the kind decided by 'them' from outside. It undermines traditional methods of making decisions based usually on trust, on friendship and kinship, which outsiders will label as nepotism or corrupt. Rather than polarizing it normalizes radical engagement[10] Importantly, it co-opts knowledge and the voice of the poor in promoting outsiders' agendas, in getting answers that agencies want to hear. It empowers outsiders.

'One of the most substantial appropriations of data in international development has been the World Bank's Voices of the Poor project. Word processing at its most literal, the uttering of poor people around the world has been collected, translated, se lected and discarded, edited, collated, categorized, copyrighted and given an ISBN ... That these commodified voices can now be purchased in three volumes, written in English, for a total of $60, suggests that poor people have no psychological or literal ownership of something claimed to be theirs.'[11]

Finally, there was the cynical view, of those looking to save money and safeguard the interests of management. To them, participation takes too long and costs too much to do, and in the end its benefits were difficult to measure. And if you can't measure it, it can't be worth having. How do you quantify it all in money or other indicators, especially in the short term that the project cycle often demands? It was Oscar Wilde who said a cynic was 'someone who knows the price of everything and the value of nothing'.

Diana Warburton, in her paper for INVOLVE on

მიერ მოტანილი სარგებელის შეფასება რთულია. ხოლო თუკი ვერ შეაფასებ, მის არსებობას აზრიც არ აქვს. როგორ უნდა დავთვალოთ იგი ფულად გამოხატულებაში ან სხვა მაჩვენებლებით, განსაკუთრებით პროექტის მიერ ხშირ შემთხვევაში მოთხოვნილ მოკლე ვადაში? როგორც ოსკარ უაილდმა თქვა, ცინიკოსია „ის, ვინც ყველაფრის ფასი იცის და არაფრის ღირებულება".

INVOLVE-ისთვის (ბრიტანული საკონსულტაციო ჯგუფი, მთარგმნელის შენიშვნა) გამოქვეყნებულ მოხსენებაში „მონაწილეობის რეალური ღირებულების~ შესახებ დაიანა უარბერტონი გვთავაზობს საზოგადოებრივი ღირებულების კონცეპციას, რომელიც ფოკუსირებულია შედეგებზე, მომსახურებაზე და ნდობაზე ჩვეულებრივი „ეფექტურობის" კრიტერიუმის ჩარჩოებს გარეთ. აქ აქცენტი კეთდება არა იმდენად იმაზე, თუ „რამდენს" ხარჯავ, არამედ უფრო მეტად იმაზე, თუ „რამდენად კარგად" იხარჯება საზოგადოებრივი რესურსები - და რა შედეგები იქნა მიღწეული. „როგორ უნდა დავადოთ ფასი დემოკრატიას?" სვამს იგი კითხვას. „რა თქმა უნდა, დემოკრატიას და მონაწილეობას ყოველთვის ექნებათ მორალური და ფილოსოფიური ღირებულება, რომელიც ასე ვერ შეფასდება. მიუხედავად ამისა, INVOLVE-ის კვლევებმა აჩვენა, რომ შვეიცარულ კანტონებში, სადაც დემოკრატიის ხარისხი უფრო მაღალია, ვიდრე სხვაგან, ეკონომიური მაჩვენებლები საშუალოდ დაახლოებით 15%-ით უფრო მაღალია. რობერტ პუტნამის ცნობილმა კვლევამ აჩვენა, თუ რა გავლენა იქონია სოციალურმა კაპიტალმა დემოკრატიულ საქმიანობაზე და ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე იტალიაში, ხოლო ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომიკის დარგში ამარია სენი გვიჩვენებს ურთიერთკავშირს დემოკრატიასა და შიმშილის დაძლევას შორის... მაგრამ ბოლო წლების განმავლობაში მონაწილეობის კომპლექსური სარგებლობის (ნდობა, მეზობლობა, საზოგადოებრივი ჩართულობა და საზოგადოებრივი დინამიურობა) შეფასების გზების განვითარებასთან ერთად (საზოგადოებრივი განვითარების ფონდის, ახალი ეკონომიკის ფონდის და სხვების მცდელობით) უფრო უკეთ ესმით პრაქტიკული სარგებლობა, რომელიც შეიძლება მონაწილეობამ მოუტანოს ადგილობრივ და ეროვნულ მთავრობებს, მოსახლეობას და ფართო საზოგადოებას - მოკლე პერიოდში და დროთა განმავლობაში.[12]

ობიექტზე მუშაობის ხელახლა დაწყებამდე მე ვთხოვე მონაწილეებს მოეფიქრებინათ ეფექტური „მონაწილეობითი" საქმიანობის მაგალითები, მათ, ვინც დაიწყო საჭიროებიდან გამომდინარე, შემდეგ კი გააქტიურა თავისი საქმიანობა საზოგადოებრივი ძალაუფლების და გავლენის მოპოვების მიზნით, რაც გულისხმობს პრაქტიკულ ჩარევას, რომელსაც აქვს გრძელვადიანი სტრატეგიული მნიშვნელობა. პუჯას მაგალითი ქ. პუნში (ინდოეთი) განასახიერებდა ყველა იმ მაჩვენებელს, რომელთა მიღწევასაც ჩვენ ვიმედოვნებდით ჩვენი პროექტის ფარგლებში განხორციელებული სამუშაოს განმავლობაში - „მონაწილობის" ძალის შესანიშნავი მაგალითია როცა მისი განვითარება გულისყურით ხდება. აღნიშნული მაგალითი მან შეისწავლა განვითარების დაგეგმვის ერთეულში (გდე) ჩემთვის შესრულებული სამუშაოს ფარგლებში, კურსისთვის „მონაწილობითი" პროცესები: შენება განვითარებისთვის"[13], რომელიც მე მიმყავდა.

„ინდოეთის ქალაქებში სანიტარულ-ტექნიკური ნაგებობების უზრუნველყოფა და ექსპლუატაცია ხორციელდება ადგილობრივი სამთავრობო ორგანიზაციების მიერ. აღნიშნული მოიცავს საპირფარეშოების ბლოკების მშენებლობას ღარიბ რაიონებში. ქალაქების მოსახლეობის ზრდის გამო მოთხოვნილება გაცილებით მაღალია, ვიდრე ეს გეგმით არის გათვალისწინებული, თუმცა, სანიტარულ-ტექნიკურ მომსახურებაზე გამოყოფილი რესურსები, ხშირ შემთხვევაში, აუთვისებელი რჩება.[14] საპირფარეშოების უზრუნველყოფის მიზნით ხარჯთაღრიცხვების მომზადება, მოიჯარეების დაქირავება და ტენდერების ჩატარება ხდება ტრადიციული გზით. საინჟინრო განყოფილების მიერ პროცესი ხორციელდება მოსახლეობის წარმომადგენლებთან კონსულტაციების გარეშე. მშენებლობაზე და ექსპლუატაციაზე პასუხისმგებელი ორგანიზაციები ნაკლებად არიან ანგარიშვალდებულნი იმ მოსახლეობის წინაშე სადაც ისინი მშენებლობას ახორციელებენ, ხოლო მოსახლეობას ან მათ ორგანიზაციებს არა აქვთ იმის შეგრძნება, რომ ისინი ახალი საპირფარეშო ბლოკების მფლობელები არიან.[15] ხშირ შემთხვევაში, საპირფარეშოების ბლოკის კონსტრუქცია ცუდი ხარისხისაა; წყლით მომარაგება მინიმალურია, ხოლო დრენაჟი არადამაკმაყოფილებელი. საპირფარეშოების ტექმომსახურება ხორციელდება მუნიციპალური ორგანიზაციების მიერ დაქირავებული მუშაკების მიერ, რომლებიც პასუხს არ აგებენ უშუალოდ მოსახლეობის წინაშე. აღნიშნულის შედეგად, საპირფარეშოებში, როგორც წესი, სიბინძურეა და მოსახლეობა იძულებულია ზემოთ ხსენებულ მუშაკებს დამატებით გადაუხადოს იმისათვის, რომ მათი საკუთარი მოვალეობა შეასრულონ და საპირფარეშოში სისუფთავე დაიცვან. იქიდან გამომდინარე, რომ საპირფარეშოებში აუცილებელი ტექმომსახურების და სარემონტო სამუშა-

ოები არ ტარდება, ისინი თავიანთ დანიშნულებას ვერ პასუხობენ, რის გამოც მოსახლეობა იძულებულია დეფეკაციისათვის გამოიყენონ საპირფარეშოების მიმდებარე ტერიტორიები. ასეთი სანიტარული პირობები იწვევენ ჯანმრთელობასთან დაკავშირებულ სერიოზულ პრობლემებს, რის შედეგადაც ჩვილების და ბავშვთა სიკვდილიანობის დონე საკმაოდ მაღალია. მოსახლეობის განსაკუთრებით დაზარალებულ ნაწილს წარმოადგენენ ქალები, რადგან „სირცხვილის გრძნობიდან გამომდინარე ისინი ხშირად იცდიან, სანამ არ დაბნელდება, რაც ასევე იწვევს ფართოდ გავრცელებულ კუჭ-ნაწლავის პრობლემებს".[16]

ისეთი გამოსავალი, როგორიცაა „გადაიხადე და გამოიყენეს" ტიპის საპირფარეშოები, რომლით სარგებლობის გადასახადი შეადგენს 1 რუპიას, განსაკუთრებით ძვირადღირებული ალტერნატივა აღმოჩნდა ღარიბი ოჯახების ყოველდღიური სარგებლობისათვის. 80-იან წლებში ალიანსმა (SPARC [რეგიონის რესურსების ცენტრის ხელშეწყობის საზოგადოებამ], NSDF [ქვეყნის ღარიბი რაიონების მაცხოვრებლების ფედერაციამ] და მაჰილა მილანმა) მიიღეს დახმარება უცხოელი დონორებისაგან და სახელმწიფო უზრუნველყოფის პროგრამების არაეფექტურობის სადემონსტრაციოდ დაიწყეს ღარიბი რაიონების კვლევა.[17] საზოგადოებრივი ორგანიზაციების შესაძლებლობების დემონსტრირების მიზნით ალიანსმა ააშენა საპირფარეშოების ბლოკები. 2001 წელს, ალიანსთან გაფორმდა ხელშეკრულება საზოგადოებრივი საპირფარეშოების აშენებაზე და ექსპლუატაციაზე ქალაქ პუნში, სადაც მან ხელი შეუწყო წარმატებული დანაზოგებისა და კრედიტების მოძრაობას ღარიბ რაიონებში მცხოვრებ ქალებს შორის.[18]

მოსახლეობის ჩართულობამ საპირფარეშოების ბლოკების დაპროექტებაში და მშენებლობაში ხელი შეუწყო ადგილობრივი მოსახლეობის უფლებების ზრდას და მოსახლეობის პოტენციალის ამაღლებას. მაჰილა მილანის მიერ შეიქმნა შემნახველი ჯგუფები, რომლის წევრებმა შეიტანეს თავიანთი ფული შემნახველ ანგარიშებზე. შემდეგ, აღნიშნული დანაზოგები გამოყენებული იქნა „კრიზისული სესხების" სახით ინფრასტრუქტურის პროექტების, მათ შორის, საზოგადოებრივი საპირფარეშოების დაფინანსების მიზნით. ალიანსის დახმარებით საზოგადოებრივმა ჯგუფებმა ასევე ჩაატარეს კვლევები და წვრთნები რუკების შედგენაში, საკუთარი საჭიროებების უკეთ გაცნობიერების და ქალაქის ოფიციალური პირებისთვის საკუთარი თავის უკეთ წარმოჩენის მიზნით. ალიანსი ასევე ავითარებდა საკუთარ უნარ-ჩვევებს რუკების შედგენის, მოსახლეო-

'The True Costs of Participation', and in search of its real value, suggests the concept of 'public value' focusing on outcomes, services and trust beyond the usual 'efficiencies' criteria. The emphasis here is less on 'how much' you spent but more on 'how well' public resources are spent - and what was achieved. 'How can you put value on democracy?', she asks. 'Of course democracy and participation will always have moral and philosophical value attached to them which cannot be subject to such measurement. Yet INVOLVE's reviews found research showing that Swiss Cantons with more democratic rights than others had, on average, about 15 per cent higher levels of economic performance. Robert Putnam's famous research in Italy showed how social capital affected democratic activities and economic performance and Nobel Economics Laureate Amarrya Sen shows the correlation between democracy and eradicating famine ...

But with the development over recent years (by the Community Development Foundation, the New Economics Foundation, and others) of ways of measuring complex benefits of participation such as trust, neighbourliness, community involvement and community vibrancy, there is beginning to be a greater understanding of the practical benefits that participation can offer - to local and national governments, participants, communities and the wider society - in the short term and over time."[12]

Before we got started back on site, I had asked participants to reflect on examples of effective participatory work, ones that started with need and then scaled up in power and influence for communities, a practical intervention with long-term strategic value. Pooja's example in Pune, India, embodied all the characteristics that we hoped to achieve during our own project work - an excellent example of the power of participation when carefully cultivated. She had researched the example as a part of her work for me at the Development Planning Unit (DPU), for a course I run on Participatory Processes: Building for Development.[13]

'In cities in India, sanitation facilities are provided and maintained by local agencies affiliated with the government. This includes building toilet blocks in poor settlements. But perhaps due to the growing population in cities, the need is far greater than what is planned for, even though resources allocated for sanitation often remain under-utilized."[14] When toilets are provided, traditional ways are used in cost evaluation, hiring contractors and generating tenders. The engineering department carries out the process without consulting community members. 'The agencies responsible for construction and maintenance generally have little accountability to the communities in which they build, and there is no sense of ownership among the inhabitants or their organizations for the new toilet blocks."[15] Frequently, the quality of the toilet block structure is bad; water supply is minimal with poor drainage. Toilets are maintained by workers hired by the municipal agencies and are not accountable directly to community members.

ბის, რესურსების, პრობლემების და ა.შ. სფეროებში იმისათვის, რომ ვიზუალური საშუალებების გამოყენებით ეჩვენებინათ ის ფიზიკური გარემო, სადაც ისინი ცხოვრობენ. აღნიშნული რუკები ასევე განსაკუთრებით სასარგებლოა გარეშე ორგანიზაციებთან ერთად გეგმების შემუშავებისათვის.[19] მიუხედავად იმისა, რომ მრავალი მათგანი წერა-კითხვის უცოდინარი იყო ზოგიერთი ქალი გაეცნო სამშენებლო მასალებს და მეთოდებს, რათა თვალი მიედევნებინა სამშენებლო პროცესებისათვის. თავდაპირველად, ჩვენ არ ვიცოდით რა იყო ნახაზი ან ცოკოლი. არ ვიცოდით რა იყო ფუნდამენტი ან როგორ ხდებოდა კედლების ლესვა. მაგრამ, თანდათანობით, ჩვენ უფრო მეტს და მეტს ვსწავლობდით და ახლა საპირფარეშოების აშენება დახუჭული თვალებით შეგვიძლია.[20]

რაც უფრო მეტი ქალთა ჯგუფი ეცნობოდა მშენებლობის მართვისა და ხელმძღვანელობის საკითხებს, მით უფრო მეტ თავდაჯერებულობას ავლენდნენ ისინი მთავრობის ოფიციალურ პირებთან საკვირაო თათბირებზე ურთიერთობის და მოლაპარაკებების პროცესში.[21] ისეთი ახალი უნარ-ჩვევების შეძენა, როგორიცაა ცემენტის მოზელა და სხვა სამშენებლო საქმიანობა ადამიანებს აძლევს საშუალებას გახდნენ უკეთესი ხელმძღვანელები და ასევე გაზარდონ საკუთარი შანსები უკეთესი სამუშაო ადგილების პოვნასთან დაკავშირებით. საზოგადოების წევრებისთვის მართვის და გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობების მიცემა მათ მართვის და მეწარმეობის მნიშვნელოვან უნარ-ჩვევებს უვითარებს. საზოგადოების წევრები სწავლობენ როგორ წარმართონ მოლაპარაკებები ადგილობრივ ხელისუფლებასთან პოზიტიურ საზოგადოებრივ პროექტებში და არა ისეთი საკითხების ირგვლივ, როგორიცაა გამოსახლებები.[22] ამასთან ერთად, „ის ადამიანები, რომლებიც აშენებენ მათ (საზოგადოებრივ საპირფარეშოებს) საკუთარ გამოცდილებას იყენებენ სხვა რაიონებში, ქალაქებში და თავად ხდებიან ინსტრუქტორები. ამგვარად, იდეების ევოლუცია და დახვეწა ხდება რეალურ პრაქტიკაში, სხვადასხვა სიტუაციებში“.[23] ღარიბ რაიონებში მიმდინარე სწავლისა და სწავლების აღნიშნული პროცესი ხელს უწყობს ცოდნის გაღრმავებას, საინფორმაციო ბაზის განვითარებას და ხელს უწყობს უფრო ფართო საზოგადოების ჩართულობას მათ საცხოვრებელ ტერიტორიებზე განხორციელებულ საზოგადოებრივი განვითარების პროექტებში.

საზოგადოების ჩართულობის საფუძველზე, ალიანსის მიერ აშენებული თითოეული საპირფარეშო ბლოკი ერთმანეთისგან განსხვავ-

Consequently toilets are usually left dirty and community members have to pay an additional price for the workers to perform their duty and clean them. Important maintenance and repair work is ignored and toilets become unusable leading to people using open spaces close to the toilets for defecation. Such unsanitary conditions cause serious health problems leading to high infant and child mortality rates. Women are especially vulnerable because in order 'to protect their modesty, they often wait until nightfall to defecate in the open - but this need to wait until dark also causes widespread gastric disorders'.[16]

'Solutions such as "pay and use" toilets charging 1 rupee per use, proved to be an extremely expensive alternate for poor families to use every day. In the 1980s, the Alliance (SPARC [Society for the Promotion of Area Resource Centre], NSDF [National Slum Dwellers Federation] and Mahila Milan) received aid from international donors and proceeded to do community-managed slum surveys to demonstrate the need and inadequacy of public provision'.[17] It built toilet blocks to demonstrate the capacity of community-based organizations. In 2001, the Alliance won a contract for building and maintaining community toilets in the city of Pune, where it had been 'supporting a vibrant saving and credit movement among women slum dwellers'.[18]

Involving the community in the design and building of the toilet block helped empower locals and build community capacity. The Mahila Milan initiated savings groups, and members pooled their money into savings accounts. These savings were then available to be used in forms of 'crisis loans' and help finance infrastructure projects like the community toilets. With the help of the Alliance, community groups also did surveys and mapping exercises to understand their needs and present themselves comprehensively to city officials. 'The Alliance also builds their skills in mapping services, settlements, resources, problems, etc., so that they get a visual representation of how their present physical situation relates to them. These maps are also particularly useful in developing plans for improvements with external agencies.'[19] Although many were illiterate, some women learned about building materials and techniques in order to be able to oversee the construction process. 'In the beginning, we did not know what a drawing or a plinth was. We did not understand what a foundation was or how to do the plastering. But as we went along, we learnt more and more and now we can build toilets with our eyes closed.'[20]

'As more women's groups understood how to manage and oversee construction, they reported more confidence in interacting and negotiating with government officials during weekly meetings.'[21] 'Learning new skills such as mixing cement and other construction work will allow individuals to be better supervisors as well as increase their chances of getting better jobs. By allowing community members to supervise and make decisions in the project, important characteristics of leadership and entrepre-

დება მოსახლეობის საჭიროებებისა და სპეციფიკიდან გამომდინარე. ზოგადი კეთილმოწყობის სამუშაოები მოიცავს ვენტილაციის სისტემის გაუმჯობესებას, უფრო მაღალი ხარისხის შენობებს ცალ-ცალკე შესასვლელებით კაცებისა და ქალებისათვის და ასევე ბავშვების და ინვალიდების საჭიროებების გათვალისწინებას. ზოგიერთ საპირფარეშო ბლოკში არსებობს საზოგადოებრივი ოთახი, სადაც ადამიანებს შეუძლიათ ურთიერთობისათვის შეიკრიბონ. საზოგადოებრივ საპირფარეშოებში ასევე არსებობს საპირფარეშოს მომვლელის საცხოვრებელი ოთახი, რომელიც უზრუნველყოფს მას საარსებო წყაროთი და საცხოვრებელი ფართით, რაც მოსახლეობას საშუალებას აძლევს იცხოვროს უფრო დაბალი ანაზღაურების ხარჯზე. საბოლოო ჯამში, საპირფარეშო ბლოკების ფასი ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ დაწესებულ ფასზე 5 %-ით დაბალი იყო. საზოგადოებრივი საპირფარეშოებით სარგებლობისთვის დაწესდა თვიური გადასახადი ერთ ოჯახზე 20 რუპიის ოდენობით, რამაც მნიშვნელოვნად შეამცირა ოჯახების მიერ საპირფარეშოებით სარგებლობის ხარჯები.[24]

ალიანსის დახმარებით მოსახლეობის წარმომადგენლებმა შეძლეს გამხდარიყვნენ უფრო მეტი, ვიდრე მომსახურების უბრალო „მიმღებები", ხოლო მათი ჩართულობის ინტენსიურობა პასუხობდა ოთხივე დონეს. საწყის ეტაპზე, მოსახლეობის წარმომადგენლებმა დააპროექტეს საპირფარეშოები, ხოლო *ალიანსმა* ააშენა 114 საპირფარეშო ბლოკი. მუნიციპალურმა ორგანოებმა შეადგინეს მშენებლობის, ელექტროგაყვანილობის და წყლის მომარაგების სისტემების კაპიტალური ხარჯთაღრიცხვა. *ალიანსმა* და საზოგადოებრივმა ორგანიზაციებმა დააპროექტეს, ააშენეს და ექსპლუატაციას უწევდნენ საპირფარეშო ბლოკებს.[25] საზოგადოების ჩართულობამ ასევე ხელი შეუწყო კარგი მართვის მაჩვენებლების, მათ შორის, გამჭირვალობის და პასუხისმგებლობის გაუმჯობესებას. ჩატარდა საკვირაო შეხვედრები, სადაც იხილებოდა სამუშაოების მსვლელობა და მასთან დაკავშირებულ საკითხები, ეწყობოდა შეხვედრები ყველა დაინტერესებულ მხარესთან, მთავრობის ოფიციალურ პირებთან, არასამთავრობო ორგანიზაციებთან და მოსახლეობის წარმომადგენლებთან. ამ შეხვედრებზე მოსახლეობის წარმომადგენლები იყვნენ მთავარი გადაწყვეტილებების მიმღები პირები, რომლებიც იღებდნენ გადაწყვეტილებებს ხარჯებთან და ლოკაციებთან დაკავშირებით. აღნიშნულის დემონსტრირება მოახდინას ქალების ჯგუფებმა, რომლებმაც გამართეს მოლაპარაკებები კომერციულ სტრუქ-

neurship are developed. Community members learn to handle negotiations with local authorities in a positive community-building project instead of over issues such as evictions.'[22] Additionally, 'The people who build them [community toilets] take their experiences to other settlements, other cities, and become trainers themselves. In this way, the evolution and refinement of ideas occur in practice, in different situations.'[23] This process of learning and teaching within slum communities facilitates knowledge, creates a wider information base and enables more communities to self-engage in community development projects affecting them.

'With community input, each toilet block built by the Alliance is different depending on community requirements and specifications. However, common improvements include more ventilation, better quality buildings with different entrances for men and women and also take into account safety handles for children and the disabled. Some toilet blocks include a community room where people can convene and socialise. Community toilets also included a room for the caretaker to live, ensuring his livelihood and housing, thereby allowing community members to negotiate lower wages. Ultimately, the cost of the toilet blocks was 5 per cent lower than projected by the local authorities. A monthly pass for 20 Rupees per family using the community toilets was introduced significantly reducing budget costs for toilet usage in households.'[24]

With the help of the Alliance, community members were able to be more than mere 'recipients' of services and their intensity of participation met all four levels. In the initial phase, community members designed the toilets and the Alliance built 114 toilet blocks. The municipal authority provided the 'capital cost of construction', electricity and water supply. The Alliance and community organizations 'designed, built and maintained the toilet blocks',[25] As community involvement increased good governance characteristics like transparency and accountability increased as well. Weekly meetings were held to discuss progress and issues, maintaining communication with all stakeholders, the government officials, NGOs and community members. During these meetings, community members were central decision makers and able to decide on costs and location. This was demonstrated by local women's groups who negotiated with traders to reduce costs for raw materials being used in construction. Also, with the support of the Alliance, the now 'experienced' community members were able to share their knowledge and experience working as partners with local authorities, with members of other slum settlements.[26] 'The Alliance was awarded more contracts by the city government and was also invited to Mumbai by the Municipal Corporation to initiate a bigger programme in partnership with the World Bank to build 340 toilet blocks.'[27]

ტურებთან მშენებლობაში გამოყენებულ ნედლეულის ფასების შემცირებასთან დაკავშირებით. ალიანსმა, უკვე „გამოცდილმა" მოსახლეობის წარმომადგენლებმა საკუთარი ცოდნა და გამოცდილება პარტნიორების რანგში გაუზიარეს ადგილობრივ ხელისუფლებას, სხვა ღარიბი რაიონების მაცხოვრებლებს.[26]

ალიანსსა და ქალაქის ხელისუფლებას შორის გაფორმდა უფრო მეტი ხელშეკრულებები. ალიანსი მუნიციპალურმა კორპორაციამ მიიწვია მუმბაიში მსოფლიო ბანკთან თანამშრომლობის საფუძველზე 340 საპირფარეშოების ბლოკის მშენებლობის უფრო მსხვილი პროგრამის განსახორციელებლად.[27]

ᲛᲔᲜᲘᲨᲕᲜᲔᲑᲘ
REFERENCES

1. *Hickey, Sam and Mohan, Giles (2007) 'Towards Participation as Transformation: critical themes and challenges', in Hickey, Sam and Mohan, Giles (2007) Participation: From Tyranny to Transformation? Zed Books, London*
2. *Rod Burgess, Maria Carmona and Theo Kolstee (1997) 'Contemporary Policies for Enablement and Participation: a critical review', in Rod Burgess, Maria Carmona and T heo Kolstee (1997) The Challenge of Sustainable Cities Zed Books, London*
3. *Arnstein, Sherry A. (1969) 'A Ladder of Citizen Participation', Journal of the American Institute of Planners, Vol. 45, No. 4*
4. *Poole, D.L. (1995) 'Partnerships Buffer and Strengthen', Health and Social Work, Vol. 20, No. I*
5. *Gaventa,John (2007) 'Towards Participatory Governance: assessing the transformative possibilities', in Hickey, Sam and Mohan, Giles (2007) Participation: From Tyranny to Transformation? Zed Books, London 6. Ward, Colin (1996) Talking to Architects Freedom Press, London*
7. *Cleaver, Frances (2007) 'The Social Embeddedness of Agency and Decision-making', in Hickey, Sam and Mohan, Giles (2007) Participation: From Tyranny to Transformation? Zed Books, London*
8. *Cornwall, Andrea (2007) 'Spaces for Transformation ' Reflections on issues of power and difference in participation in development', in Hickey, Sam and Mohan, Giles (2007) Participation: From Tyranny to Transfo17notiol1? Zed Books, London*
9. *See Hamdi, Nabeel and Majale, Michael (2 003) Partnerships in Urban Planning: A Guide for Municipalities ITDG Publications, Rugby*
10. *Hickey, S. and Mohan, G. (2004) Particpalion: From Tyranny to Transformation?, Zed Books, London p. 93*
11. *Cooke, Bill (2007) 'Rules of Thumb for Participatory Change Agents', in Hickey, Sam and Mohan, Gi les (2007) Participation: From Tyranny to Transformation? Zed Books, London*
12. *Warburton, Diana (2005) 'Planning, Participation' , in 'The True Costs of Participation', Brief Literature Review, first draft, September. See http://www.involving.org*
13. *Varma, Pooja (2008) 'An Analysis of Community Participation: involvement of the Alliance in building community toilet blocks in Pune slums', term paper, Development Planning Unit, University College London*

14-27. AJI quotes and references are from Sundar Burra, Sheela Patel and Thomas Kerr (2003) 'Community-designed, Built and Managed Toilet Blocks in Indian cities', Environment and Urbanization, Vol. 15. No.2

მერი ქეი ჯუდი, მსოფლიო ძეგლთა ფონდის კონსულტანტი
ლუის მაუნტაინ ზამორა, ტაოს პუებლოს შენარჩუნების დირექტორი

ტაოს პუებლოს შენარჩუნების პროგრამა, ნიუ მექსიკო, აშშ

წარადგინა მერი ქეი ჯუდიმ

ანოტაცია

ტაოს პუებლო, UNESCO-ს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლი, ნიუ მექსიკოში მდებარეობს და 1000 წლის მანძილზე, უწყვეტად იყო დასახლებული. ისტორიულ ბირთვს შენარჩუნებული აქვს მთლიანობა ცენტრალური მოედნის (plaza) გარშემო, სადაც დომინირებს ტრადიციული ალიზის მრავალსართულიანი ჩრდილოური და სამხრეთული სახლები, რომელთაც გარს არტყამს მომცრო ტრადიციული სახლები და სარიტუალო ნაგებობანი.

2010 წელს, მსოფლიო ძეგლთა ფონდმა ტაოს პუებლო “100 ყველაზე დაზიანებულ ძეგლთა ნუსხაში” (მსოფლიო ძეგლთა ზედამხედველობის პროგრამა) შეიტანა, რაც გამოწვეული იყო ქალაქ ტაოს მიმდებარე ნაწილის განვითარებით, მზარდი რეგიონალური ტურიზმითა და UNESCO-ს სტანდარტების შესაბამისი მენეჯმენტის გეგმის არ-არსებობით, რომელშიც გათვალისწინებული იქნებოდა ღონისძიებები ამ მზარდი საფთხეების საპასუხოდ.

მსოფლიო მემკვიდრეობის ფონდის ნუსხაში შეტანის შემდეგ, მალევე, ტაოს პუებლომ მიიღო ფედერალური ეკონომიკური გაჯანსაღების გრანტი, ტაოს პუებლოს შენარჩუნების პროგრამის დასაფუძნებლად. პროგრამა ითვალისწინებდა ოფისის გახსნას და სივრცის მოწყობას ტრეინინგებისთვის ალიზით მშენებლობის ტრადიციულ მეთოდებსა და რესტავრაციაში. პროექტის დაწყებისთანავე, დაინიშნა მემკვიდრეობის დაცვის გამოცდილების მქონე დირექტორი, ორი ზედამხედველი და განათლების კოორდინატორი, შერჩეული 8 შეგირდის სახელმძღვანელოდ. ისტორიულ ბირთვში შეირჩა შენობა, რომელშიც განთავსებული იყო 1800-იანი წლების დასაწყისის საცხოვრისი 17 ოჯახისთვის, როგორც ტაოს პუებლოს შენარჩუნების პროგრამის ფარგლებში განსახორციელებელი პირველი “სანიმუშო რესტავრაციის პროექტი”.

2010 წლის დეკემბერში, მსოფლიო ძეგლთა ფონდისა და ტაოს პუებლოს შენარჩუნების პროგრამის პარტნიორობით შემუშავდა სანიმუშო რესტავრაციის პროექტი. სამუშაოები მოიცავს ექსტერიერისა და ინტერიერის სრულ რესტავრაციას ალიზით მშენებლობის

Mary Kay Judy, World Monument's Fund Project Consultant and **Luis Mountain Zamora,** Inaugural Director of the Taos Pueblo Preservation Program (TPPP)

TAOS PUEBLO PRESERVATION PROGRAM (TPPP), NEW MEXICO, USA

Delivered by Mary Kay Judy

ABSTRACT

Taos Pueblo is a UNESCO World Heritage Site located in New Mexico which has been continually inhabited for over 1,000 years. The historic core retains its integrity around a central plaza dominated by the traditional adobe multistoried North and South Houses, surrounded by smaller traditional houses and ceremonial buildings.

In 2010, World Monuments Fund (WMF) listed the Taos Pueblo on their "Most Endangered Sites Watch List" due to the adjacent development of the town of Taos, increased regional tourism and the lack of a UNESCO standard management plan to address these growing pressures.

Soon after WMF Watch Listing, Taos Pueblo was the recipient of a federal economic recovery grant to establish the community based Taos Pueblo Preservation Program (TPPP). The program envisioned creating an office and facility for the training of traditional methods of adobe construction and restoration to the pueblo's younger generation.

Up until that time, there was no formal preservation program or training in traditional building skills and maintenance. Historically, a formal program was not needed because the care and maintenance of the traditional buildings was performed by the individual pueblo residents. However, gradual demographic changes shifting the tribal population to housing on pueblo lands outside of the historic center led to a disruption of the care and maintenance of the historic adobe buildings. Subsequently, it also disrupted the tradition of the younger generations learning the skills first hand from the older generations.

At the TPPP's outset, an experienced Preservation Director was appointed with two Supervisors and an Education Coordinator to manage the eight selected apprentices. A building was identified within the historic core, known as "Sub-House 2" which comprised of 17 family units dating from the early 1800's to be the first "Model Restoration Project" for TPPP. A family unit is typically is comprised of 1 to 2 rooms in a multistory sub-house structure.

In December 2010, World Monuments Fund partnered with the TPPP to collaborate on the "Model Restoration Project." The project's scope of work included the full exterior and interior restoration of the Sub-House using traditional adobe methods. The documentation and investigation phase of the building began by utilizing 1973 Historic American Building Survey (HABS) documentation drawings and was supplemented by recently completed full CyArk laser

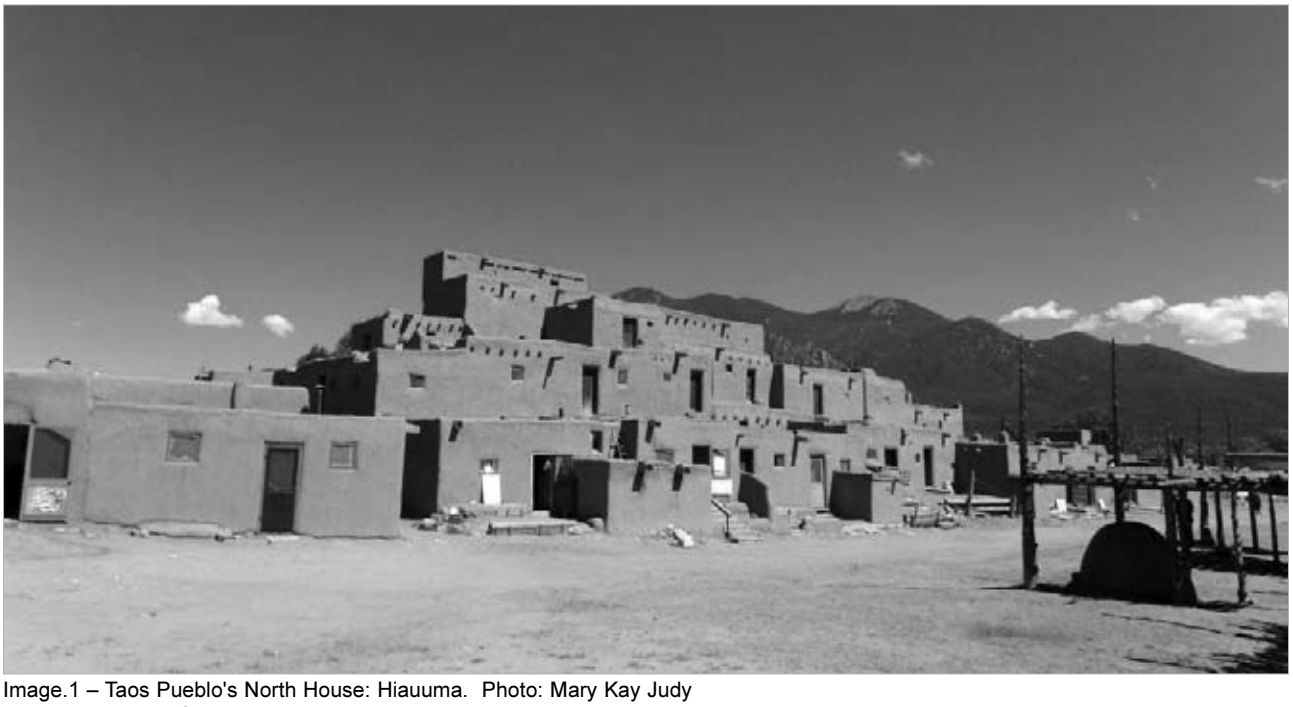

Image.1 – Taos Pueblo's North House: Hiauuma. Photo: Mary Kay Judy
ტაოს პუებლოს ჩრდილოეთის სახლი: ჰიაუუმა. ფოტო: მერი ქეი ჯუდი

ტრადიციული მეთოდების გამოყენებით. დოკუმენტაციის შედგენისა და კვლევის ეტაპზე გამოყენებულ იქნა HABS[1]-ის 1973 წლის ნახაზები, რომელთაც დაემატა CyArk[2]-ის ბოლოდროინდელი სრული დოკუმენტაცია. ამავე დროს, შეგირდები შეუდგნენ რესტავრაციის მოსამზადებელ სამუშაოებს - დამზადდა ალიზის აგური, მოპოვებულ იქნა ხის მასალა პუებლოზე სხვადასხვა კონსტრუქციული ელემენტებისთვის. სამუშაოები უნდა დასრულდეს 2011 წლის ზაფხულში.

სანიმუშო რესტავრაციის პროექტის ფარგლებში შეძენილი უნარ-ჩვევებისა და ტექნიკის გამოყენებით, ტაოს პუებლოს შენარჩუნების პროგრამას დაგეგმილი აქვს გამოყოს სხვა შენობებიც ისტორიულ ბირთვში სარესტავრაციოდ და უზურნველყოს ტრადიციული ცოდნის მომავალი თაობებისთვის გადაცემა.

scanned documentation. At the same time, apprentices began restoration preparations by learning to make adobe bricks, and harvesting timber on the Pueblo for the vigas, latillas and other structural members. The first phase of work focused on the most critical areas and was complete in the summer of 2011. The second phase of work on the Sub-House will conclude in the summer of 2012 and will complete the restoration of the building. The work thus far has also raised awareness pueblo-wide about the importance of care and maintenance of the traditional adobe structures.

Using the skills and techniques learned on the Model Restoration Project, the TPPP plans to prioritize the other buildings in the historic core for restoration and have ensured the traditional knowledge will be handed down for future generations.

I. TAOS PUEBLO BACKGROUND

Taos Pueblo is located in northern New Mexico at the base of Sangre de Cristo mountains. It is the northern most pueblo of the American Southwest and has been continually inhabited for by the Tiwa Tribe for over a thousand years.

Taos Pueblo is considered one of the North America's oldest continuously inhabited communities characterized by its earthen adobe masonry multi-storied structures. Its original name, "Tua-tah", in the Tiwa the native language, means Place of the Red Willows. Residents of the pueblo still refer to themselves as the Red Willow people and maintain a close connection to the land. The intimate relationship is described in the Taos Pueblo Tribal Manifesto: "We who have loved upon this land from the days beyond history's records, far past any living memory, deep into the time of legend. The story of my people and the story of the place are one single story. No man can think of us without

1. ამერიკის ისტორიულ ნაგებობათა რეესტრი.
2. არა-სამთავრობო ორგანიზაცია ამერიკაში, რომელიც მემკვიდრეობის დიგიტალიზაციას ახორციელებს.

thinking of this place. We are always joined together."

The people of the pueblo believe that their ancestors have been on the land since time immemorial and for that for a least 1,000 years the construction and maintenance of their pueblo buildings has been handed down from generation to generation using all local natural resources sourced from pueblo lands. Thus the Taos people have a unique and specialized knowledge of understanding the pueblo structures. The physical and spiritual center of Taos Pueblo is the traditional village surrounding the two most ancient buildings one built on each of the river. The two buildings, known as North House (Hlauuma) and the South House (Hiaukwina) face each other from either side the river that comes from the mountains and divides the historic center. (Image 1) All other pueblo buildings in the historic center are referred to Sub-Houses. Originally, there was defensive adobe wall that encircled in the village.

Today there are approximately 1,800 Taos tribal members with 900 members living on pueblo land and 150 of those members living in the historic center's traditional buildings.

II. TAOS PUEBLO'S CULTURAL HERITAGE SIGNIFICANCE - NATIONAL AND INTERNATIONAL RECOGNITION

The significance of Taos Pueblo to the outside world has been well know since travelers, writers and artists began popularizing it at the turn-of-the-century. It was formally recognized as a National Historic Landmark in 1960. According to the NHL listing, the site was listed because of its significance as: "One of the most traditional of the Eastern Pueblos, Taos has borrowed from Anglo- and Spanish-American cultures over centuries of contact, while retaining its cultural integrity and identity as a community. In the 17th century, the Pueblo was a center of resistance to Spanish rule which drove the Spanish from the area for 12 years."

Taos Pueblo decided to pursue World Heritage status with the help of the National Park Service (NPS) in the late 1980's as a means to protect the pueblo from the potentially damaging effects of enlarging the adjacent Taos municipal airport. Expanding the municipal airport was first proposed in 1989 and Taos received World Heritage (WH) Listing in 1992. The WH listing is based on "Criterion (iv) Pueblo de Taos is a remarkable example of a traditional type of architectural ensemble from the Pre-Hispanic period of the Americas unique to this region and one which, because of the living culture of its community, has successfully retained most of its traditional forms up to the present day."

In 2006, Taos was placed on the WH Endangered Sites List in due to: "Torrential rains have taken a toll on the San Geronimo church and many homes in the pueblo. Incompatible alterations and additions threaten the integrity of the Landmark which is also a World Heritage Site. Due to the rains the pueblos Historic Preservation Office has built berms along the rivers edge to keep the water away from the homes." Since that time, Taos has been removed from the WH endangered list.

In 2010, Taos was nominated and selected by the World Monuments Fund based in New York City as one of the "World's Most Endangered Watch List" due to the continued pressures of encroaching development and increased tourism coupled with the lack of a UNESCO standard Site Management Plan in place to address these issues. An excerpt pertaining to traditional pueblo preservation in the WMF Watch List description states: "As bearers of the cultural traditions of their tribe, the residents and governing council of Taos Pueblo are directly engaged in ongoing efforts to preserve the pueblo structures and the way of life that makes this vibrant community unique."

Image 2-Taos Pueblo's Sub-House 2 selected as the subject building for the Model demonstration Project. Photo: Mary Kay Judy
ტაოს პუებლოს დამხმარე სახლი 2 შერჩეული სამაგალითო პროექტისთვის. ფოტო: მერი ქეი ჯუდი

Image 3 – Subhouse #2 restoration at the second floor. Photo: Nelson Duran, TPPP Trainee
დამხმარე სახლის #2 მეორე სართულის რესტავრაცია. ფოტო: ნელსო დურანი, ტპპ-ს მწვრთნელი

III. CREATION OF THE COMMUNITY BASED TAOS PUEBLO PRESERVATION PROGRAM (TPPP)

At approximately the same time in that WMF listed Taos as an "Endangered Site" in 2010, the Taos Pueblo Preservation Program (TPPP) was created within the pueblo to respond to both the care of the traditional buildings and the need for on-site job creation for economic development. The TPPP soon gained momentum by receiving funding for construction of a preservation training facility and hands-on training through ARRA (American Recovery Reinvestment Act) funding. TPPP was assigned land on the pueblo at the Red Willow Sustainability Education Center Complex on which to build a facility. A director, administrative/educational assistant, two supervisor-trainers, and eight predominantly young-adult trainees (unemployed and underemployed) were hired, and the facility was designed and constructed by its own staff as innovative on-the-job training. The completed facility contains offices, warehouse, and wood machining shop as well as space for parking and heavy equipment. Focusing on environmental sustainability - a long-standing Native American principle - TPPP built the most energy-efficient government building on the reservation, being heated by wood biomass harvested from Pueblo lands and structural members removed from dilapidated structures that are being renovated. Besides constructing its own facility, TPPP further built its capacity in the first year by purchasing heavy equipment; training eight young-adult crew members on the job; and harvesting and crafting the first set of replacement structural members from the Tribe's forest acreage.

The creation of the TPPP was also seen as beneficial to the cultivating sustainable cultural tourism while diversifying the pueblo economy. Today, a major portion of Taos' economy is cultural tourism. In 1997, Taos Pueblo opened its Taos Pueblo Casino to generate funds for the purchase of lands on its eastern boundaries as a buffer zone to protect its wilderness areas and cultural integrity. Today, the Pueblo is working to create a stronger economy, one that will create careers rather than jobs for its Tribal members. It is anticipated that restoration and preservation of the traditional Pueblo help create careers, while increasing public awareness, cultural tourism and play a major role in strengthening Taos Pueblo's overall economy.

IV. THE TPPP'S COLLABORATIVE ROLE WITH THE TAOS PUEBLO GOVERNMENT

In the United States, there are 565 federally recognized tribes with a total estimated population of 2 million people. At the federal level, although recognized Indian tribes like Taos are considered independent sovereign governments, national representation and management is within the US Department of Interior's office of Indian Affairs. Since 1970, the federal relationship with recognized tribes has been increasingly based on a policy of "self-determination" wherein the tribes have an equal or greater stake in the decisions effecting Indian tribes. The end result is greater control within the Indian communities to create their own internal polices and use of any federal funds.

As a sovereign government, the pueblo is not required to adhere to local, state or federal preservation laws and guidelines. As such, all preservation policy, standards and practice are organized and mandated within the Taos pueblo community. However, before the creation of the TPPP, the majority of preservation work was handled informally or performed by individual home owners. The TPPP has established for a first time a formal on-site preservation program for the pueblo. It is important to recognize the significance of the TPPP instituting a recognized preservation office, but also that its decision making processes involve all branches of the tribal government and is truly a community based effort. All of the work of the TPPP is a cooperative effort executed within all governing bodies of the pueblo.

Taos Pueblo primarily has three governmental bodies: the Tribal Council (Elders), Governor's office and War Chief's office. Members of Tribal Council are nominated by the existing Council. The tribal "elders" are a part of the Tribal Council. Nominated members remain part of the council for life and have the highest authority on the pueblo.

The next level is the Governor's and War Chief's office. The Governor and War Chief positions are appointed by the Tribal Council, as well as their staffs, and are rotated each year. The new government takes office annually on January 1st.

The Tribal Council's role with the TPPP is to approve all restoration work plans in advance. Before any demolitions or alterations can take place effecting any historic materials or building fabric, it must be approved by the Tribal Council. The Governor's office is responsible for all the buildings and infrastructure on the pueblo. They have to approve all plans that will affect the built environment by TPPP in advance. The War Chief's office is responsible for all the land and natural resources on pueblo outside the historic and inhabited core. The War Chief's office must work

closely with TPPP since all materials are local and indigenous to the pueblo land with the exception of wood for the doors/windows and the waterproofing membrane. For example, before wood for latillas and vigas or dirt for adobes and plaster are collected they must first confer with War Chief citing location of collection and quantity. All the wood gathered must be "dead and down, " no live tree can be harvested. Even the lime wash used at the interiors is mined form a calcium carbonate deposit in the mountain above the pueblo. The War Chief must approve the collection of any natural resources.

The Tourism office is within the Governor's office and is responsible for public outreach. The TPPP will coordinate with them on interpretation, signage and site protection when the pueblo is open to the public year round. They also maintain a very informative website that includes an explanation of traditional building at: *http://www.taospueblo.com*, see excerpts below:

"How were the buildings constructed?

The Pueblo is made entirely of adobe -- earth mixed with water and straw, then either poured into forms or made into sun-dried bricks. The walls are frequently several feet thick. The roofs of each of the five stories are supported by large timbers -- vigas -- hauled down from the mountain forests. Smaller pieces of wood -- pine or aspen latillas -- are placed side-by-side on top of the vigas; the whole roof is covered with packed dirt. The outside surfaces of the Pueblo are continuously maintained by replastering with think layers of mud. Interior walls are carefully coated with thin washes of white earth to keep them clean and bright. The Pueblo is actually many individual homes, built side-by-side and in layers, with common walls but no connecting doorways. In earlier days there were no doors or windows and entry was gained only from the top."

"How does Taos Pueblo view the future?

As a sovereign nation within the United States, preserving our ancient traditions in the face of advancement of "modernization" is our prime concern. We are encouraged by an increased population of tribal members choosing to remain in Taos, as well as by these actions acknowledging Taos' important cultural heritage: Taos declared a National Historic landmark in 1965; Blue Lake returned to Taos in 1970; Taos Pueblo admitted to the World Heritage Society in 1992 as one of the most significant historical cultural landmarks in the world (other sites include the Taj Mahal, Great Pyramids and the Grand Canyon in the United States)."

V. TPPP MODEL DEMONSTRATION PROJECT

In December 2010, World Monuments Fund partnered with the TPPP and Taos Pueblo to collaborate on the Model Restoration Project to restore Sub-House #2 in the historic center. It was selected due to its extensive damage from a fire that had taken place over a decade ago and was also the first building visitors encounter at the main entrance into the pueblo. (Image 2) In addition, the building dates from the early 1800's as apposed to the North and South Houses-and therefore was seen as a better option to begin restoration training.

It is important to note the work was to take place on a Sub-house which was multifamily building with 17 privately owned family units. Prior to commencing work, the owner's of each unit to be effected had to agree to the terms of the restoration. The terms included that they permitted the TPPP full use their unit as part of the project and that after they re-took possession they must maintain the buildings to the same standard as they were restored. Even if families do not live in their historic pueblo unit, they are passed down in the family through generations and are still used for ceremonial purposes. The cooperation with the private owners helped to raise awareness about the TPPP program and restoration work throughout the pueblo community.

The scope of work included full exterior and interior restoration of the building using traditional adobe methods to be completed over two phases. The first phase of work was designed to focused on the fire damaged sections at the second floor and the central units where there was active water infiltration. The second phase would address necessary repairs that did not have active infiltrations and reversing inappropriate additions.

The documentation and investigation of the building began by utilizing 1973 HABS drawings and was supplemented by recently completed digital CyArk documentation of the pueblo complex. (Figure 4) At the same time, trainees began restoration preparations with survey and measurements of the Sub-House, by making adobe bricks, harvesting timber on the Pueblo land for the vigas, latillas and other structural members. The centuries old building traditions were introduced to many of the trainees for the first time. Most of the TPPP trainees had grown up in modern houses on the pueblo and had to no experience in traditional abode construction or maintenance.

All the labor and craftsmanship was provided by the TPPP team with all building materials sourced on Taos pueblo lands. There were a few exceptions to traditional building that included a contemporary waterproofing membranes at the roof to be concealed by the traditional dirt layer and internal plywood substrate reinforcing at the doors. The first phase began in January 2011 and was successfully completed at the end of July of 2011. The second phase of the Sub-house's restoration began in mid-August 2011 and is expected to be fully complete in June 2012. Following this building's restoration, and using the Model Demonstration Project as a guide, the TPPP plans to continue a comprehensive rehabilitation and restoration program for all the traditional buildings in the historic central village over the next 10-15 years.

ანდრეი ივანოვი
რუსეთის განსახლების ფონდის მრჩეველი

რევიტალიზაცია ქვემოდან: რუსეთის და შვედეთის ხის ქალაქების მაგალითები

ანოტაცია

მოხსენება ეფუძნება ისტორიული ქალაქების ბირთვის (inner-city) რევიტალიზაციის პროცესების კვლევას, რომელიც ჩატარდა ავტორის მიერ სამაგისტრო ნაშრომის მომზადების ფარგლებში[1]. ნაშრომში განხილულია რუსეთის ძველი ქალაქების ისტორიული ხის საცხოვრისის რევიტალიზაციის პრობლემები; აგრეთვე მოხმობილია შვედეთის მაგალითი, იმ გამოცდილების გადმოსაღებად, რომელიც რუსეთის კონტექსტში შეიძლება იქნას გამოყენებული. ისტორიული ხის სახლების რევიტალიზაციაში ადგილობრივ მეწარმეთა როლის წარმოსაჩენად, გაანალიზებულია ორი ისტორიული ქალაქი, სახელდობრ, გოროდეცი (რუსეთი) და ესკიო (შვედეთი).

ხის ხუროთმოძღვრება, უმთავრესად, XIX-XX საუკუნის დასაწყისის საცხოვრებელი სახლები, რუსეთის ურბანული მემკვიდრეობის ერთ-ერთ ძირითად ნაწილს შეადგენს. ახლა იგი საფრთხეშია სხვადასხვა ფაქტორების გამო, სახელდობრ: ბუნებრივი დაზიანების პროცესი, მოსახლეობის მხრიდან მათ ღირებულებათა გაუცნობიერება, მაცხოვრებელთა უმრავლესობის არ-სურვილი იცხოვროს ამ სახლებში ნორმალური პირობების გარეშე. ამ მემკვიდრეობის წინაშე ახალი საფრთხე წარმოიშვა - ინვესტორთა ძლიერი წნეხი, რომელთაც სურთ ხის საცხოვრებლების დანგრევა და, მომხმარებელთა მოთხოვნების შესაბამისად, მათ ადგილას ახალი საცხოვრებლის აგება.

მოხსენებაში განხილულია მაგალითები ადგილობრივ მეწარმეთა საქმიანობისა ისტორიული ხის საცხოვრისის განახლების მიმართულებით, რუსეთის პატარა ქალაქში, რომელსაც მეწარმეობისა და ხით ხუროობის ცოცხალი ტრადიციები გააჩნია, რაც ეწინააღმდეგება ამ ნეგატიურ ტენდენციას. იგი ურბანული რევიტალიზაციის პროცესში უშუალოდ ქვემოდან ინიციატივაზე დამყარებულ მიდგომაზეა კონ-

1. Andrey Ivanov. 2005, Revitalization of historic wooden housing using local entrepreneurs' capacity (cases of towns of Gorodets, Russia and Eksjö, Sweden): Master thesis in urban management and development, Institute on Housing and Urban Development Studies (IHS), Rotterdam & Lund University, Lund. VIII + 89 p. Éá.: http://www.hdm.lth.se/fileadmin/hdm/alumni/papers/umd2005/umd2005-10.pdf. გოროდეცის კვლევა ახალი მონაცემებით შეივსო 2009 წ-ს, საველე სამუშაოების შედეგად.

Andrey Ivanov
Adviser, Russian Housing Development Foundation

REVITALIZATION FROM BELOW: CASES OF RUSSIAN AND SWEDEN WOODEN TOWNS

The article examined the problems on the revitalization of historic wooden housing (further - HWH) in the old towns of Russia. It also looked at the case of Sweden, drawing learning experiences which could be applied in the Russian context.

HISTORICAL WOODEN HOUSING IN RUSSIAN CITIES AND TOWNS: GENERAL SITUATION

A significant proportion of wooden buildings is one of most typical characters of Russian historic cities and towns up to now. The numerous monuments of wooden architecture, separate quarters and the whole areas of HWH are remained in many of these towns. There is the valuable wooden architectural heritage in more than 100 Russian historic urban settlements. HWH is one from attributes of Russian town and sizable part of the whole housing stock till now, constituting up to 90-95% of it in many small and middle-size settlements.

In the same time HWH is most vulnerable part of Russian urban heritage. It is in danger now because of natural deterioration processes, social misunderstanding of their values, and unwillingness of inhabitants to live in without normal conveniences. Strong investors' pressure on territories still occupied by this kind of development in order to demolish it and build totally new housing according to market demand is newly emerging threatening factor. This leads to the loss of a true living inner-city environment and its replacement by low-quality "globalized" commercial buildings.

Problem of HWH conservation is among the most difficult in Russian city management and restoration practice[1]. Conventional governmental policy to tackle this problem targets on separate monuments but a built environment and is founded on top-down control and money distribution. Such a policy is not efficient today. Practical affords from the grass roots are rare and restricted by many legal and economic obstacles (lack of financial resources, institutional skills, legal frameworks and support for local businessmen).

1. See: Ivanov, A. Kargopol': Opportunities of Regeneration of Wooden Environment of Historical Town Centre, in Sustainable Urban Habitat in Wood. The International Conference. November 11-15 1997, Trondheim; Ivanov, A. Citizen's Perception of Town Environment and Wooden Heritage of Russian Historic Town: the Case of Rostov the Great, Report on the Postgraduate course "Documentation and Conservation of Wooden Towns" organized by Division of Architecture and Restoration, Lund Institute of Technology, Lund University, 20-25 September1999, Tallinn; Ivanov, A. Conservation of Russian Wooden Town: the Last Chance, in Wooden architecture in Karelia II: Timber Architecture as a Phenomenon of National Culture / Ed. by Stefano Bertocci, Sandro Parrinello. Firenze: Edifir-Edizioni Firenze, 2009. P. 74-79.

ცენტრირებული. მთავარი იდეა იმაში მდგომარეობს, რომ ჰორიზონტალური კავშირები ადგილობრივ ბიზნესმენებსა და არქიტექტურულ გარემოს შორის, ზოგი მათგანის სურვილი იცხოვროს ტრადიციულ, მყოდრო ატმოსფეროში, რომელიც ხალხურ ხის საცხოვრისთანაა ასოცირებული, შეიძლება გახდეს ძველი ხის საცხოვრისიანი არეალების რევიტალიზაციის მამოძრავებლად, ადგილობრივი ადმინისტრაციის მხრიდან ხელშემწყობი პოლიტიკის გატარების შემთხვევაში.

რუსეთის მაგალითის კვლევის შედეგები, განსაკუთრებით, ადგილობრივ მეწარმეებთან არაფორმალური შეხვედრების დროს მოპოვებული ინფორმაცია, გვიჩვენებს, რომ არსებობს პოზიტიური ალტერნატივა გაბატონებული წარმოდგენისა, რომლის მიხედვით, რუსეთში ისტორიული ურბანული ხის საცხოვრისის დაკარგვა გარდუვალია და მისი გადარჩენის ერთადერთი პოლიტიკა მუზეუმების სახით მის შენარჩუნებაში მდგომარეობს.

კვლევის შედეგებმა დაადასტურა, რომ ადგილობრივ მეწარმეთა საქმიანობას შესაძლოა გაუჩნდეს უფრო ძლიერი სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტი, თუკი ადგილობრივი ხელისუფლება მიიღებს ორმხრივად მომგებიანობის მეთოდს. რუსეთის ისტორიული ხის საცხოვრისის გადარჩენის და მასში, ნორმალური თანამედროვე პირობების შესაბამისად, ცხოვრების სოციალური წინაპირობა ნამდვილად არსებობს; უბრალოდ, საჭიროა, მას შესაბამისი მენეჯერული პრაქტიკა დაემატოს.

რუსეთის ხის ქალაქების ურბანული გარემოს კონსერვაციის პრობლემა კვლავაც ძალზე აქტუალურია (უკანასკნელი წლების მასობრივი ნგრევა ყაზანში და ა.შ.). შესაძლებელია ისტორიული ხის ხუროთმოძღვრების უკანასკნელი ერთიანი ანკლავების გადარჩენა: გარკვეული პოზიტიური ძვრები ტომსკში, შესაძლებლობა ნამდვილი კონსერვაციისკენ მიქცევისა ირკუტსკში, მისი 350-ე წლისთავის აღნიშვნამდე, გოროდეცში “ქვემოდან დაცვის” გაგრძელება სერიოზული განსჯის საფუძველს იძლევა. და, ცხადია, აუცილებელია წარმატებული ჩრდილო-ევროპული გამოცდილების გადმოღება, რომელიც ითვალისწინებს ხის ხუროთმოძღვრების დაკარგვის შეჩერებას და ისტორიული ხის საცხოვრებელი სახლების ყველაზე პრესტიჟულ თანამდეროვე საცხოვრებლად გადაქცევას.

Those problems became more acute with coming of active private (or public-private) developers who are eager reconstruct totally old shabby housing irrespective of their cultural values.

The situation now is rather comparable with what it was in Nordic countries with wooden urban heritage some decades ago. "Swedish urban renewal - our historical self-destruction. During the post-war years Swedish towns were modernized rapidly based on the assumption that historical town centers no longer satisfied present and future demands. In the 1960s, almost 50% of all buildings from before 1900 were pulled down. If the demolitions from the following decade are also included, we can claim that more than half of the older cultural heritage disappeared. Along with the houses, numerous small businesses in the town centre were lost and the previous inhabitants were re-housed in new suburbs, whilst the centre tended to be reserved for offices and department and chain stores <…> and the few isolated historical buildings remaining are preserved for tourists".[2]

SWEDEN CASE. WOODEN TOWN OF EKSJÖ: WIN-WIN APPROACH TO HWH REVITALIZATION ON PRACTICE[3]

But now the Scandinavian approach to urban wooden heritage, and to HWH in particular, has changed completely. The typical example is wooden town of Eksjö selected for Swedish case study. It is the central settlement of the municipality of Eksjö in Småland province in the south Swedish highlands. The oldest part of Eksjö (so called Old Town or Gamla stan) is unique for Swedish towns consisting of old wooden houses: this northern section of the historic town core has never suffered any devastating fires after its foundation in 1568. As a result, the continuity in the structure of the buildings is evident, from the time of their construction to the present-day. The original town plan and property structures are intact as well.

In about 80% of the houses inside of "building area of highest value", that is officially selected inside of Gamla stan as having strong protective status, are listed monuments, and about 8% are "buildings of cultural historic value"; almost all buildings here are wooden (2- and 1-storey).

Eksjö is located in the large wood region; it was and is trading, craftsmen and merchant town. The

---

2. Caring for Cultural Heritage. Guidelines for Sida's Development Co-operation. Stockholm: SIDA, 2004, p.15.

3. An analysis of cases of wooden towns of Eksjö and Gorodets is based on the double case study of processes of the historic towns' inner-city environment revitalization, conducted in the course of the authors' Master thesis elaboration: Ivanov, Andrey. Revitalization of historic wooden housing using local entrepreneurs' capacity (cases of towns of Gorodets, Russia and Eksjö, Sweden): Master thesis in urban management and development, Institute on Housing and Urban Development Studies (IHS), Rotterdam & Lund University, Lund, 2005. VIII + 89 p. Available: http://www.hdm.lth.se/fileadmin/hdm/alumni/papers/umd2005/umd2005-10.pdf. The case study in Gorodets was updated during the field visit in 2009.

Figure 1. Eksjo: well preserved wooden environment.
Photo: Ivanov, 2005
ეკსიო: კარგად შენარჩუნებული ხის ხუროთმოძღვრების გარემო. ფოტო: ივანოვი, 2005

proud sentence from the local popular brochure "The enterprising spirit you see in the Eksjö of today, dates back a long time, we can almost say it is in our blood!" is proved by visual observation: the inner city is full of small restaurants, cafes, gift shops, tiny hotels - all installed into old well-preserved wooden building privately owned. However the major use of this area is housing, in spite of the fact that it play in the same time the role of town center for inhabitants and tourists. So, it is the living historic town.[4]

Personal observation of the old wooden part of Eksjö gives to author a unique feeling of comprehensive almost entirely wooden urban environment. To be in the middle of it is strange and very astonishing for normal urbanite who used to growth in usual stone urban milieu. It is funny just because all houses are made from wood; they are not sharply rectangular, they keep marking of hand work and worm of human hands - not machines.

There is also a special atmosphere that could be called "conservation in fashion"[5]

here. Good technical conditions of every building, hand-made variety, thoroughly colored facades, simple but elaborated perfectly restored architectural details, clean cobbled streets are evidences of not just centralized conservation activity but participation of majority of population in the buildings' and entire town's maintenance.

From the side of local government there are planning with attention to the urban heritage issues to an increasing extent and enabling policy for stakeholders; from the side of residents driven by awareness and pride of their town there is deliberate maintenance of their property in most cases according to their historic value and legal ordinances. This combination of top-down and grass-roots revitalizing vectors led to the quality of public and private environment of Gamla stan.

An instructive example of such a preparation to win-win approach's realization is opening in 1995 by the local government a building preservation centre, Byggnadsvård Qvarnarp. Qvarnarp combines a museum for local building culture, a unique shop (Qvarnarps Buildning Preservation Store) with all supplies and materials needed for practical renovation older houses by individuals, and training courses for conservation of old wooden architecture (in cooperation with the Chalmers University of Technology, in Gothenburg). Exhibitions, open lectures and weekend courses relating to the arts and crafts of the preservation of buildings are also arranged.

According to an informal interview with Lennart Grandelius, former town chief architect being on that position almost 2 decades, the majority of houses in the Gamla stan are privately owned unexpectedly of use; the majority of owners here are from upper-middle class partly replacing more poor people who cannot spend extra money for maintenance of valuable historic buildings.

The special comprehensive program of fire protection is introduced from the late 1990's in Gamla stan where high density of wooden development creates permanent risk of fire. It includes sprinklers installation, special refractory windowpane using (usual glasses are changed step by step during regular home repairs), quick fire notification system (sensors), and other needed measures that are sort out according to individual conditions of each households. It is important that main source of foundation of this program are private money of owners of HWH. According to L.Grandelius who was main champion of this program in the Eksjö municipality, the task of municipality in this case is to convince (and sometimes even force inhabitance) to install fire protecting equipment but to pay for it.

This opinion on private money importance was proved by interviews with other Swedish experts of broader diapason on knowledge: if some decades ago the monuments' maintenance in Sweden was mostly based on governmental (budget) money (in different forms of direct donation, owners' subsidies, interests' reduction, etc.), now this line slackens, and local authorities should look for support from entrepreneurs attracting them and enabling their activity. To attract of well-educated and reach people to become owners of historic properties is another important aim of local governments today. In this case a spiral process of mutual success and common benefits rising may be launched.

The successful experience of revitalizing Eksjo and other Swedish wooden towns thanks to significant long-term efforts in combining managing activity both nationally and locally with private funding of revitalization by property owners and entrepreneurs testifies to

4. In 1997, Eksjö was awarded the Europa Nostra Diploma for "the remarkable renovation of this important ensemble of traditional buildings, which have given new life to the old town centre" (http://eng.visiteksjo.se/do_see/eksjoe_the_wooden_town).

5. Larsson, H. Conservation of wooden architecture in Sweden. In Living wooden culture throughout Europe, ed. Santz, N., Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002.

necessity of forming "easing" policy of preservation targeted at results mutually beneficial for all subjects of urban development in HWD regions.

Unfortunately practical revitalizing of the wooden town which the author studies in Eksjo is hardly considered now as an example for the majority of Russian towns mainly due to significant difference in social and economic situations in our countries. However the experience of Eksjo can be an inspirational example for individual Russian towns where there are prerequisites for improving HWD environment mainly through the "grass roots" activity of local entrepreneurs.

RUSSIAN CASES

Conventional Russian state policy is aimed at individual sites only, based on top-down control and financing and is not effective to keep HWH as a national cultural asset. It manifests itself or in preservation of selected monuments transferred into open-air museums either in demolishing of HWH, evaluated as a "shabby fund" (slum), and construction of the stone boxes with wooden remakes of the original decoration instead of most valuable wooden buildings.

But recently, two other kinds of activity appeared:

- conservation from grass-roots or "from below";
- programmed conservation or "conservation together" (comprehensive multi-actor legal-based approach).

CONSERVATION "FROM BELOW": GORODETS

One of positive tendencies of the last years is the emerging renovation of separate old wooden houses in provincial historic towns by some local entrepreneurs. Those people reach enough to domestic measure start feel commercial advantages of such a type of urban development, which is based on its location, ecological merits, tourist attractiveness, and cultural and symbolical significance. They restore their wooden property by own strength and use it as small cafes, hotels, or dwelling for themselves.

The town of Gorodets in Nizhni Novgorod region was chosen as a Russian case study because it possesses two main features: the former rich village in the Volga region had never been re-planned in compliance with Katherine the Great regular plans thus escaping traumas of settlement identity; besides Old Believers who kept the spirit of entrepreneurship and traditions of practical and fine way of life lived there since the beginning of the 18th century.

The results turn out very interesting. Gorodets has quite big areas of historic environment featuring wooden houses, refurbished (and sometimes renovated) by local entrepreneurs (just a little bit public wooden buildings - the museum, and the publishing house of the local newspaper - are supported on budget means); they look quite a match to "sample" wooden houses of the North Europe.

It is only reasonable that owners add something to their houses; they build in or add bathrooms, toilets, garages but the old wooden core of the house is preserved consciously because it is easy "to breathe" in there.

Informal interviews with owners of four typical housing estates based on a historic wooden house (one of them is a listed monument of the Federal meaning, second one - of the regional, and the other two - of the local importance) became an innovative aspect of this research. Citizens of Gorodets expose the controversy of renovating such kind of housing: a "relaxed" attitude of the owners and authorities to the monument protection law, a "down-to earth" approach to adding and rebuilding, a choice of materials and methods of updating, "on site" self restoring without a comprehensible business-plan or a project and at the same time they sincerely care for old wooden houses as a part of own live heritage[6].

The experience of Gorodets' entrepreneurs has

Figure 2. Gorodets: wooden house of 1864 (listed as a monument of the Federal meaning) preserved by local entrepreneur with brick garage and 2-storey brick addition on the background. Photo: Ivanov, 2005
გოროდეცი: ადგილობრივი მეწარმის მიერ შენარჩუნებული 1864 წლის ხის სახლი (ფედერალური მნიშვნელობის ძეგლი), რომელსაც მიშენებული აქვს ორსართულიანი აგურის ავტოფარეხი. ფოტო: ივანოვი, 2005

6. See more: Ivanov, Andrey. Revitalization of historic wooden housing using local entrepreneurs' capacity…

proved that it is possible to preserve HWH as valuable part of Russian urban heritage in its original site and to live in old wooden houses with modern conveniences and that a positive alternative for domineering ideas about an inevitable loss of HWH in our towns and making them museum exhibits as the only possible method of saving its outstanding samples exists.

Real life provides social prerequisites for this; their carriers demand only assistance in practical organizing.

PROGRAMMED CONSERVATION

On the other hand, examples of more intelligent conservation emerged in the last years in Siberian regional centers Tomsk and Irkutsk glorified by extensive wooden areas in the city cores and by beautiful wooden architectural details. A conservation movement began here also from grass-roots (local activists' outreach, separate results of "informal" preservation by means of owners, spontaneous inhabitants' protests against planned demolishing, etc.). But then other actors were involved in the problem.

TOMSK: THE MUNICIPAL PROGRAM "CONSERVATION OF WOODEN ARCHITECTURE FOR 2009-2014"

The experience of relatively successful conservation of HWH exists also in the city of Tomsk, the regional center in Siberia glorified by carved wooden decoration of historical buildings. A conservation movement began here also from below (separate houses-examples of "informal" preservation by means of the owners, actions of the non-profit partnership Public Youth Movement for the Preservation of Historical and Cultural Heritage "Sibirika"[7], semi-spontaneous inhabitants' protests against planned demolishing, etc.).

At the time of starting the Program almost all areas with preserved wooden houses were allotted under the multistory development. The initiators of the Elan area's restoration were community activists, under fierce resistance of the city administration. Confronting the public and the combined forces of the construction business and the bureaucracy finished by the Governor of Tomsk region Victor Kress, who was involved in the conflict during one of such protest meetings and then was own to took the area under his personal protection.

As a result the regional program of preservation of wooden architecture is realized already some years in several "model" blocks of the historic center by summation of efforts of a public, experts-architects and regional and municipal authorities; the municipal program "Conservation of wooden architecture in Tomsk" for 2009-2014 years is accepted in city in 2008. The scientists from universities of Karlsruhe and Darmstadt (Germany) participate also as volunteers in pre-project researches of wooden buildings.

In total 701 buildings are listed in the Program, including 184 wooden objects of cultural heritage by Federal and regional importance and 517 wooden objects of valuable historical-architectural environment.

According to Natalya Lisovskaya[8], one of the key people of the realisation of the Program, in 2005 - 2010 the restoration of 65 sites (objects) of wooden architecture (all items - external restoration, the majority - comprehensive restoration and modernization) and the emergency replacement of engineering infrastructure were conducted.

It was spent 600 million rubles (about 15 million euros), including:

- 500 million from the local (municipal and regional) budget (83,2%);
- 25.2 million from the Federal budget at 6 sites (4.2%);
- 75.5 million from extra budgetary sources at 6 sites (12.6%).

However 30 sites from the preliminary list of the Program were lost for following reasons:

- resettlement of inhabitants and demolition of the sites which were in poor condition - 43%;
- arsons - 23%;
- replicas ("Novodels") using other materials or harmful distortion of the image - 14%;
- demolition of damaged objects - 13%;
- fires due to technical reasons or dwellers' carelessness - 7%.

The works are close to the end in pilot zone "Elan" consisted from about 20 HWH-plots[9]. However situation in others areas of wooden development continues to remain critical (shabby buildings not repaired for a long time, overcrowding in so called communal flats, "strange" fires and arsons, etc.).

IRKUTSK: THE PILOT PROJECT OF REGENERATION OF THE 130TH HISTORIC WOODEN BLOCK[10]

Irkutsk is one of the three major Russian cities (the others are Tomsk and Vologda) where it is still possible to preserve large parts of the old wood-built environment: these parts currently make up about 60% of the historical center of the city.

The situation with wooden buildings in Irkutsk was for a long time typical of Russia: restored monuments were used as museums or offices for civil servants in

---

7. See, for example, the television project "The visit with Vanya" by activists E. and N. Kirsanov with the TV channel "Have Time" ("Uspevaem") and "Sibirica" (2007) (http://chur72.livejournal.com/8236.html).

8. Lisovskaya, N. Program of preservation and development of the city of Tomsk: results of realization. In Culture of the Wood - Wood in Culture. Abstracts of reports of the International Conference. 24-28 September 2010, Moscow - Rostov the Great, 2010. P. 42-45 (in Russian).

9.See: http://www.arttomsk.net.

10. See more: Ivanov, A. This is no Sweden. The regeneration of the 130th street block of wooden buildings in Irkutsk: from concept to realization // Project Russia (Moscow) 60 (2011). P. 148-151.

the field of culture; there is skansen [open-air museums] in area outside the city; the city authorities regarded ordinary buildings from the 19th and 20th centuries as dilapidated housing stock - a 'field' ready for new construction; there was a lack of infrastructure; individual valuable buildings were replaced with replicas; and there were infrequent examples of country houses being renovated by local entrepreneurs. In general, there could be no ignoring the entropy of the old wood-built environment, as a result of which almost all wooden buildings in Nizhny Novgorod, Kazan, Perm, Yekaterinburg, and Krasnoyarsk had already disappeared.

However, in June 2009, at the initiative of the Governor of the region, Dmitry Mezentsev, the revival of Block No.130 was announced as a pilot project for the regeneration of the historical center of Irkutsk and a 'gift' to the city on its 350th anniversary, which is to be celebrated in the autumn of 2011.

Local architects, who had not merely waited a long time for this move to be made by the authorities, but had also actively prepared for it (through publications in local media, as well as public discussions), gladly set about, in extremely short order, devising a regeneration concept and a layout project for the street block. And they were successful: at the 18th Zodchestvo International Festival in October 2010 their project 'Regeneration of historical street block 130, bounded by 3-go Iyulya, Sedova, and Kozhova streets in Irkustsk' was awarded the Crystal Daedalus First Russian National Prize for Urban Planning[11].

Block No.130 is part of both the city's historical central core and its 'tourist center'. Nearby are two Orthodox churches, the Music Theatre, the City Park, the Angara Embankment, Irkutsk's main sports complex, and a large shopping center. Officially, however, the only buildings of value are six regional monuments and a couple of newly identified ones. Previously there had been a plan to place these buildings together along Sedova street and then build the rest of the area up with a 7-8-storey residential complex.

The concept for the renovation project is of a different kind. The project aims to preserve as much of the authentic wooden environment as possible - and this goes for not just monuments, but also landscape, traditional divisions into land plots, country houses, 'background' buildings, courtyard structures, old trees, the soil in people's gardens which has been fertilized over the course of centuries, and the functional structure of the 'neighborhood street block' - in other words, of all that cannot be transferred and which determines the identity and authenticity of the spot.

Accordingly, plans were made to carry out several types of operation with the old wooden buildings in the block. Objects of cultural heritage that are subject to preservation orders and buildings that are intended to be listed are to be registered. 'Contextual' buildings in a satisfactory technical condition are to be repaired and put in good order. Those pieces of land that are to be cleared of truly dilapidated structures will be used to accommodate wooden monuments from sites which are to be used to widen the city's main roads. Finally, several buildings will be recreated in accordance with drawings of buildings that have previously been demolished in Irkutsk - subject to the condition that what is reproduced will be not just these buildings' external appearance, but also the materials and technologies used in their construction.

The project is dependent on a development investment program. The process of regeneration of the street block will involve four main 'actors', not one of whom is capable of carrying out on its own the full volume of work that needs to be done. These actors are the federal authorities, who will be responsible for rehousing residents of dilapidated buildings; the municipality, which will be responsible for the utilities infrastructure in the area; major business, which will provide the funding for the overall landscaping and infrastructure for the area in order to create a commercially attractive multifunctional space; and private owners, who will purchase and then restore and reconstruct particular buildings.

The street block has been given a new layout. It is now riven by a network of public spaces - a boulevard, garden, a central square, and small areas inside the craftsmen's yards. Along the boulevard there are buildings accommodating cultural functions (art galleries, antiques shops, crafts workshops, an interactive museum, and so on). The boulevard also gives fire engines access to all points in the block and provides room for the installation of a manifold for utilities networks inside the block.

This central pedestrian artery leads to a square that has been built over the multifunctional underground space. In order to preserve the landscape (the terrain here rises and falls by as much as 15 m), the square takes the form of a terraced amphitheater which may serve as an open-air auditorium with capacity for 1600. This is a venue for festivals, concerts, and festive occasions. On ordinary days the square is a place for young people, and may be used all year round.

At the moment work is proceeding full steam ahead, but it is already possible to draw certain preliminary conclusions. The project is 'top-driven' (it was initiated by the regional authorities), has received substantial support 'from the side' (i.e. from architects, developers, and the construction industry), but has not been taken up by the 'bottom' (in Block No.130 itself there is a lack of strong actors with a clear interest in preserving and transforming the wooden buildings).

At the same time, many participants in the project have not undergone the necessary change in their way of thinking. They have wanted 'everything all at once' and have set about acting before appreciating and accepting the especial value of the city's old wooden environment. But, on the other hand, there is no time

11. OAO Irkutskgrazhdanproekt and the Regional Research Centre of the Russian Academy of Architecture and Construction Science. Team: D.Mezentsev (author of concept; Governor of Irkutsk Region); architects E.Grigorieva, N.Krasnaya, A.Makarov, M.Meerovich, S.Mullayarov, L.Yezhova, et al.

to wait, and there is no time left in which to come to a proper appreciation of what is valuable. We must save what can still be saved.

If in small towns like Gorodets 'revitalization from below' - i.e. renovation and even restoration of wooden houses funded by local businessmen - is possible, and this leads to the gradual creation of a critical mass of old wooden buildings which have been put in good order, in a large city there can be no substitute for coordinated action on the part of the authorities and large business. However, the mechanisms for attracting other actors (small and medium-sized business, various non-profit-making organizations, residents' associations, and so on) for work with particular buildings have not yet been elaborated.

Figure 3. Irkutsk. Project visualization of the conserved wooden environment. 2010.
ირკუტსკი. რესტავრირებული გარემოს კომპიუტერული ვიზუალიზაცია. 2010.

In dealing with an environment consisting of old wooden buildings, large business fails to feel any respect for this type of heritage, is not prepared to engage in 'charity', and wishes only to make profit (and, possibly, to reap political dividends).

For this reason it has proved impossible to realize plans for repairing the old buildings. Investors have rejected labour-intensive manual work and have justified construction of replica buildings by reference not just to economic considerations, but also to the negative aura of the old buildings (according to Mark Meerovich, one of the authors of the project, they have no wish to "breathe in the sweat and misfortunes in which these walls are soaked").

Also unrealized is the idea of keeping Block No.130 at least 50% residential. Business has entered the area with exclusively commercial motivations - motivations that have been expressed in the creation of services, catering facilities, and shops. When work on the project finishes, it is only the residents of a small number of buildings that will return to their houses.

Finally, the block's new layout looks like a clear compromise. Essentially, what has been proposed is the carving up and fragmentation of the block. The life of this old street block - even if it is 'too big' (5.7 hectares) - has been turned inside out, and is now arranged around internal public spaces. This may be the right approach given that it was a response to the current situation in the city - and if this were not the case there would be nothing at all to preserve. And yet in the restoration of their wooden towns the Scandinavians have managed to do without intensive commercial use of the underground space beneath the wooden buildings…

That the social make-up of people living in wooden buildings in the block should be weak was no surprise. But the spatial morphotype of the old block has turned out to be just as weak. Investors' business interests and architects' compositional quests have given rise to a rich system of internal pedestrian paths and squares. This is neither bad nor good, but it violates the authenticity of the environment, and does away with its intimate character by turning spaces that were located firmly inside the tightly knit world of the courtyard and vegetable garden outwards, to face the streets.

Possibly, something new can be created here - not just a new spatial structure, but also a new agent acting upon the environment, an agent which will in the end facilitate that environment's preservation. And we would like to believe this is feasibly.

But the illusion that the Russian wooden city can be preserved just as it was at the turn of the 19th century is something that will evidently have to be given up.

"This is no Sweden," one of the people replying to my opinion poll in the town of Gorodets said.

We have lost an authentic historical Russian wooden city - a city which was too 'dilapidated' according to most of those who took part in the preservation process. But perhaps in Irkutsk it will prove possible to breathe life into a new Russian historical wooden city? Without imitating the old one, and without sounding a false note, but in the way that was honestly envisaged by the authors of the project?

And yet we shall hope for success. Of course, this success cannot be absolute. But on its degree will depend a great deal not just in Irkutsk, but also in other Russian cities with valuable wooden heritage.

Will the reconstructed Block 130 become an example for other Russian cities? Will it be possible to attain, as the authors wishes, 'a balance between historical authenticity and investment attractiveness'? We shall see when the project is fully implemented.

CONCLUSION

The results of Russian case study found the existence of a positive alternative to the dominating notions of the inevitable loss of historic urban wooden development in Russia and the only one saving policy of preservation through museums.

The research findings showed that the local entrepreneur's activity might have a stronger socio-economic effect in the case of win-win approach adoption by the local government. Horizontal ties between local businessmen and built environment, the wish of some

of those people to live in the traditional cozy atmosphere that is associated with vernacular wooden housing, may serve as a motor of revitalization of old wooden areas in the case of enabling policy of local administrations. The social prerequisites to save Russian HWH and to live there in normal modern conveniences are really exist; it is necessary just to supplement their agents with proper managerial practice.

In the same time the programmed conservation's examples in big cities with sufficient part of old wooden dwelling indicated that there is a need in more complicated multi-actors mechanisms of conservation, combined with new development. "Revitalization from below" should play a crucial role in such cases too.

The problem of conservation of urban environment of Russian wooden towns and cities remains quite urgent. Anyway it is possible to save the last complete enclaves of historic wooden environment: some positive shifts in Tomsk, opportunity of turn to real conservation in Irkutsk, a continuation of "the preservations from below" in the town of Gorodets give us a ground for serious discussion.

Taking into account the international experience the sequence of measures desirable for efficient HWD revitalizing includes:

- from a developing of positive attitude and stimuli of citizens and other involved stakeholders for HWD revitalizing that can become the basis for carrying out necessary actions;
- through practical training to revitalizing (setting up institutional opportunities, legal and economic conditions, specialized training for administrators and other interested participants in the process)
- to physical influence on the environment's material structure,
- constantly returning to the "basic" level of human consciousness and the cultural values that they share, supporting urban self-identity and building the new living style adequate to the needs of "natural" grassroots revitalization.

And, certainly, it is necessary to adopt a successful North-European experience of a stop of losing of wooden environment and transformations of HWH into the most prestigious type of contemporary dwelling.

ADDITIONS

The article describes examples of local entrepreneur's activity towards renovation of HWH in small Russian town with lively traditions of entrepreneurship and timber construction, which are against of this negative trend. It focuses narrowly in grass-roots approach to urban revitalization.

Historic urban wooden heritage destruction continues in the whole Russian scale.

Active destruction of HWH in Russia

a) so called "Shabby housing" demolition

b) developers

c) "natural" dilapidation

d) target demolition in the process of preparing the city anniversaries

DECLINE OF TOP-DAWN EXPERT KNOWLEDGE

Both Gorodets and Eksjo (each by its own method) present convincing alternatives to the "museum" approach - relocation of last remains of the historic wooden architecture to preserve museums where authentic cultural phenomena lose own identity being excluded from the context of the everyday city life. On the contrary the towns under the study manifest that traditional culture (the local culture, the culture of construction art, the entrepreneurship culture) can enjoy support and even be reproduced in the environment of the contemporary society.

The new development can and must replenish and support HWD without its total replacement; the task of integrating past and present cultures in the picturesque urban environment of wooden areas of the small historic town is quite soluble.

Taking into account the Swedish experience the sequence of measures desirable for efficient HWD revitalizing includes:

- from a developing of positive attitude and stimuli of citizens and other involved stakeholders for HWD revitalizing that can become the basis for carrying out necessary actions;
- through practical training to revitalizing (setting up institutional opportunities, legal and economic conditions, specialized training for administrators and other interested participants in the process)
- to physical influence on the environment's material structure,
- constantly returning to the "basic" level of human consciousness and the cultural values that they share, supporting urban self-identity and building the new living style adequate to the needs of "natural" grassroots revitalization.

Source:

1. *presentation by N.Lisovskaya "The Concept of Realization of the Program of Preservation of Wooden Architecture in Tomsk" //Vologda Architectural Days (Vologda, 22 April 2011);*
2. *blog by Tomsk local activist N.Kirsanov // http://chur.gorod.tomsk.ru/index-1304511686.php from 5 May 2011;*
3. *Брумфилд В. Можно ли спасти русские деревянные города? – вопрос открыт (Интервью А.Иванова) // Архитектурный вестник. 2006. №5. С. 84-89, [Online]. Available: http://archvestnik.ru/ru/magazine/293*

აბდელჰამიდ სალაჰ აბდელჰამიდ საიედი
ტრენინგისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამის ხელმძღვანელი, EECA[1]

ეგვიპტის მიწის არქიტექტურის ასოციაცია

შენების პროცესს, თუ იგი სწორადაა წარმართული, აქვს განაშენიანებული გარემოს გაუმჯობესების და ამავე დროს არა-განახლებადი ბუნებრივი რესურსების შენარჩუნების პოტენციალი.

ისტორია

დაარსდა 1997 წელს, ეგვიპტის მიწის არქიტექტურის ასოციაცია (EECA) სოციალური სოლიდარობის სამინისტროს მიერ დარეგისტრირებული არასამთავრობო, არაკომერციული ორგანიზაციაა, რომლის სათაო ოფისი მდებარეობს ალ-დარბ ალ-აჰმარში, კაიროს ისტორიული არქეოლოგიური მემკვიდრეობით მდიდარ ერთ-ერთ უბანში. ჩართულია რა ზოგადად სამშენებლო, კერძოდ კი ეკოლოგიურად მიზანშეწონილ სამშენებლო ტექნოლოგიების (ABT) სფეროში, EECA პოპულარიზაციას უწევს ABT-ს როგორც მდგრადი განვითარების მისაღწევ საშუალებას საზოგადოების აქტიური ჩართულობის გზით და იმავდროულად ისტორიული მემკვიდრეობის შენარჩუნების შესაძლებლობას.

ტრენინგისა და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამა (TCBP)

EECA-ას ოთხი პროგრამიდან ერთ-ერთი მიზნად ისახავს საზოგადოებრივი ჯგუფების, არქიტექტორების, რესტავრატორ-კონსერვატორების, ხელოსნების, ურბანული დაგეგმარების სპეციალისტების და სხვათა ტრენინგსა და პოტენციალის ამაღლებას მშენებლობისა და კულტურული მემკვიდრეობის სფეროსთან დაკავშირებული ცოდნისა და უნარების განსავითარებლად. ამ პროგრამას ძალზე კარგი შედეგი მოაქვს შემდეგი პრაქტიკის შედეგად, კერძოდ EECA-ას მიერ განხორციელებულ პროექტების უმრავლესობაში მონაწილეობის გზით ხდება სხვა კომპანიების სპეციალისტების და შესაბამის სამშენებლო ტექნოლოგიასა და არქიტექტურული და კულტურული მემკვიდრეობის რესტავრაცია-კონსერვაციასთან დაკავშირებული

1. EECA (ეგვიპტის მიწის არქიტექტურის ასოციაცია)

Abdelhamid Salah Abdelhamid Sayed
Training and Capacity Building Program Manager, EECA[1]

THE EGYPTIAN EARTH CONSTRUCTION ASSOCIATION (EECA)

The act of building, if appropriate, has the potential of improving our built environment while preserving our non-renewable natural resources.

HISTORY

Founded in 1997, The Egyptian Earth Construction Association (EECA) is a non-governmental, not-for-profit organization registered with the Ministry of Social Solidarity, and headquartered in Al-Darb Al-Ahmar, one of Historic Cairo's richest architectural heritage neighborhoods. Concerned with construction in general and Appropriate Building Technologies (ABT) in particular; EECA advocates ABT as a tool for sustainable development through community participation as well as conserving the heritage.

TRAINING AND CAPACITY BUILDING PROGRAM (TCBP)

One of EECA four programs aims at training and building the capacity of community groups, Architects, Conservators, Craftsmen, Urban planners and others to acquire knowledge and skills in all the fields related to the act of building and heritage. This program has very good impact by sharing in most of the projects which have been done by EECA

Sample of Arabic Carpentry. Photo: EECA
არაბული ხითხურობის ნიმუში. ფოტო: EECA

1. EECA (Egyptian Earth Construction Association)

არაერთი სპეციალობების სტუდენტთა კვალიფიცირება.

მიწის (ქვიშის) ტომრებით მშენებლობის ტრენინგი:

მიწის ტომრებით განხორციელებული მშენებლობა გამბედაობას მოითხოვს. გამბედაობას რადგან მხოლოდ მამაცი ადამიანი თუ შეეჭიდება საყოველთაო პრაქტიკისგან ესოდენ განსხვავებულ მშენებლობის მეთოდს. გამბედაობა კიდევ იმიტომაცაა საჭირო, რომ სახლის შენებას ისეთი მეთოდით იწყებთ, რომელსაც სულ ახლახანს დაეუფლეთ. გამბედაობა ჭირდება უმარტივესი, ელემენტარული პირველყოფილი მასალების გამოყენებასაც და, ბოლოსდაბოლოს, გამბედაობა მაშინაც მოგვეთხოვება, როდესაც ვხედავთ, რომ ჩვენს მიერ აშენებული კონსტრუქცია ძალზე ჩამოგავს ჩვენს საკუთარ შიგთავსს.

მიუხედავად იმისა, რომ მიწის ტომრებით შენება მშენებლობის უძველეს მეთოდებთან შედარებით ახალია, იგი დიდ ეკონომიას და გამძლეობას გვთავაზობს გუმბათოვან და თაღოვან ასაწყობ კონსტრუქციებში.

შესაბამისად ჩვენი მიზანია ხელოსანთა მომზადება ამ მეთოდიკაში, რომელიც მრავალგვარი გარემოსთვისაა ადაპტირებული (მიწის ტომრებით შენებას მხოლოდ ნიჩაბი, ტომრები, ცოტაოდენი ეკლიანი მავთული და მიწა ჭირდება).

ამ მეთოდით ვაღწევთ მეტ სტრუქტურულ სიმტკიცეს ვიდრე გამოუწვავი აგურის შემთხვევაში, მეტ პლასტიურობას ვიდრე მიწატკეპნილით და უფრო სწრაფად ხდება აგება ვიდრე ალიზით. მიწის ტომრების კონსტრუქცია ფართო არჩევანს გვთავაზობს ძალზე დაბალი თვითღირებულების და გარემოზე მცირე ზემოქმედების მხრივ განსაკუთრებით ისეთ რეგიონებში სადაც ხე-ტყის, კორდის, ცემენტის და საწვავის დეფიციტია. მიწის ტომრებით ნაგები გუმბათები შეუდარებლად უსაფრთხოა ხშირი ხანძრებით გამორჩეულ ტყის მასივებში, რადგან უსახურავო და უფარდულო ნაგებობას ცეცხლი რა თქმა უნდა გვერდს აუვლის, რაკი ასაალებელი არაფერი ექნება. მიწის ტომრებით ნაგებობებზე არჩევანს აჩერებენ აგრეთვე ქარიშხლების და ამინდის სხვა ექსტრემალური პირობების გავრცელების ადგილებშიც. თავად მიწასავით მყარი ასეთი ნაგებობები სითბოს კარგად ინარჩუნებენ, ისინი არ იხრწნებიან, ანდა მწერები ვერას აკლებენ.[1]

to qualify other specialists and juniors in many Specialties which connected with appropriating building technology and conserving Architectural and humanitarian heritage.

EARTHBAGS TRAINING:

Building with Earthbags is gutsy. Gutsy because only the brave take up a construction method so different from the conventional. Gutsy because people build homes with this technique when they've just learned it. Gutsy because the materials are basic, elemental, primal. And gutsy, indeed, because this construction system resembles, in form and assembly, nothing other than our own intestines.

Although earthbag is new compared to these ancient building methods, it offers superior economy and durability in domed and vaulted assemblies.

So our target is to train crafts in order to spread this technique which is adapted with many environments (a shovel, bags, a little barbed wire and the earth beneath are all that are needed to build with earthbags)

The method offers more structural integrity than adobe, more plasticity than rammed earth, and more speed in construction than cob. Earthbag construction offers broad possibility for ultra-low-cost, low-impact housing, especially in regions where timber, grasses, cement, and fuel are scarce. Earthbag domes also provide unparalleled safety in wooded areas prone to wildfires, as fire will more easily pass over any structures without a roof or eaves to ignite. Earthbag building has been chosen, too, for sites exposed to hurricanes and other extreme weather. Solid as the earth itself, it holds great thermal and cannot rot or be eaten by insects.[1]

Sample of Arabic Carpentry. Photo: EECA
არაბული ხითხურობის ნიმუში. ფოტო:EECA

1 Lynne Elizabeth, Director, New Village Press Editor, "Alternative Construction: Contemporary Natural Building Methods"

ტრენინგი არაბულ სადურგლო ხელოვნებაში:

ახალგაზრდა დურგალთა ტრენინგი და კვალიფიცირება, რის შედეგადაც ახალგაზრდამ უნდა შეძლოს არაბული სადურგლო ხელოვნების ნიმუშის დამზადება, რომელშიც გეომეტრიის ვიზუალური გამოხატულება სტრუქტურულ და ფუნქციურ თვისობრიობას იძენს; ხდება იმის შემეცნება თუ როგორ მივყავართ პროცესს „მთლიანი" ანსამბლის გამოძერწვამდე, გარდაქმნის უწყვეტ პროცესში სივრციდან აბსტრაგირებისკენ და შემდეგ ფიზიკურისკენ მივყავართ, ამით მთელი პროცესის განმავლობაში სისუფთავის შენარჩუნება ხდება, როცა ყოველი ელემენტი, რომელსაც საბოლოო პროდუქტის დამტევი უნიკალური მეხსიერება აქვს, ერთ მთლიანობად იკინძება. არაბული სადურგლო ხელოვნების ნიმუშები გვხდება ეგვიპტის მრავალ ისლამურ და კოპტურ ძეგლში ისევე როგორც ბევრ სხვა ქვეყანაშიც. დურგლების არაბულ სადურგლო ხელოვნებაში გაწაფვით და კვალიფიცირებით ჩვენ ვინარჩუნებთ ძალზე მნიშვნელოვან ტექნიკას, რომელიც გვეხმარება ულამაზესი ნაკეთობების შექმნაში და მრავალი უძველესი ნიმუშის დაკონსერვებაში.

ARABIC CARPENTRY TRAINING:

Training and qualifying the young carpenters to can produce Arabic carpentry which translate the visual expression of geometry into a structural and functioning system, by exploring how the process is contributing to the creation of assemblage 'as a whole', in a continuous transformation process from space to the abstract then to the physical, thereby ensuring neatness throughout the process, uploading every element with its unique memory achieving a product. We can find many examples of Arabic Carpentry in most of Islamic and Coptic monuments around Egypt as well as many countries. By training and qualifying carpenter to do Arabic carpentry we are conserving very important technique which is helping in producing very beautiful pieces and conserving many ancient pieces.

Earthbags Training. Photo: EECA
მიწის ტომრებით მშენებლობის ტრენინგი. ფოტო:EECA

ალექსანდრე ელისაშვილი
"ტფილისის ჰამქარი"

სამოქალაქო საზოგადოების როლი კულტურული მემკვიდრეობის დაცვაში, "ტფილისის ჰამქარის" მაგალითზე

თბილისზე მზრუნველთა გაერთიანება - “ტფილისის ჰამქარი” დაარსდა 2005 წლის მარტში. სახელწოდება აღებულია თბილისში ხელოსანთა ათასწლოვანი ტრადიციის მქონე ორგანიზაციიდან “ამქრიდან” (ძველი ფორმით “ჰამქარი”). “ტფილისი” კი, როგორც ცნობილია თბილისს დაარსებიდან 1700 წლის მანძილზე ერქვა და მხოლოდ 1936 წელს გადაერქვა. 21-ე საუკუნის თბილისური ამქარი აერთიანებს სხვადასხვა პროფესიის ინიციატივიან, აქტიურ, ადამიანებს, რომლებიც მზად არიან საქართველოს დედაქალაქზე ზრუნვას გარკვეული დრო და ენერგია შესწირონ. ჰამქარი - სპარსული სიტყვაა და ერთად კეთებას, თანამოსაქმეობას ნიშნავს. ათასწლოვანი ჰამქარი ტფილისში ერთი კონკრეტული დარგის, ხელობის ადამიანებს აერთიანებდა. ჰამქარის წევრები ხელობას, ჰამქრისა და საკუთარ ღირსებას უფრთხილდებოდნენ. ჩვენ, “ტფილისის ჰამქრელებს” არა რაიმე კონკრეტული ხელობა, არამედ თბილისი გვაერთიანებს. ჩვენი მიზანი ამ ქალაქისთვის გარჯაა, ამ ქალაქის გაფრთხილება. ჩვენი საქმე ქალაქზე ზრუნვაა, თამამ და დაუზარელ ტფილისელებთან ერთად. თუ ვინმეს “ტფილისის ჰამქარის” წევრობა სურს ერთადერთი პირობა უნდა დააკმაყოფილოს - თბილისი უნდა უყვარდეს, მისი გუშინდელი ახსოვდეს, დღევანდელი სტკიოდეს, მომავალზე უნდა ზრუნავდეს.

ჩვენი ხედვაა:

- ისეთი თბილისი, სადაც დაცულია ქალაქის ისტორიული და კულტურული მემკვიდრეობა;
- რომლის განვითარება და მოდერნიზაცია ხორციელდება ისტორიულ-კულტურული ღირებულების გათვალისწინებითა და ევროპული სტანდარტებისა და კანონმდებლობის შესაბამისად;
- ქალაქი, რომელსაც მართავს ანგარიშვალდებული, გახსნილი ადგილობრივი ხელისუფლება;
- რომლის მაცხოვრებლებიც აქტიურად არიან დაინტერესებულნი და ჩართულნი ქალაქის განვითარებით, უნიკალური, თავისთავადი და აუთენტური ურბანული გარემოსა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვითა და შენარჩუნებით;

Alexander Elisashvili
Head of Tiflis Hamqari

ROLE OF CIVIL SOCIETY IN HERITAGE PROTECTION, CASE: TIFLIS HAMQARI - UNION OF TBILISI CARETAKERS

Tbilisi Hankari - union of Tbilisi take-carers - was founded in March 2005. Its name is adopted from the union of Tbilisian craftsmen, "amkari" (old - "hamkari") - an organisation with age-old traditions. "Tpilisi" was the name of the Georgian capital for 1700 years since its foundation and only in 1936 it was renamed. 21st century Tbilisi amkari unites diverse profile experts, active people of great initiative, who are ready to give their time and energy to taking care of Georgian capital. Hamkari is a Persian word, meaning joint action. Historic hamkari used to unite craftsmen of one particular craft. Hamkari members valued their craft, hamkari and their personal dignity. We, Tbilisi Hamkari members are united not on the basis of any craft, but Tbilisi. Our aim is to work for this city, to take care of it together with the brave and diligent Tbilisians. If anyone wishes to become "Tpilisi Hamkari" member, there is only one condition to be accepted - to love Tbilisi, to remember its past, to be concerned with its present and to take care of its future.

Our vision:

- Tbilisi, where city historic and cultural heritage is protected;
- City, development and modernisation of which is undertaken with the respect to its historical and cultural values, in accordance with the European standards and active legislation;
- City, which is governed by the accountable, open local authorities;
- City, in which inhabitants are actively interested in and involved in the city development, protection and preservation of the unique, authentic urban environment and cultural heritage.

Our mission:

- Support Tbilisi citizens awareness of the city historic and cultural values and their greater involvement in its maintenance;
- Actively participate in the decision making process on the Municipality level and carry out public monitoring to ensure that protection of the Tbilisi unique urban fabric is taken into consideration in the inevitable process of the city development and modernisation;

In order to achieve our goals, the organisation is implementing following programmes:

1) Culture Education Programme, which is aimed at providing diverse information on Tbilisi to the wide public and raising public awareness. For these purposes, the organisation plans to:

- Publication of series "Tbilisi Library" (history,

ჩვენი მიზანია (მისია):

- თბილისის მოსახლეობა ქალაქს აღიქვამდეს როგორც ისტორიულ-კულტურულ ღირებულებას და მეტად იყოს ჩართული მის მოვლა-პატრონობაში;
- მუნიციპალურ დონეზე გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში აქტიური ჩართვა და სამოქალაქო მონიტორინგის განხორციელება, რათა ქალაქის განვითარებისა და მოდერნიზაციის აუცილებელ პროცესში, გათვალისწინებული იყოს თბილისის უნიკალური ურბანული ქსოვილის დაცვა.

მიზნის მისაღწევად, ორგანიზაცია მუშაობს შემდგები პროგრამებით:

1) კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამა, რომლის მიზანია საზოგადოების მრავალმხრივი ინფორმირება თბილისის შესახებ და ქალაქისადმი მოქალაქეობრივი დამოკიდებულების გაზრდა;

ამისათვის ორგანიზაცია გეგმავს:

- საგამომცელო სერიის "თბილისის ბიბლიოთეკა" გამოცემას (ისტორია, არქიტექტურა, თარგმანები, მოგონებები და ჩანაწერები თბილისის შესახებ)
- თბილისის შესახებ თემატური გამოფენების ორგანიზებას.

2) სამოქალაქო მონიტორინგისა და ადვოკატირების პროგრამა, რომლის მიზანია, გავხადოთ მუნიციპალური ხელისუფლება უფრო ანგარიშვალდებული და ქალაქთან დაკავშირებული გადაწყვეტილების პროცესი უფრო გამჭვირვალე;

ამისათვის ორგანიზაცია გეგმავს:

- ჩაერთოს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში;
- სისტემატიურად გამოითხოვოს და საზოგადოებისთვის ხელმისაწვდომი გახადოს ქალაქის ისტორიული ნაწილის განვითარებასთან დაკავშირებული საჯარო ინფორმაცია;
- განახოციელოს ქალაქში განხორციელებული სარეაბილიტაციო პროექტების დამოუკიდებელი ექსპერტიზა და მონიტორინგი; ამ პროცესში, შესაძლო დარღვევების შესხებ, პარტნიორ მედია-საშუალებებთან ერთად განახორციელოს ჟურნალისტური გამოძიება და საზოგადოების ინფორმირება.

"ტფილისის ჰამქრის" მიერ ბოლო ორ წელში განხორციელებული პროექტებია:

2010 წელს ორგანიზაცია, "ფონდის ღია საზოგადოება-საქრთველო" მხარდაჭერით ახორციელებდა პროექტს "ტფილისის ჰამქარი", რომლის მიზანია საზოგადოების მრავალმხრივი ინფორმირება თბილისის შესახებ და ქალაქისადმი მოქალაქეობრივი დამოკიდებულების გაზრდა;

ამისათვის ორგანიზაცია გეგმავს:

- საგამომცელო სერიის "თბილისის ბიბლიოთეკა" გამოცემას (ისტორია, არქიტექტურა, თარგმანები, მოგონებები და ჩანაწერები თბილისის შესახებ)
- თბილისის შესახებ თემატური გამოფენების ორგანიზებას.

architecture, translations, memoires and notes on Tbilisi)

- organisation of thematic exhibitions on Tbilisi

2) Public Monitoring and Advocacy Programme, with the goal to make Municipal authorities more accountable and decision making process concerning city - more transparent. For these purposes, the organisation plans to:

- To be involved in the decision making process
- To request historic city development related public information and make it accessible for the wide public
- To carry out independent evaluation and monitoring of the implemented rehabilitation projects; together with the partner media to undertake media investigation of the violations revealed in these projects and to inform wide public about these.

Following projects were implemented by Tpilisi Hamkari during last 2 years:

In 2010, supported by Open Society - Georgia Foundation, project "Tpilisi Hamkari" was launched. Within the project, series of public hearings and exhibitions were organised.

In 2011, supported by Eurasia Co-operation Foundation, the project "Discover your Tbilisi" is ongoing. Within the project, it is planned to carry out public monitoring and advocacy campaign, concerning rehabilitation works in the historic city.

It should be noted that up to recently, all Tpilisi Hamkari activities, except rare cases, were carried out based on the enthusiasm and personal donations of its members. This practice, i.e. financing of activities is still continued by our volunteers, although, fund raising actions in 2010-2011 and support from Open Society - Georgia Foundation and Eurasia Co-operation Foundation, marked new stage in the development of the organisation, had strengthened it, as a heritage sector player.

Up to present, our organisation is distinguished by the high self-mobilisation and public activity of the volunteers. Our several years-old experience had revealed major problems in decision making process concerning historic city. The problems can be classified as follows:

1. Non-transparent and inaccessible decision making process

18.08.2011. Imeli protest. Photo: Ts.Elisashvili
18.0.2011. საპროტესტო აქცია იმელთან. ფოტო:ც.ელისაშვილი

რი"; პროექტის ფარგლებში მოეწყო საჯარო განხილვების ციკლი, გამოფენები და სხვა;

2011 წელს ევრაზიის თანამშრომლობის ფონდის მხარდაჭერით ორგანიზაცია ახორციელებს პროექტს "აღმოაჩინე შენი თბილისი"; პროექტის ფარგლებში დაგეგმილია სამოქალაქო მონიტორინგისა და ადვოკატირების კამპანიების წარმართვა ქალაქის ისტორიულ ნაწილში მიმდინარე სამშენებლო-სარეაბილიტაციო პროექტებთან დაკავშირებით;

აღსანიშნავია, რომ "ტფილისის ჰამქრის" მიერ დღემდე განხორციელებული აქტიობები, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, ხორციელდებოდა ძირითადი "ჰამქრის" წევრთა ენთუზიაზმითა და პირადი შემოწირულობის ხარჯზე. აღნიშნული პრაქტიკა (ამა თუ იმ ღონისძიების დაფინანსება) ახლაც გრძელდება ორგანიზაციის მოხალისეების მხრიდან; თუმცა 2010-2011 წლებში ფონდის "ღია საზოგადოება - საქართველო" და ევრაზიის თანამშრომლობის ფონდის მხარდაჭერილმა პროექტებმა, ორგანიზაცია განვითარების და საქმიანობის თვისობრივად ახალ საფეხურზე გადაიყვანა და გააძლიერა, როგორც ამ სფეროში მოღვაწე აქტორი.

ორგანიზაცია დღემდე, გამოირჩევა მოხალისეების მაღალი თვითმობილიზების და სამოქალაქო აქტივობის ხარისხით;

ჩვენი მოღვაწეობის რამოდენიმე წლიანმა გამოცდილებამ დაგვანახა ის ძირითადი პრობლემები, რაც ქალაქის ისტორიულ ნაწილთან მიმართებით გადაწყვეტილების მიღების პროცესში იჩენს ხოლმე თავს.

პრობლემები შეიძლება შემდეგნაირად დაიყოს:

1) გადაწყვეტილების მიღების გაუმჭვირვალე და დახურული პროცესი;
2) პასიური და არა ინფორმირებული მოქალაქეები / ქალაქის, როგორც ჩვენი საერთო საარსებო სივრცის და კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობის მიმართ მოქალაქეთა გულგრილობა;

მოხსენების დროს, კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე, საუბარი იქნება კანონდარღვევებსა და "ტფილისის ჰამქრის" და თბილისის მერიის ურთიერთობის შესახებ.

ორგანიზაციის მიერ ორგანიზებული აქტივობები:

2006 წლის 20 სექტემბერს ორგანიზაციამ, ქალაქის ცენტრში ჩაატარა საინფორმაციო აქცია "ტფილისი 1700, თბილისი 70", რომელის მიზანიც იყო მოსახლეობისათვის იმ ფაქტის შეხსენება, რომ სქართველოს დედაქალაქს, სახელწოდება ზუსტად 70 წლის წინ, 1936

24.08.2011. Imeli protest, live chain. Photo: Ts.Elisashvili
24 აგვისტო 2011. საპროტესტო აქცია იმელთან, ცოცხალი ჯაჭვი. ფოტო: ც.ელისაშვილი

2.Passive and uninformed citizens / indifference of the citizens towards our common living space and cultural-historical heritage

Actions undertaken by the organisation:

On 20 September, 2006, Tpilisi Hamkari organised an information action "Tbilisi 1700, Tbilisi 70", which was aimed to remind the citizens that the name of the Georgian capital was changed on 20 September, 1936, exactly 70 years ago, based on the decree of Michael Kalinin, Head of the Council of Ministers of the USSR; in Georgian Tpilisi was changed to Tbilisi and in foreign languages to Tiflisi. During the action, information leaflets were spread, street-organ-player was specially invited to perform on the action.

On 15 October, 2006, Tpilisi Hamkari carried out cleaning of Shahis Takhti (bastion of Narikala fortress) ruins environs on the Sololaki ridge from the garbage. As evidenced by the historic sources, since the 9th c., this site used to house Tbilisi astrological observatory. After cleaning and informing the public about devastated state of the site, Department of Cultural Heritage of the Ministry of Culture, Monuments Protection and Sport, together with international astrological organisation, had initiated formation of the site archaeological research team.

In October 2006, Tpilisi Hamkari began collection of Tbilisi signboards of all epochs for the future exhibition.

On 21 November, 2006, Tpilisi Hamkari had undertaken cleaning of the forgotten and devastated cemetery of Bolsheviks in Khudadovi forest. Although Bolsheviks activities are absolutely unacceptable for Tpilisi Hamkari, we think that fight against graves and insult of cemeteries is not a proper and acceptable form of showing attitude.

On 13 December, 2006, presentation of the calendar "Old Tbilisi Faces" was held in the book-shop Parnasi. The calendar was produced with the aim to remind the wide public those personalities of different professions, social and ethnic groups, who contributed to the unique charm of old Tpilisi.

On 20 December, 2006, Tpilisi Hamkari organised a protest action concerning possible renaming of Leselidze street. This protest was directed not only against one particular case, but hurried and non-trans-

წლის 20 სექტემბერს საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის: მიხეილ კალინინის განკარგულებით შეეცვალა და ქართულად ტფილისი, გახდა თბილისი, ხოლო უცხოურად ტიფლისი; აქციის მსვლელობის დროს გამვლელებს დაურიგდათ საინფორმაციო ბუკლეტები, აქციას აფორმებდა საგანგებოდ მოწვეული მეარღნე.

2006 წლის 15 ოქტომბერს "თბილისის ჰამქარმა" დაასუფთავა და საყოფაცხოვრებო ნარჩენებისგან გაწმინდა, სოლოლაკის ხეივანზე მდებარე თბილისის დედა-ციხის ერთ-ერთი მსხვილი ბასტიონის შაჰ ტახტის ნანგრევი. ისტორიული წყაროების თანახმად ამ ბასტიონზე მე-9 საუკუნიდან არსებობდა "თბილისის ასტროლოგიური ობსერვატორია". დასუფთავების და საზოგადოებისათვის ამ სავალალო მდგომარეობაში მყოფი ციხე-ბურჯის არსებობის შეხსენების შემდეგ კულტურის სამინისტროს კულტურული მემკვიდრეობის დეპარტამენტთან ერთად და ასტროლოგიის საერთაშორისო ორგანიზაციასთან ერთად დაიწყო ნანგრევის არქეოლოგიური კვლევის მუშა ჯგუფის ფორმირება.

2006 წლის ოქტომბრის თვეში ორგანიზაციამ დაიწყო თბილისის ყველა თაობის ქუჩის აბრების და შენობების სადაზღვევო დაფების შეგროვება, შემდგომი ექსპონირების მიზნით.

2006 წლის 21 ნოემბერში ორგანიზაციამ დაასუფთავა ხუდადოვის ტყეში მდებარე რევოლუციონერ-ბოლშევიკთა მივიწყებული და სანაგვედ გადაქცეული სასაფლაო. მიუხედავად იმისა, რომ "ტფილისის ჰამქრის" წევრებისათვის კატეგორიულად მიუღებელია ბოლშევიკთა ნამოღვაწარი, ვთვლით, რომ საფლავთმებრძოლობა და სასაფლაოს შეურაცხყოფა დამოკიდებულების გამოხატვის სრულიად მიუღებელი და დასაგმობი ფორმაა. სწორედ ამიტომაც გაჩნდა იდეა ამ სასაფლაოს დასუფთავებისა.

2006 წლის 13 დეკემბერს გაიმართა წიგნის მაღაზია "პარნასში" გაიმართა "ტფილისის ჰამქრის" მიერ გამოცემული კალენდრის "ძველი ტფილისის სახეების" პრეზენტაცია. კალენდარის მიზანს წარმოადგენდა საზოგადოებისათვის იმ ადამიანების: სხვადასხვა პროფესიის, ფენისა, თუ ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლების შეხსენება, რომლებიც ქმნიდნენ "ძველ ტფილისს" და მის განუმეორებელ ეშხს.

2006 წლის 20 დეკემბერს "ტფილისის ჰამქარმა" გამართა საპროტესტო აქცია ლესელიძის ქუჩისათვის სახელწოდების მოსალოდნელ შეცვლასთან დაკავშირებით. ორგანიზაციამ გააპროტესტა არა მხოლოდ ერთი, კონკრეტული ქუჩისათვის სახელის გადარქმევა, არამედ ქალაქის ტოპონიმიკასთან დაკავშირებით გადაწყვეტილებების ნაჩქარევად და გაუმჭვირparent process of decision making related to the place-names of Tbilisi.

On 2-16 February, 2007, an exhibition "All Generations Street Signboards" was held in Tbilisi History Museum - Karvasla. The exhibition, containing 34 exhibits, displayed signboards and insurance boards collected by Tpilisi Hamkari during several months. All exhibits were handed over to the Tbilisi History Museum after the exhibition. Collection of signboards and insurance boards is still ongoing with the special permission from the City Maintenance Service and Ministry of Culture.

On 25 February, 2007, on the 86 anniversary of Soviet annexation of Georgia, with the support of the City Hall, Tpilisi Hamkari organised a funerary performance, during which members of the organisation, clad as cadets, followed the route by which 11th Soviet Army entered Tbilisi on 25 February, 1921 and bodies of 9 cadets and nurse Maro Makashvili killed in the Kojori-Tabakhmela (in the battle against Bolsheviks) were brought to Tbilisi. After the procession on Rustaveli avenue, an exhibition "Results of Bolshevism - religious structures demolished during the Soviet period" was opened in the Tbilisi City Hall lobby.

From July, 2008, Tpilisi Hamkari together with Tbilisi citizens had organised a series of protest actions against demolition of historic building on the corner of Leonidze and Tabidze streets. Protest stickers were produced thanks to the donations of the action participants. International appeal was spread and signed by thousands. Historic building was, nonetheless, demolished, but proposal was changed (number of floors was decreased).

In autumn 2008, Tpilisi Hamkari members and volunteers initiated cleaning of one part of Seidabadi wall and tower.

In November, 2008, together with Goethe-Institut, an exhibition "Past - Present - Future" was organised and was dedicated to the construction policy in Old Tbilisi. Approved new construction proposals were presented.

In March, 2009, Tpilisi Hamkari together with Tbilisi citizens began protest actions against demolition of one of the oldest, Mirzashaphi street. Due to protest actions, destruction of the rock was temporarily suspended and architectural proposal was re-considered.

In 2009-2010, Tpilisi Hamkari had organised a series of protest actions and meetings concerning threats facing Imeli building - change of ownership and demolition; delisting of the site; neglect of its library.

In 2011, Tpilisi Hamkari continued to protest against demolition of Imeli building, as well as to protect Merani publishing house building and Gudiashvili square historic buildings.

In 2011, Tpilisi Hamkari applied to the court against Ministry of Culture for the illegal delisting of Imeli building.

In 2011, thanks to Tpilisi Hamkari efforts, authentic entrance door of the house 54, Uznadze street was reinstalled on its original place.

ვალედ მიღების პროცესი.

2007 წლის 2-16 თებერვალს თბილისის ისტორიის მუზეუმ-ქარვასლაში გაიმართა გამოფენა სახელწოდებით “ყველა თაობის ქუჩის აბრები”, რომელზეც გამოფენილი იყო “ტფილისის ჰამქრის” მიერ რამდენიმე თვის მანძილზე შეგროვილი ქუჩის აბრები და სადაზღვევო დაფები, სულ ექსპოზიციაზე წარმოდგენილი იყო 34 ექსპონატი. გამოფენის შემდეგ ექსპონატები საჩუქრად გადაეცა თბილისის ისტორიის მუზეუმს. გამოფენის ორგანიზების მიუხედავად აბრებისა და სადაზღვევო დაფების დაზვერვისა და შეგროვების პროცესი დღემდე გრძელდება, ამისათვის ორგანიზაციას გააჩნია თბილისის მერიის კეთილმოწყობის სამსახურისა და კულტურის სამინისტროს კულტურული მემკვიდრეობის დეპარტამენტის შესაბამისი ნებართვები.

54 Uznadze str., authentic entrance door reinstalled on its original place. Photo: N.Kordzakhia
უზნაძის ქ. N54-ის ავთენტური კარი თავის ადგილს დაუბრუნდა. ფოტო:ნ.კორძახია

2007 წლის 25 თებერვალს “ტფილისის ჰამქარმა” საქართველოს გასაბჭოების 86-ე წლისთავთან დაკავშირებით თბილისის მეირიის მხარდაჭერით მოაწყო თეატრალიზებული სამგლოვიარო მსვლელობა, რომლის დროსაც იუნკერთა ფარაჯებში გამოწყობილმა ორგანიზაციის 10-მა წევრმა გაიარა ის გზა, რომლითაც 1921 წლის 25 თებერვალს 11-ე წითელი არმია შემოვიდა თბილისში და რომელი გზითაც ჩამოასვენეს კოჯორ-ტაბახმელაზე დაღუპული 9 იუნკერი და მედდა მარო მაყაშვილი. რუსთაველის გამზირზე მსვლელობის შემდეგ თბილისის მერიის ფოიეში გაიხსნა გამოფენა “ბოლშევიზმის შედეგი - თბილისში საბჭოთა პერიოდში განადგურებული საკულტო ნაგებობები”.

2008 წლის ივლისიდან “ტფილისის ჰამქრისა” და თბილისი მოსახლეობის ინიციატივით მოეწყო რიგი საპროტესტო აქციები თავისუფლების მოედანზე, ლეონიძე/გალაკტიონის კუთხეში მდებარე ისტორიული შენობის დემონტაჟის წინააღმდეგ. აქციის მონაწილეთა შემოწირულობებით დაიბეჭდა საპორტესტო შინაარსის მქონე სტიკერები. დაიწერა პეტიცია, რომელსაც საერთაშორისო ქსელის მეშვეობით 1000-მდე ადამიანმა მოაწერა ხელი. ისტორიული შენობა მაინც დაანგრიეს, თუმცა შეიცვალა სამშენებლო პროექტი (შემცირდა სართულების რაოდენობა).

2008 წლის შემოდგომაზე ჰამქრელებისა და მოხალისეების ინიციატივით გაიწმინდა სეიდაბადის გალავანის კედლის ნაწილი და გოდოლი.

2008 წლის ნოემბერში გოეთეს ინსტიტუტთან ერთად მოეწყო გამოფენა “წარსული-აწმყო-მომავალი”, რომელიც მიეძღვნა ძველი თბილისის რაიონში მიმდინარე სამშენებლო პოლიტიკას. გამოფენაზე წამორდგენილი იყო უკვე დამტკიცებული სამშენებლო პროექტები.

2009 წლის მარტში “ტფილისის ჰამქარმა” და თბილისელმა მოქალაქეებმა დაიწყეს საპორტესტო აქციები ქალაქის ერთ-ერთი უძველესი, მირზა-შაფის ქუჩის დანგრევის საწინააღდეგოდ. აქციების შედეგად დროებით შეჩერდა კლდის განადგურება და მოხდება მანამდე არსებული სამშენებლო პროექტის გადახედვა;

2009-2010 წელს, “ტფილისის ჰამქარმა” მოაწყო აქციების, შეხვედრების ციკლი, იმელის შენობის გაყიდვასა და ნგრევასთან, შენობისათვის კულტურის ძეგლის სტატუსის მოხსნასთან და შიგნით არსებული ბიბლიოთეკის უყურადღებოდ დატოვებასთან დაკავშირებით;

2011 წელს “ტფილისის ჰამქრის” მიერ გაგრძელდა “იმელის” ნგრევის საწინააღმდეგო აქციების გამართვა, რასაც დაემატა გამომცემლობა “მერანის” და გუდიაშვილის მოედნზე მდგარი შენობების გადარჩენისათვის ბრძოლა.

2011 წელს „ტფილისის ჰამქრმა" სარჩელი შეიტანა სასამართლოში, საქართველოს კულტურის და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს წინააღმდეგ, "იმელის" შენობისათვის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის უკანონოდ მოხსნის თაობაზე.

2011 წელს "თბილისის ჰამქრის" მეცადინეობით უზნაძის ქ. N54-ის სადარბაზოს ავთენტური კარი თავის ადგილს დაუბრუნდა.

რადოსვეტა კიროვა
ბულგარეთის მეცნიერებათა აკადემია,
ასპირანტი

უძველესი მემკვიდრეობა პანელურ კორპუსებს შორის. ვილა რუსტიკა, ჰაჯი დიმიტარის უბანი, სოფია

ანოტაცია

ძველი ვილა რუსტიკას (II-IV სს. ახ. წ.) ნაშთები - 6 სასოფლო-სამეურნეო ნაგებობის მომცველი კომპლექსი, საცხოვრებელი და მავზოლეუმი - 1966 წელს აღმოაჩინეს, სოფიის ჰაჯი დიმიტარის უბანში პანელური კორპუსების მშენებლობისას. ნაშთების გათვალისწინებით, შეიცვალა გენერალური ურბანული გეგმა - მავზოლეუმის ყველაზე ფასეული საძირკველი კორპუსებს შორის იდგა, ეზოში, ხოლო დანარჩენი სიძველენი - საცხოვრებელი, ფერმის ნაგებობანი და ეზო ამჟამად ახალი კორპუსების საძირკვლებს ქვეშაა მოქცეული.

ორმოც წელზე მეტი ხნის შემდეგ, თითქმის აღარავის ახსოვს ვილა რუსტიკას ძველი ნაშთები, ამ ტიპის უდიდესი ვილისა სერდიკას (სოფია) მიდამოებში. ისინი მიწის, ფერფლისა და ნაგვის ფენებითაა დაფარული, რადგან ახლო-მახლო მოსახლეობა კომპოტებსა და წვენებს ხარშავდა ძველი წყობის საძირკვლებზე, ხოლო კვეთილობით შემკულ ქვებს საფარად იყენებდა.

პროექტი “ხელახალი წარმოჩენა, კონსერვაცია და სოციალიზაცია რომაული ვილა რუსტიკას ნაშთებისა სოფიას ჰაჯი დიმიტარის უბანში” 2010 წლის ივნისში დაიწყო სოფიის მუნიციპალიტეტის პროგრამის - “კულტურა” - ფინანსური მხარდაჭერით. ინიციატივას ახორციელებს სამი არქიტექტორისგან (ბულგარეთის მეცნიერებათა აკადემიის ხელოვნების კვლევის ცენტრის დოქტორანტები) შემდგარი ჯგუფი, არასამთავრობო ორგანიზაცია “ტრანსფორმერებთან”, ადგილობრივი მუნიციპალიტეტის განყოფილებასთან და მერთან (ქ-ნი ევა მიტოვა) პარტნიორობით.

ნაშთების ხელახალი წარმოჩენა მხოლოდ მოხალისეთა მუშაობით განხორციელდა, რომელთაც ზედამხედველობას არქეოლოგი უწევდა. მოხალისეთა შორის იყვნენ სტუდენტები, მოსწავლეები, არქიტექტორები, მუსიკოსები, ეკონომისტები და ა.შ. ისინი ხელახლა თხრიდნენ ძველ ნაშთებს ადგილობრივი მოსახლეობის დახმარებით.

მოხალისეთა მუშაობის თანადროულად მომზადდა პროექტი, რომლის მიზანია ნაშთების სათანადო კონსერვაცია, ადექვატური განათებისა და მისასვლელის უზრუნველყოფა, სა-

Radosveta Kirova
Bulgarian Academy of Sciences, PhD Student of Architecture

ANCIENT HERITAGE AMONG THE PANEL BLOCKS.VILLA RUSTICA, HADJI DIMITAR QUARTER, SOFIA

ABSTRACT

The remains of an ancient villa rustica (II-IV century A.C.) - a complex of six agricultural buildings, a residential mansion and a mausoleum were discovered by fall back in 1966 when building the panel blocks of the Hadji Dimitar Quarter in Sofia. The general urban plan had been changed in favour of the remains - and the most valuable foundations of the mausoleum stood among the blocks - in the courtyard, while the rest of the ancient - the residential and farm buildings and farmyard now lay under the new blocks foundations.

Evidences suggest that the villa had been destroyed and looted by the Gothic invasion of III century. According to the archeologist Magdalene Stancheva, who researched the object in 1967, the area of the yard is about 5dka. The two originally built to store grains (horrea) measuring 14/9m subsequently added another. Another outbuildings impresses with its size - the long side and 50 meters. There were found 250 silver coins from the III century in clay pot. The entrance to the mausoleum is from south. The plan is symmetrical, with three series-connected spaces. At the northern end of the mausoleum there are four brick burial chambers with dimensions of 2.30 1.25 m, which may have been lined with marble. After the Gothic invasion the mausoleum was reused by the local Thracian population as a cemetery shrine.

More than 40 years after, almost nobody remembers about the ancient remains of the villa rustica, the biggest villa of the type around Serdica (Sofia). They were covered by layers soil, ash and garbage, as the citizens nearby have been boiling compotes and juices on the ancient masonry foundations and using the carved stones for a shelter.

The project for "Re-displaying, Conservation and Socialization of the remains of an ancient Roman villa rustica in Hadji Dimitar Quarter Sofia" began in June 2010 with the financial aid of by the Programme "Culture" of Sofia Municipality. The initiative was carried out a team of three architects, PhD students in the Centre for Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences, with the partnership of NGO "Transformers" and the local Municipality Division and its mayor Mrs. Eva Mitova.

The redisplaying of the remains was carried out exclusively by volunteers work, by supervision of an archeologist. Students, pupils, architects, musicians, economists etc. were among the volunteers who dig out the ancient remains back with the help of the local citizens.

ინფორმაციო დაფების განთავსება და დასვენებისა და რეკრეაციის მიმზიდველ ადგილად ობიექტის გადაქცევა.

ფინანსური დახმარება არასაკმარისი აღმოჩნდა, ამდენად, განხორციელდა მხოლოდ გადაუდებელი საკონსერვაციო სამუშაოები ზამთრისთვის, მაქსიმალურად იაფი, ეკოლოგიურად თავსებადი მასალების გამოყენებით - პალეტები და მეორადად გამოყენებული ვინილი სარეკლამო ფარებიდან.

პროექტის პოპულარიზაციის მიზნით, 2010 წლის სოფიის არქიტექტურის კვირეულის ფარგლებში, ადგილობრივი თემისთვის მოეწყო საგანგებო ღონისძიება - "კომპოტ-კოკტეილის წვეულება".

პროექტი კვლავაც გრძლედება - საპროექტო ჯგუფი ახლა დამატებითი დაფინანსების მოპოვებას ცდილობს.

http://villarustica-sofia.blogspot.com

The project was designed simultaneously with the volunteers work and aims a proper conservation of the remains, providing an adequate lighting and access, placing of information boards and making the object an attractive place for rest and recreation.

Financial aid proved to be insufficient, so only an emergency conservation work for the winter season was executed with the cheapest possible, eco-friendly materials - pallets and reused vinyl from advertisements.

A special event as a part of Sofia Architecture Week 2010- "Compote-cocktail party" for the local community was organized to popularize the project.

The project is still in progress - the team, responsible for it is now applying for additional funding.

http://villarustica-sofia.blogspot.com

ANCIENT HERITAGE AMONG THE PANEL BLOCKS. VILLA RUSTICA, H.DIMITAR QUARTER, SOFIA

VOLUNTEERS' WORK FOR RE-DISPLAYING OF THE REMAINS >>COMPOTE COCKTAIL PARTY >> EMERGENCY CONSERVATION

საინფორმაციო პლაკატი. უძველესი მემკვიდრეობა პანელურ კორპუსებს შორის. ვილა რუსტიკა, ჰაჯი დიმიტარის უბანი, სოფია. პლაკატი: კიროვა

გორან ნიკჟიჩი
ქ. სპლიტის მუნიციპალიტეტის ძველი ქალაქის სამსახურის უფროსი

სპლიტი - მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლის კონსერვაცია

გარკვეული ისტორიული ვითარებიდან გამომდინარე, UNESCO-ს მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში შეტანილი ყველა ხორვატიული ძეგლი ადრიატიკის სანაპიროზე მდებარეობს, გარდა ერთი, ბუნების ძეგლისა - პლიტვიცეს ტბები - რომელიც ქვეყნის ცენტრალურ, მაღალმთიან ნაწილშია განლაგებული.

დუბროვნიკის ძველი ქალაქი, ალბათ, ყველაზე ცნობილი ხორვატიული ძეგლია. სტარი გრადის ვაკე ჰვარის კუნძულზე ტერიტორიის განვითარების კარგად შენარჩუნებულ უძველეს ნიმუშს წარმოადგენს, რომლის არსებობაც, ბერძნული ოკუპაციიდან მოკიდებული, ორი ათას წელზე მეტს ითვლის. ტროგირის შუასაუკუნოვან ქალაქში დღემდე დაცულია მაღალმხატვრული, რომანული და აღორძინების ხანის ქანდაკების მდიდარი მემკვიდრეობა. შიბენიკის კათედრალი, ქვის უნიკალური ნაგებობა, მოხდენილი თხელი ქვის გარსით, რომელიც, იმავდროულად კამარაც არის და გადახურვაც, დამშვენებულია გუთურ-რენესანსული სტილის უმშვენიერესი სკულპტურით. ზედმიწევნით კარგად შენარჩუნებული VI საუკუნის უვფრასიუსის ბიზანტიური ბაზილიკა პორეჩში დახვეწილი მოზაიკითაა შემკული.

1979 წელს სპლიტის ისტორიული ცენტრი დიოკლეტიანეს სასახლით აღიარებულ იქნა მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხის ძეგლად, როგორც ყველა ეპოქის კარგად შენარჩუნებული არქიტექტურის გამო, ისე იმის გათვალისწინებითაც, რომ დღემდე სპლიტი ყველა ურბანული ფუნქციის მატარებელი ცოცხალი ორგანიზმია.

305 წელს გადამდგარი იმპერატორის ვილად დაარსებული, სპლიტი შუასაუკუნოვან ქალაქად განვითარდა, შეინარჩუნა რა ყველა ეპოქის კვალი და ერთ ჰარმონიულ მთლიანობად გარდაიქმნა.

საინტერესოა, თვალი გადავდენოთ იმას, თუ როგორ შეიძლება ძეგლის არასწორმა, იდეალიზირებულმა აღქმამ მიგვიყვანოს არასწორ არქეოლოგიურ და კონსერვაციულ გადაწყვეტილებებამდე. დიოკლეტიანეს სასახლეს ხშირად იხსენიებდნენ როგორც იდეალური ნაგებობის “ტიპიურ, ქრესტომათიულ” მაგალითად - გამაგრებული საიმპერატორო ვილა, იდილიურ ლანდშაფტში განთავსებული, გვიანანტიკური არქიტექტურის მიღწევა, რომლი-

Goran Nikšic
Head of the Service for the Old City Core

SPLIT - CONSERVATION OF A WORLD HERITAGE SITE

Due to specific historic circumstances, Croatian sites entered on the UNESCO World Heritage List are all located on the Adriatic coast, apart from the natural heritage site of the Plitvice Lakes which lies in the central, mountainous area of the country.

The Old City of Dubrovnik is perhaps the best known Croatian site. The Plain of Stari Grad on the island of Hvar displays a well preserved ancient land division, dating from the period of Greek occupation more than two thousand years ago. The medieval town of Trogir has a rich heritage of highest quality sculpture from Romanesque and Renaissance periods. The Cathedral of Šibenik, a unique building constructed entirely of stone, covered with the elegant thin stone shell which is at the same time the vault and the roof, contains some of the finest sculpture in a mixed Gothic-Renaissance style. The remarkably well preserved Byzantine sixth-century basilica of Euphrasius in Porec is covered with fine mosaics.

In 1979 the historic core of Split with Diocletian's Palace was declared a World Heritage Site on account of its well preserved architecture from all periods, but also because of the fact that it is still a living organism with all urban functions.

Founded in 305 as a villa of a retired emperor, Split developed into a medieval town, keeping traces from all periods and incorporating them into one harmonic whole.

It is interesting to see how a wrong, idealized perception of the monument can lead to wrong decisions in archaeology and conservation. Diocletian's Palace has often been described as a "typical, textbook" example of an ideal building type - a fortified imperial villa set in an idyllic landscape, a Late Antique achievement from which Byzantine and medieval architecture have developed.

On account of that idealized image since the early nineteenth century until very recently a series of purifications, destructive archaeological excavations and "heavy" reconstructions have taken place, favouring the antique building, opening up views that never existed, and sometimes destroying large portions of the city's historic fabric.

The lack of valorisation as a vital part of the conservation procedure can lead to oversimplification and to false "solutions" of problems. We have recently seen contrasting approaches to conservation - from an almost romantic reconstruction to strict preservation, with no changes allowed (e.g. the 2010 re-designation of the historic core conservation area). It seems that conservation is not advancing, but undergoing cycles and often repeating old mistakes. Some mistakes can be avoided with a multi-

სგანაც განვითარდა ბიზანტიური და შუასაუკუნოვანი ხუროთმოძღვრება.

ამ იდეალიზებული იმიჯის გამო, XIX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული ვიდრე უახლოეს წარსულამდე, ჩატარდა მთელი რიგი "განწმენდითი", დამანგრეველი არქეოლოგიური გათხრები და "მძიმე" სარეკონსტრუქციო სამუშაოები, ანტიკური ნაგებობის უკეთ წარმოსაჩენად, გაიხსნა არასდროს არსებული ხედები და, ზოგ შემთხვევაში, განადგურდა ისტორიული ქსოვილის დიდი მონაკვეთები.

ვალორიზაციის, როგორც საკონსერვაციო პროცედურის სასიცოცხლო ნაწილის, იგნორირებამ შეიძლება მიგვიყვანოს პრობლემების გადაჭარბებულ გამარტივებასა და მცდარ "გადაწყვეტილებებამდე". ბოლო დროს შეინიშნება კონტრასტული მიდგომები კონსერვაციისადმი - თითქმის რომანტიკული რეკონსტრუქციებიდან დაწყებული, მკაცრ კონსერვაციამდე, რომელიც არ უშვებს არანაირ ცვლილებებს (მაგ. ისტორიული ბირთვის კონსერვაციის ზონის ხელახალი რეგისტრაცია 2010 წელს). ისე ჩანს, თითქოს კონსერვაცია კი არ ვითარდება, არამედ წრეზე ბრუნავს და ხშირად იმეორებს ძველ შეცდომებს. ზოგ შეცდომას შეიძლება თავი ავარიდოთ მრავალდისციპლინური მიდგომით და ღია დიალოგით.

disciplinary approach and an open dialogue.

Following recent archaeological excavations, historical research and architectural analysis, the traditional image of Diocletian's Palace has been challenged and the building reinterpreted as a very complex combination of a textile manufacture in the northern half, the imperial apartment in the southern quarter, and in between the religious buildings (the temple of Jupiter and the Emperor's Mausoleum, with the Peristyle square in the middle).

The key to such new interpretation was the research of the extensive water supply and sewage systems which were found only in the northern half of the building, thus proving that the textile-making activity was planned from the beginning as a means of financing the life of the retired emperor, his family and court.

The historic core of Split has been threatened by the rapid growth of the modern city, by the pressure of commercialization on the ground level of properties, and by unfavorable changes in the social structure of the population. Badly managed and steadily growing "cultural" tourism has made an additional impact on the quality of life in the historic core.

During the last two centuries the historic centre of Split has been a laboratory for practicing theoretical conservation principles. The centre of Split (like many other historic cities) has often been understood as a container of fixed values, almost "frozen in

Historic core of Split - a UNESCO World Heritage Site since 1979. photo: City of Split
სპლიტის ისტორიული ცენტრი, UNESCO -ს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლი 1979 წლიდან. ფოტო: სპლიტის მერია

ლინარული მიდგომითა და ღია დიალოგით.

ბოლოდროინდელი არქეოლოგიური გათხრების, ისტორიული კვლევისა და არქიტექტურის ანალიზის შედეგად, დიოკლეტიანეს სასახლის ტრადიციული აღქმა გამოწვევის წინაშე დადგა, ხოლო ნაგებობა ხელახლა იქნა ინტერპრეტირებული, როგორც ძალზე რთული კომპლექსი - ქსოვილების საწარმო ჩრდილოეთ ნახევარში, საიმპერატორო აპარტამენტები სამხრეთ ნაწილში, მათ შორის კი რელიგიური ნაგებობანი (იუპიტერის ტაძარი, იმპერატორის მავზოლეუმი, პერისტილის მოედნით შუაში).

ამ ახალ ინტერპრეტაციას საფუძვლად დაედო წყლის მომარაგებისა და კანალიზაციის განვითარებული სისტემების კვლევა, რამაც გამოავლინა მათი არსებობა მხოლოდ ნაგებობის ჩრდილოეთ ნაწილში და დაადასტურა, რომ ქსოვილის წარმოება თავიდანვე იყო განსაზღვრული, როგორც გადამდგარი იმპერატორის, მისი ოჯახისა და კარის ფინანსური უზრუნველყოფის წყარო.

სპლიტის ისტორიულ ბირთვს საფრთხე შეუქმნა თანამედროვე ქალაქის სწრაფმა ზრდამ, პირველ სართულებზე განლაგებული ქონების კომერციალიზაციის წნეხმა და მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურის არასახარბიელო ცვლილებებმა. ცუდად მართულმა და მუდმივად მზარდმა “კულტურულმა” ტურიზმმა დამატებითი ზეგავლენა მოახდინა ცხოვრების დონეზე ისტორიულ ბირთვში.

ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე სპლიტის ისტორიული ცენტრი იქცა კონსერვაციის თეორიული პრინციპების საცდელ ლაბორატორიად. სპლიტის ცენტრი (მრავალი სხვა ისტორიული ქალაქის მსგავსად) ძალზე ხშირად გაიაზრებოდა, როგორც ურყევ ღირებულებათა საცავი, თითქმის “დროში გაყინული”. ღირებულებებზე ორიენტირებული კონსერვაცია აღიარებს, რომ ღირებულებანი - და, შესაბამისად, კულტურული მნიშვნელოვანების მქონე იდეები - არაა უცვლელი, არამედ დროთა განმავლობაში ცვალებადობა-განვითარებას განიცდის. კულტურა პროცესია და არა ფიქსირებული მნიშვნელობის მქონე ნივთების ნაკრები.

დღეს ჩვენ შეგვიძლია გადავხედოთ ჩვენს მიდგომას კონსერვაციისადმი და შეცვლილი პერსპექტივით თავიდან დავიწყოთ.

ისეთი მნიშვნელოვანი ნაგებობების რესტავრაცია, როგორიცაა კათედრალი (დიოკლეტიანეს მავზოლეუმი), ბაპტისტერიუმი (ბუპიტერის ტაძარი) და ოქროს კარიბჭე, გამოიყენება რესტავრაციის კარგ მაგალითად, რათა წარმოაჩინონ ის საბაზისო პრინციპები, რომელთაც უნდა მივსდიოთ ყოველდღიურ პრაქtime". A responsible values-centred conservation should acknowledge that ideas of cultural significance are not fixed, but evolve over time. Culture is a process, not a set of things with fixed meaning.

Today, we are in a position to reconsider our approach to conservation, and make a fresh start with a changed perspective.

Restoration of key buildings such as the Cathedral (Diocletian's mausoleum), the Baptistery (the Temple of Jupiter) and the Golden Gate has being used as good practice examples in order to display the basic principles which should be followed in everyday practice. Most important of these principles are conservation rather than restoration, emphasizing the maintenance of properties and reconstruction of urban infrastructure. The use of traditional materials and techniques is combined with the most sophisticated modern technology, such as the use of lasers for cleaning of stone and for 3D scanning, or the non-destructive investigation techniques such as the geo-radar.

Back in 1979, the historic core was inscribed on the UNESCO list of World Heritage sites according to the usual practice of the time - without well defined borders, without a buffer zone, and without a Management Plan. Thirty years later, the making of a comprehensive Management Plan was not only an urgent need, but also an obligation according to the new UNESCO standards.

A management plan for a cultural heritage site is the most holistic and comprehensive document, which provides the vision, direction, tools and suggested actions for the long term, sustainable protection of the site and its cultural values. It is a cultural value driven plan. At the same time, it should take into consideration other values, as expressed by different stakeholders.

A management plan should cover all the existing tools which make the development and protection of the site feasible, and make sure that there are linkages which make these tools useful (for example - legal tools alone, without enforcement, do not function; conservation plans without skilled professionals are just papers; different projects, including plans for infrastructure, without proper coordination mechanism among the different responsible authorities, might cause damage or waste resources; no consideration for community values and needs make the plans non sustainable; etc.). A management plan is a living document, and should be easily amended, updated, extended and implemented in phases.

The objective of the Plan is to preserve the Spirit of the Place (Genius Loci) by minimizing conflicts between cultural values and stakeholders' values, with a need for development and change. It proposes a new model of management, in order to improve the planning and coordination of activities which aim at better quality of life of its inhabitants and of the economy, while securing the long-term, sustainable protection of cultural values of the place.

However, it is not a substitute for detailed plans and conservation plans, which should be prepared

ტიკაში. ამ პრინციპთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია - უფრო კონსერვაცია, ვიდრე რესტავრაცია, ძეგლის ყოველდღიურ მოვლა-პატრონობასა და ურბანული ინფრასტურქტურის რეკონსტურქციაზე ყურადღების გამახვილებით. ტრადიციული მასალისა და ტექნიკის გამოყენება უნდა ერწყმოდეს თანამედროვე მაღალ ტექნოლოგიებს, როგორიცაა ლაზერის გამოყენება ქვის გასაწმენდად თუ 3D სკანირებისთვის, ან არადესტრუქციული კვლევითი ტექნოლოგიები, მაგ., გეო-რადარი.

1979 წელს, სპლიტის ისტორიული ბირთვი შეტანილ იქნა UNESCO-ს მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში მაშინდელი ტიპიური პროცედურების გავლით - კარგად განსაზღვრული საზღვრების, ბუფერული ზონის და მენეჯმენტის გეგმის გარეშე. 30 წლის შემდეგ, ყოვლისმომცველი მენეჯმენტის გეგმის შემუშავება არა მხოლოდ გადაუდებელი აუცილებლობა იყო, არამედ, UNESCO-ს ახალი სტანდარტების შესაბამისად, ვალდებულებასაც წარმოადგენდა.

კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის მენეჯმენტის გეგმა ჰოლისტიკური და ყოვლისმომცველი დოკუმენტია, რომელიც შეიცავს ხედვას, მიმართულებას, ინსტრუმენტებს და

as needed and following recommendations of the management plan and its action plan.

We are convinced that in order to make the Plan sustainable it is very important to achieve consensus and understanding of its scope and objectives. That is why the City has organized a series of round tables for different stakeholders, interested in the issues concerning the historic core. Interestingly enough, the Management Plan has become a political issue because these discussions about the plan were used as a platform to criticize the overall situation in the old city core, but also the inability of the local government to cope with the problems of running the city in general, and the lack of adequate democratic procedures in making strategic decisions.

Even before the Management Plan for the historic core of Split has been officially adopted, the City has initiated several projects in line with the Action Plan. Some of these projects have been finished, others are in progress. Following the recent removal of the signage which disfigured the facades of old buildings and spoiled the overall ambiance of the historic core, a new information and presentation system was put in place. Small and unobtrusive panels were mounted on facades with bilingual (Croatian and English) information about the meaning of street names and directions toward the main landmarks, about individual listed buildings and about the businesses located

Badly managed "cultural" tourism has made an impact on the quality of life in the historic core. photo: G. Nikšic
ცუდად მართულმა "კულტურულმა" ტურიზმმა გავლენა იქონია ქალაქის ცენტრში ცხოვრების ხარისხზე. ფოტო: გ.ნიკჟიჩი

გრძელვადიან მოქმედებათა გეგმას, ძეგლისა და მის კულტურულ ფასეულობათა სიცოცხლისუნარიან დაცვას. ესაა კულტურულ ფასეულობებზე დაფუძნებული გეგმა. ამავე დროს, იგი უნდა ითვალისწინებდეს სხვა ფასეულობებსაც, რომელიც მნიშვნელოვანია სხვადასხვა დაინტერესებული ჯგუფისთვის.

მენეჯმენტის გეგმა უნდა მოიცავდეს ყველა არსებულ ინსტრუმენტს, რომელიც უზრუნველყოფს ძეგლის განვითარებასა და დაცვას, ასევე კავშირებს, რომელიც ამ ინსტრუმენტებს ქმედითს ხდის (მაგ., საკანონმდებლო ბაზა, ქმედითუნარიანობის გარეშე არ მუშაობს; კონსერვაციის გეგმები, გამოცდილი პროფესიონალების გარეშე მხოლოოდენ ქაღალდია; სხვადასხვა პროექტებმა, ინფრასტრუქტურული გეგმების ჩათვლით, სხვადასხვა პასუხისმგებელ უწყებათა შორის კოორდინაციის სათანადო მექანიზმის გარეშე, შეიძლება ავნოს ძეგლს ან გამოიწვიოს რესურსების უქმად ხარჯვა; ადგილობრივი თემის ღირებულებებისა და საჭიროებების იგნორირებამ შეიძლება გეგმები არაქმედითუნარიანი გახადოს და ა.შ.). მენეჯმენტის გეგმა ცოცხალი დოკუმენტია, შესაძლებელი უნდა იყოს მასში ცვლილებების ადვილად შეტანა, განახლება, განვრცობა და ფაზებად მისი განხორციელება.

მენეჯმენტის გეგმის ამოცანაა ადგილის სულის (Genius Loci) შენარჩუნება, კულტურულ ღირებულებათა და დაინტერესებულ მხარეთა ღირებულებებს შორის კონფლიქტების შემცირების გზით, განვითარებისა და ცვლილების აუცილებლობის პირობებში. იგი მართვის ახალ მოდელს გვთავაზობს, რათა გაუმჯობესდეს დაგეგმვა და იმ ქმედებათა კოორდინაცია, რომელიც მიზნად ისახავს მისი მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამაღლებასა და ეკონომიკის განვითარებას, ამასთანავე, კულტურულ ფასეულობათა გრძელვადიანი, მდგრადი დაცვის უზრუნველყოფას. თუმცა, იგი არ ცვლის დეტალურ გეგმებს და კონსერვაციის გეგმებს, რომელიც უნდა მომზადდეს საჭიროებისამებრ და უნდა მიყვებოდეს მენეჯმენტის გეგმისა და მისი სამოქმედო გეგმის რეკომენდაციებს.

ჩვენ გვწამს, რომ მენეჯმენტის გეგმის სიცოცხლისუნარიანობისთვის აუცილებელია, მიღწეულ იქნას მისი მიზნისა და ამოცანების სწორი გაგება და კონსენსუსი ამ საკითხთან დაკავშირებით. ამიტომ ქალაქის ხელისუფლებამ მოაწყო სერია მრგვალი მაგიდებისა ისტორიული ბირთვით დაინტერესებულ სხვადასხვა მხარეთათვის. ნიშანდობლივია, რომ მენეჯმენტის გეგმა პოლიტიკურ საკითხად იქცა, ვინაიდან ეს განხილვები გამოყენებულ იქნა პლატფორმად, რათა გაკრიტიკებულიყო როგ-

in small streets off the main pedestrian routes. Apart from the great improvement in the orientation and information of visitors, the new signage has changed the way in which the local inhabitants perceive old buildings which had previously often escaped their attention and had been mostly unknown.

A plan for improvement of accessibility of public spaces and most important historic buildings is currently being prepared.

A series of studies of infrastructure in the historic core have been prepared, or are being planned. The historic core of Split, being a living place for 17 centuries, is crossed by infrastructure of all kinds and age, starting with an extensive sewage system of vaulted channels from the Roman period, which is blocked by a thick layer of organic deposit, and has only partly been explored and surveyed.

Planning, implementation and maintenance of infrastructure (above or underground) can have a big impact on the built heritage. Leakage of wet infrastructure may cause stability and conservation problems, in addition to the nuisance to inhabitants and visitors. Excavating for laying sewage and water supply pipes is an intervention in the archaeological context, and can cause conflicts with archaeologists who sometimes wish to excavate large areas, before the location of new infrastructure lines.

In order to raise the public awareness, a great number of conservation projects from the past 30 years have recently been presented in a publication and a large exhibition.

Although much effort has been made during the recent years in restoration of the historic core of Split, some of the difficult issues have not yet been properly addressed. It has proven hard to influence local authorities to put the emphasis on improving living conditions and on the maintenance of urban infrastructure. Conservation activities are usually considered to be luxuries, especially when leaner times force a reassessment of priorities. Our built heritage has a reputation of being a burden to the owners and the community. Restoration is indeed a costly operation, especially after many years of neglect, with poor or nonexistant maintenance. The current situation is quite complex, without a clear vision of the future for the built heritage, and with conflicting interests - political, economic, conservationist and others.

However, recent studies demonstrate that preservation can be a powerful economic engine, by creating more jobs, increasing tax revenue, raising property values, and encouraging community reinvestment, while improving energy efficiency. Historic preservation is much more than nostalgia; it should be recognized as a powerful tool for economic development and community revitalization.

ორც საერთო ვითარება ქალაქის ისტორიულ ბირთვში, ასევე ადგილობრივი ხელისუფლების უუნაროობა, დაეძლია, ზოგადად, ქალაქის მიმდინარე პრობლემები და სტრატეგიული გადაწყვეტილებების მიღებისას სათანადო დემოკრატიული პროცედურების ნაკლებობა.

ვიდრე სპლიტის ისტორიული ბირთვის მენეჯმენტოს გეგმა ოფიციალურად დამტკიცდებოდა, ქალაქის ხელისუფლებამ მოქმედებათა გეგმის შესაბამისი რამოდენიმე პროექტი წამოიწყო. ამ პროექტების ნაწილი დასრულებულია, ნაწილი კი ჯერაც მიმდინარეობს. ბოლო დროს, ისტორიული ფასადებისა და ისტორიული ბირთვის გარემოს დამამახინჯებელი ძველი საინფორმაციო აბრების მოხსნის შემდეგ, დამუშავდა და დაინერგა ახალი საინფორმაციო და საპრეზენტაციო სისტემა.

ფასადებზე დამაგრდა მცირე ზომის, უპრეტენზიო, ორენოვანი (ხორვატიული და ინგლისური) საინფორმაციო პანელები, რომელიც ხსნის ქუჩების დასახელებას, უთითებს მიმართულებას მთავარი ღირსშესანიშნაობებისკენ, იძლევა ცნობებს ინდივიდუალურ ძეგლებსა და მთავარი საფეხმავლო ქუჩების მიმდებარე პატარა ქუჩებზე განლაგებული კომერციული დაწესებულებების შესახებ. გარდა იმისა, რომ საგრძნობლად გაუჯობესდა ვიზიტორების ინფორმირებულობა და ისტორიულ გარემოში მათი ორიენტირება, ახალმა საპრეზენტაციო სისტემამ შეცვალა ადგილობრივ მოსახლეობაში ძველი შენობების აღქმა, რომელიც ხშირად არ ხვდებოდა მათი ყურადღების არეში და, შესაბამისად, მათთვის უცნობი რჩებოდა.

ამჟამად მზადდება საზოგადოებრივი სივრცეებისა და უმნიშვნელოვანესი ისტორიული ნაგებობების ფართო საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესების გეგმა.

მომზადდა ან იგეგმება ისტორიული ქალაქის ბირთვის ინფრასტრუქტურის კვლევები. სპლიტის ისტორიული ბირთვი, რომელიც უკვე 17 საუკუნეა ცოცხალ ორგანიზმს წარმოადგენს, დასერილია სხვადასხვა ტიპისა და ეპოქის ინფრასტურქტურით, დაწყებული რომაული პერიოდის, კამაროვანი არხების განვითარებული საკანალიზაციო სისტემით, რომელიც ჩახერგილია ორგანული ნალექის სქელი ფენით და მხოლოდ ნაწილობრივ თუა შესწავლილი.

ინფრასტურქტურის (როგორც მიწისქვეშა, ასევე მიწისზედა) დაცვის დაგეგმვამ, განხორციელებამ და ყოველდღიურმა მოვლა-პატრონობამ შეიძლება მნიშვნელოვანი დადებითი ზეგავლენა იქონიოს არქიტექტურულ მემკვიდრეობაზე. დაზიანებული მილებიდან წყლის ჟონვამ, გარდა მოსახლეობისა და ვიზიტორების საყოფაცხოვრებო პრობლემებისა, შეიძლება გამოიწვიოს ნაგებობათა სტაბილურობისა და კონსერვაციის პრობლემები. მიწის სამუშაოები კანალიზაციისა და წყალმომარაგების მილების გასაყვანად იწვევს ჩარევას არქეოლოგიურ კონტექსტში, რამაც შეიძლება წარმოშვას კონფლიქტი არქეოლოგებთან, რომელთაც ზოგჯერ სურთ უფრო დიდი არეალის გამოკვლევა, იქამდე, ვიდრე ახალი ქსელი მოეწყობა.

საზოგადოების გათვიცნობიერებულობის ამაღლების მიზნით, 30 წლის მანძილზე განხორციელებული მრავალი საკონსერვაციო პროექტის პოპულარიზაცია მიღწეულ იქნა ბოლო დროს საგანგებო პუბლიკაციითა და მასშტაბური გამოფენით.

მართალია, ბოლო წლებში სპლიტის ისტორიული ბირთვის რესტავრაციისთვის სერიოზული ძალისხმევა იქნა გაწეული, მაინც რამდენიმე პრობლემური საკითხი დღემდე სათანადო ყურადღების გარეშეა დატოვებული. რთული გამოდგა, ადგილობრივი ხელისუფლების იძულება, მეტი ყურადღება დაეთმო საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესებისა და ურბანული ინფრასტრუქტურის მოვლა-პატრონობისთვის. მემკვიდრეობის დაცვა, როგორც წესი, ფუფუნებადაა მიჩნეული, განსაკუთრებით, როდესაც სიდუხჭირე პრიორიტეტების გადახედვას ითხოვს. ჩვენი არქიტექტურული მემკვიდრეობა მეპატრონეებისა და ადგილობრივი თემისთვის ტვირთად ითვლება. რესტავრაცია მართლაც ძვირადღირებული საქმიანობაა, განსაკუთრებით, მრავალწლიანი მიუხედავობისა და უყურადღებობის პირობებში. დღევანდელი მდგომარეობა საკმაოდ რთულია - არ არსებობს მკაფიო ხედვა არქიტექტურული მემკვიდრეობის მომავლისა, სახეზეა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, საკონსერვაციო და ა.შ. ინტერესთა კონფლიქტი.

თუმცა, უახლესმა კვლევებმა აჩვენა, რომ ძეგლთა დაცვა შეიძლება გახდეს მძლავრი ეკონომიკური იარაღი სამუშაო ადგილების შექმნის, საგადასახადო შემოსავლების ზრდის, ქონების ღირებულების ამაღლების, ადგილობრივი თემის რეინვესტირების წახალისების და ენერგოეფექტურობის გაუმჯობესების მეშვეობით. კულტურული მემკვდირეობის დაცვა ბევრად მეტია, ვიდრე ნოსტალგია; იგი უნდა ვაღიაროთ ეკონომიკური განვითარებისა და ადგილობრივი თემის რევიტალიზაციის მძლავრ იარაღად.

იუკა იოკილეტო
ICCROM

მოსაზრებანი საზოგადოებასა და ისტორიული გარემოს შესახებ

შესავალი

რამდენიმე საკითხი წინასწარ უნდა დავაზუსტოთ. ეს საკითხები მოიცავს მემკვიდრეობისა თუ მემკვიდრეობითობის კონცეფციას, რომელიც თავის მხრივ შეეხება წარსულიდან მემკვიდრეობით მიღებულ მატერიალურ თუ არა მატერიალურ რესურსებს. ეს რესურსები, მთელ თავის ფორმათა და ასპექტების მრავალფეროვნებით, იმდენად შეიძლება იქნას მიჩნეული მემკვიდრეობად, რამდენადაც მათ საზოგადოება აღიარებს ასეთად, როგორც, საკუთარ სოციალურ, კულტურულ, ეკონომიკურ და ბუნებრივ გარემოში, სისტემატიურად განვითარებად ფასეულობათა, რწმენის, ცოდნის და ტრადიციების გამოხატულებას.

დღეისათვის მიჩნეულია, რომ მემკვიდრეობა, რომელიც მოიცავს კულტურული და ბუნებრივი რესურსების ერთობას, არ არის სტატიკურ მდგომარეობაში; არამედ, იგი ცოცხალია და სისტემატიურ ევოლუციას განიცდის. ზოგჯერ ეს ევოლუცია გადამეტებულია და მემკვიდრეობით მიღებული რესურსის მახასიათებლების ხელყოფის მიზეზი ხდება, ზოჯგერ კი იწვევს მემკვიდრეობის გაპარტახებასა და მივიწყებას. იდეალურ შემთხვევაში ევოლუციამ უნდა გაითვალისწინოს ის ხარისხობრივი თვისებები და ფასეულობანი, რომელნიც ხანგრძლივი დროის მანძილზე გარკვეულ ადგილთან ასოცირდებოდა. ნებისმიერი ცვლილება თუ ტრანსფორმაცია პროპორციული უნდა იყოს მემკვიდრეობით მიღებულ რესურსებსა და მათ გარემოში.

როგორც კულტურული ისე ბუნებრივი მემკვიდრეობის რესურსების სიცოცხლისუნარიანი მართვა ნიშნავს, საზოგადოების მიერ მემკვიდრეობად ინდეტიფიცირებული რესურსების კონსერვაციის და მართვის მისწაფებასა და გახორციელებას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მემკვიდრეობის მნიშვნელოვნება არ შემოიფრგლება მხოლოდ ძეგლებითა და ღირსშესანიშნავი ადგილებით. 2005 წელს, ICOMOS გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო ე.წ. ***ქსი'ანის დეკლარაცია მემკვიდრეობის, ნაგებობათა, ღირსშესანიშნაობათა და არეალთა გარემოს კონსერვაციის შესახებ.*** ეს დეკლარაცია ხაზს უსვამს, რომ მნიშვნელოვანია გავითვალისწინოთ გარემოს წვლილი მემკვიდრეობის ღირებულებისა და თავისებური ხასიათის განსაზღვრაში. ასეთი ურთიერთდამოკიდებულება სცდება ხილულ მიმართებებს.

Jukka Jokileto
ICCROM

CONSIDERATIONS ON COMMUNITY AND HISTORIC AREAS

SOME PRELIMINARY ISSUES

There are a number of precisions that need to be done to start with. These include particularly the concept of heritage or inheritance, which refers to the tangible and/or intangible resources inherited from the past. Such resources in their diverse forms and aspects can be considered heritage so far as they are recognized as such by the community as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions in their social, cultural, economic and environmental setting.

By now, it is understood that heritage, which includes the integration of cultural and natural resources, is not in a static state of being. Rather it is living and in constant evolution. Sometimes, this evolution is excessive causing damage to the inherited features of the property, sometimes it results in abandonment and neglect. Ideally, the evolution should take into account the qualities and values that have been associated with the place over time. Any change or transformation should be proportional within the inherited resource and its setting.

Culturally and environmentally sustainable management of Heritage Resources is understood as the vocation and practice of conserving and managing resources identified by society as heritage. It should be however immediately noted that the significance of heritage is not limited to a monument or a site. In fact, in 2005, the ICOMOS General Assembly adopted the so-called *Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*. This Declaration stresses the importance to acknowledge the contribution of the setting to the significance and distinctive character of heritage. Such relationship goes beyond the visual relation.

The 1970s were a period of great interest in the development of urban conservation strategies. The 1975 European Architectural Heritage Year can be seen as paradigm in this regard. It produced the *European Charter of the Architectural Heritage*, drafted by the Council of Europe. This charter recognizes that architectural heritage does not consist only of the most important monuments, but also of groups of less important buildings in old towns and characteristic villages in their natural and manmade settings. The charter notes that this heritage is in danger, and states that there is need for **integrated conservation** to avert the dangers. Integrated conservation is achieved by the application of sensitive restoration techniques and the correct choice of appropriate functions. This charter was further reconfirmed in the declaration of the closing conference in Amsterdam, always in 1975.

1970-იან წლებში დიდი იყო ინტერესი ურბანული კონსერვაციის სტრატეგიათა განვითარებისადმი. 1975 წლის ევროპული არქიტექტურის მემკვიდრეობის წლად გამოცხადება გარკვეული პარადიგმა იყო ამ კუთხით. ამის შედეგად მივიღეთ ევრო საბჭოს მიერ დამუშავებული ***არქიტექტურული მემკვიდრეობის ევროპული ქარტია.*** ეს ქარტია აღიარებს, რომ არქიტექტურული მემკვიდრეობა არა მარტო განსაკუთრებული მნიშვნელობის ძგლებისგან შედგება, არამედ ასევე მოიცავს ძველ ქალაქებსა და სახასიათო სოფლებში არსებულ ნაკლებ მნიშვნელოვან შენობათა ჯგუფებს, მათ ბუნებრივ და ადამიანის მიერ შექმნილ გარემოში. ქარტია მიუთითებს, რომ ეს მემკვიდრეობა საფრთხეშია და აცხადებს, რომ ამ საფრთხის თავიდან ასაცილებლად საჭიროა ***ინტეგრირებული კონსერვაცია.*** ინტეგრირებული კონსერვაცია მიიღწევა მგრძნობიარე სარესტავრაციო ტექნიკის გამოყენებითა და შესაფერისი ფუქციის სწორად შერჩევის მეშვეობით. ეს ქარტია შემდგომში ხელახლა დამტკიცდა ამსტერდამის კონფერენციის დეკლარაციით, 1975 წელს.

სწორედ ევროპული ქარტიით შთაგონებულმა, UNESCO-მაც გადადგა ნაბიჯები ამ მიმართულებით, რის შედეგადაც 1976 წელს დამუშავდა ***რეკომედაციები ისტორიული არეალების დაცვისა და თანამედროვე როლის შესახებ.*** ქარტიის ძირითადი პრინციპია, რომ ისტორიული არეალები და მათი შემოგარენი უნდა განიხილებოდეს, როგორც შეუცვლელი უნივერსალური მემკვიდრეობა; ხოლო რეკომენდაციაში ნათქვამია:

> *ყოველი ისტორიული არეალი და მისი შემოგარენი უნდა განიხილებოდეს მთელი თავისი სისრულით და დაუნაწევრებელი მთლიანობით, რომლის ბალანსი და თავისებური ხასიათი დამოკიდებულია მისი შემადგენელი ნაწილების ერთმანეთთან შერწყმაზე და რომელიც ისევე მოიცავს ადამიანის მოღვაწეობას, როგორც ნაგებობებს, სივრცით ორგანიზაციას და შემოგარენს. ყველა ღირებული ელემენტი, ადამიანის მოღვაწეობის ჩათვლით (რაგინდ მოკრძალებული იყოს იგი), მნიშვნელოვანია მთლიანობასთან მიმართებით და არ უნდა იქნას უგულვებელყოფილი.*

ისტორიული არეალები და მათი შემოგარენი დაცული უნდა იყოს ყველა ტიპის დაზიანებისგან, ანუ არასწორად წარმოებული და არამგრძნობიარე ცვლილებებისგან, რომელიც ვნებს მათ ავთენტურობას. ნებისმიერი რესტავრაცია სამეცნიერო პრინციპებს უნდა ეფუძნებოდეს და დიდი ყურადღებაა საჭირო ჰარმონიისა და ესთეტური შეგრძნების მიმართ, რაც გამოწვეულია შენობათა ჯგუფების შემქმნელი სხვადასხვა ნაწილის შეხამებითა თუ კონტრასტულობით

Almost certainly inspired by the European charter, UNESCO also took an initiative in the same direction, resulting in the 1976 *Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*. The basic principle is that historic areas and their surroundings should be regarded as forming an irreplaceable universal heritage. And, the recommendation continues:

> *Every historic area and its surroundings should be considered in their totality as a coherent whole whose balance and specific nature depend on the fusion of the parts of which it is composed and which include human activities as much as the buildings, the spatial organization and the surroundings. All valid elements, including human activities, however modest, thus have a significance in relation to the whole which must not be disregarded.*

Historic areas and their surroundings should be actively protected against damage of all kinds, i.e. misguided or insensitive changes that will impair their authenticity. Any restoration work undertaken should be based on scientific principles, and great attention should be paid to the harmony and aesthetic feeling produced by the linking or the contrasting of the various parts which make up the groups of buildings and which give to each group its particular character.

In this regard, it is interesting also to recall a more recent document adopted by the Japanese ICOMOS in 2000, called The 'Machinami Charter': *Charter for the Conservation of Historic Towns and Settlements of Japan*. The Japanese word '*machinami'* is often translated as 'historic town'. However, this is not quite exact, because the word rather refers to the relationships of the physical and intangible elements in the historic area, and its physical and spiritual aspects, which have been created by a 'bond of spirits'. Interesting is that this bond links the buildings and the people. Another feature of the same charter is the concept '*shuuraku'*, which is used for a settlement, and contains an idea of a community's surrounding natural and cultural environment.

In 2005, the Council of Europe adopted the *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, so-called Faro Convention The principle of this convention is that every person has a right to engage with the cultural heritage of their choice, while respecting the rights and freedoms of others. According to the convention, **cultural heritage** is defined as:

> *a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time.*

The convention proposes that necessary steps should be taken to recognize the role of cultural heritage in the construction of a peaceful and democratic society, in the promotion of cultural diversity, and

და რაც განსაკუთრებულ ხასიათს ანიჭებს შენობათა თითოეულ ჯგუფს.

ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოა გავიხსენოთ იაპონიის ICOMOS მიერ მიღებული, შედარებით ბოლოდროინდელი, 2000 წლის დოკუმენტი, რომელსაც ეწოდება "მაჩინამის ქარტია": ***იაპონიის ისტორიული ქალაქებისა და დასახლებათა კონსერვაციის ქარტია*** . იაპონური სიტყვა "მაჩინამი" ხშირად ითარგმნება, როგორც ისტორიული ქალაქი, თუმცა ეს მთლად ზუსტი არ არის, ვინაიდან ეს სიტყვა უფრო ისტორიულ არეალში ფიზიკური და არამატერიალური ელემენტების ურთიერთობას ეხება, რომელიც "სულიერების ერთობით" არის შემნილი. საინტერესოა, რომ ეს ერთობა ადამიანებს აკავშირებს შენობებთან. იმავე ქარტიის კიდევ ერთი სპეციფიკაა "შუურაკუს" კონცეფცია, რომელიც დასახლებებისთვის გამოიყენება და ადგილობრივი თემის კულტურული და ბუნებრივი გარემოს იდეას შეეხება.

2005 წელს, ევროპის საბჭომ მიიღო, ***საზოგადოებისთვის კულტურული მემკვიდრეობის ფასეულობათა შესახებ ჩარჩო კონვენცია,*** ე.წ. ფაროს კონვენცია. ამ კონვენციის ძირითადი პრინციპია ის, რომ ყოველ ადამიანს უფლება აქვს ჩართული იყოს მის მიერ არჩეული კულტურული მემკვიდრეობის დაცვაში, ისე, რომ პატივს სცემდემს სხვათა უფლებებსა და თავისუფლებას. ფაროს კონვენციის თანახმად, კულტურული მემკვიდრეობა გასაზღვრულია, როგორც:

> *წარსულიდან მემკვიდრეობით მიღებული რესურსების ჯგუფი, რომელსაც ხალხი, მფლობელობისგან დამოუკიდებლად, განსაზღვრავს, როგორც საკუთარი, სისტემატიურად განვითარებადი ფასეულობების, რწმენის, წარმოდგენების, ცოდნის და ტრადიციების ანარეკლსა და გამოხატულებას. ეს მოიცავს, ხანგრძლივი დროის მანძილზე, ხალხისა და ადგილის ურთიერთობის შედეგად წარმოქმნილი გარემოს ყველა ასპექტს.*

კონვენცია გვთავაზობს, რომ საჭიროა, ვაღიაროთ კულტურული მემკვიდრეობის როლი მშვიდობიანი და დემოკრატიული საზოგადოების მშენებლობაში, კულტურული მრავალფეროვნების განვითარებაში და დაინტერესებულ საზოგადოებებში, ინსტიტუციებსა და კერძო პირებში კომპეტენციის სინერგიის გაზრდაში. კერძოდ, კონვენცია წარმოგვიდგენს "მემკვიდრეობით დაინტერესებული საზოგადოების" ცნებას:

> *მემკვიდრეობით დაინტერესებული საზოგადოება შესდგება ადამიანებისგან, ვისთვისაც ფასეულია კულტურული მემკვიდრეობის სპეციფიური ასპექტები, რომელიც მათ სურთ, სამოქალაქო აქტივობის ფარგლებში, შეინარჩუნონ და გადასცენ მომავალ თაობას.*

working for greater synergy of competencies among all the public, institutional and private actors concerned. In particular, the convention introduces the notion of 'heritage community':

> ***a heritage community*** *consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations.*

The Parties to the convention undertake to recognize the public interest associated with elements of the heritage, and to enhance the value of heritage through its identification, study, interpretation, protection, conservation and presentation. The convention also makes reference to the *United Nations Declaration of Human Rights* of 1948, and the *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* of 1966. While these do not specify cultural heritage, the issue human rights is introduced into the most recent UNESCO doctrine, for example the 2003 Convention defining intangible cultural heritage, as well as in the 2005 *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*, which states: 'Cultural diversity can be protected and promoted only if human rights and fundamental freedoms, such as freedom of expression, information and communication, as well as the ability of individuals to choose cultural expressions, are guaranteed.'

LANDSCAPE APPROACH

What should we conclude from the above considerations? We can recall that while the 1964 Venice Charter mainly focused on 'monuments and sites', a notion that was taken over to the name of ICOMOS, a broader concept was already on its way. Indeed it is noted in article 1: 'The Concept of an historic monument embraces not only the single architectural work but also the urban or rural setting in which is found the evidence of a particular civilisation, a significant development or an historic event.' It is mainly in the 1970s that we go further and look at the definitions beyond monuments and sites, recognizing the totality of the environment as a potential heritage. To this is added that the heritage place includes human activities even if modest. Indeed, this issue is further emphasized in the 2003 and 2005 conventions of UNESCO, which speak of the intangible cultural heritage and the diversity of cultural expressions. In this regard, the definition of a heritage community with the responsibility of care for its heritage is introduced in the Council of Europe Faro Convention in 2005.

From the 1970s, an increasingly holistic approach has emerged in regard of the built and natural environment, and its identification as heritage. While culture and nature had already been brought together under the 1972 World Heritage Convention of UNESCO, in reality they remained separate until the 1990s. It is only then, simultaneously on the initiative of the Council of Europe and UNESCO, that the concept of **cultural landscape** is formally recognized as

კონვენციის წევრები ვალდებულებას იღებენ, აღიარონ მემკვიდრეობის ელემენტებთან ასოცირებული საზოგადოების ინტერესი და გააუმჯობესონ მემკვიდრეობის ფასეულობა მისი გამოვლენის, კვლევის, ინტერპრეტაციის, დაცვის, კონსერვაციის და პრეზენტაციის გზით. კონვენცია ასევე ეყრდნობა ***გაერთიანებული ერების 1948 წლის დეკლარაციას ადამიანის უფლებების შესახებ*** და 1966 წლის ***საერთაშორისო კონვენციას ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ***. მიუხედავად იმისა, რომ ეს დოკუმენტი სპეციფიურად არ ეხება კულტურულ მემკვიდრეობას, ადამიანის უფლებათა საკითხები შეტანილია UNESCO შედარებით ახალ დოქტრინაში, მაგალითად, 2003 წლის კონვენციაში, რომელიც არამატერიალურ მემკვიდრეობას ეხება, ისევე როგორც 2005 წლის ***კონვენციაში კულტურული გამოხატვის მრავალფეროვნების დაცვისა და განვითარების შესახებ***, რომელიც აცხადებს: *კულტურული მრავალფეროვნების დაცვა და განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევში, თუკი დაცულია ადამიანის უფლებები და ისეთი ფუნდამენტური თავისუფლება, როგორიცაა: გამოხატვის თავისუფლება, ინფომაციისა და კომუნიკაციის თავისუფლება და ასევე ინდივიდის შესაძლებლობა, აირჩიოს კულტურული გამოხატვის ფორმა.*

an important part of our heritage. UNESCO defines cultural landscape as: “combined works of nature and of man”, illustrative of the evolution of human society and settlement over time, under the influence of the physical constraints and/or opportunities presented by their natural environment and of successive social, economic and cultural forces, both external and internal. The Council of Europe offers a similar definition, and mentions that a cultural landscape is defined and characterized ‘by the way in which a given territory is perceived by an individual or community’. It testifies to the relationship of people with their environment and helps to mould local cultures in their diverse aspects.

Once recognized, the cultural landscape has rapidly been taken as interesting way to nominate to the World Heritage List not only historically important monumental areas, but also what is called the **vernacular**. The ICOMOS *Charter on the Built Vernacular Heritage* (1999) defines such constructions: ‘Vernacular building is the traditional and natural way by which communities house themselves. It is a continuing process including necessary changes and continuous adaptation as a response to social and environmental constraints. It is recognized in the continuation of traditionally established building types and know-how, as a response to functional, social and environmental constraints. Vernacular architecture becomes an integrated part of the land and the traditions, which where it is born. Vernacular

Kyoto, Japan, street view: The 'Machinami Charter', adopted by ICOMOS Japan in 2000, refers to the bond of relationships of the historic urban areas, the local community and the surrounding natural or rural area. Photo: J. Jokilehto, Jan 2012

კიოტო, იაპონია. ხედი ქუჩაზე. იაპონიის ICOMOS-მა “მაჩინამის ქარტია” 2000 წელს მიიღო და იგი ეხება ურბანული ისტორიული არეალის, ადგილობრივი თემის და მისი ბუნებრივი გარემოს სულიერების ერთობას. ფოტო: ი.იუკილეტო, 2012

კულტურული ლადშაფტი

რა შეგვიძლია დავასკვნათ ზემოთ ხსენებულიდან? შეგვიძლია გავიხსნოთ, რომ მაშინ, როცა 1964 წლის ვენეციის ქარტიის ძირითადი ფოკუსი იყო "ძეგლები და ღირსშესანიშნავი ადგილები", ცნება, რომელიც ICOMOS-ის სახელად იქნა აღებული, უფრო ფართო კონცეფცია უკვე ჩამოყალიბების პროცესში იყო. მართალია, ქარტიის 1 მუხლში მითითებულია, რომ: *"ისტორიული ძეგლის კონცეფცია მოიცავს არა მხოლოდ ცალკეულ არქიტექტურულ ქმნილებას, არამედ ასევე ურბანულ თუ სოფლის დასახლებებსაც, სადაც კონკრეტული ცივილიზაციის, მნიშვნელოვანი განვითარების ან ისტორიული პროცესების ნაშთები მოიპოვება"*. ჩვენი თვალსაწიერი, ძირითადად მაინც, 1970-იან წლებში გასცდა ძეგლებისა და ღირსშესანიშნავი ადგილების დეფინიციას, ვაღიარეთ რა გარემოს ერთიანობა, როგორც მემკვიდრეობის პოტენციალი. ამას დაემატა ისიც, რომ მემკვიდრეობის არეალი მოიცავს ადამიანის მოღვაწობასაც, თუნდაც იგი მოკრძალებული იყოს. ეს საკითხები შემდგომში UNESCO-ს 2003, 2005 წლების კონვენციებში გამოიკვეთა, სადაც ლაპარაკია არამატერიალურ კულტურულ მემკვიდრეობაზე და კულტურული გამოხატვის მრავალფეროვნებაზე. ამის შესაბამისად, 2005 წელს ევრო საბჭოს ფაროს კონვენციაში შემოტანილ იქნა მემკვიდრეობით დაინტერესებული საზოგადოების ცნება, რომელიც პასუხიმგებელია საკუთარი მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობაზე.

1970-ანი წლებიდან, არქიტექტურული და ბუნების გარემოს და მისი მემკვიდრეობად იდენტიფიცირების მიმართ მზარდი ჰოლისტიკური მიდგომა აღმოცენდა. მიუხედავად იმისა, რომ კულტურული და ბუნებრივი მემკვიდრეობა უკვე 1972 წლის UNESCO-ს მსოფლიო მემკვიდრეობის კონვენციაში გაერთიანდა, რეალურად ისინი მაინც ცალ-ცალკე განიხილებოდა 1990-იან წლებამდე. სწორედ მაშინ, ერთდროულად ევრო საბჭოსა და UNESCO-ს ინიციატივით ***კულტურული ლანდშაფტის*** კონცეფცია ოფიციალურად აღიარებულ იქნა, როგორც ჩვენი მემკვიდრეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. UNESCO კულტურულ ლანშაფტს განსაზღვრავს, როგორც: "ბუნებისა და ადამიანის ერთობლივ ქმნილებას", რომელიც ასახავს საზოგადოებისა და დასახლების ევოლუციას ხანგრძლივი დროის მანძილზე, ფიზიკური პრობლემებისა და/ან ხელისშემწყობი პირობების ზემოქმედების შედეგად, რომელიც წარმოდგენილია მათი ბუნებრივი პირობების და, როგორც შიდა, ისე გარე სოციალური, ეკონომიკური, კულტურული ძალების მიერ. ევრო საბჭო მსგავს დეფინიციას გვთავაზობს და განმარტავს, რომ კულტურული ლადშაფტი განისაზღვრება და ხასიათდება "იმგვარად, როგორც მოცემული ტერიტორია აღიქმება ინდივიდის ან საზოგადოების მიერ". ის ადამიანების საკუთარ გარემოსთან ურთიერთობის მოწმეა და ხელს უწყობს ადგილობრივი კულტურების ჩამოყალიბებას მათ მრავალფეროვან ასპექტებში.

აღიარების შემდეგ, კულტურული ლადშაფტის ცნება სწრაფად აიტაცეს, როგორც საინტერესო გზა, ***მსოფიო მემკვიდრეობის ნუსხაში*** ნომინაციების წარსადგენად არა მხოლოდ ისტორიულად მნიშვნელოვანი ძეგლების არეალებზე, არამედ ისეთ მემკვიდრეობაზე, რასაც ხალხურს უწოდებენ. ICOMOS-ის ***ქარტია ხალხური ხუროთმოძღვრების შესახებ*** (1999) ასე განსაზღვრავს ამ ნაგებობებს:" *ხალხური ნაგებობა არის ტრადიციული და ბუნებრივი გზა, რომლითაც თემი იწყობს საცხოვრისს. ეს უწყვეტი პროცესია და სოციალური და ბუნებრივი პრობლემების საპასუხოდ, მოიცავს აუცილებელ ცვლილებებს და აგრძელებს ადაპტირებას"* . იგი ამოიცნობა ტრადიციულად ჩამოყალიბებული ნაგებობის ტიპოლოგიის და ნოუ-ჰაუს უწყვეტობაში, როგორც პასუხი ფუნქციურ, სოციალურ და ბუნებრივ გამოწვევებზე. ხალხური ხუროთმოძღვრება იმ მიწისა და ტრადიციების განუყრელი ნაწილი ხდება, სადაც ის დაიბადა. ხალხური არქიტექტურა ნამდვილად მნიშვნელოვანია ჩვენი კულტურული ლანშაფტებისთვის, ძველი სოფლის დასახლებებისთვის და ასევე ჩვენი ქალაქებისთვის. ეს საკითხი კიდევ ერთ პარადიგმად იქცა, რომელმაც გააფართოვა მემკვიდრეობის კონცეფცია განსაკუთრებულიდან ჩვეულებრივისკენ. რამდენიმეს მემკვიდრეობიდან ყველას მემკვიდრეობისკენ.

1990 -იან წლებში საზოგადოებაში სხვადასხვა პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური ცვლილებისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესში კერძო სექტორის როლის ზრდის შედეგად, ახალი პრობლემები აღმოცენდა, განსაკუთრებით დაგეგმვის კონტროლისა და კოორდინირებული მენეჯმენტის მიმართულებით. შესაბამისად, მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხის რამდენიმე ისტორიულ ურბანულ არეალში ისეთი პროცესები განვითარდა, რამაც მსოფლიო მემკვიდრეობის კომიტეტის სერიოზული შეშფოთება გამოიწვია. ამიტომ, 2005 წელს, ერთერთმა პრობლემურმა ქალაქმა, ვენამ, უმასპინძლა საერთაშორისო კონფერენციას თემაზე - თანამედროვე არქიტექტურის შეტანა არსებულ ისტორიულ გარმოში. ამ კონფერენციის შედეგად გაჩნდა ***"ისტორიული ურბანული ლანდშაფტის"*** [HUL] ცნება. შედეგად, UNESCO გადაწყვიტა ეს კონცეფცია განევითარებინა და ახალი საერთაშორისო რეკომედაცია მიეღო ***"ისტორიული ურბანული ლანდშაფტის"*** შესახებ. ამ კონცეფციის განხილვა მოხდა 2011 წლის ნოემბერში, UNESCO-ს კონფერენციაზე და მიღებულ იქნა,

როგორც: ***რეკომედაციები ისტორიული ურბანული ლანდშაფტის შესახებ.***

ფაქტიურად, პრობლემა იმაშია, რომ XX ს-ის ბოლოს სხვადასხვა სახის ტრანსფორმაციის შედეგად, საზოგადოებაში მამოძრავებელი ძალები შეიცვალა. მათ შორისაა ახალი ტექნოლოგიური შესაძლებლობების განვითარება, არქიტექტურაში კონპიუტერული დიზაინის საშუალებების ჩათვლით. ამ ცვლილებამ ბზარი შეიტანა ტრადიციულ პროექტირებასა და მშენებლობაში და, შედეგად, მივიღეთ მთელი რიგი ძალზე წარმოსახვითი ქმნილებანი, რომელიც სულაც არ არის აუცილებელი, რომ თავსებადი იყოს ტრადიციული - ხშირად ხალხური - ხუროთმოძღვრების ხარისხსა და მახასიათებლებთან. ისიც მართალია, რომ ამასობაში, თანამედროვე არქიტექტურის ნიმუშებიც აღიარეს მემკვიდრეობად; ეს აბსოლიტურად ახალი არქიტექტურა კვლავაც ქმნის აღიარების პრობლემას, თუკი ჩვენ გვსურს, შევინარჩუნოთ ისტორიული ურბანული არეალების ტრადიციული თვისებები. სწორედაც, რომ ***ისტორიული ურბანული ლანდშაფტი*** აფართოვებს ჩვენს ზრუნვას მემკვიდრეობის არეალიდან მის შემოგარენამდე და კიდევ უფრო შორეულ ხედებამდე, როგორც არეალიდან, ისე თვით არეალამდე. საკითხი არა იმდენად დაცვის ახალი საზღვრების შემოთავაზებაშია, არამედ უფრო მართვის ისეთი მეთოდებისა და ინსტრუმენტების ჩამოყალიბებაში, რომელიც განვითარების პროცესს მემკვიდრეობის ხარისხის გათვალისწინებით წარმართავდა.

კონსერვაცია და მართვა

ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომელიც დღეს აწუხებს მსოფლიო მემკვიდრეობის კომიტეტს მემკვიდრეობის მართვაა. კონვენციის ყოველი წევრი ქვეყნის უმთავრესი მოვალეობაა იმის უზრუნველყოფა, რომ მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში ნომინირებულ ყველა ძეგლს, დასაცავად, გააჩნდეს გრძელვადიანი საკანონმდებლო ბაზა, რეგულაციები, ინსტიტუციონალური და/ან ტრადიციული დაცვის და მართვის სისტემა. მართვა ნიშნავს, რომ საზოგადოება კოლექტიურად იღებს საკუთარ თავზე პასუხისმგებლობას პროცესზე, და ინვენტარიზაციასა და დოკუმენტაციაზე დაყრდნობით, უძღვება უწყვეტ მოვლა-პატრონობას. მართვა ასევე ნიშნავს, ყოველი ახალი ინიციატივის თავსებადობის და შესაფერისობის გადამოწმებასა და მონიტორინგს, მათი ფუქციის, მოცულობისა და დიზაინის თვალსაზრისით. ჩვეულებრივ, რეკომენდირებულია, რომ ასეთი საკითხების კოორდინირება მართვის ორგანომ გასწიოს. პროგრამების წარმართვა დამოკიდებულია რესურსების ხელმისაწვდომობაზე, განსაკუთრებით, პერსონალსა და ბიუჯეტზე. პრობლემები წინასწ-

architecture is indeed an important of our cultural landscapes, our old rural villages, as well as of our towns. This issue has become another paradigm, which has broadened the concept of heritage from the exceptional to the common. Heritage of a few to heritage of all.

As a result of various political, social and economic transformations in society in the 1990s, and the increasing role of the private sector in the decision-making process, new problems started emerging particularly in the section of planning control and lack of coordinated management. Consequently, several historic urban areas on the World Heritage List have experienced developments that have been of serious concern to the World Heritage Committee. Thus, in 2005, one of the problem cases, the city of Vienna offered to host an international conference on the question of introducing new architecture in an existing historic environment. The result of the conference was the notion of '**historic urban landscape'**, HUL. Subsequently, UNESCO has decided to carry this concept forward and adopt a new international recommendation on HUL. This was discussed by the General Conference of UNESCO in November 2011 and was adopted as: *Recommendation on the Historic Urban Landscape*.

Basically the problem is that the driving forces in society have changed as a result of the various transformations in the late 20th century. Amongst these is the development of new technical possibilities, including the possibility of computer-aided design in architecture. This transformation has tended break with the traditional design and building practices, and has resulted in a number of highly imaginative creations, which however are not necessarily compatible with the qualities and character of traditional - often vernacular - built heritage. While it is true that, in the meantime, even modern architecture has been recognized as heritage, these entirely new creations still create problems of acceptance if we wish to maintain the traditional qualities of historic urban areas. Indeed, the HUL approach extends our concern from the heritage areas to the surroundings and even distant views from and to such areas. The question is not so much of proposing new layers of protection, but rather of developing management methods and instruments to provide the necessary guidance for new developments that would take into account the qualities of heritage areas.

CONSERVATION AND MANAGEMENT

One of the key issues that concern the World Heritage Committee at the moment is the issue of management. Indeed, it is a basic requirement for the State Parties to ensure all properties nominated to the World Heritage List have adequate long-term legislative, regulatory, institutional and/or traditional protection and management to ensure their safeguarding. Management means that the community collectively assumes responsibility for the process, guiding the continuity of maintenance and care,

არ უნდა იყოს განსაზღვრული და პრიორიტეტები მათი გადაუდებლობის მიხედვით დალაგებული, მაგალითად: გადაუდებელი, სასწრაფო, აუცილებელი, სასურველი, საზედამხედველო და მომავლის ტენდენციები. ასეთი პროგრამები რეგულარულად უნდა გადაიხედოს.

მემკვიდრეობის რესურსების შენარჩუნებასთან მიმართებით, კვალიფიკაციის/უნარ-ჩვევების ამაღლება/განვითარება ფუნდამენტურია; ესაა საზოგადოების და ინსტიტუტების უნარ-ჩვევების განვითარების პროცესი, რათა მათ შესძლონ შესაბამისი მემკვიდრეობის მოვლა. ეს ხანგრძლივი, უწყვეტი პროცესია და მასში ყველა დაინტერესებული მხარეა ჩართული. სამიზნე ჯგუფები და დაინტერესებული მხარეები, რომელთა ჩართვა მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობაში აუცილებელია, მოიცავს, ზოგადად, ფართო საზოგადოებას და კონკრეტულად, ადგილობრივ თემებს, შესაბამის საკანონმდებლო, ადმინისტრაციულ და ინსტიტუციურ თუ პროფესიულ რესურსებთან შეთანხმებით, ყოველი მათგანის როლისა და პასუხისმგებლობის შესაბამისად. საპასუხო მექანიზმები ანგარიშვალდებული და გამჭვირვალე უნდა იყოს და უნდა ეფუძნებოდეს: ეთიკურ პრინციპებს, რესტავრაციის მეთოდოლოგიას და ინტეგრირებულ კონსერვაციას. პრაქტიკამ უნდა აჩვენოს პოზიტიური და რეალური გავლენა ადამიანთა საცხოვრებელი გარემოს გაუმჯობესებაზე. იგი უნდა ეფუძნებოდეს საზოგადოებრივ, კერძო და სამოქალაქო საზოგადოების სექტორთა შორის პარტნიორობას და უნდა იყოს სოციალურად, ეკონომიკურად და გარემოს თვალსაზრისით სისცოცხლისუნარი.

მემკვიდრეობის კონსერვაცია მრავალდისციპლინარული და ინტერდისციპლინარული პროცესია. ის ხშირად მოითხოვს დიდი რაოდენობით დაინტერესებულ მხარეთა მონაწილეობას, მეპარტონეთა, ადმინისტრატორთა, არქეოლოგების, არქიტექტორების, არქივარიუსების, ხელოვნებათმცოდნეების, ბიოლოგების, შენობათა ზედამხედველების, მეცნიერების, კონსერვაციის ექსპერტების, ეკოლოგების, იურისტების, სოციოლოგების, ზედამხედველების და ა.შ. ჩათვლით. განსხვავებული ტიპოლოგიის მემკვიდრეობის რესურს შეიძლება განსხვავებული დისციპლინები დასჭირდეს. მაგალითად, მონუმენტის რეტავრაციას, ჩვეულებრივ, არქიტექტორები, ინჟინრები, არქეოლოგები, ზედამხედველი, კონსერვაციის ექსპერტები და მეცნიერები დასჭირდებოდა, ყველა სათანადოდ კომპეტენტური კონსერვაციის დარგში. მეორეს მხრივ, კულტურული ლანდშაფტის კონსერვაცია მოითხოვს: ადმინისტრატორების, მენეჯერების, დამგეგმარებლების, არქიტექტორების, არქეოლოგების, ისტორიკოს

ლების, გეოლოგების, ბიოლოგების, გეოგრაფების, ხალხური რეწვის ოსტატების და სხვათა ჩართულობას. ჯგუფი, ყველა კერძო შემთხვევში, უნდა შედგეს მემკვიდრეობის ხასიათისა და მის წინაშე მდგარი პრობლემის საფუძველზე.

სამოქალაქო საზოგადოება შეიძლება მივიჩნით ცოცხალი ისტორიული არეალის კონსერვაციის აუცილებელ საყრდენად. ამიტომ, არსებითია, გაიზარდოს ფართო საზოგადოების გათვითცნობიერება და ამოქმედდეს მისი უნარი მიმოიხილოს, შეიცნოს საკუთარი მემკვიდრეობა, კრიტიკულად აღიქვას მისი გარემო და პატივი სცეს მასთან ასოცირებულ ფასეულობებს. მაშინ საზოგადოების წევრები გახდებიან მემკვიდრეობის დაცვის მუდმივი მონაწილენი. საზოგადოების გათვითცნობიერება განათლებას ეფუძნება, რაც სკოლის აკაიდან უნდა დაიწყოს, სასკოლო პროგრამებში ინტეგრირებით და გაგრძელდეს მოზარდთა განათლებით, ადგილობრივ კულტურულ მემკვიდრეობაზე და, ზოგადად, კონსერვაციის პოლოტიკაზე კონფერეციებისა და სემინარების ციკლით; ლექციების, დებატების, გამოფენების, საზოგადოებრივი დებატების გამოყენებით; და სხვა რეალობასა და კულტურებთან ურთიერთქმედებით.

არასამთავრობო ორგანიზაციები იურიდულად შექმნილია, როგორც ორგანიზაციები, რომლებიც მთავრობისგან დამოუკიდებლად მოქმედებენ. არასამთავრობო ორგანიზაციის ტიპი შეიძლება განისაზღვროს მოღვაწეობისა და თანამშრომლობის დონით. არასამთავრობო ორგანიზაციების როლი მნიშვნელოვანია საზოგადოების გათვიცნობიერების ამაღლებაში და მემკვიდრეობის რესურესების კონსერვაციის გარშემო პოზიციის ჩამოყალიბებაში. აუცილებელია, გავაძლიეროთ ადგილობრივი ადმინისტრატორები, საზოგადოებრივი ინსტიტუციები, კერძო სოციალური და სოციალურ-ეკონომიკური და ტერიტორიალური მენეჯერები, რომლებსაც უნდა ესმოდეთ მემკვიდრეობის კონსერვაციის, სიცოცხლისუნარიანი გარემოსა და კულტურულ-ეკონომიკური განვითარების კულტურული და ეკონომიკური სარგებელის მიმართ მათი როლი და პასუხისმგებლობა. საზოგადოების გათვითცნობიერება შეიძლება მიღწეულ იქნას უორკშოპების და სემინარების, ან შეხვედრებისა, თუ, თუნდაც, საერთაშორისო გამოცდილების გაცვლის გზით. პროექტის შემქმნელები, არქიტეტორების, დამგეგმარებლების და ინჟინრების ჩათვლით, სპეციალიზებულნი არიან ისტორიული ქალაქებისა და კულტურული ლანდშაფტების ინტეგრირებულ კონსერვაციაში. მათი განათლება, ზოგადად, საუნივერსიტეტო დონეზე ხდება; მიუხედავად ამისა, თანამედროვე უნივერსიტეტებში საგანმანათლებლო პროგრამები კონსერვაციის თემას მხოლოდ მარგინალიtion of heritage. Public awareness is based on education, which should start from school-age, integrated in educational programmes, and continuing in adult education with cycles of conferences and seminars on local cultural heritage and on conservation policies in general; using lectures, debates and exhibitions, public debates, and interaction with other realities and cultures.

Non-Governmental Organizations (NGO) are legally constituted organizations that operate independently from any government. NGO type can be understood by orientation and level of co-operation. The contribution of NGOs is an important tool in raising public awareness and guiding attitudes in conservation of heritage resources. It is necessary to sensitize and empower local administrators, public institutions and private social and socio-economic and territorial managers, who should understand their role and responsibility in cultural and economic benefits of heritage conservation, sustainable environmental and social-cultural development. Raising of awareness can be achieved through workshop and seminars, or through meetings and even an international exchange of experiences. Project Designers, including architects, planners and engineers, are specialized in the integrated conservation of historic cities and cultural landscapes. Their education generally takes place at the university level; nevertheless, the educational programs of current University courses introduce conservation only marginally or even not at all. It is therefore necessary that special courses be introduced in programmes of architecture, engineering, urban planning and landscape design on subjects in conservation.

AUTHENTICITY

Since 1994, much has been written about authenticity. This notion has also become fashionable as a qualifying aspect of all types of commercial and tourist products, not necessarily reflecting genuine traditions. (see also: Larsen, 1995) This may in fact be one of the reasons for the reluctance re authenticity by the people dealing with the 2003 UNESCO Convention on Intangible Heritage. Another reason may be the definition given for authenticity in the earlier version of the World Heritage *Operational Guidelines*. Before the recent revision, published in 2005, the '**test of authenticity'** was referred to four parameters: **design, material, workmanship and setting**. In fact, it was seen basically in reference to the tangible material of the heritage. As a result of the 1994 expert meetings on authenticity, first in Bergen and then in Nara, the revised *Operational Guidelines* have given a new definition for the '**conditions of authenticity'**: "Depending on the type of cultural heritage, and its cultural context, properties may thus be understood to meet the conditions of authenticity if their cultural values (as recognized in the nomination criteria proposed) are truthfully and credibly expressed through a variety of attributes, including …" There follows a list which, in addition to the pre-

ზებულად წარმოადგენს, ან სულაც არ ეხება მას. ამიტომ აუცილებელია, კონსერვაციის სპეციალური კურსის არსებობა არქიტექტურის, საინჟინრო, ურბანისტიკის და ლანდშაფტის დიზაინის სპეციალობებზე.

ავთენტურობა

ბევრი რამ დაიწერა ავთენტურობის შესახებ 1964 წლიდან. ეს ცნება ასევე მოდური გახდა, როგორც ყველა ტიპის კომერციული და ტურისტული პროდუქტის ხარისხის მაჩვენებელი, რაც ყოველთვის არ მოიაზრებს თვითმყოფად ტრადიციებს (იხ. ასევე: ლარსენი, 1995). ეს შეიძლება ერთ-ერთი მიზეზია უარყოფითი დამოკიდებულებისა იმ ადამიანებში, რომლებიც 2003 წლის UNESCO არამატერიალური მემკვიდრეობის კონვენციაში არიან ჩართულნი. სხვა ამის მიზეზი შეიძლება იყოს მსოფიო მემკვიდრეობის კონვენციის სახელმძღვანელო პრინციპების ადრეულ ვერსიაში ავთენტურობის დეფინიცია. ბოლო, 2005 წლის ცვლილებებამდე, კონვენციაში "ტესტი ავთენტურობაზე" ოთხ პარამეტრს ეხებოდა: დიზაინი, მასალა, ხელობა და გარემო; ფაქტიურად, ეს აღიქმებოდა მემკვიდრეობის მატერიალური მასალის კონტექსტში. 1994 წელს ავთენტურობის საკითხებზე, ჯერ ბერგენში და, შემდგომ, ნარაში, ექსპერტთა შეხვედრების შედეგად, კონვენციის შესწორებულ სახელმძღვანელო პრინციპებში ახალი, ***"ავთენტურობის მდგომარეობის"*** ცნება გაჩნდა: *კულტურული მემკვიდრეობის ტიპოლოგიიდან და მისი კულტურული კონტექსტიდან გამომდინარე, ძეგლი უნდა პასუხობდეს ავთენტურობის პირობებს, თუკი მისი ფასეულობები (როგორც ეს ნომინაციით შემოთავაზებული კრიტერიუმებით განისაზღვრება) გულწრფელად და სანდოდ არის გამოხატული სხვადასხვა ატრიბუტების მეშვეობით, ...* შემდეგ კი ჩამონათვალია, რომელშიც, ადრე არსებული პარამეტრების გარდა, შესულია: ტრადიციები, ტექნიკა, ენა და არამატერიალური მემკვიდრეობის სხვა ფორმები, როგორიცაა, სული და განცდა ან სხვა საკითხები (პარ. 82), რაც გაცილებით უფრო ფართოდ წარმოაჩენს მემკვიდრეობისა და კულტურის განსხვავებულ ასპექტებს.

ეტიმოლოგიურად "ავთენტურობის" ცნება ეხება ნამდვილობას, როგორც ცალკე მდგარ, ავტონომიურ ადამიანის ქმნილებას, ასევე რაიმეს ნამდვილ მოწმეს. სიმართლის კონცეფცია, რა თქმა უნდა, ერთ-ერთი პრინციპული საკითხთაგანია, რომელიც ფილოსოფიაში განიხილება. მას შევხდებით სხვადასხვა საკრალურ ტექსტში, როგორიცაა ბიბლია და ყურანი; ის განიხილება უძველეს აზიურ ფილოსოფიებში, როგორიცაა დაოიზმი და ბუდიზმი; სიმართლის ცნება უმთავრესი კრიტერიუმი იყო აქემენიდ მეფეთა პოვious parameters, now also includes: **traditions, techniques, language** and other forms of **intangible** heritage, as well as **spirit and feeling** or other issues (par. 82), showing a much broader recognition of the different aspects of culture and heritage.

Etymologically the concept of 'being authentic' refers to being truthful, both in terms of standing alone as an autonomous human creation as well as being a true evidence of something. The concept of truth, of course, is one of the principal issues discussed in philosophy. We can find it in the various sacred texts, such as the Bible and the Qur'an; it is discussed in the ancient Asian philosophies, such as Taoism and Buddhism; it was an essential criterion for the ancient Achemenid kings in their policies in the Persian Empire; it is present in African thought; it is still fundamental in modern philosophical thought. In terms of human creation, over the past three centuries, the Western thinking has proposed that the truth represented by human creation, i.e. cultural heritage, should be verified in the cultural context where it has been generated. The questions related to the verification of historical and cultural truth in the cultural context had already been discussed, for example, by Ibn Khaldun in the 14th century, and by G.B. Vico and J.G. Herder in the 18th century (see: Berlin, 1992). The theory of *mimesis* can also be seen to imply, not a simple copy, but the representation and creative interpretation of a particular idea or theme. In the late 19th century, Friedrich Nietzsche saw that the only way for humans to generate truth and values was through a creative process, guided by the 'will to power'. (see: Heidegger, 1989) This idea would not only be referred to works of art but to all human activity, where one takes his/her full responsibility in setting forth a creative contribution. Alois Riegl coined the concept of *Kunstwollen* to indicate the relationship of human creative activity with the relevant cultural context. *Kunstwollen* also referred to the regeneration of representational forms that contributed to what could then become a 'style'. (see: Riegl, 1992; Olin, 1992)

The first of the World Heritage criteria for the definition of the outstanding universal value (OUV) refers to a "masterpiece of human creative genius". To exemplify such **human creativity**, we can select some properties from the World Heritage List, in the history of architecture in the Middle East. In their royal ensembles, the Achaemenid kings chose sacred symbols, such as the form of 'square' already present in ancient Egypt, on which to base the design of their representative buildings. An outstanding case is the Royal Terrace of Persepolis with the palaces built in the 6th and 5th centuries BC. A thousand years later, the Sassanians designed Takht-e Soleyman in northern Iran as the principal Zoroastrian sanctuary implementing similar elements. The design of this ensemble reflects a conscious re-representation (*mimesis*) of some of the forms already used by Achaemenids, such as the fire temple with its perfectly square plan. Other elements include the *aiwan* with its vast round arch, and the

ლიტიკაში სპარსეთის იმპერიაში; იგი დღესაც არსებობს აფრიკულ მენტალიტეტში; ეს ცნება დღესაც ფუნდამენტურია თანამედროვე ფილოსოფიაში. ადამიანის ქმნილებასთან მიმართებით, ბოლო სამი საუკუნის მანძილზე, დასავლურმა აზროვნებამ შემოგვთავაზა, რომ ადამიანის ქმნილებაში, ანუ კულტურულ მემკვიდრეობაში, წარმოდგელი ნამდვილობა იმ კულტურის კონტექსტში უნდა გადამოწმდეს, სადაც ის გენერირდა. კულტურულ კონტექსტში ისტორიული და კულტურული სიმართლის გადამოწმების საკითხები არა ერთხელ განხილულა, მაგალითად, იბნ ხალდუნის მიერ XIV საუკუნეში და გ. ბ. ვიკოსა და ჯ.გ. ჰერდერის მიერ XVIII საუკუნეში (იხ.: ბერლინი, 1992). ***Mimesis*** თეორიაც შეიძლება განვილხილოთ იმ თვალსაზრისით, რომ იგი არ გულისხმობს უბრალოდ კოპირებას, არამედ გულისხმობს კონკრეტული თემის ან იდეის წარმოდგენასა და შემოქმედებით ინტერპრეტაციას. XIX საუკუნის მიწურულს, ფრიდრიხ ნიცშეს მიაჩნდა, რომ ადამიანებისთვის, ერთადერთი გზა სიმართლისა და ფასეულობებისკენ გადის შემოქმედებით პროცესზე, რომელსაც წარმართ-

rectangular court built around the artesian lake. With the emergence of Islam, these forms became constituent elements in the design of mosque ensembles. Particular attention was then given to the ingenious design of the dome, and the connection of the square plan of the room with the circular dome. An example of this is the mausoleum of Oljaytu, built in 1302-12 in the city of Soltaniyeh, the capital of the Ilkhanid dynasty. Its particular structural feature was the innovative design of the double dome that later became characteristic in Islamic architecture. The next phase of development includes the Timurid architecture, where an important masterpiece is the Mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi, built at the end of the 14th century in the city of Turkestan in Kazakhstan. This multipurpose ensemble was built by Persian masters and it became a prototype for design in the capital city of Samarqand. Yet another example in the same region is the Meidan ensemble in the Safavid capital of Isfahan, created in the 17th century as a highlight of the development of this type of architecture with a wealth of refined details and colours sustaining its spiritual, spatial, and environmental qualities. Here the emphasis in the test of authenticity should be on the creative aspect, but it

Asmara, Eritrea, street view: The Council of Europe Faro Convention of 2005 refers to 'heritage community', which consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action to sustain and transmit to future generations. Photo: J. Jokilehto, Jan 2012

ასმარა, ერიტრეა, ხედი ქუჩაზე. 2005 წლის ევროსაბჭოს ფაროს კონვენცია ეხება მემკვიდრეობით დაინტერესებულ საზოგადოების წევრებს, ვისთვისაც ფასეულია კულტურული მემკვიდრეობის სპეციფიური ასპექტები, რომელიც მათ სურთ, სამოქალაქო აქტივობის ფარგლებში, შეინარჩუნონ და გადასცენ მომავალ თაობას. ფოტო: ი.იუკილეტო, 2012

ავს “ნება ძალაუფლებისკენ” (იხ: ჰეიდეგერი, 1998). ეს იდეა მხოლოდ ხელოვნების ნიმუშებს არ ეხება, არამედ ადამიანის ყველა საქმიანობას, სადაც კი ადამიანი სრულ პასუხისმგებლობას კისრულობს შემოქმედებით მოღვაწეობაზე. ელოის რიეგლმა შეთხზა *Kunstwollen* კონცეფცია, რათა გამოეკვეთა ადამიანის შემოქმედებითი მოღვაწეობის ურთიერთობა შესაბამის კულტურულ კონტექსტთან. *Kunstwollen* ასევე ეხება იმ რეპრეზენტაციულ ფორმათა რეგენერაციას, რომლებმაც წვლილი შეიტანა იმაში, რაც მოგვიანებით “სტილად” შეიძლება ქცეულიყო (იხ: რიეგლი, 1992; ოლინი, 1992).

გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების დეფინიციისთვის მსოფლიო მემკვიდრეობის პირველი კრიტერიუმია: *“კაცობრიობის შემოქმედებითი გენის შედევრი”*. **კაცობრიობის შემოქმედებითი გენის** საილუსტრაციოდ, შეგვიძლია შევარჩიოთ რამდენიმე ძეგლი მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხიდან, შუა აღმოსავლეთის ხუროთმოძღვრების ისტორიიდან. აქიმენიდი მეფენი, თავიანთი სამეფო ანსამბლებისთვის, ირჩევენ საკრალურ სიმბოლოს, როგორიცაა ამ დროის ეგვიპტეში უკვე არსებული “კვადრატი”, რომელიც აქემენიდური არქიტექტურის შექმნის საფუძველი ხდება. გამორჩეული ღირებულების მაგალითს წარმოადგენს პერსეპოლისის სამეფო ტერასა, ჩვ. წ. აღ. VI და V საუკუნეების სასახლეებით. ათასწლეულის შემდეგ, სასანიდებმა ჩრდილოეთ ირანში, მსგავსი ელემენტების გამოყენებით, შექმნეს სულეიმანის ტახტი, როგორც ზოროასტრიზმის მთავარი სიწმიდე. ამ ანსამბლის დიზაინში არეკლილია შეგნებულად ხელახალი რეპრეზენტაცია (Mimesis) ადრე აქამენიდთა მიერ უკვე გამოყენებული ზოგიერთი ფორმისა, როგორიცაა ცეცხლის ტაძარი, მისი სრულყოფილად კვადრატული გეგმით. სხვა ელემენტებში შედის ***აივანი*** მისი ფართო წრიული თაღებით და არტეზიული ტბის გარშემო მოწყობილი სწორკუთხა ეზო. ისლამის აღმოცენებასთან ერთად, ეს ფორმები მეჩეთების კომპლექსთა დიზაინის შემადგენელი ელემენტები გახდა. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო გუმბათის მახვილგონივრულ გადაწყვეტას და კვადრატული სივრციდან წრიულ გუმბათზე გადასვლას. ამის მაგალითია, 1302 -12 წლებში, ილხანიდთა დინასტიის დედაქალაქში, სოლთანიეში, აგებული ოლიაითუს მავზოლეუმი. მისი სპეციფიური კონსტრუქციული თვისებაა ორმაგი გუმბათის ინოვაციური დიზაინი, რომელიც შემდგომში ისლამური არქიტექტურის დამახასიათებელ ნიშნად იქცა. ამ ხაზის განვითარების შემდეგი ფაზაა თემურიდების ხუროთმოძღვრება, რომლის მნიშვნელოვან შედევრს, ყაზახეთის ქალაქ თურქისტანში XIV საუკუნის ბოლოს აგებული ხოჯა აჰმედ იასავის მავზოლეუმი წარმოადგენს. ეს მრავალფუნქციური ანსამბლი სპარსმა ოსტატებმა ააგეს და ის დედაქალაქ სამარყანდის არქიტექტურის პროტოტიპად იქცა. იმავე რეგიონში სხვა მაგალითია, მეიდანის ანსამბლი საფავიდების დედაქალაქ ისპაჰანში, რომელიც XVII საუკუნეში შეიქმნა, როგორც ამ ტიპის არქიტექტურის განვითარების გვირგვინი, რაფინირებული დეტალების სიმდიდრითა და სულიერი, სივრცითი და დახვეწილი გარემოს განმსაზღვრელი ფერადოვნებით. ამ შემთხვევაში, ავთენტურობის ტესტის ფოკუსი შემოქმედებითობის აპსექტზე უნდა გაკეთდეს, მაგრამ ფაქტია, რომ ასევე საჭიროა შესაბამისი ისტორიული და კულტურული კონტექსტის გადამოწმებაც. ავთენტურობის ამ ასპექტის გახილვისას, სასარგებლო იქნება მივმართოთ პოლ ფილიპოტის (ხელოვნებათმცოდნე და ICCROM ყოფილი დირექტორი) განმარტებას: *ხელოვნების ნიმუშის ავთენტურობა გონებრივი პროცესის შიდა ერთობასა და ქმნილების მატერიალურ რეალიზაციაშია”*. ***“შემოქმედების ავთენტურობის”*** ცნება ჩნდება, როგორც შემომედებითი და ინოვაციური მაჩვენებლები ყოველ ზემოთ მოყვანილ შემთხვევაში(იხ: ICOMOS 2008).

გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების მეოთხე კრიტერიუმი ეხება:***ნაგებობის ტიპსა ან არქიტექტურულ ან ტექნოლოგიურ ანსამბლს ან ლანდშაფტს, რომელიც კაცობრიობის ისტორიის მნიშვნელოვან ეტაპს ასახავს;*** ეს არის ყველაზე ხშირად გამოყენებადი კრიტერიუმი და მას განსხვავებული ფუქციები შეიძლება ჰქონდეს. ის შეიძლება წარმოადგენდეს ნაგებობის ტიპს, რომელიც სხვა ნაგებობების პროტოტიპი გახდა, ან ნაგებობას, რომელიც აღიარებულია, როგორც სპეციფიური ტიპოლოგიის ყველაზე რეპრეზენტაციული მაგილითი. ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიც, ასევე ეხება ამ კრიტერიუმს და ის ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნას “შენობათა ჯგუფისთვის”, როგორიცაა, ისტორიული ქალაქები და ღირსშესანიშნავი ადგილები, შექმნილი ბაღები და კულტურული ლანშაფტები. ამ შემთხვევაში, ავთენტურობის განსაზღვრისას, ყურადღება გადადის დიზაინის ბრწყინვალებაზე, სპეციფიური ტიპოლოგიის შემდგომ განვითარებასა და დახვეწაზე. როდესაც ხალხური ტიპის ძეგლთან გვაქვს საქმე, მისი ავთენტურობა არა მარტო ნაგებობებში უნდა დადასტურდეს, არამედ ტრადიციის უწყვეტობაში, სულში და განცდაში, ანუ უფრო არამატერიალურ მახასიათებლებში.

გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების მესამე კრიტერუმი ეხება: ***გამორჩეული კულტურული ტრადიციების ან ცივილიზაციის ნიშნებს,*** ხოლო მეხუთე: ***ტრადიციულ საცხოვრისს ან მიწათმოქმედებას, რომელიც განასახიერებს კულტურას (კულტურებს) ან ადამიანის ურთიე-***

რთქმედებას გარემოსთან; ორივე კრიტერიუმი აღნიშნავს ადგილის ისტორიის მატერიალურ მონაცემებს. ამიტომ, ავთენტურობის ტესტი უნდა ჩატარდეს ამ მონაცემებზე და იმაზეც, თუ რა არის მნიშვნელოვანი, ანუ ინფორმაციის წყაროს ნამდვილობის გადამოწმება უნდა მოხდეს. მაგალითად, ბომიანის ველი, სადაც თალიბანთა რეჟიმმა ორი უზარმაზარი ბუდას ფიგურა დაანგრია, საუკუნეების მანძილზე ცივილიზაციათა გზაჯვარედინს წარმოადგენდა. ეს ველი კილომეტრებზეა გადაჭიმული, სადაც ასობით ქვაბული და ამ მდიდარი ისტორიის სხვა ფაქტობრივი მასალაა შემორჩენილი. მიუხედავად იმისა, რომ ბუდას ბრწყინვალე ქანდაკებები განადგურდა, კვლავაც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს ადგილი ინარჩუნებს არქეოლოგიურ მნიშვნელობას, როგორც გამორჩეული და უნიკალური ადგილი, რომელიც მოწმობს კულტურათა ურთიერთგაცვლის შედეგად, საუკუნეების მანძილზე განხორციელებულ კულტურულ ცხოვრებას. სხვა საკითხია, თუ რამდენი ფრაგმენტი შეიძლება დაუბრუნდეს თავის ადგილს და რამდენად სასურველია ეს. კიდევ სხვა საკითია, სასურველია თუ არა, სხვა, ახალი ბუდას შექმნა ველის რომელიმე შესაფერის ადგილას. ფაქტია, რომ დაუშვებელია ახალი ფიგურის ძველ ნიშაში, 2-3 მეტრის სიღრმეში, ხელახალი გამოკვეთა, სადაც თავდაპირველი ქანდაკებების ავთენტური ნაწილები დღემდეა შემორჩენილი. ეს საკითხები ყველა ფაქტორის კრიტიკულ შეფასებას მოითხოვს, რათა მიღწეულ იქნას დაბალანსებული გადაწყვეტილება, როგორც ავთენტურობის, ისე ადგილის ინტეგრულობის თვალსაზრისით.

მოსტარის შემთხვევაში, XVI საუკუნის ***ძველი ხიდი*** დაანგრიეს, როგორც პოლიტიკური აქტი. დღეს ის UNESCO-ს დახმარებით ხელახლაა აშენებული. ხიდის მნიშვნელობა ადგილმდებარეობის სახელშიც კი ჩანს, რომელსაც "მოსტს" უწოდებენ, რაც ხიდს ნიშნავს. განადგურების შემდეგ, ხიდის ადგილზე შერჩენილი ნაწილები შეინარჩუნეს, ხოლო თაღი მთლიანად თავიდან აიგო. ქალაქის ისტორიული ცენტრი ასევე მძიმედ დაზიანდა და თავიდან აშენდა. მსოფლიო მემკვიდრეობის კომიტეტმა ძეგლი ნუსხაში მეექვსე კრიტერიუმის საფუძველზე შეიტანა, ხაზი გაუსვა რა ძეგლის მნიშვნელობას, როგორც: *სიმბოლოს გაერთიანებისა, საერთაშორისო თანამშრომლობისა და მრავაფეროვანი კულტურული, ეთნიკური და რელიგიური საზოგადოების თანაარსებობისა.* თუ განვიხილავთ იმას, ხიდის და შენობების რა მოცულობა გადაგურდა, ძეგლმა, რა თქმა უნდა, დაკარგა ავთენტურობის ნაწილი. მეორეს მხრივ, ის კვლავ ინარჩუნებს მნიშვნელობას, როგორც მისი ისტორიის არქეოლოგიური მოწმე, ძლიერ სიმბოლურ ფასეულობასთან ასოცირებული. ამიტომ, ყველაზე შესაფერისი

obviously also requires verification of the relevant historical and cultural context. Referring to this concept of authenticity, in this sense, it seems useful to refer to the definition by Paul Philippot (art historian and the former Director of ICCROM): "*the authenticity of a work of art is in the internal unity of the mental process and of the material realization of the work*". The notion of "**authenticity by creation"** emerges as the creative and innovative quality in each of these examples. (see: ICOMOS 2008)

The fourth criterion for OUV refers to: "a type of building, architectural or technological ensemble or landscape which illustrates (a) significant stage(s) in human history". This is the most frequently used criterion and it can have different functions. It can represent a type of construction that has become a prototype, or anyway a construction that is recognized as the most representative example of a particular typology. The examples mentioned above can also be referred to this criterion, and it can also be used for "groups of buildings", such as historic towns, and sites, such as designed gardens and cultural landscapes. However, here, the emphasis in the definition of authenticity is especially in the excellence of design, and the further development and perfection of a particular typology. When dealing with a vernacular type of site, authenticity would need to be verified not only in the constructions but also in the continuity of tradition, spirit and feeling, i.e. the more intangible qualities of the place.

The third criterion for OUV refers to: "testimony to a cultural tradition or to a civilization", and the criterion five to: "a traditional human settlement, land-use, or sea-use which is representative of a culture (or cultures), or human interaction with the environment". Both these criteria denote **material evidence of the history** of a place. The test of authenticity should thus be made in reference to this evidence and what it signifies, i.e. verification of the truthfulness of the sources of information. For example, Bamiyan Valley, where the two large Buddha figures were destroyed by the Taleban regime, was a crossroads of civilizations over many centuries. This site extends several kilometres along the valley with hundreds of caves and other evidence of its rich history. Even though the spectacular, standing Buddha statues were destroyed, the valley can still be considered to have retained its archaeological significance as a place of outstanding and exceptional testimony to cultural activities taking place for centuries as a result of inter-cultural communication. Another question is how much it is possible or even desirable to put the fallen fragments of the Buddha statues back to their place. Yet another question is whether or not it is desirable to build another Buddha, a modern one in a suitable place in this valley! It is obviously not possible to allow re-carving a new figure going 2-3 meters deeper in the same niche, where we still have the authentic testimony of the original statue. These questions require a critical examination of all the factors in order to reach a balanced judgement both in terms of the authenticity and integrity of the place.

იქნებოდა მეექვსე კრიტერიუმი სიმბოლური ფასეულობისთვის და მესამე კრიტერიუმი, როგორც სასაზღვრო ადგილას განსხვავებულ კულტურათა ურთიერთქმედების გამორჩეული მოწმე. ფაქტიურად, ორივე ეს კრიტერიუმი შეიძლება დადასტურდეს ავთენტურობის ტესტის შესაბამისად.

კულტურული მემკვიდრეობის მატერიალური და არა მატერიალური ასპექტების განხილვისას, პროფ. ნუბუო იტომ განაცხადა:

> *არამატერიალური კულტურა კულტურათა დედაა. როგორც ეტიმოლოგია აჩვენებს, კულტურა ადამიანის პროდუქტია, რომელიც შთაგონებულ ან კულტივირებულ გონებაში ჩამოყალიბდა და მომწიფდა. ამ მნიშვნელობით, ყველა ტიპის კულტურა მის უადრეს პერიოდში არამატერიალურია და ამიტომ ძალზე პირადული, თავისი ბუნებით. ასე რომ, ნებისმიერი არამატერიალური კულტურა მიდრეკილია გაქრობისკენ ან სხვაში გარდასახვისკენ.* (იტო, 2003).

ადამიანს ზოგჯერ "მეტყველ ცხოველს" ეძახიან, რაც მიუთითებს ენის, არა მარტო, როგორც კომუნიკაციის საშუალების, მნიშვნელობაზე, არამედ მის უნარზეც, მიანიჭოს მნიშვნელობა საგნებს და ადგილებს. აფრიკული ტრადიციის მიხედვით, საგნისთვის სახელის დარქმევით, ადამიანს შეუძლია, მიანიჭოს მას განსაკუთრებული ძალა და თვისებები; ადამიანსვე შეუძლია წაართვას იგივე თვისებები საგანს, მისი სახელის გადარქმევით და, შესაბამისად, მისი რაობის შეცვლა. ფინეთში, არსებობს ტრადიციული რწმენა, რომ რაიმეს სახელის ცოდნა მისი წარმომავლობის ცოდნას ნიშნავს და, შესაბამისად, მასზე ძალაუფლების ქონას. სიმპტომატურია, რომ მრავალ კულტურაში ბუნების თვისებებს ანტროპომორფულ სახელებს არქმევენ, როგორიცაა: ნახევარკუნძულის ცხვირი, მდინარის მკლავი და ამით ბუნების გაკონტროლებას ცდილობენ. აღიარებულია, რომ განგების სიტყვამ შექმნა სამყარო და ყველაფერი, რაც მასშია. ადამიანის უნარი აშკარად ნაკლებია, მაგრამ UNESCO-ს მიერ ადამიანის შემოქმედების მრავალფეროვნების აღიარება გულისხმობს, რომ ეს თვისება ყველა კულტურაში და ყოველთვის არსებობდა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ასეთი შემოქმედებითობა არ შეიძლება უბრალოდ სპეციფიური პრაქტიკული მიზნების თანხვედრის შედეგი იყოს, არამედ არსებობს შემოქმედებითი სული, რომელიც შთააგონებს ადამიანს, სპეციფიურ საჭიროებათა საპასუხოდ, იყოს ინოვაციური გარკვეული უნივერსალური თემების რე-ინტერპრეტაციაში და რე-პრეზენტაციაში. ჯორჯ სტეინერმა, თავის წიგნში *Real Presences* (1991), გააანალიზა ენა და მისი მნიშვნელოვანება საზოგადოებისთვის. ცხადია, რომ ენა ფუნ-

In the case of Mostar, the 16th-century Old Bridge was destroyed as a political act. Now it has been rebuilt with the support of UNESCO on the original site. The importance of the bridge is seen even in the name of the locality, referring to 'most' that means bridge. After the destruction of the bridge, the original parts that remained in situ were kept, but the arch of the bridge was entirely rebuilt new. The historic town centre also suffered substantial destruction and has now been rebuilt. The World Heritage Committee inscribed the site on the basis of criterion six, emphasising the significance of the site as: "a symbol of reconciliation, international cooperation and of the coexistence of diverse cultural, ethnic and religious communities". Considering that much of the original bridge and of the buildings were destroyed, the site has certainly lost part of its authenticity. On the other hand, it still retains its significance as an archaeological testimony to its history, associated with a strong symbolic value. Therefore, the most appropriate criteria would be six for the symbolic value and three for the value as exceptional testimony to the interaction of different cultures in a frontier place. In fact, both these criteria can be confirmed to meet the test of authenticity.

Writing about the relationship of the tangible and intangible aspects of cultural heritage, Prof. Nobuo Ito has stated:

> *"Intangible culture is the mother of all cultures. As etymology shows, culture is the human product moulded and matured in an inspired or cultivated brain. In this sense, all kinds of culture are, in the earliest stage, intangible, and, therefore, extremely private in nature. So, many intangible cultures are apt to disappear or change to another one." (Ito, 2003)*

Man has sometimes been called 'language-animal', which refers to the importance of language not only as an instrument of communication, but also to its power to assign meanings to places and things. In African traditions, man has the power by giving name to an object to assign it particular force and qualities; man can also take away that quality by de-naming it and thus removing the meaning. In traditional belief, in Finland, knowing the name of a thing implied knowing its origin and therefore also having a power over it. It is symptomatic that many cultures have given anthropomorphic names to natural features, such as the nose of the peninsula, the arms of the river, thus implying the effort to take control. God's word is understood to have created the world and everything in it. Human creativity is obviously less powerful, but the recognition of the human creative diversity by UNESCO implies that we see this to have been characteristic in all cultures and in all times. We can see that such creativity cannot simply be a question of meeting certain practical purposes, but that there is human creative spirit that inspires one to be innovative in re-interpreting and re-representing certain universal themes while responding to specific needs. In his book on *Real Presences* (1991), George Steiner has analysed language and

დამენტურია ჩვენი ტრადიციებისა და ცოდნის შენარჩუნებისთვის, იგი უზრუნველყოფს მათ ხელმისაწვდომობას მომავალი თაობებისთვის. სტეინერი ხაზს უსვამს (1991, გვ. 56) რომ:

> *ენა ქმნის: სახელდების ძალით, როგორც ადამმა სახელდო ყველა ფორმა და არსება; განსაზღვრებითი დახასიათების ძალით, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელი იქნებოდა სიკეთისა და ბოროტების კონცეპტუალიზაცია; ის ქმნის პრედიკაციის, შერჩევითი მეხსიერების (მთელი ისტორია წარსული დროის ფორმაშია დაუნჯებული) მეშვეობით. ყოველივეს სხვის გარდა, ენა არის შემქმნელი და მაცნე ხვალისა და ხვალის შემდგომაც ... მჯერა, რომ უნარი, თქვას ან არ თქვას ყველაფერი, შექმნას და დაშალოს სივრცე და დრო, წარმოშვას და მოყვეს არარეალური ... ადამიანს ადამიანად აქცევს.*

შემდგომ სტეინერი აღნიშნავს, რომ ტრადიციული ურთიერთდამოკიდებულება, რომელიც ყოველთვის არსებობდა სიტყვასა და სამყაროს შორის თანამედროვეობის აღმოცენებამ დაარღვია, რომელიც *წარმოადგენს, დასავლურ ისტორიაში, სულის იშვიათი ჭეშმარიტი რევოლუციებიდან ერთ-ერთს და თვითონ განსაზღვრავს თანამედროვეობას (გვ. 93).* ეს დებულება ეთანადება იმას, რასაც ნიცშე გულისხმობდა "ღმერთის სიკვდილში" და უმაღლესი ფასეულობების გაქრობის რისკში. სტეინერისთვის "logos", ანუ სიტყვა ასევე ნიშნავს ღმერთის, წმინდას არსებობას. *"ყველა იმიტირება, თემატური ვარიაციები, ციტატები, განზრახვის მიწერა, მიღება შემოქმედებითი არსებობის პოსტულატიდან* (გვ.101). უძველეს დროში ენა აღიქმებოდა, როგორც არამატერიალური და უხილავის წარმდგენი, როგორც ღმერთის საჩუქარი. დამწერლობამ სიტყვა ხილული გახადა და ამიტომ გახდა იგი საშუალება, რიტუალური აქტი, რომელიც საშუალებას იძლეოდა ჩასწვდომოდი უხილავს (ჰერენცშმიდტი, 1996). აქემენიდმა მეფემ, დარიუს დიდმა, გადაამუშავა მესოპოტამიური ლურსმული დამწერლობა ისე, რომ მისი სურვილისამებრ, ძველი სპარსული ენა გამოეყენებინა მონუმენტებზე წარწერებისა და საჯარო განცხადებისთვის. მესოპოტამიური ლურსმული დამწერლობისგან განსხვავებით, სპარსული ლურსმული დამწერლობა ანბანის ნიშნებს და დიფთონგებს დაეფუძნა ისე, რომ ტექსტის კითხვის დროს შეცდომა გამოერიცხა. ასეთი საკრალური ტექსტები საჯარო წაკითხვისთვის არ იყო განკუთვნილი. პირველი მნიშვნელოვანი მაგალითი ძველ სპარსეთში ბისოტუნის ძეგლი იყო, რომლის უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობის ტექსტი იმპერიის სხვადასხვა ნაწილში გამრავლდა. სხვათაშორის, ეს ძეგლი ირანმა

its significance to human society. It is obvious that language is fundamental in preserving our traditions and our knowledge making it available for successive generations. Steiner states (1991, p. 56) that:

> *"Language creates: by virtue of nomination, as in Adam's naming of all forms and presences; by virtue of adjectival qualification, without which there can be no conceptualization of good or evil; it creates by means of predication, of chosen remembrance (all 'history' is lodged in the grammar of the past tense). Above all else, language is the generator and messenger of and out of tomorrow. … I believe that this capability to say and unsay all, to construct and deconstruct space and time, to beget and speak counter-factuals … makes man of man."*

Steiner further notes that the traditional relationship that had always existed between the word and the world had been broken by the emergence of modernity, which "constitutes one of the very few genuine revolutions of spirit in Western history and which defines modernity itself". (p. 93) This statement is also in line with what Nietzsche intended about the "death of God" and the risk of elimination of the higher values. For Steiner, the presence of 'Logos', i.e. the Word, also means the presence of God, the Sacred. "All *mimesis*, thematic variation, quotation, ascription of intended sense, derives from a postulate of creative presence." (p. 101) In ancient time, language was seen to represent the intangible or invisible, a gift of gods. Writing made language visible, and it was thus a vehicle, a ritual act allowing access to the intangible. (Herrenschmidt, 1996) The Achaemenid king, Darius The Great, reworked the Mesopotamian cuneiform writing so as to meet his wish to use Old Persian language in monumental and public declarations. The difference from the earlier cuneiform writings was in its being based on alphabetic signs and diphthongs so as to eliminate the possibility of mistakes in reading the text. Such sacred texts were intended to be read out in public. The first important example in ancient Persia is the Bisotun monument, of which the text of great political significance was copied to various parts of the empire. In fact, Iran has nominated it for inclusion to the World Heritage List in 2006.

The Canadian philosopher Charles Taylor has treated the problems faced in modern world and particularly in present-day multicultural society in relation to cultural identity and the risk of losing the capacity to generate shared values. The problems are related to: a) over-emphasis of individualism, b) the disenchantment of the world due to instrumentalisation and excessive priority given to the most economical application of means to a given end, and c) the restriction of choices by the institutions and structures of the industrial-technological society. (1991: 1-12) In his thesis, Taylor refers to the **ethics of authenticity**, deriving from Descartes and the late 18th century thought and based especially on Romanticism emphasising individuality. "Being true to myself means being true to my own originality, and

2006 წელს მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში შესატანად წარადგინა.

კანადელი ფილოსოფოსი ჩარლს ტეილორი შეეხო თანამედროვე სამყაროში არსებულ მრავალკულტურული საზოგადოების პრობლემას კულტურულ თვითმყოფადობასთან მიმართებით და ზიარი ფასეულობების გენერირების უნარის დაკარგვის რისკს. პრობლემა ეხება: ა) ინდივიდიულიზმის გადაფასებას, ბ) სამყაროს იმედის გაცრუებას ინსტრუმენტალიზაციისა და საშუალებათა უფრო ეკონომიკური გამოყენებისთვის გადაჭარბებული პრიორიტეტის მინიჭების გამო, და გ) ინსტიტუციებისა და ინდუსტრიულ-ტექნოლოგიური სტრუქტურების მიერ არჩევანის შეზღუდვას. (1991: 1-12) ამ თეზისებში ტეილორი ეხება ***ეთიკას და ავთენტურობას,*** ეყრდნობა რა დეკარტეს, მე-18 საუკუნის მიწურულის აზროვნებას და, განსაკუთრებით, რომანტიზმს, რომელიც ინდივდუალიზმს უსვამს ხაზს. *ვიყო ჩემს თავთან მართალი ნიშნავს ვიყო მართალი ჩემი საკუთარი თვითმყოფადობის მიმართ და ეს ისაა, რისი ფორმულირება და აღმოჩენაც მხოლოდ მე შემიძლია* (გვ. 29). შედგომ ტეილორი აცხადებს, რომ ადამიანის ცხოვრების ზოგადი თვისება ფუნდამენტურად დიალოგური ხასიათისაა. ამიტომ, ფართო გაგებით ენა სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა საზოგადოებისთვის. თანამედროვე საზოგადოებაში, ალბათ, ადამიანი იმიტომ გრძნობს ინდივიდუალობის აღიარების საჭიროებას, რომ ეშინია თვითმყოფადობის დაკარგვისა. ავთენტურობის ყველაზე დიდი მტერი მისი სოციალურ შესაბამისობასთან ასოცირებაა (გვ. 63). ასე რომ, რამდენადაც თანამედროვეობა, ერთის მხრივ, მოიცავს ქმნასა და ორიგინალურობას, მეორეს მხრივ, ის მოითხოვს მნიშვნელოვანების ჰორიზონტის გახსნას და დიალოგის გზით თვით განმარტებას (გვ. 66).

ფასეულობა და მნიშვნელოვანება საზოგადოებაში მხოლოდ სხვებთან კომუნიკაციით და დიალოგით შეიძლება აშენდეს. ასე ხდებოდა ტრადიციულ საზოგადოებებში, რაც შეიძლება მემკვიდრეობის მნიშვნელოვან ნაწილად ჩაითვალოს, განსაკუთრებით, ტრადიციული დასახლებებისა და სხვადასხვა ტიპის კულტურული ლანდშაფტების შემთხვევაში. აქ შეგვიძლია ტრადიციულ სოციალურ-კულტურულ ავთენტურობაზე ვისაუბროთ, რომელიც, არსებობის შემთხვევაში, დაადასტურებს ყოფის ტრადიციულ ფორმათა და ნაგებობების ტრადიციული მოვლა-პატრონობის უწყვეტობას. ასეთი მახასიათებლები სპეციფიურად ისეთ შემთხვევებს ეხება, სადაც საზოგადოების ტრადიციულმა ფორმებმა ჩვენს დრომდე დაუმახინჯებლად მოაღწია. მაგალითად, ეთიოპიაში ისტორიული ქალაქ ჰარარ იუგოლის შემთხვევა, სადაც მუსლიმი თემის სოციალური ორგანიზება ტრადიციუ-

that is something only I can articulate and discover. In articulating it, I am also defining myself." (p. 29) Taylor further claims that the general feature of human life is fundamentally dialogical in character. Therefore, language in a broad sense is vital for society. In modern society one feels the need for recognition of individuality probably because of fear of losing one's identity. The worst enemy of authenticity is its association with social conformity (p. 63). So, while modernity on the one hand involves creation and originality, on the other hand it also requires openness to horizons of significance and a self-definition through dialogue. (p. 66)

Values and significances can only be built up in communication and dialogue with the others in society, thus forming cultural identity for a community. This was the case in traditional society and can be considered an important part of heritage particularly concerning traditional settlements and many types of cultural landscapes. We can here speak of traditional **social-cultural authenticity**, which when it exists will justify the continuation of traditional forms of life and traditional treatment of the built structures. Such characteristic is particularly relevant in cases, where the traditional form of society has survived intact to our days. For example, in the case of the historic town of Harar Jugol, in Ethiopia, where the social organisation of this Muslim community has been traditionally based on neighbourhood associations and a strong, practical and spiritual relationship with the surrounding land, forming a social-environmental whole. In modern society, the tendency has rather been towards fragmentation and a decrease in dialogue. Recognising that the regeneration of values and meanings require dialogue, the problems can clearly be seen in the loss of common horizons for shared values, which should go beyond the overemphasis of one's personal individuality and stress common responsibilities.

INTEGRITY

Another key issue in the identification and definition of a heritage resource is certainly its **integrity**. The World Heritage *Operational Guidelines* (2005) require that a property nominated to the World Heritage List meets the conditions of integrity (par. 88):

> *Integrity is a measure of the wholeness and intactness of the natural and/or cultural heritage and its attributes. Examining the conditions of integrity, therefore requires assessing the extent to which the property: a) includes all elements necessary to express its outstanding universal value; b) is of adequate size to ensure the complete representation of the features and processes which convey the property's significance; c) suffers from adverse effects of development and/or neglect.*

Integrity must necessarily be related to the qualities that are valued in a particular property. We can take **the example of Bam in Iran**, inscribed on the World Heritage List in 2004 after having been seri-

ლად სამეზობლო ასოციაციებს და მიწასთან ძლიერ, პრაქტიკულ და სულიერ ურთიერთობებს ეფუძნება და სოციალური გარემოს მთლიანობას ქმნის. თანამედროვე საზოგადოებაში, ფრაგმენტაციისა და დიალოგის შემცირების ტენდენციები უფრო ჭარბობს. ფასეულებათა და მნიშვნელობათა რეგენერაციისთვის დიალოგის აუცილებლობის აღიარების შემთხვევაში, ადვილად დავინახავთ, რომ პრობლემა იმაშია, რომ დაიკარგა ზიარ ფასეულოებიათა საერთო ჰორიზონტი, რომელიც უნდა გასცდეს ერთი პერსონის ინდივიდუალიზმის გადაფასებას და ხაზი გაუსვას საერთო პასუხისმგებლობებს.

ინტეგრულობა

სხვა მნიშვნელოვანი საკითხი მემკვიდრეობის რესურსის იდენტიფიკაციისა და განმარტების საქმეში მისი მთლიანობაა. მსოფლიო მემკვიდრეობის სახელმძღვანელო პრინციპები (2005) მოითხოვს, რომ მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში წარგენილი ძეგლი პასუხობდეს მთლიანობის პირობებს (პარ. 88).

მთლიანობა არის ბუნებების და/ან კულტურული მემკვიდრეობის და მისი ატრიბუტების ერთობლიობის და დაუზიანებლობის საზომი. მთლიანობის შემოწმება, ამიტომ, მოითხოვს იმის შეფასებას თუ ძეგლი რამდენად : ა) შეიცავს მისი გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების წარმოსაჩენად საჭირო ყველა ელემენტს, ბ) საკმარისი ზომისაა, რომ უზრუნველყოს ძეგლის მნიშვნელობის წარმოჩენისთვის საჭირო მახასიათებლებისა და პროცესის სრული წარმომადგენლობა; გ) ზიანდება განვითარების და/ან მიუხედავობის მავნე ზეგავლენით.

მთლიანობა აუცილებლად კავშირში უნდა იყოს იმ მახასიათებლებთან, რაც ფასეულია კონკრეტულ ძეგლში. მაგალითისთვის შეგვიძლია ავიღოთ ირანში ბამი, რომელიც მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში 2004 წელს შეიტანეს, მას შემდეგ რაც 2003 წლის დეკემბრის მიწისძვრამ იგი მნიშვნელოვნად დააზიანა. თავიდან, გადაუდებელი ნომინაციის ფოკუსი ძველ ციტადელზე გაკეთდა, ალბათ, ძეგლის ყველაზე ხილულ და ცნობილ სახეზე. შემდგომში, ხელისუფლებასთან კონტაქტის შემდეგ, გადაწყდა, ნომინირებული არეალის საზღვრების გაზრდა და ასევე უძველესი ირიგაციის სიტემის, მიწისქვეშა ***ქანათის*** (ქერეზი) შეტანა, რომელიც თვით გახლდათ ამ ტრადიციული ტექნიკის მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური მასალა, ისევე როგორც, ცენტრალური ირანის უდაბნო გარემოში, სავაჭრო გზების გზაჯვარედინზე არსებული დასახლების არსებობისა და განვითარების სასიცოცხლო ელემენტი. *ქანათის* ნაწილი ორ ათასწლეულზე მეტ ხანს გამოიყენებოდა და აუცილებელია ოაზისის არსებობისთვის. მას სისტემატიური

ously damaged by the earthquake at the end of December 2003. This emergency nomination was first focused on the ancient citadel, perhaps the most visible and best known feature of the site. Subsequently, after contact with the authorities, it was decided to extend the boundaries of the nominated area and also include the ancient irrigation system, the underground *qanats*, which in themselves were an important archaeological evidence of this traditional technique, as well as a vital element in the development and survival of this settlement at the crossroads of trading routes in the desert environment of central Iran. Part of the *qanats* have been in use for more than two millennia and are the fundamental basis for the existence of this oasis. They need constant maintenance and consequently are also subject to gradual change. However, some areas have been preserved as an archaeological testimony from the earliest phases. The proper functioning of the *qanats* has required and continues to require a system of strict social coordination for regular maintenance and care. The significance and protection of the area should thus be defined on the basis of vital social functions and processes, including those related to management of water resources, farming and agricultural production, trading and production of goods, residential and defence functions.

Regarding the urban areas of Bam, we can recall that, since the 19th century, the citadel had only been used for military purposes and was mostly in ruins, though partly restored over the past three decades. While the earthquake clearly caused much damage, especially in the restored parts of the fortification, it also revealed some historical phases of construction that had been hidden, thus increasing the archaeological interest of the site. One of the issues in discussion after the earthquake obviously will obviously be related to the limits of restoration and reconstruction in view of the presentation of the site without losing its historical authenticity and archaeological interest. Much of the modern town of Bam was destroyed in the earthquake, and that is where over 26,000 persons lost their lives. The modern area is not part of the nominated World Heritage core zone though it is included in the buffer zone. Now it is subject to new planning and reconstruction. The example of Bam shows how the functional integrity of the place can enhance a better understanding and clearer definition of the outstanding universal value of a place.

Another case is the James Island in The Gambia, where the nominated area consisted of the colonial forts and trading places built to protect the entrance to the river, and to facilitate traffic on this first trading route into the inland of Africa. While the nomination only concerned the extant 'monuments' as relics of the past, the justification of the inscription needed to be based on a broader definition of the site. In fact, the significance of this site is fundamentally associated with The Gambia river as a cultural route, which has motivated all the various built structures so as to facilitate the exchange of commerce and goods. The history of this activity probably started with the

მოვლა-პატრონობა ესაჭიროება და, შესაბამისად, იგი თანდათან იცვლება. და მაინც, ზოგი არეალი შემორჩა, როგორც უადრესი ეპოქის არქეოლოგიური მასალა. ***ქანათის*** სწორი ფუნქციონირება მოითხოვდა და კვლავაც მოითხოვს მკაცრი სოციალური კოორდინაციის სისტემას და რეგულარულ მოვლა-პატრონობას. ამიტომ, არეალის მნიშვნელობა და დაცვა უნდა განისაზღვროს იმ სასიცოცხლო ფუნქციებისა და პროცესის გათვალისწინებით, რომელშიც შედის წყლის რესურსების მართვა, მიწათმოქმედება და სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა და წარმოება, საცხოვრებელი და თავდაცვითი ფუნქციები.

ბამის ურბანულ არეალთან დაკავშირებით, ჩვენ შეიძლება გავიხსენოთ, რომ XIX საუკუნიდან მოყოლებული, ციტადელი მხოლოდ სამხედრო დანიშნულებით გამოიყენებოდა და, ძირითადად, რუინირებული იყო, თუმცა, ნაწილობრივ რესტავრირებულიც გახლდათ ბოლო სამი დეკადის განმავლობაში. მაშინ, როცა მიწისძვრამ ძლიერი ნგრევა გამოიწვია, განსაკუთრებით ციხე-სიმაგრის რესტავრირებულ ნაწილებში, მან ასევე გამოავლინა მშენებლობის, ადრე უხილავი, ზოგიერთი ისტორიული ფენა და ამით გაზარდა ძეგლის არქეოლოგიური მნიშვნელობა. აშკარაა, რომ მიწისძვრის შემდეგ განხილვის ერთერთი თემა დაკავშირებული იქნება რესტავრაციისა და რეკონსტრუქციის შეზღუდვის საკითხებთან, ისე, რომ ძეგლის პრეზენტაციისას არ დაიკარგოს მისი ისტორიული ავთენტურობა და არეოლოგიური მნიშვნელობა. ბამის თანამედროვე ქალაქის დიდი ნაწილი მიწისძვრის შედეგად განადგურდა, სადაც 26, 000 ადამიანზე მეტი დაიღუპა. თანამედროვე ნაწილი არ შედის მსოფლიო მემკვიდრეობის ზონაში, მაგრამ იგი ბუფერული ზონის ნაწილია. ახლა მის რეკონსრუქციაზე და დაგეგმარებაზე მიმდინარეობს მუშაობა. ბამის მაგალითი აჩვენებს, თუ ადგილის ფუნქციურ ავთენტურობას როგორ შეუძლია ხელი შეუწყოს ადგილის გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების უკეთ გაგებას და მკაფიო დეფინიციას.

კიდევ ერთი მაგალითია, გამბიაში ჯეიმსის კუნძული, სადაც ნომინირაბული არეალი მოიცავდა კოლონიურ ფორტებს და სავაჭრო ადგილებს, რომელიც მდინარის სათავის დასაცავად და აფრიკის შიდა ნაწილში, ამ პირველ სავაჭრო გზაზე მოძრაობის მოსაწესრიგებლად აშენდა. მიხედავად იმისა, რომ ნომინაცია მხოლოდ გარკვეულ "მონუმენტებს" ეხებოდა, როგორც სიძველის ძეგლებს, ნუსხაში შესატანად საჭირო იყო არეალის უფრო ფართო დეფინიციაზე დაფუძნებული დასაბუთება. ფაქტიურად, ამ ძეგლის მნიშვნელობა საფუძვლიანად ასოცირდება მდინარე გამბიასთან, როგორც კულტურულ გზასთან, რომელმაც ბიძგი მისცა სხვადასხვა ნაგებობის წარმოქმნას, რათა მოეწესრიგებინათ ვაჭრობისა და საქონელის ურთიერთ გაცვლა. ამ აქტივობის ისტორია თავიდან, სავარაუდოდ, ფინიკიელებს და რომაელებს უკავშირდება, შემდეგ არაბებს და ბოლოს კი ევროპელ კოლონისტებს. დღეს ქვეყნის თანამედროვე პოლიტიკური და ეკონომიკის სისტემის განსაზღვრისთვის აქცენტი ყოველთვის ამ მდინარეზე კეთდება.

მთლიანობის განსაზღვრა მნიშვნელოვანი იყო ასიზის, ცენტრალურ იტალიაში წმ. ფრაცისკოს დაბადების ადგილის, მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში ნომინაციისთვის. პირველადი ნომინაცია მოიცავდა წმ. ფრაცისკოს ბაზილიკას და გალავნიან შუა საუკუნების ქალაქს. შემდგომში, ნომინაცია შეიცვალა და მას დაემატა რამდენიმე ქალაქსგართ არსებული ძეგლი, რომელთაც საკვანძო მნიშვნელობა ჰქონდათ წმ. ფრანციკოს სულიერი სიმწიფისა და ფრანცისკანელთა ორდენის ჩამოყალიბებისთვის. ამას გარდა, შეგვიძლია გავიხსენოთ, რომ ბუნებას, როგორც ღვთის ქმნილებას, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა წმ. ფრანცისკოსთვის. მთელი ცხოვრების მანძილზე მან დიდი დრო გაატარა ბუნებაში, როგორც ეს კარგად ჩანს ჯოტოს მიერ შექმნილ წმ. ფრაცისკოს ჩიტებისთვის ქადაგების ამსახველ ფრესკაში. ასიზი ასევე მნიშვნელოვანი იყო წინა რომაულ პერიოდში. ასიზის ცენტრში შემორჩენილია მნიშვნელოვანი უმბრიული ტაძრის ნაწილები, რომელიც მოგვიანებით რომაელებმა გამოიყენეს. საკულტო პროცესებმა, ამ ადგილას, ხელი შეუწყო კომუნიკაციის ქსელის შექმნას. მოგვიანებით, ფრანცისკანელთა მოძრაობის შედეგად, ასიზი პილიგრიმთა ადგილად იქცა და ამ ახალმა ფუნქციამ ასიზის მთელს ტერიტორიაზე კომუნიკაციის მარშრუტი ჩამოაყალიბა. ამასთან ერთად, მიწათმოქმედების სისტემა პრაქტიკულად ხელუხლებლად იყო შენარჩუნებული 1960-იან წლებამდე, როცა, პოლიტიკური ცვლილებების შედეგად, ეს კულტურა ცვლილებების მიმართ დაუცველი გახადა. თუმცა, 1950-იან წლებში, შორსმხედველი ურბანული დაგეგმის წყალობით, მუნიციპალურმა არეალმა მაინც შეინარჩუნა მისი ყოვლისმომცველი ტრადიციული მთლიანობა.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითების განხილვის საფუძველზე, შეგვიძლია დავინახოთ, რომ თითოეული შემთხვევის დროს მსოფლიო მემკვიდრეობის ნომინაცია გააუმჯობესა, ფასეულობათა ჭრილში, ძეგლის სოციალურ-ფუქციური მთლიანობის სიღრმისეულმა შესწავლამ. ბამის შემთხვევში, ძეგლი თავიდან წარდგენილი იყო, როგორც მონუმენტი, მაგრამ შემდგომ იგი განისაზღვრა, როგორც კულტურული ლანდშაფტი. ამის შედეგად, მისი ფასეულობები გამყარდა და გაფართოვდა. ძეგლის ბირთვის ზონა ისე განი-

საზღვრა, რომ დაფარა ***ქანათის*** ყველაზე მნიშვნელოვანი არეალები, ხოლო ოაზისის დანარჩენი ნაწილი, თანამედროვე ქალაქის ჩათვლით, ბუფერულ ზონაში შევიდა. გამბიის შემთხვევში, მდინარე მთავარი სავაჭრო გზის მამოძრავებელი ძალა იყო, და ფორტი და სავაჭრო ადგილები წარსულის ფუნქციონირების და პროცესების დოკუმენტურ დასაბუთებას წარმოადგენდა. ძეგლი მიიჩნიეს გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების მქონედ, იმის გამო, თუ რა გზით წარმოაჩენდა ის მნიშვნელოვანი პერიოდის უნიკალურ მტკიცებულებას, მსოფლიო სავაჭრო და მონათა მოძრაობის ევოლუციაში. ამ შემთხვევში, ნომინირებული ტერიტორია შემოიფარგლა ნაგებობათა ელემენტებით, მაგრამ ბუფერული ზონა გადაიჭიმა მდინარის გასწვრივ გრძელ ზოლზე და ამით სიმბოლურად გააძლიერა ძეგლის, როგორც კულტურული ლანდშაფტის, მნიშვნელობა. ასიზის შემთხვევაშიც საკითხი ისევ კულტურულ ლანდშაფტს ეხებოდა, რომელსაც რამდენიმე განსხვავებული პარამეტრი გააჩნდა. მნიშვნელოვანია, რომ ძეგლს შენარჩუნებული აქვს კომუნიკაციის ქსელის და შენობების, როგორც მიწის გამოყენების განმსაზღვრელი სისტემის, სოციალური, სულიერი და ეკონომიკური ფუნქციების, დასაბუთების ყველა კვალი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ასიზის ლანდშაფტი წარმოადგენს წმ. ფრანცისკოს ცხოვრების სულიერ ასოციაციებს და ფრანცისკანელთა მოძრაობის ურთიერთობას ბუნებასთან.

ადგილის ***სოციალურ-ფუნქციური მთლიანობა*** შეეხება ძეგლის ისეთი ფუნქციებისა და პროცესების იდენტიფიცრებას, რომელთაც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ეფუძნებოდა მისი განვითარება და რომლებიც ასოცირდება საზოგადოების შიდა ურთიერთქმედებასთან, სულიერ მოღვაწეობასთან, ბუნებრივი რესურსების უტილიზაციასთან და ადამიანთა გადაადგილებასთან. ასეთი ფუნქციებისა და პროცესების დამადასტურებელი ელემენტების სივრცითი იდენტიფიკაცია ხელს უწყობს ადგილის ***სტრუქტურული მთლიანობის*** განსაზღვრას, რაც ეხება იმას, თუ რა გადარჩა/შემორჩა მისი ხანგრძლივი ევოლუციის განმავლობაში. ეს ელემენტები წარმოადგენს შემოქმედებითი პროცესის/ქმედების და ნაგებობათა მშენებლობის პროცესის უწყვეტობის დასაბუთებას და აზრს ძენს ადგილის სივრცული გარემოს მთლიანობას. სანაცვლოდ, ვიზუალური მთლიანობა ხელს უწყობს ძეგლის მიერ წარმოდგენილი ესთეტური ასპექტების განსაზღვრას. სწორედ მთლიანობის ასეთ განზომილებებზე შეიძლება დაფუძნდეს ძეგლის მართვის სისტემის ჩამოყალიბება, ისე, რომ არ გამოგვრჩეს ძეგლთან ასოცირებული ფასეულობები. ხშირ შემთხვევაში, არ არის საკმარისი მხოლოდ მსოფლიო მემკვიდრეობის არეალზე

Phoenicians and Romans, then continuing with the Arabs, and finally with the European colonists. Today, it is always the river that has been the basic reference for the modern political definition of the country as well as forming the framework of its current economy.

The definition of the integrity was fundamental for the World Heritage nomination of Assisi, the birth place of Saint Francis in central Italy. The original nomination consisted of the Basilica of San Francesco and the walled medieval city. Subsequently, the nomination was revised by adding several monuments outside the town, critical for the spiritual maturity of Saint Francis and for the foundation of the Franciscan order. Furthermore, we can recall that nature as God's creation was of particular significance for Saint Francis. Throughout his whole life, he spent much time in nature, as is well illustrated in Giotto's fresco celebrating his preaching to birds. Assisi was also important from pre-Roman times. In the centre of Assisi, there are remains of an important Umbrian temple, later used by the Romans. The cult processes on the site generated the establishment of a communication network. Later on, as a result of the Franciscan movement, Assisi became a pilgrimage place, and the new functions generated communication routes in the entire territory. At the same time, the farming system has remained practically intact until the 1960s, since when changes in the policies have made it vulnerable for change. Due to the far-sighted urban planning in the 1950s, the municipal area has however retained its overall traditional integrity until today.

Taking an overall look at these examples, we can see that, in each case, the significance of the World Heritage nomination was enhanced by an in-depth examination of the **social-functional integrity** of the site in the light of its values. In the case of Bam, the site was initially proposed as a monument but it was then redefined as a cultural landscape. As a result, its values were consolidated and extended. The core zone was defined so as to cover a large part of the most important *qanat* area, while the rest of the oasis, including the new town of Bam, was enclosed in the buffer zone. In the case of The Gambia, the river was the driving force being a major trade route, and the forts and trading places were a documentary evidence for the past functions and processes. The property was considered of outstanding universal value due to the way it provided exceptional testimony to crucial periods in the evolution of world trading and slave traffic. In this case, the boundaries of the nominated area were limited to the structural elements, but the buffer zone covered a long strip of land along the river, thus symbolically reinforcing the significance of the site as a cultural landscape. In the case of Assisi, the question was again about a cultural landscape, which has several different parameters. It is significant for having preserved traces of the communication network and the buildings as testimony to the social, spiritual and economic functions that defined its system of land use. Most importantly,

კონცეტრაცია და უფრო ფართო ტერიტორიალური კონტექსტი უნდა განვიხილოთ. ასეთი შემთხვევა იყო სიცილიაში, ნოტოს ველის შემთხვევაში, სადაც რვა ისტორიული ურბანული არეალი ერთ ტერიტორიალურ მართვის გეგმაში იქნა ინტეგრირებული. ამის მიზანი იყო ყურადღება მიექციათ რეგიონალური ეკონომიკის და მიწის გამოყენების ეკონომიკისა და ფუნქციური ასპექტებისთვის, რაც ვერ განხორციელდებოდა, თუკი მხოლოდ მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლებით შემოიფრგლებოდნენ.

რელატივიზმი და იდენტობა

კარდინალ იოანე რაცზინგერის, ამჟამად პაპი ბენედიქტ XVI, პატარა ბუკლეტში, გამოქვეყნდა საუბრები თანამედროვე ევროპაში ფასეულობათა შესახებ (2005). მისი წინამორბედის, პაპი იოანე პავლე II-ს დროს კარდინალ რაცზინგერის მოვალეობა იყო კათოლიკური ეკლესიის დოქტრინაზე მუშაობა. მრავალწილად, ეს ტექსტები დოქტრინალურ პრობლემებს ეხება. ის განიხილავს ინდივიდის თავისუფლებისა და საზოგადოებაში ზიარი ფასეულობების ურთიერთდაპირისპირების საკითხს და მოდურ რელატიციზმის თემას, რომელიც გამოარჩევს თანამედროვე საზოგადოებას. იგი აჯამებს ევროპული თვისებებისა და ფასეულობების ევოლუციას, განსაკუთრებით იმ ნაწილს, რომელიც ევროპაში დომინირებულ ქრისტიანობას ეფუძნება. ეს საკითხები ყველაზე არსობრივია. პირველია, იმის აღიარების საჭიროება, რომ ადამიანის ღირსება და ადამიანის უფლება აბსოლუტური ფასეულობაა, რომელსაც პატივი უნდა მიეგოს. ფაქტიურად, ის აპროტესტებს კლონირებას და გენეტიკურ მანიპულაციებს. მეორე საკითხი ეხება ქორწინებასა და ოჯახს. ის ოჯახს, ქალისა და მამაკაცის ლეგალური ფორმის კავშირს, განიხილავს, როგორც საზოგადოების ცენტრალურ ბირთვს, რომელსაც დაცვა სჭირდება. დაბოლოს, იგი შეშფოთებულია იმი გამო, რაც აღიქმება, როგორც საკრალური და წმინდა. რაცზინგერი მხარს უჭერს იმას, რომ აზრის თავისუფლება არ უნდა იქნას გაგებული ისე, რომ დაანგრიოს სხვა ადამიანთა რწმენა. ამავე დროს, სხვა ადამიანთა რწმენისა და წარმოდგენათა პატივისცემას არ უნდა მივყავდეთ სრულ რელატივიზმამდე და საკუთარი ფასეულობების განადგურებამდე. პაპი ბენედიქტ XVI ღრმა კულტურული შემეცნების ინტელექტუალია და ის სერიოზულადაა შეშფოთებული იმ ტენდეციების გამო, რაც ***"აბსოლუტური რელატივიზმისკენ"*** მიდის. ამ ტენდენციის შესახებ ნიცშემ ერთი საუკუნით ადრე გაგვაფრთხილა, ანუ უმაღლეს ფასეულობათა განადგურებისა და ადამიანის ღირსების გაქრობის

the landscape represents the spiritual association of the life of Saint Francis and the relationship of the Franciscan movement with nature.

The **social-functional integrity** of a place is referred to the identification of the functions and processes on which its development over time has been based, such as those associated with interaction in society, spiritual responses, utilisation of natural resources, and movements of peoples. The spatial identification of the elements that document such functions and processes helps to define the **structural integrity** of the place, referring to what has survived from its evolution over time. These elements provide testimony to the creative response and continuity in building the structures and give sense to the spatial-environmental whole of the area. **Visual integrity**, instead, helps to define the aesthetic aspects represented by the area. It is on such dimensions of integrity that one can base the development of a system of management so as to guarantee that the associated values would not be undermined. In many cases, it is not enough to focus on the limited World Heritage area, but rather take into account a vaster territorial context. This was the case, for example, in the Valley of Noto, in Sicily, where the eight historic urban areas were integrated into a territorial management master plan. The purpose here was to place emphasis on the economic and functional aspects of the regional economy and relevant land use, which could not be suitably managed if only limited to the nominated World Heritage sites.

RELATIVITY OF VALUES AND IDENTITY

In a small booklet, Cardinal Joseph Ratzinger, now Pope Benedict XVI, has published a series of speeches dealing with values in contemporary Europe (2005). During his predecessor, John Paul II, Cardinal Ratzinger had the task of defending the doctrine of the Catholic Church. In many ways these speeches are related to doctrinal problems. He discusses the issue of individual freedom vs. shared values in society, and the fashionable question of relativism distinguishing present-day multicultural society. He summarises the evolution that has characterised European qualities and values, particularly those founded on Christianity, the dominating religion in Europe. Three issues emerge as the most essential. The first is the need to recognise human dignity and human right as absolute values that must be respected. In fact, he objects to clonation and genetic manipulation. The second issue deals with marriage and family. He considers the family, formed of a legal union of man and woman, as the core nucleus of society, which needs to be defended. Finally, he is concerned about respect for what is perceived as sacred and holy. Ratzinger maintains that freedom of opinion should not be interpreted so as to destroy other people's faith. In the same line, respecting other people's faith and believes should not lead to total relativism and annihilation of one's own values.

შესახებ. ისტორიულად ეს ტენდენცია შეიძლება ევროპულ კოლონიალიზმთან ერთად აღმოცენებულ ეთნოცენტრიზმს დავუკავშიროთ, ანუ, სხვა კულტურების ფასეულობათა ინტერპრეტაციას ვიღაცის საკუთარი პოზიციიდან. კულტურული რელატივიზმი ამის საწინააღმდეგო აქტი იყო და გერმანელ განმანათლებლებს და XX საუკუნეში ანთროპოლოგიის განვითარებას უკავშირდებოდა. ეს ხედვა რომ გავამარტივოთ, ყველა რწმენა ერთნაირად ღირებული უნდა ყოფილიყო; სიმართლე/ჭეშმარიტება თავად იქნებოდა ფარდობითი სიტუაციის, კონტექსტის და ინდივიდის მიმართ. პაპი შეშფოთებულია კულტურული რელატივისტების ტენდენციით უარყონ ის, რომ დასავლურ კულტურასთან ასოცირებულ ფასეულობებს შეიძლება უნივერსაური მნიშვნელობა ჰქონდეს. ფაქტიურად, რაღაც დროს, კულტურული რელატივიზმი მორალურ რევიტალიზმში აურიეს და უკიდურესობაში გადავიდნენ, რაც იმას მიუთითებდა, რომ არ არსებობს უნივერსალური მორალური სტანდარტები და ფასეულობანი. ამის ნაცვლად, მაშინ როცა ვაღიარებთ, რომ ყოველ კულტურას აქვს საკუთარი ღირებულებების და ფასეულობათა სისტემა, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არსებობს საკითხები, რომლებიც შეიძლება საზომ ერთეულად გამოდგეს, რომლის მიმართაც გარკვეული კულტურების თვისებები და მახასიათებლები ერთნაირად წონადია.

ჩვენ ასევე ვხედავთ, რომ იდენტობა/თვითმყოფადობა, რომელსაც სპეციფიური კულტურის ფასეულობები და ინდივიდუალური "პერსონალურობა" ეყრდნობა, არ შეიძლება დამოუკიდებლად იქნას განსაზღვრული. უფრო, იდენტობა/თვითმყოფადობ,ა ზოგადად, სხვადასხვა კულტურებისა და ფასეულობების შეჯვარებას ეფუძნება. ამტომ, მაგალითისთვის, დასავლურმა კულტურამ მისი მახასიათებლები უდავოდ სხვადასხვა კულტურებთან კონტაქტისა და ურთიერთობების შედეგად შეიძინა, როგორც ევროპის შიგნით არსებულ კულტურებთან, ისე შუა აღმოსავლეთთან და ჩრდილოეთ აფრიკასთან. ევროპული იდენტობა, ამგვარად, ხანგძლივი დროის განმავლობაში, ფასეულობათა გააზრებისა და რეგენერაციის შედეგს წარმოადგენს. ასევე შეგვიძლია შევნიშნოთ, რომ თვით მეცნიერება არ არსებობს კულტურული კავშირების გარეშე. თომას კანი თავის ***სამეცნიერო რევოლუციის სტრუქტურაში*** ამბობს, რომ მეცნიერება უბრალოდ რაციონალიზმის ლოგიკური შედეგი როდია, არც რაიმე ობიექტური, ფასეულობათა სისტემის გარეთ. უფრო კი, ბუნების ფენომენის შეცნობის საკითხი უცილობლად უკავშირდება ადამიანის შემეცნებას, რომელიც

Pope Benedict XVI is an intellectual with deep cultural awareness, and he is seriously concerned about the trends that seem to go towards 'absolute relativism'. This trend was already feared by Nietzsche one century earlier, i.e. the annihilation of higher values and the abolition of human dignity. Historically, this tendency can be taken to the ethnocentrism that emerged with European colonialism, i.e. interpreting the values of other cultures in terms of one's own. Cultural relativism emerged, as a counter act, from the German Enlightenment and the development of anthropology in the 20th century. Simplifying this view, all beliefs would be equally valid; truth itself would be relative to the situation, the context and the individual concerned. He is concerned about the tendency by cultural relativists to refuse that the values associated with Western culture could have universal meaning. In fact, cultural relativism has at times been confused with moral relativism and, taken to an extreme, it would mean that there are no universal moral standards and no values. Instead, while recognising that each culture will have its own dignity and value structure, we can claim that there are issues that can be taken as a measuring stick against which specific qualities and characteristics of particular cultures are ponderable.

We can also observe that the **identity**, on which the values and the individual 'personality' of a particular culture are based, cannot be defined in isolation. Rather, identity is generally founded on the cross-fertilisation of different cultures and values. Therefore, for example, Western culture has certainly obtained its characteristics as a results of contacts and interactions between different cultures, such as those existing in Europe itself, but also with those in the Middle East and North Africa. European identity is thus the result of pondering and regeneration of the values over time. We can also note that even **science** has not been without cultural linkage. In his *Structure of Scientific Revolutions*, Thomas Kuhn has argued that science is not simply a logical outcome of rationality, not something objective outside value judgements. Rather, the question of understanding natural phenomena is necessarily related to human understanding, experienced in the light of new paradigms resulting from intellectual revolutions. Science therefore is not just rational, but it is also based on cultural parameters. This debate has also relevance in the World Heritage context and particularly in the identification of the outstanding universal value, implying a degree of absolute.

Taking the discussion back to cultural relativism, we may agree with the idea that each culture has its own characteristics and identity. Obviously the meanings of related issues, such as cultural heritage, need to be verified in relation to relevant cultural contexts. On the other hand, this does not mean that all values should be equal. The question is about identifying **universally valid issues** in relation to which the specific qualities can be weighed. It is in this light that we should see the **ICOMOS Gap report**, where the thematic framework is presented

ინტელექტუალური რევოლუციების შედეგად მიღებული ახალი პარადიგმების თვალსაზრისით არის გამოცდილი. ამიტომ, მეცნიერება არ არის მხოლოდ რაციონალური, არამედ იგი კულტურულ პარამეტრებსაც ეფუძნება. ამ კამათს კავშირი აქვს მსოფლიო მემკვიდრეობის კონტექსტთანაც, განსაკუთრებით, გამორჩეული უნივერსალური ღირებულების გამოვლენის საკითხში, აბსოლუტის ხარისხის თვალსაზრისით.

კულტურულ რელატივიზმს თუ დავუბრუნდებით, შეგვიძლია შევთანხმდეთ იდეაზე, რომ ყოველ კულტურას გააჩნია საკუთარი დამახასიათებლი იდენტობა. აშკარაა, რომ მასთან დაკავშირებული ცნებები, როგორიცაა კულტურული მემკვიდრეობა, საჭიროებს შესაბამის კულტურულ კონტექსტთან გადამოწმებას. მეორეს მხრივ, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ყველა ფასეულობა ერთნაირი მნიშვნელობისა უნდა იყოს. საკითხი ეხება ***უნივერსალურად ღირებულ საკითხთა*** იდენტიფიცირებას, იმ კუთხით, თუ რომელი სპეციფიური მახასიათებლები შეიძლება იყოს მნიშვნელოვანი. სწორედ ამ ჭრილში უნდა დავინახოთ ICOMOS Gap ანგარიში, სადაც მოცემულია თემატური ჩარჩო, როგორც მცდელობა ნომინაციის შეფასებისთვის უნივერსალურად ღირებული საკითხების ინდენტიფიცირებისა. ადამიანის გონების შემოქმედების მრავალფეროვნების აღიარებისას, ასეთი შემოქმედებითი და სულიერი გამოძახილების ნამდვილი/ავთენტური მაგალითების გამოვლენის საკითხი დგება. კულტურული მრავალფეროვნების განხილვისას ჩვენ ასევე შეგვიძლია დავინახოთ, რომ განსხვავებულ კულტურებს მსგავსი ***გამოძახილების*** გენერაცია შეუძლიათ. ამიტომ, აუცილებელია წარმომადგელობითობის საკითხის დასმა, რითიც უზრუნველყოფილ იქნება ის რომ, სხვადასხვა კულტურებში არსებული სპეციფიური თემების ***მნიშვნელოვანი გამოძახილები*** ადექვატურად იყოს წარმოდგენილი მსოფლიო მემკვიდრეობის ნუსხაში. ამასთან ერთად, საკმარისი არაა, შეირჩეს ყველაზე წარმომადგენლობითი მემკვიდრეობა, არამედ შეთანხმება უნდა მოხდეს მსოფლიო მემკვიდრეობის ძეგლისთვის აუცილებელი ხარისხის მინიმუმის კრიტერიუმებზე, ისე, როგორც აუცილებელია ნომინირებული არეალის მთლიანობა. იმისთვის, რომ დადგინდეს ძეგლში წარმოდგენილი კულტურული გამოძახილების ხარისხი, მთლიანობა და ფასეულობები, კრიტიკული განხილვა უნდა ეფუძნებოდეს კვლევასა და დოკუმენტურ ფაქტებს.

as an attempt to identify issues of universal validity for the evaluation of the nominations. Recognising the **creative diversity** of human mind, the question is to identify genuine/authentic examples of such creative and spiritual responses. Considering also the notion of **cultural diversity**, we can observe that different cultures can have generated comparable responses. It is therefore necessary to raise the issue of **representivity**, making sure that the **significant responses** to particular themes in the different cultures are adequately represented on the List. At the same time, it is not enough to select the most representative, but also to agree about the minimum **quality criteria** required for World Heritage properties, as well as making sure about integrity of the nominated areas. Critical judgement is required based on research and documentary evidence to decide about the quality, integrity and values of the cultural responses represented.

ᲛᲔᲜᲘᲨᲕᲜᲔᲑᲘ
REFERENCES

Berlin, Isaiah, 1992, Vico and Herder, the Hogarth Press, London (first printing 1976)

Council of Europe, 1975, European Charter of the Architectural Heritage

Council of Europe, 2005, Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society

Heidegger, Martin, 1989, Nietzsche, Verlag G. Neske, Pfullingen (1961)

Herrenschmidt, 1996, in: Bottéro, J., Herrenschmidt, C. & Vernant, J., 1996, L'Orient ancien et nous, L'écriture, la raison, les dieux, Albin Michel, Paris

ICOMOS Japan, 2000, Charter for the Conservation of Historic Towns and Settlements of Japan, 'Machinami Charter'

ICOMOS, 1999, Charter on the Built Vernacular Heritage

ICOMOS, 2005, Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas,

ICOMOS, 2008, The World Heritage List: What is OUV?, Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties, an ICOMOS Study compiled by Jukka Jokilehto, Monuments and Sites, XVI, Bässler Verlag, Berlin

Ito, Nobuo, 'Intangible Cultural Heritage Involved in Tangible Cultural Heritage', paper presented at the ICOMOS General Assembly, Victoria Falls, 2003

Larsen, Knut Einar, 1995, Nara Conference on Authenticity, Japan 1994, Proceedings, Tapir Publishers, Trondheim, Norway

Olin, Margareth, 1992, Forms of Representation in Alois Riegl's Theory of Art, The Pennsylvania State University Press, Pensylvania

Ratzinger, Joseph Kardinal, 2005, Werte in Zeiten des Umbruchs, Herder Spektrum, Germany

Riegl, Alois, 1992, Spätrömische Kunstindustrie, Bibliothek klassischer Texte, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt (first published 1901)

Steiner, George, 1991, Real Presences, The University of Chicago Press, Chicago (first published 1989)

Taylor, Charles, 1991, The Ethics of Authenticity, Harvard University Press

UNESCO, 1976, Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas

UNESCO, 2003, Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions

UNESCO, 2011, Recommendation on the Historic Urban Landscape

UNESCO-WHC, 2005, Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention,

United Nations, 1948, United Nations Declaration of Human Rights

საერთაშორისო კონფერენცია - საზოგადოება და ისტორიული გარემო
20-22 სექტემბერი, 2011

გაკვეთილები და რეკომენდაციები

დოკუმენტი შემუშავდა კონფერენციის მონაწილეთა მიერ დასკვნითი დისკუსიის (22.09.11) შედეგად, როგორც მომავალი სამოქმედო პლატფორმა.

გაკვეთილები

1. ვიფიქროთ რა არის სამართლიანი მოთხოვნა და სუსტი არგუმენტი ან ხშირად უსამართლო მოთხოვნა და მყარი არგუმენტი. ანუ შევათანხმოთ მოთხოვნისა და მისი დამადასტურებელი არგუმენტის წარმოდგენის კრიტერიუმები.
2. გავაუმჯობესოთ კომუნიკაცია ორგანიზაციის შიგნით და გადაწყვეტილების მიმღებ პირებს შორის.
3. ჩავრთოთ მთავრობის წარმომადგენლები რომ მოგვისმინონ და თვალყური მიადევნონ მიღებული გადაწყვეტილების შესრულების პროცესს.
4. კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სფეროს სირთულეები მსგავსია ყველა პოლიტიკურ და კულტურულ სივრცეში.
5. პრობლემის სიმპტომებთან გამკლავების ნაცვლად აღმოვფხვრათ პრობლემის ძირითადი მიზეზები, ანუ მოვახდინოთ საზოგადოების ცნობიერების გაზრდა, იმის დემონსტრირება, თუ რა როლს თამაშობს კულტურული მემკვიდრეობა ქვეყნის განვითარებაში, ა.შ.
6. მოვახდინოთ თბილისში მიმდინარე სამუშაოების პოზიტიური მხარეების აქცენტირება და არა მხოლოდ უარყოფითის კრიტიკა.

რეკომენდაციები

1. ადგილობრივი საჭიროებების ადვოკატირებისათვის მოვიშველიოთ საერთაშორისო მაგალითები და ვისწავლოთ მათ გამოცდილებაზე.
2. ჩავრთოთ მედია მემკვიდრეობის ადვოკატირების საქმეში.
3. შევქმნათ ვებ-გვერდი ან ფორუმი მემკვიდრეობის მწვავე საკითხების, მოსაზრებების, გამოცდილების, ა.შ. გაზიარების მიზნით.
4. საზოგადოების ყველა დონეზე გავზარდოთ კულტურული მემკვიდრეობის გათვიცნობიერების ხარისხი. ამის მიღწევა შესაძლებელია გამოფენების, საზოგადოებრივი კამპანიების და დადებითი მაგალითების წარმოჩენის გზით, იმის ჩვენებით, რომ კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა არ გულისხმობს მხოლოდ ფიზიკური გარემოს გაუმჯობესებას, არამედ ის შეიძლება იქცეს სოციალური და ეკონომიკური განვითარების საშუალებად.
5. მოვახდინოთ კულტურული მემკვიდრეობის ღირებულებების გათვიცნობიერება და გავრცელება საგანმანათლებლო სფეროში.
6. ჩამოვაყალიბოთ მოქმედი ფორუმი, რომლის საშუალებითაც ყველა დაინტერესებული მხარე შეეცდება მოძებნოს კულტურული მემკვიდრეობის ურბანულ პოლიტიკაში ინტეგრირების გზები.

INTERNATIONAL CONFERENCE - COMMUNITY AND HISTORIC ENVIRONMENT
20-22 SEPTEMBER, 2011

LESSONS LEARNT AND RECOMMENDATIONS

The document was elaborated as a result of the final discussions (22.09.11.) of the Conference particiopants for future activity platform.

Lessons

1. Think about the right cause and the wrong argument and often the right argument but the wrong cause. In other words agree criteria for presenting cause and argument.
2. Improve communication between levels of organisation and between decision makers.
3. Engage government to listen and to follow through on decisions.
4. Difficulties in promoting cultural heritage are similar across political and cultural divides.
5. Tackle the root causes not just the symptoms of problems - i.e. raising public awareness, demonstrating how cultural heritage can be developmental etc.
6. Articulate the positive side of the work being done in Tblisi and not just being critical on the negative side.

Recommendations

1. Bring international examples to advocate local causes and draw lessons.
2. Engage the media as partners in advocacy - i.e. bring them on our side.
3. Establish web site/forum to share concerns, examples, issues, etc.
4. Raise awareness of cultural heritage at all levels using for example, exhibitions, case studies, arguing cultural heritage as a vehicle of not only for physical improvements, but for a social and economic development as well.
5. Raise awareness and disseminate information about the value of cultural heritage in education.
6. Establish a standing forum for all stakeholders to look for ways of integrating cultural heritage into urban policy.

ICOMOS საქართველო
ICOMOS Georgia
http://icomos.org.ge

ნორვეგიის კულტურული მემკვიდრეობის დირექტორატის (Riksantikvaren)
Riksantikvaren (Cultural Heritage Directorate of Norway)
http://www.riksantikvaren.no

ბრიტანეთის საბჭო, საქართველო
British Council, Georgia
http://www.britishcouncil.org/ge

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა
National Parliamentary Library of Georgia
http://www.nplg.gov.ge/

გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და
ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრი
G. Chubinashvili National Research Centre for Georgian Art History and Heritage Preservation
http://gch-centre.ge